

Aralık-December 2023
Cilt-Volume: 3 Sayı-Number: 6
e-ISSN: 2791-7908

Cumhuriyet'in 100. Yılına İthafen

bitig

**Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Dergisi**

Mugla Sıtkı Kocman University
Journal of Faculty of Letters and Humanities

Yıl / Year 3 □ Genel Sayı / Total Issue 6 □ Aralık / December 2023

CUMHURİYETİMİZİN 100. YILINA İTHAFEN

Dil, edebiyat, sosyal ve insani bilimler alanında ulusal ve uluslararası nitelikte özgün bilimsel araştırma yazılarını yayımlayarak sosyal bilimlerin bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlamayan *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayımlanan hakemli bir dergidir.

YÖNETİM / EDITORIAL BOARD

Baş Editör (EIC)

Doç. Dr. Nagehan UÇAN EKE

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Doç. Dr. Gökben AYHAN

Doç. Dr. Yunus İNCE

Dr. Öğr. Üyesi Gizem Ece GÖNÜL

Sayının Alan Editörleri / Field Editors

Doç. Dr. Aysun DURSUN / Türk Dili ve Edebiyatı

Doç. Dr. Nilüfer TANÇ / Türk Dili ve Edebiyatı

Doç. Dr. Veli UĞUR / Türk Dili ve Edebiyatı

Doç. Dr. Yunus İNCE / Tarih

Dr. Öğr. Üyesi Ahmed Ünal BOZYER / Sosyoloji

Dr. Öğr. Üyesi Gülden YÜKSEL / İngiliz Dili ve Edebiyatı

Dr. Öğr. Üyesi Muazzez USLU / Mütercim-Tercümanlık

Teknik Editörler / Technical Editors

Arş. Gör. Dr. Ahmet Duran ARSLAN

Arş. Gör. Dr. Ayşe GÜNAY

Arş. Gör. Dr. Serhat KUMBALI

Arş. Gör. Elmas ÇOKOL ALPAY

Arş. Gör. Necmiye Seda ERYILMAZ

Halil Can AKGÜN

Onur YILDIZ

Yayıncı / Publisher

Prof. Dr. Mustafa GÖKÇE

İletişim / Contact

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bitigefd>

e-posta / e-mail

bitigefd@mu.edu.tr

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

tarafından dizinlenmektedir.

Uluslararası Danışma Kurulu / International Advisory Board

Prof. Dr. Gabor AGOSTON *Georgetown University USA*

Prof. Dr. Gulbanu KOSSYMOVA *Abay University KAZAKİSTAN*

Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV *Silk Road International University of
Tourism ÖZBEKİSTAN*

Prof. Dr. Timur KOCAOĞLU *Michigan State University USA*

Prof. Dr. Winfried HELD *Philipps-Universität Marburg GERMANY*

Doç. Dr. Farhod MAKSUDOV *Institut of Archaeology of Uzbekistan
Academy of Sciences ÖZBEKİSTAN*

Dr. Joachim GIERLICHS *Qatar National Library QATAR*

Ulusal Danışma Kurulu / National Advisory Board

Prof. Dr. Ali AKAR *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi*

Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi*

Prof. Dr. Ali Osman UYSAL *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi*

Prof. Dr. Ayşe AYDIN *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi*

Prof. Dr. Bayram AKÇA *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi*

Prof. Dr. Çiğdem PALA MULL *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi*

Prof. Dr. Ekrem AYAN *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi*

Prof. Dr. Emine GÜRSOY NASKALİ *Marmara Üniversitesi*

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN *Boğaziçi Üniversitesi*

Prof. Dr. Mehmet Naci ÖNAL *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi*

Prof. Dr. Muammer TUNA *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi*

Prof. Dr. Mustafa ÖZER *İstanbul Medeniyet Üniversitesi*

Prof. Dr. Pervin ÇAPAN *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi*

Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi*

Prof. Dr. Tülin GENÇÖZ *Orta Doğu Teknik Üniversitesi*

Doç. Dr. Elif ÇIRAKMAN *Orta Doğu Teknik Üniversitesi*

Doç. Dr. Sezer Sabriye İKİZ *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi*

Dr. Öğr. Üyesi Hanzade A. YILMAZ *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi*

Bu Sayının Hakemleri / Referees of This Issue

Ahmet Özgür GÜVENÇ / *Atatürk Üniversitesi*

Ayşe ŞENSOY / *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi*

Caner IŞIK / *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi*

Cevdet AVCI / *Gaziantep Üniversitesi*

Erdal ADAY / *Kütahya Dumlupınar Üniversitesi*

Fatma KARAASLAN ÖZGÜ / *Yaşar Üniversitesi*

Gaye KURU / *Uşak Üniversitesi*

Halil Saim PARLADIR / *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi*

Hatice Kübra UYGUR / *Mardin Artuklu Üniversitesi*

İsmail Serdar ALTAÇ / *Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi*

Kerim Can YAZGÜNOĞLU / *Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi*

Mehmet Zeki DUMAN / *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*

Mehmet Surur ÇELEPİ / *Pamukkale Üniversitesi*

Muammer TUNA / *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi*

Oktay BERBER / *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi*

Pelin KUT BELENLİ / *Kütahya Dumlupınar Üniversitesi*

Serkan GÜZEL / *Pamukkale Üniversitesi*

Tuba TOMBULOĞLU / *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*

Yasemin YAVAŞLAR ÖZAKINCI / *Manisa Celal Bayar Üniversitesi*

Dergi Hakkında / About This Journal

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin yayın organı olan *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*; sosyal ve beşerî bilimler ile filoloji temel alanlarının çalışmalarını kapsayan; bu alanlarda ve buna bağlı alt alanlarda özellikle disiplinlerarası ilişkiler de gözetilerek bilginin yayılması ve gelişmesi için hem kavramsal hem de saha araştırmalarına dayalı çalışmalara yer vermeyi hedefleyen bir dergidir.

Ulusal ve uluslararası nitelikte özgün bilimsel araştırma yazılarını yayımlayarak sosyal bilimlerin bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlayan *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez elektronik ortamda yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi, açık erişim politikası ile araştırmacılara rahat ve sınırsız erişim imkânı sağlamaktadır.

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi [Creative Commons Atıf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Curse Upon Beauty: Analysis of Carol Ann Duffy's "Beautiful"	Sinem ÖZKAN	1-13
Representation of Violence from Imaginary to Symbolic: Identity Formation in John Banville's The Book of Evidence	Oğuzhan AYRIM	14-27
Lisans Öğrencilerinin Kripto Para Yatırımlarına Yönelmelerinin Nedenleri ve Bu Paraların Riskleri Hakkında Farkındalıkları Üzerine Sosyolojik Bir Analiz: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Örneği	Hasan ŞEN Ufuk ÇEVİK	28-48
Cumhuriyet'in Sosyolojisini Kurmak: Ziya Gökalp'te Modernleşme ve Kimlik	Zafer DURDU	49-58
Büyük Hun Devletinin Şehir Kültürü	Tahsin BİLÇİ	59-68
Mersin Karaduvar Mahallesinde Yaşayan Arap Alevilerinin Bayram Tutma Ritüelleri Üzerine Bir İnceleme: Gadiri Hum Örneği	Cansu DAŞDEMİR	69-77
Âşık Veysel Şatıroğlu'nun Hayatı, Sanatı, Eserleri Hakkındaki ChatGPT Bilgilerinin İncelenmesi	Seven Nur SÖNMEZ	78-98

Derlemeler / Review Articles

Cumhuriyetimizin 100. Yılında Hayalimdeki Klâsik Türk Edebiyatı Derslerini Öğretmeyi Öğrenmek Üzerine Metodik Bir Yaklaşım	Pervin ÇAPAN	99-104
Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye'deki Sosyolojiye Kısa Bir Bakış	Nilgün ÇELEBİ	105-112
Türkiye Cumhuriyeti'nde İngiliz Filolojisi Eğitiminin Başlangıcı: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi-İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü	Sıla ŞENLEN GÜVENÇ	113-135
Cumhuriyetin İlk 100 Yılında Çeviriye "Resmî" Bakış: Yayın Kongreleri	Şehnaz TAHİR GÜRÇAĞLAR	136-151
Cumhuriyetin Yüzüncü Yıl Dönümünde Yüz Yıllık Tarihçiliğimiz	Ahmet ÖZCAN	152-170
Karia'da Arkeolojinin 100 Yılı: Kısa Bir Özet	Hüseyin TAYLAN Bekir ÖZER	171-199

Kitap İncelemeleri / Book Reviews

Marksizm ve Edebiyat	Kazım Tolga GÜREL	200-204
Falnâmelere Sanat Tarihçisi Gözüyle Bakış: Resimli Osmanlı Fal Kitabı Hurşidnâme	İpek GÜLER	205-208
Bekleyiş ve Umut, Eugenio Borgna	Nursel AVCI	209-212
Hafızanın Dehlizlerini Görünür Kılmak: Şiir ve Bellek-Modern Türk Şiirinde Bellek Metaforları	Burçin TERZİOĞLU	213-217

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 6, Aralık/December 2023)

Curse Upon Beauty: Analysis of Carol Ann Duffy’s “Beautiful”

Güzelliğin Laneti; Carol Ann Duffy’nin “Beautiful” Adlı Şiirinin Analizi

Sinem ÖZKAN

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

ssinem.ozkan@gmail.com

 ORCID 0009-0004-5110-3410

Araştırma makalesi/Research article

Geliş Tarihi/Received: 06.08.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 19.10.2023

Atıf/Citation

Özkan, Sinem (2023), “Güzelliğin Laneti: Carol Ann Duffy’nin ‘Beautiful’ Adlı Şiirinin Analizi”, *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 1-13.

Özkan, Sinem (2023), “Curse Upon Beauty: Analysis of Carol Ann Duffy’s ‘Beautiful’”, *bitig Journal of Faculty of Letters*, 3 (6), 1-13.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.

This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz Carol Ann Duffy'nin "Beautiful" şiiri, güzelliğin alışılmadık yönlerinin incelemesini sunar. Şiir, canlı imgeler, imalar, mecaz ve çağrışımçı bir dil kullanarak güzelliğin karmaşıklığını ve kadının sosyal yaşamda yıkımına neden olma potansiyelini analiz eder. Şiir, dört farklı kadının -Truvalı Helen, Kleopatra, Marilyn Monroe ve Prenses Diana- dört farklı zamanda incelenmesiyle, kadınların hayatlarına getirdiği hem fiziksel hem de zihinsel yıkımı göstererek geleneksel güzellik kavramına meydan okur. Böylelikle, Duffy'nin şiiri, çağlarında güzelliğin hem sembolü hem de kurbanı haline gelen, açıkça ismi verilmeyen ancak ima edilen kahramanların trajedileri etrafında döner. Duffy, ataerkil düzen tarafından inşa edilen geleneklere, düzene ve ataerkil bakışa maruz kalan kadınların mevcut sosyal yapı içerisinde nasıl kapana kısıldığını ve güzellikleri nedeniyle insanlık dışı muameleyle insani statülerinin onlardan nasıl gasp edildiğini gösterir. Duffy güzelliğin karanlık tarafını sunarak, şiirde ataerkil düzende kadının değerinin nasıl metaya indirildiğini resmeder. Güzelliğin bu metalaştırılması, her yaşta kadının nesneleştirilmesine ve sömürülmesine yol açar. Duffy, şiirde farklı çağlarda farklı isimlerin kullanılmasıyla çağlar değişse de sorunun aynı kaldığını kanıtlar. Duffy'nin şiirinde güzellik ve güzel olanın takdir edilmesi değerini korumaz aksine kadının hayatını zehirleyen bir lanet haline gelir. Bu nedenle, bu makalenin amacı, Duffy'nin "Beautiful" şiirinde kadın olmanın ve güzel olarak etiketlenmenin karmaşıklığının nasıl irdelediğini analiz etmektir.

Anahtar sözcükler: Carol Ann Duffy, Beautiful, Truvalı Helen, Cleopatra, Marilyn Monroe, Prenses Diana

Abstract Carol Ann Duffy's poem "Beautiful" presents an exploration of unusual aspects of beauty. With the use of vivid imagery, allusions, metaphor, and evocative language, the poem analyses the complexities of beauty and its latent potential to cause the destruction of women in social life. Through the exploration of four different women — Helen of Troy, Cleopatra, Marilyn Monroe, and Princess Diana— of four different times, the poem challenges the conventional notions of beauty by showing both the physical and mental devastation it brings to women's lives. Thus, Duffy's poem revolves around the tragedies of the clearly unidentified but hinted protagonists that become both the symbols and victims of beauty. By being exposed to the patriarchal conventions, male order, and the gazing eye, how women are entrapped in the social order, and how their human status is usurped from them in their inhuman treatment based on their beauty is what Duffy presents in the poem. Duffy presents the dark side of beauty and how women's value is reduced to a simple commodity that can be bought and sold in the patriarchal order. This commodification of beauty results in the objectification and exploitation of women in every age. Through the use of different names different ages, Duffy proves that even though the ages change, the problem remains the same. As a consequence, the appreciation of beauty and what is beautiful no longer preserves its positive value but becomes a curse that poisons women's lives. Therefore, the aim of this paper is to analyse how Duffy delves into the complexities of being a woman and being labelled as beautiful in her poem "Beautiful".

Keywords: Carol Ann Duffy, Beautiful, Helen of Troy, Cleopatra, Marilyn Monroe, Princess Diana

Introduction

"Beautiful" is a poem written by Carol Ann Duffy which is published in her poetry collection entitled *Feminine Gospels* in 2002. By alluding to four women of different times and places, namely —Helen of Troy, Cleopatra, Marilyn Monroe, and Princess Diana— Duffy connects the past with the present in "Beautiful". What brings these women together in the same poem, as the title suggests, is their admitted beauty. However, Duffy does not present the concept of beauty as something to be praised. She rather presents it as the reason for their entrapment in society. She asserts that the female body is sexualized by society for its own benefit. Reflecting the unusual side of beauty, Duffy subverts the conventions and reflects how all these influential women experienced the horrors of society and pushed their tragic

ends. In the poem, seductive female beauty is often accompanied by destructive male strength, male order, and the idea of control. In this perspective, the poem conveys the message that beauty brings anguish to women's existence, threatens their mental health, and eventually, destroys them. Accordingly, Carol Ann Duffy's "Beautiful" is suitable for delving into the complexities of beauty and how it contributes to women's objectification and controls them in the patriarchal order by being exposed to the controlling gazing eye related to these four women; Helen, Cleopatra, Marilyn Monroe, and Princess Diana.

Carol Ann Duffy and the Concept of Beauty

Carol Ann Duffy's poetic vocation is based on the "conflation of the representation of reality and the represented reality as reality itself" (Reis, 2004, p.134). Her selection of the topic and the presentation of it in contemporary life offers a health standpoint since Duffy chooses to mention the latent darkness that involves the duality of reality even in basic definitions like the concept of beauty. Accordingly, Duffy redeems the flamboyant praise of the "what is beautiful" based on goodness, purity, and attraction by displaying the destructive side of beauty since it has the potential to lead destruction of a woman who is being labeled as beautiful. She combines the desirability and purity effect of the beautiful with destruction. By showing the duality of the innocence and brutality that beauty has, Duffy casts doubt with her use of "witty language, metaphors and imagery" (Kut, 2013, p.103). The most common definition of duality in beauty is described by *LDOCE* in two ways, namely, "someone or something that is beautiful is extremely attractive to look at" and secondly: "very good or giving you great pleasure". However, as opposed to the most common aspect of beauty, the attractiveness in females captures the eye of the beholder which is male in the patriarchal context. Even if the concept of beauty seems innocent at first, the "admiration of natural physical beauty becomes objectification" (MacKinnon, 1989, p.198) of females since "sexual objectification, [...] definitive of and synonymous with women's lives as gender female" (MacKinnon, 1989, p.120). In addition to the seemingly innocent side of the concept of beauty, Carol Ann Duffy, by exemplifying the concept of beauty with real people in real life, presents the hidden brutality that beauty contains in her poem, "Beautiful". With the unusual representation of beauty in the poem as something catastrophic, Duffy dismantles the common notions of beauty as a natural and positive concept by showing its destructive power in the use of men by revealing gender dynamics.

Curse Upon Beauty: Analysis of Carol Ann Duffy's "Beautiful"

Reassessment of Helen's Beauty

"Beautiful" begins directly by addressing a personal pronoun "[s]he" (Duffy, 2002, l. 1). Even though the name is not given overtly, it is evident that the person who is mentioned is Helen of Troy whose mythical beauty resounds among the gods and the mortals. In the poem, Helen is said to be "born from an egg"¹ (l. 1). This statement signifies the birth of a divinity as the only mortal daughter of Zeus (Blondell, 2013, p.29). Her most celebrated beauty is defined by Duffy as "divinely fair, a pearl, drop-dead/gorgeous, beautiful, a peach, / a child of grace, a stunner" (2002, ll. 3-5). While the pearl, which is "credited to the tears of heavenly creatures or the formation of sun-touched dewdrops" (Hallman, 2020, p.4) is used as a symbol of "seduction" signifying deific allure and "purity" (Hallman, 2020, p.4), peach is used as an omen of danger. Broadly, the peach has been taken as a symbol of breasts or more

¹ It was mentioned in *Deipnosophistae* by Athenaeus of Naucratis for the first time. Michael B. Hornum, in his book titled "*Nemesis, the Roman State & the Games*", partly translated *Deipnosophistae*. According to this translation "Zeus, taking the form of a swan, had intercourse with Nemesis, the daughter of Oceanus, having changed her into a goose, as they say foolishly. She bore an egg and left it in the marsh. A herdsman upon finding it took it to Leda. Placing it in a box, she guarded it. At the proper time Helen was born from the egg, whom Leda raised as her own daughter" (1993, p.146).

broadly, the female body as Duffy uses in the poem, to describe Helen's sensuality and the precarious erotic desire she evokes in others. However, Helen's beauty is completed with "the starlike sorrows of immortal eyes" (Duffy, 2002, l. 6) suggesting the curse of beauty which is placed upon her in her heavenly position. Her life is marred by her beauty since she became the object of men's erotic fantasy world.

Helen is the mythical epitome of masculine obsession in both her classical representation and in Duffy's poem which she uses as proof to reflect the uncanny and dark side of the beauty. Her gracious attraction and "perfume of her breath" (Duffy, 2002, l. 16) simply "won the heart / of every man she saw. / They stood in line, sighed, / knelt, beseeched Be Mine" (ll. 8-11). As represented in the poem, Helen has an overwhelming power over men based on her beauty. Thus, men beseeching "be mine" in desperation presented in the poem to Helen is the sign of "belonging and connection [which] often gets bound up with the sense which expresses proprietary control and possession. This proprietary control [...] involves dominating power" (Smith, 1986, p.103). The possessive masculine desire to own Helen as if she is an object, or to be the master of her, turns her beauty into a punishment withholding Helen to make her own decisions even in marriage. In the ancient Greek culture, a woman's duty is to "perpetuate her husband's name and line by bearing him male heirs. [Furthermore, a] girl's acquisition of erotic beauty at adolescence marks her readiness to undertake this role, signaling her desirability as a wife and her potential to bear fine children" (Blondell, 2013, p1), and this understanding entrapped Helen into a marriage with Menelaus. She is regarded as an object whose beauty will glorify her husband's name since, as the poem also underlines, "beauty is fame" (Duffy, 2002, l. 49). Therefore, many men competed. Yet, it is Menelaus who won her with his tremendous presents (Osborne, 2005, p.18) in her classical representation. As Roisman suggests, in Homer's *Iliad*, "women are possessions, to be bartered or fought over, but are not free agents" (2006, p.2). As it can be seen clearly, any woman in the patriarchal order is not far away from being a rightful commodity of men. Yet, Carol Ann Duffy grants Helen agency in her decision to take a lover (Duffy, 2002, l. 18) that Homer denies.

While Helen is "not the taker but the taken" in *The Iliad* (Blondell, 2010, p.3), a stolen object from Menelaus by Paris, Duffy's Helen, the object of manly desire, has her own passions, and she shows the sign of momentary autonomy by choosing to go off with her lover, leaving her wedding ring on the bedside table (2002, ll. 21-22) which symbolizes her indifference to her marriage with Menelaus. Thus, the wedding ring is no longer the symbol of loveful unity but a symbol of entrapment in the patriarchal society since the marriage of Helen to Menelaus is decided on behalf of her name. However, the meaning of her action to run away with her lover "was [w]ar" (Duffy, 2002, l. 25) and this war has become the symbol of the destructive side of beauty. Moreover, according to the patriarchal understanding, Helen is the stolen object who must be returned to her owner immediately. Therefore, to bring the stolen object back to its owner, "[a] thousand ships - / on every one a thousand men / [...] braggad and shoved across a thousand miles of sea" (Duffy, 2002, ll. 26-41). Blondell states that "[a]s the iconic errant woman who must be reincorporated into patriarchal social structures, she is also the foundation of Greek masculinity, insofar as this is grounded in the control of women" (2013, p.IX). Actually, Duffy portrays patriarchal society's sexualization of women for the patriarchy's own benefit. Women's bodies become an area for men where they can justify their power, secure their name, and actualize their position as a man and a hero in society. Thus, the soldier's alacrity to take back the adulterous wife at the cost of their lives is to purify themselves from the embarrassment of losing the ability to rule a woman. Accordingly, Helen becomes the mighty symbol of masculine honour and victory in the patriarchal order.

Helen's objectification is also reflected at another point in the poem where "she lay high up /in a foreign castle's walls" (Duffy, 2002, ll. 42-43) waiting to "become the lawful possession of the winner" (Roisman, 2006, p.4). She has no control over her fate and she is the award to be taken regardless of her choices. Yet, her objectification by society saves her from the consequences of her action to flee with Paris since "[a]gency entails responsibility, and responsibility entails susceptibility to blame and, most importantly, punishment" (Blondell, 2010, p.4). As a result, Paris is deemed as the sole perpetrator of the abjection. Therefore, she is able to return to her husband without being subjected to any punishment. Moreover, Duffy pictures the tragedy more broadly in the lines between 49-57. It is not only Helen who suffers, the lover³ is deserted (Duffy, 2002, l. 54-55), and the cuckolded husband grieves with his wife whose tears fall upon his face (Duffy, 2002, l. 52-53). Now the wife suffers even more than before. Helen is deserted, her lover is dead and her husband has experienced the shame of being cuckolded as represented in the poem with a sorrowful tone.

In this unhappy atmosphere, Duffy employs the maid (2002, l. 67) as a symbol of female solidarity. The web of oppression of females at the hands of patriarchy creates a strong bond of loyalty among women. The maid's devotion to her lady in keeping her secrets (2002, ll. 69-72) from the curious public is Carol Ann Duffy's retaliation to the male oppression of women based on their attractive beauty which results in Helen's entrapment in the end which was symbolized by Duffy with "bird inside a cage" (ll. 73-74) since caged birds are often used as a symbol of imprisonment (de Vries, 1976, p.49), as in the case of the female protagonist of *Aurora Leigh* by Elizabeth Barrett Browning. She has become an object which is caged to be displayed for its beauty. However, women's objection and the idea of control are not limited only to the sufferings of Helen.

Cleopatra VII Thea Philopator; Duffy's "Tough Beauty"

In "Beautiful," Duffy depicts Helen as the woman with a face that launched a thousand ships, nonetheless; Cleopatra is depicted as the woman who gets the rulers down on their knees (2002, l. 80). Again, a strong clue is given that the mysterious woman is Cleopatra VII Philopator⁴ ⁵. "She never aged" suggests that neither the beauty of her face fades and changes her character, nor her popularity decreases within years. She has a thirst for political supremacy leading her to kill her brother-husband Ptolemy XIII (Jones, 2006, p.XIV), and commits adultery with Caesar and Antony (Jones, 2006, p.XIV). Even though her intellectual merits outpace her beauty in her control of men, patriarchy stereotyped her as dangerous beauty and an enchantress, and seduction rather than intelligence has been depicted as the only way to outsmart men. Her stereotypification as a seductress or a sorceress has been caused by men who fear losing control over women since Cleopatra has become the personification of patriarchs falling from power.

Historically, during her power struggle with her brother-husband Ptolemy XIII, Cleopatra wins the favour of Caesar, and with his help, she heightens her position as the Queen of Egypt. Therefore, Caesar holds a significant place in her life. Similarly, Duffy makes use of these historical power relations throughout her part of the poem related to the Egyptian Queen as proof of Cleopatra's vicious nature. Duffy describes Cleopatra's encounter with Caesar as follows: "[s]he'd tumbled from a rug at Caesar's feet, / seen him kneel to pick her up / and felt him want her as he did" (2002, l. 79-81). It is said that followers of Cleopatra

² In Homer's *Iliad* Helen waits for the result of the fight between Menelaus and Paris (2006, pp. 56-72).

³ In Homer's *Iliad* Paris is fatally wounded by an arrow shot by the rival archer Philoctetes. When the war is won by the Greeks, Helen returns to her home while Paris is left alone in his grave (2006, p.69)

⁴ Cleopatra VII was born in 69 B.C.E., the second of the five children of Ptolemy XII Neos Dionysos who had ruled Egypt since the death of Ptolemy X Alexander II in 80 B.C.E. (Burstein, 2004, p.11).

⁵ Cleopatra VII, is the last of the Ptolemaic queens (Jones, 2006).

smuggled her into Caesar's chamber under bedclothes (Burstein, 2004, p.18), or in a sack by surprising him at the most unexpected moment which reflects the cunning and intelligent side of Cleopatra. Moreover, as she is intelligent, she is a "particularly beautiful woman and, at the time, being in her prime, she [i]s conspicuously lovely" and most significantly she knows "how to use her charms to be attractive to everyone" (Jones, 2006, p.56). The impact of her allure and wit on Caesar makes "him kneel to pick her up" (Duffy, 2002, l. 80) in the poem suggesting power relations between the two. She is able to use her femininity to get what she wants, even reducing Caesar to "gibbering" (l. 82) in bed shows the power that she possesses. In her relationship with Caesar, Cleopatra has become "Caesar's ally and mistress, she was also his dominant partner" (Jones, 2006, p.XIV). In that sense, Cleopatra represents feminine strength in the patriarchal order and it is evident that Duffy dismantles the historical myth of women being passive receptors of any sexual intimacy.

The Egyptian Queen has been historically portrayed as a woman of seductive nature rather than a woman of quick wit. In the poem, the lines between 83-87 set the scene of a deliberate seduction with the symbolism of "grapes and honey, yoghurt, / [...] gleaming figs, soft wines" (2002, ll. 85-86) which are known for their aphrodisiac quality (Hospodar, 2004, pp.84-91). It is also mentioned that the queen "soaked herself in jasmine-scented milk" (Duffy, 2002, l. 87). The jasmine flower is "known as one type of aphrodisiac or a substance that can stimulate sexual arousal, which can also provide a calming effect" (Lestari, 2019, p.195). The use of food and a flower contributes to the sensuality and the witty side of Cleopatra. Yet, the most significant part is she knows how to use these foods, beverages, and a flower to her benefit to accompany her beauty. As a result of the deliberate seduction, Cleopatra nullifies the man "ten times her strength" by bringing him down to "nothing, zilch" (Duffy, 2002, ll. 89-92). In that sense, the oxymoronic "[t]hough beauty" (Duffy, 2002, l. 96) summarizes Cleopatra's character in the best way. To epitomize the character of the "[t]hough beauty" (Duffy, 2002, l.96), Carol Ann Duffy uses "Nile" (2002, l.95) to explore the destructive power of beauty. This suggests that the beauty that Cleopatra had was both powerful and dangerous, like a river that could sweep away everything in its path. Therefore, Duffy pictures Cleopatra as a woman not easy to be overthrown and as a threat to men.

Sexual implications and the idea of control continue throughout the part concerning Cleopatra. Duffy develops a non-sexual female gaze watching him hunting and exercising (Duffy, 2002, ll. 115-118) making the mysterious "him" the object of the narration. Slowly, Cleopatra's story with Caesar dissolves into her story with Antony with whom Cleopatra "found a powerful new patron and protector" (Burstein, 2004, p.24). Mark Antony was a highly influential cavalry officer in the army when he first met Cleopatra in Tarsus (Burstein, p.23). It is a known fact that "Antony, struck by her intelligence as well as her appearance, was captivated by her as if he were a young lad, although he was forty years old" (Jones, 2006, p.103). Cleopatra used his weaknesses well to have control over him which is described in the poem as "[s]he waved him off to war, / then pulled on boy's clothes, crept / at dusk into his camp, his shadowed tent, / touched him, made him fuck her as a lad" (Duffy, 2002, ll. 123-126). Especially, the last line suggests the Queen's sexual power over him.

Duffy brings the last tragedy of a woman of politics in the world of men into the light and raises the tension of the poem with another historical reality. As can be seen in the last lines of Cleopatra's part, her political moves captured the attention of Rome since Cleopatra had an alliance and romantic relationship with a Roman soldier, Mark Antony whose devotion to Cleopatra surpasses his patriotism. Duffy portrays Antony's love for Cleopatra since the Queen waves Anthony into the war with his own country (Duffy, 2002, l.124) as it has taken part in history, (Jones, 2006, pp.147-149) to give the lands belonging to the Roman Empire to her and her heirs (Burstein, 2004, p.65). She decided to use her political intellect and her beauty not to secure Egypt from an invasion of Rome, but to subjugate Rome by using Antony and this act of the Queen alerted men in Rome (Burstein, p.65) since it was an embarrassing situation for men losing the control of woman as in the case of Helen.

Therefore, the Roman legions marched to Egypt to bring down the queen and her lover (Jones, 2006, pp. 147-149) which convinced Cleopatra that her end was too near. As a result, she committed suicide by the bite of a "snake" (Duffy, 2002, l. 134), "depriv[ing anyone] of the opportunity to lead her into the city in chains" (Burstein, 2004, p.66). Thus, Duffy presents the gallant decision of the Queen since the uraeus, which was the royal emblem of Pharaohs (Griffiths, 1961, p.113) signifying sovereignty; and divine authority. Committing suicide by the bite of a serpent was the right end for the last Pharaoh of Egypt since she was determined not to surrender herself to the yoke of patriarchy, the moment, she understood that she could not be the winning side of the battle. Therefore, Duffy combines historical reality with her "Beautiful" by mentioning the snake which actually symbolizes Cleopatra's rejection of being the token of the glory of men or being the object of desire.

Cleopatra is often regarded as merely a beautiful woman who seduced men to achieve power rather than a woman who grasped a powerful political position for herself by using her intellect in the world of men. Thus, according to some historians, she is notably famous for being "the greatest of seductresses, who drove men to their doom, [yet] she had only two known relationships in 18 years, hardly a sign of promiscuity" (Roller, 2010, p.2). Both in actuality and in Duffy's poem, Cleopatra is a woman of intellect and great power. Yet, her desire for power brings her own tragedy in the patriarchal society since she is a tremendous threat to the patriarchal order. As a result, she was pushed to her tragic end by Cleopatra being left with no choice other than to commit suicide. No matter how powerful she was, she was the victim of the patriarchs, and her victimization is epitomized in every line of Carol Ann Duffy's "Beautiful".

Beautiful Dumb Blond and the Numb Viewers; Monroe vs. the Scrutiny of Media

As opposed to Cleopatra's power over men, Marilyn Monroe has been presented by Carol Ann Duffy in "Beautiful" as a captive of the male fetishist scopophilia which is "the erotic basis for pleasure in looking at another person as object" (Mulvey, 1975, p.9). Again in the third part of the poem, the name of the addressee is not given explicitly, yet a strong clue is given that it is Marilyn Monroe (born Norma Jeane Mortenson), through her vivid description of the objectification by the changing film industry. With the changing mindset towards women's sexuality and liberty of sexual expression (Escoffier, 2004, p.1), Marilyn Monroe emerged as a new type of sex symbol (Rollyson, 2014, p.157) in the 1950s and 1960s in Hollywood. Even though her actual hair colour is reddish brown, Marilyn was the world's most famous blonde whose screen image is based on a naïve woman who comes into prominence with her look, not her intellectual capabilities which made her earn the title of the dumb blonde (Sherrow, 2023, pp.351-352) as represented by Duffy as "dumb beauty" (2002, l.153). Furthermore, she was undeniably a taboo breaker (Dyer, 2004, p.24) with "her cheesecake modelling; her typecast roles as the 'dumb blonde' and 'blonde bombshell'; the exploitation of her body as an erotic object in film and popular culture; her famous hip-swinging walk, breathy voice, ecstatic laugh, and quivering upper lip" (Scheibel, 2013, p.5) and Duffy makes use of these overt qualities to create a sense that the mysterious third "she" in the poem is Monroe (2002, ll.136-138). Moreover, she was sexualized, and her sexuality was used as an instrument for white men's pleasure (Dyer, 2013, p.40) through the satisfaction of the voyeuristic male gaze that "projects its phantasy on to the female figure" (Mulvey, 1975, p.11). Duffy criticizes this dehumanizing effect of the male gaze on women exemplified by Monroe, as a prove of the curse upon beauty since the women's personalities and dignity are reduced to an instrument of sexual pleasure.

Marilyn Monroe was a sensuous and highly provocative beauty and "[t]he camera loved her" (Duffy, 2002, l. 135) and so did the public. It is actually Hollywood that created the image of Marilyn Monroe for the public since the real person behind the persona was Norma Jeane Mortenson. The persona was the doll created to gratify the wish-fulfilment of heterosexual male desire through gazing. For instance, Duffy refers to Marilyn Monroe's famous rendition

of "Happy Birthday Mr. President" which is for President J. F. Kennedy (2002, ll.159-160). There is a beautiful woman, who is Monroe, on stage to gratify male scopophilia and a male gazing eye which belongs to J.F.K. taking pleasure from what he sees. This powerful allusion which has taken place in real life exemplifies how Monroe's beauty is used and exploited by men to gratify their pleasures. In addition to that, it is no surprise that both the film industry and the newly emerging consumer culture "adored the waxy pouting of her mouth, / her sleepy, startled gaze. [As] [s]he breathed / the script out in her little voice" (Duffy, 2002, ll. 136-138). Also, in these lines of the poem, Duffy uses Monroe's image taken from *Life* magazine to describe her. When she is photographed for the first time for *Life* magazine, she is photographed with "half-closed eyes and slightly parted lips, [Philippe] Halsman makes her into a sex goddess" (Belmont, 2007, p.49). This image of her as a sex goddess looked orgasmic and contributed to her perceived sexual naturalness due to her atomic blondness. To be clear, she is the dumb blonde, and "[t]he dumbness of the dumb blonde is by tradition natural, because it means that she is [...] untouched by the corruption of the world" (Dyer, 2004, pp.33-34). Therefore, with her "combined naturalness and overt sexuality" (Dyer, 2004, p.34), she is neither the femme fatale nor a home girl. As a result, she becomes the ultimate object to be displayed to please men's scopophilia through Hollywood. The looking eye of the men has found both innocence and lust in her. Furthermore, her objectification by the media is explicitly given in the lines where Duffy wrote: "[t]hey filmed her / famous, filmed her beautiful. / Guys fell in love (2002, ll. 138-140). Mulvey makes the analysis of the male gaze and female objectification as follows:

In their traditional exhibitionist role women are simultaneously looked at and displayed, with their appearance coded for strong visual and erotic impact so that they can be said to connote to-be-looked-at-ness. Woman displayed as sexual object is the leit-motif of erotic spectacle: [...] she holds the look, lays to and signifies male desire. (1975, p.11)

In that sense, Monroe was used as an object to complete erotic contemplation by the media. In short, the intrusive quality of the mass media manipulated her and usurped the woman's subject quality with the projection of the male gaze.

Marilyn Monroe and her overt sexuality become an indispensable feature of popular consuming culture. She is filmed "harder, harder" (Duffy, 2002, l. 144) as if she is being raped by the media since Monroe with her desirability was a valuable money-making machine for them. The poem lists these as in the following lines: "till her hair / was platinum, her teeth gems, her eyes / [...] / She sang to camera one, gushed / at the greased-up lens, her skin investors' gold, / her fingernails mother-of-pearl" (ll. 144-149). Monroe's most outstanding quality is her blondness, yet it is not any type of blondness but "platinum (peroxide) bloneness, [that is] the ultimate sign of whiteness [...] frequently associated with wealth, [...] the term 'platinum' or in pin-ups where the hair colour [was] visually rhymed with a silver or gold dress [...] and with jewellery" (Dyer, 2004, p.40). Through her looks and beauty, she drew the image of the person everyone would want to have. She is represented as the embodiment of ultimate beauty. With her hair and her pieces of jewellery, she is taken as a commodity to be explored and to be made use of especially by the male public. The expression "her skin investor's gold" (Duffy, 2002, l. 148) actually reveals the brutality in her treatment and how beauty is used in the newly emerging media attention.

The filmmakers continue to make money through Monroe not only while she was alive, but also when she was dead. Initially, they filmed Monroe repeatedly till it became for her a monotonous routine (Duffy, 2002, ll. 163-164) while she was alive. Accordingly, the phrase "dumped what they couldn't use" (Duffy, 2002, l. 162) suggests that the filmmakers, directors, scriptwriters, and others, all together, created a certain stereotype but they missed the whole (Rollyson, 2014, p.35). The persona signifies her character lacks development due to the expectations of her as a "dumb blonde". The image of her body is presented by filmmakers in a way that will make money and nobody cares for the rest.

Moreover, the fact that they filmed Monroe "till she couldn't die when she died / couldn't get older," (Duffy, 2002, ll. 165-166) meant that her image recorded by the cameras grants her immortality and connects her with the contemporary spectators/viewers. She has already immortalized herself when she died of "substantial amounts of the barbiturate" (Rollyson, 2014, p.239). However, when she died, people were too greedy to show respect for her dead body. The photographs of her dead body lying in bed nude were taken and printed on the very pages of magazines. Even after her death, the press was making use of her. As a reference to the disrespectful treatment of her dead body, the last line of the poem mentions "the dark roots / of her pubic hair" (Duffy, 2002, ll. 169-170) displaying the intrusive quality of the greedy media seeking any sort of information for its own benefit by leaking something that Marilyn Monroe would want to keep as a secret. The indifference of the media takes the form of flesh and bones (figuratively) with Duffy's inclusion of "the smoking cop" into the poem who is watching the zipping of Monroe's dead body into the body bag without showing respect (2002, ll. 167-170). Duffy does not only point to the systematic disrespect and lack of empathy Monroe experienced during her life but also depicts her posthumous commodification and devaluation in the poem. The hounding aspect of the press is realistically defined by Carol Ann Duffy in the part related to Marilyn Monroe, yet Monroe was not the only woman consumed by the media both in real life and in "Beautiful".

Beautiful and the Beast; Princess Diana and the Intrusive Power of the Media

The invasion of privacy is not limited to the glamour queen, Marilyn Monroe, and the presumptuous power of the media takes another level when the fairy tales' most wanted character, the princess comes into Duffy's poem. It is blindingly obvious that the final woman of the poem is Diana Princess of Wales (born Diana Frances Spencer; 1 July 1961 – 31 August 1997) every corner of whose life was favourably displayed under the spotlight. Allegedly, Princess Diana was the most photographed person while she was alive due to her marriage to Prince Charles. She was chosen as the future queen of England by Prince Charles to produce heirs, not as a beloved wife since she captured Prince Charles' attention based on her beauty that she had (Gitlin, 2008, p.56) as Duffy also suggests in "Beautiful". In this respect, she was the captive of the Prince, a male monarch, at first, and then, became the captive of the media as a result of her place in the royal family. However, as the princess was taking her power from the media, it was the same source that led her to her own destruction. As her brother, Charles Spencer suggested in her funeral "a girl given the name of the ancient goddess of hunting was, in the end, the most hunted person of the modern age" (6 September 1997/2017). She was born as a lady and became a princess, yet she was led to her death as an animal chased by the press.

Diana, the late Princess of Wales, who wed Queen Elizabeth's son and heir, Prince Charles has been the object of charm in the growing mass media. As the Princess herself said in an interview with the BBC, the union "was a fairy story that everybody wanted to work" (personal communication, 20 November 1995). Therefore, in the re-writing of fairy tales in the contemporary work of Duffy's "Beautiful", the media took the form of articulation of mass desire of the obsessive and intrusive public who wants to know the Princess' life imagining her as if she was a fictional character of a much-dreamed fantasy work. Eventually, she was a common girl with a well-esteemed background chosen to be the princess, like Cinderella, (Helmets, 2001, p.438), and to be the future queen of England. This image of a fairy tale princess was feeding the fantasies of the public and leading to "a consumerist desire that paradoxically can only be satisfied by continuous consumption" (Conrad, 1999, p.126) can only be satisfied through the daily news of the couple emerging in the media. However, this story was an unhappy one. Even though Diana looked like a fairy tale princess, Prince Charles was not the prince charming. Their marriage as Diana suggested "was a bit crowded" (personal communication, 20 November 1995) with the inclusion of Camilla Rosemary Shand (later Parker Bowles). The tale was a tragedy from the

very beginning since it was believed that Prince Charles married Diana not because he loved her, but because it was his responsibility to marry one (Gitlin, 2008, p.35). All in all, Diana was a Princess, a wife never loved, a mother, and a divorcee who was chased by the media till her death.

Echoing the princess' tragedies in classic fairy tales, the poem starts with the announcement of Diana's status as "[d]ead" (Duffy, 2002, l. 171). Duffy presents Diana as the "elegant bone," (2002, l.171) referring to her disease called bulimia. Princess Diana confessed on TV "I had bulimia for a number of years. And that's like a secret disease. You inflict it upon yourself because your self-esteem is at a low ebb, and you don't think you're worthy or valuable" (personal communication, 20 November 1995). She suffered from the public's growing attention to her and her new responsibilities as a new member of the royal family. She was growing "painfully thin, courtesy of bulimia nervosa. Her waist size shrunk from 29 inches to 23½ inches during the five months between the day her engagement was announced and the day of the wedding" (Gitlin, 2008, p.36). Therefore, she used binge eating and vomiting as a defense mechanism. That was the cry for help that nobody heard in her unhappy marriage. As Diana suggested, she and the Prince were a "good team" (personal communication, 20 November 1995) but not lovers. Consequently, she is criticized by the media and the public as an "empty head[ed]" (Duffy, 2002, l. 174) princess and Duffy inserts this criticism into her poem. However, besides all these, Diana was the people's beloved princess and the love of common people from all around the world turned her into an icon as Duffy presents in "Beautiful".

Princess Diana's docile manners made her earn the title of the queen of hearts in people's hearts and Duffy does not abstain from reflecting this admiration of the Princess that convinced people to be like "her". She was mostly defined as "(1) a humanitarian, (2) someone who reached out to people (she was real, vulnerable, nice, sincere), (3) the people's princess, (4) a mother [...], (5) a media icon" (Hermes & Noordhuizen, 1999, p.78) who set the new trends. Especially, women loved her and "under / her spell, swore that what she wore / they'd wear, coloured their hair (Duffy, 2002, ll. 176-178). Under her enchantment, women all around the world "started to style their hair the same way that Diana did. They admired the young princess's clothing, her jewelry, and her worldwide status" (Poprocki, 2009, p.48). The admiration for her was so strong that ladies wanted to be like her, and they followed her in every way. Unfortunately, this seemingly innocent admiration, made the Princess the victim of the gazing eye that led to her final catastrophe. In "Beautiful" Duffy reflects the love of people for the Princess in a realistically accurate way, as well as reflecting her commodification in modern life in the poem. While every line of the poem figuratively shouts out that Diana is a victim of the media, Duffy also reveals that people's love for her actually paved the way for her tragedy.

Duffy proclaims the unjust suffering of the Princess by inserting her image at the balcony into the poem which reflects the painful part of Lady Diana's life that had been spent under the gaze of the public. This was reflected in "Beautiful" as "[t]he whole town came / to wave at her on her balcony, / to stare and stare and stare" (Duffy, 2002, ll. 179-181). Like every member of the royal family, all she could do was wave and smile to the public even when she was suffering. Furthermore, the staring eye of the media made her an prisoner of the public eye. In her interview with the BBC, which created the di-namite effect, the Princess states that

[t]he most daunting aspect was the media attention [...] I seemed to be on the front of a newspaper every single day, which is an isolating experience, and the higher the media put you, place you, is the bigger the drop. And I was very aware of that [...] it was isolating, but it was also a situation where you couldn't indulge in feeling sorry for yourself: you had to either sink or swim. And you had to learn that very fast (personal communication, 20 November 1995).

It was no doubt that she was "portrayed as a star" (Hermes & Noordhuizen, 1999, p.78) due to her beauty and elegant manners. Yet, her beauty reflected in the poem is interpreted as an instrument that shaped and controlled her fate which brought the Princess agony. Accordingly, by dissolving the phrase "Beauty is fame" that is used at the beginning of the poem into "Beauty is fate", Duffy attributes to the unusual destructive quality that leads to the destruction of women. Moreover, Duffy continues to support her claim she presents in "Beautiful" the real events in the Princess' life. For instance, Lady Diana's isolation in her marriage can be explicitly seen during their tour to Bharat (India) during which Prince Charles did not accompany her to the Taj Mahal, the token of love. Duffy refers to the released images of Diana in the poem as she "posed alone / in front of the Taj Mahal, / betrayed, beautifully pale" (Duffy, 2002, ll 187-189) "could prove depressing and a testimony to a failing marriage" (Gitlin, 2008, p.87). The image of the Princess, standing alone, is taken by Duffy as if she was embracing the falling of the fairy tale marriage. However, the media demanded more from her as the image of her loneliness was not enough for them.

The most brutal side of the media is reflected in the poem by Carol Ann Duffy with these words; "[a]ct like a fucking princess — / how they loved her, / the men from the press — / Give us a smile, cunt" (Duffy, 2002, ll. 191-194). Even Princess Diana was aware of her commodification by the media, and she commented upon it as "as a good product that sits on a shelf and sells well, and people make a lot of money" (personal communication, 20 November 1995). Finally, Duffy ends the poem with a bleak image of Princess Diana, whose "face" is smeared with "[h]istory's stinking breath" (Duffy, 2002, l.198). This image of the princess suggests that Diana's beauty was ultimately destroyed by the scrutiny of the media and the growing public's obsession with her. Like Marilyn Monroe, she was an object and a money-making machine for the press. They never cared about the negativities that they inflicted upon these ladies for their own capitalistic endeavours. Sadly, she was haunted by the media till her most horrifying death. On 31 August 1997, Diana died in a car crash in Paris while the driver was trying to get away from the paparazzi.

Conclusion

The "[h]istory's" (Duffy, 2002, l. 198) pattern of exploitation and the bitter fate of women repeat themselves at every age with different people. By bringing together four women of different times, Carol Ann Duffy shows how women are exposed to history's suffocating "stinking breath" (2002, l. 198) of inflictions blown upon them. She makes a bitter criticism of the history of women through the depictions of four different historical figures. Helen of Troy, Cleopatra, Marilyn Monroe, and Diana, Princess of Wales were all victims of the male gaze due to their admitted beauty and each story is severe in its own bitter ending created by the patriarchal society. Helen was caged, Cleopatra died by the bite of an asp, Marilyn Monroe died of an overdose, and Diana died in a car accident. As their beauty connected them, their sufferings and tragedies also reflected in the poem have a unifying quality. Their bodies were sexualized to gain control and were used to get benefits out of it such as earning money.

In Carol Ann Duffy's "Beautiful," historical reality meets literature and the multi-dimensional oppression of women takes the form of a literary expression in every line of the poem. Duffy's poem challenges the traditional view of beauty as something desirable. Instead, she presents how beauty can be a destructive force that can lead to women's suffering and even death. Thus, in the poem, "Beauty is fame" is accompanied by "Beauty is fate" in and the accompaniment of these phrases is used to reflect the objectification and restrictions that women endure throughout history are epitomized by these four women of four different times. While Helen is animalized by being put in a cage like a bird for its beauty, Marilyn Monroe and Princess Diana are objectified by the media by being iconized. In such a case, the concept of privacy disappears, and they become public property available to be used by everyone (figuratively) as represented in the poem. Eventually, their human status

is usurped. Cleopatra, on the other hand, considers death as a freedom and she kills herself in a most sacred but painful way which is the bite of an uraeus rather than being under the yoke of patriarchy. By not overtly giving the names of Helen, Cleopatra, Marilyn Monroe, and Princess Diana, and presenting them as the unified "she," Duffy proves that the sufferings of the women remain the same even though the time, place, and names are changing and reflects the degradation of the female body which is commodified by their gender. To sum up, the moment the historical destruction of women based on the idea of control meets with Carol Ann Duffy's pen, the concept of beauty and what is "Beautiful" gain destructive meaning epitomized by these four women.

References

- Belmont, Georges (2007), *Silver Marilyn: Marilyn Monroe and the Camera*, Munich: Schirmer Art Books.
- Blondell, Ruby (2010), "'Bitch that I Am': Self-Blame and Self-Assertion in the *Iliad*", *Transactions of the American Philological Association* (1974-), 140(1), 1–32. <http://www.jstor.org/stable/40652048>.
- Blondell, Ruby (2013), *Helen of Troy: Beauty, Myth, Devastation*, Oxford: Oxford University Press.
- Burstein, Stanley Mayer (2007), *The Reign of Cleopatra*, Westport, CT: Greenwood Press.
- Conrad, Joann (1999), "Docile Bodies of (Im)Material Girls: *The Fairy-Tale Construction of JonBenet Ramsey and Princess Diana*. *Marvels & Tales*", 13(2), 125–169. <http://www.jstor.org/stable/41388540>.
- Dyer, Richard (2013), *Heavenly bodies: Film stars and society*, New York: Routledge.
- Escoffier, Jeffrey (2015), "The Sexual Revolution, 1960-1980", *GLBTQ Encyclopedia Copyright*, 1-7
- Gitlin, Martin (2008), *Diana, Princess of Wales: A Biography*, London: Greenwood Press.
- Griffiths, J. Gwyn (1961), "The Death of Cleopatra VII". *The Journal of Egyptian Archaeology*, 47, 113–118. <https://doi.org/10.2307/3855871>.
- Hallman, Emily (2020), "Gems of Gods and Mortals": *The Changing Symbolism of Pearls Throughout the Roman Empire*. *Armstrong Undergraduate Journal of History*, 10(1), 1-17.
- Helmets, Marguerite (2001), "Media, Discourse, and the Public Sphere": *Electronic Memorials to Diana, Princess of Wales*. *College English*, 63(4), 437-456. <https://doi.org/10.2307/378889>.
- Hermes, Joke & Merel Noordhuizen (1999), "Diana. Death of a media-styled secular Saint". *Etnofoor*, 12(2), 76–91. <http://www.jstor.org/stable/25757966>.
- Historic Events, (22 Mar 2017 / 6 Sep 1997) The Funeral of Princess Diana 1997 [Video]. Youtube. https://youtu.be/n2ICGs_XA5Q.
- Homer (2006), *The Iliad*. Richer Resources Publications. (I. Johnston, Trans.). (Original work published with n.d).
- Hornum, Michael B. (2015), *Nemesis, the Roman State and the Games*, Leiden: Brill Publication.

- Hospodar, Miriam (2004), "Aphrodisiac Foods": Bringing Heaven to Earth, *Gastronomica*, 4(4), 82–93. <https://doi.org/10.1525/gfc.2004.4.4.82>.
- Jones, Prudence Jones (2006), *Cleopatra: A sourcebook*, Oklahoma: University of Oklahoma Press.
- Lestari, Nanny Sri (2019), "J"asmine flowers in Javanese mysticism", *International Review of Humanities Studies*, 4(1).
- Kut Belenli, Pelin (2013), "Are the Speakers Mad or Bad?: Browning's 'The Laboratory' and Duffy's 'Havisham.'" *Concerning Evil*. Eds. Grace Holden and Gabriela Mădlo. Oxford: Interdisciplinary Press, 2013. 99-108.
- Longman Dictionary of Contemporary English*: [DCE new edition for advanced learners]. Harlow Pearson Longman.
- Mackinnon, Catharine (1989), *Toward a Feminist Theory of the State*, Cambridge: Harvard University Press.
- Mulvey, L. (1989). "Visual pleasure and narrative cinema", in *Visual and other pleasures* (pp. 14-26). London: Palgrave Macmillan UK.
- Paprocki, Sherry Beck (2009), *Diana, Princess of Wales: Humanitarian*, New York: Infobase Publishing.
- Reis, Huriye (2004), "'Presenting it, as it is': Poetics of realism and politics of representation in Carol Ann Duffy's poetry", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (2), 133-142.
- Roisman, Hanna M. (2006), "Helen in the 'Iliad' 'Causa Belli' and Victim of War": From Silent Weaver to Public Speaker. *American Journal of Philology*, 1-36.
- Roller, Duane W. (2010), *Cleopatra: A Biography*, Oxford: Oxford University Press.
- Rollyson, Carl (2014), *Marilyn Monroe: A Life of the Actress*, Jackson, Mississippi: Univ. Press of Mississippi.
- Scheibel, Will (2013), "Marilyn Monroe, 'sex symbol': film performance, gender politics and 1950s Hollywood celebrity". *Celebrity Studies*, 4(1), 4-13.
- Sherrow, Victoria (2023), *Encyclopedia of Hair: A Cultural History*, Santa Barbara, Greenwood Publications.
- Farrell-Smith, Janet (1986), "Possessive power". *Hypatia*, 1(2), 103-120.
- Spencer, D. (20 November 1995). An Interview with H. R. H. The Princess of Wales. BBC. <https://archive.org/details/panorama.-an.-interview.-with.-h.-r.-h.-the.-princess.of.-wales.-1995.-hdtv.-576p>.
- Varriano, John (2005), "Fruits and vegetables as sexual metaphor in late renaissance Rome", *Gastronomica*, 5(4), 8-14.
- Vries, Ad de (1974), *Dictionary of Symbols and Imagery*, Amsterdam: North-Holland Publishing Company.

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 6, Aralık/December 2023)

Representation of Violence from Imaginary to Symbolic: Identity Formation in John Banville's *The Book of Evidence*

**İngeselden Semboliğe Şiddetin Temsili: John Banville'in *Kanıt
Kitabı*'nda Kimlik Oluşumu**

Oğuzhan AYRIM

Yüksek Lisans Öğrencisi

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngiliz Dili ve Edebiyatı

ayrimoguzhan@gmail.com

 ORCID 0000-0002-2601-1416

Araştırma makalesi/Research article

Geliş Tarihi/Received: 15.11.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 12.12.2023

Atıf/Citation

Ayrim, Oğuzhan (2023), "Representation of Violence from Imaginary to Symbolic: Identity Formation in John Banville's *The Book of Evidence*," *bitig Journal of Faculty of Letters*, 3 (6), 14-27.

Ayrim, Oğuzhan (2023), "İngeselden Semboliğe Şiddetin Temsili: John Banville'in *Kanıt Kitabı*'nda Kimlik Oluşumu," *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 14-27.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.

This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz: Bu makale, John Banville'in, kahramanın birinci şahıs bakış açısıyla anlattığı bir suç öyküsü olan *Kanıt Kitabı*'ni Lacan'ın ayna teorisine atıfta bulunarak Lacancı bir bakış açısıyla okuma sunmaktadır. Tanıklık edebiyatının bir uzantısı olarak roman, içe dönük bir kendini inceleme anlatısı olarak kabul edilir ve böylece metne paralel bir "benlik" yaratımı ortaya çıkar. Kahramanın geriye dönük anlatımına, Lacan'ın İmgesel düzeninde olduğu gibi sadece kendini ifade etmenin değil, aynı zamanda kendini tasvir etmenin ve sunmanın da olduğu alternatif bir dünya fikri eşlik etmektedir. Ancak bu kendi kendini yaratma, görüldüğü kadar masum olmayabilir. Bunun nedeni, ayna evresinin her ne kadar İmgesel düzlemden Sembolik düzleme geçişi içerse de özneyi toplumun yasası olan simgesel olana alıştırmak için Ötekinin, biyolojik olarak annenin, rolünü ön plana koymaktadır. Ancak başkarakter ve anlatıcı olan Freddie, annesinin varlığından "hiçbir şey" olarak bahsettiği için toplumsal yasalara uyum sağlamasını kolaylaştıracak hiçbir yatıştırıcı bulunmamaktadır. Burada Freddie, Lacan'ın toplumda küçük kesim olarak gördüğü, toplumda yaşayan ancak kendi kuralları doğrultusunda hareket eden prototipi temsil etmektedir, ki bu da romanla ilişkilendirilen eril şiddetin birincil ilkesidir. Dolayısıyla bu makale, aynı zamanda Freddie'nin eril şiddeti performansına Lacan'ın kimlik teorisi üzerinden geliştirilen psikanalitik önermeler doğrultusunda yanıtlar bulmaya çalışmaktadır.

Anahtar sözcükler: John Banville, *Kanıt Kitabı*, Jacques Lacan, ayna teorisi, eril şiddet, narsisizm.

Abstract: This article proposes to read John Banville's *The Book of Evidence*, a crime story narrated from the protagonist's first-person gaze, from a Lacanian perspective by referring to his mirror stage theory. As an extension of testimonial literature, the novel is deemed to be a narrative of introspective self-examination, thus introducing a creation of "the self" paralleling the text. The protagonist's mnemonic narrative is accompanied by the idea of an alternative world of not only self-expression but also self-depiction and presentation, as in Lacan's Imaginary. This self-creation, however, may not be as innocent as it seems. The reason for this is that although the mirror phase involves a transition from the Imaginary to the Symbolic, it presupposes the role of the other, biologically (m)other, in order to accustom the subject to the law of society. However, just because the protagonist, Freddie, mentions his mother's presence as "nothing," there is no soothing force for his adaptation to societal laws. Here, Freddie is subject to what Lacan sees as a minor prototype who lives in a society and yet is attached to his own rules, which is the first principle of male violence associated with this novel. Therefore, this article also tries to find answers for Freddie's performance of male violence within the axis of psychoanalytic postulations elaborated on Lacan's identity theory.

Keywords: John Banville, *The Book of Evidence*, Jacques Lacan, mirror stage, male violence, narcissism.

Introduction

Though rooted in the early 1960s with the emergence of *Biography of a Runaway Slave* by Miguel Barnet, testimonial narratives have yet to intersect with the canonical flow until the late 1970s. Recognized as *testimonio*, the questions about the testimonial narratives mostly encompass their functions in establishing national, cultural, and collective identities. According to Georg Gugelberger and Michael Kearney's formulation in their introduction to a special issue of *Latin American Perspectives* in 1991, this unique genre leans on a national holocaustic legacy and is marked by a colonial past (1991: 4). These narratives stand out primarily for their reflective exploration of societal possibilities and subsequent adjustments envisioned for the future. What distinguishes them is the use of a first-person narrator adopting

an objective stance to reassess and reconsider potential social alternatives. In this formula, the objective narrator's voice becomes just a symbol, and the re-examination establishes the collective national identity that the output pertains to.

Nonetheless, this fact presupposes the act of creating the first-person narrator's own identity in retrospection in tune with the testimonial body's *word-after-word* creation. At this point, Laura Beard in *Giving Voice: Autobiographical/Testimonial Literature by First Nations Women of British Columbia* draws attention to the fact that first-person narrators who are granted testimonial authority envision the self within the borders of what could be surveyed under the autobiographical creation, for the words pertain to past tense flexing onto the future due to their "documentary aspects ... to re-examine" the past and the self-identity inherent in it (2000: 65). Hence, the objectivity of the narrators of this genre remains uncertain, leaving room for speculation about whether it is merely a subjective manipulation at play.

Inspired by a similar sense of national predicament, John Banville's novel *The Book of Evidence* (1989)¹ is an addition to this ensuing flow of testimonial tradition that leans upon Ireland's heavy colonial past. The novel unfolds as a part of the art trilogy,² in which narcissist Freddie Montgomery stays steadfast as the narrative voice in each. Although reflecting the ill-traits of the Irish past of "the situation of exploitation and oppression" under English imperialism in a fragmented narrative (Beard 2000: 65), *BoE*'s narrator, Freddie, separates himself from his variations of being just a mere collective and symbolic voice of historical oppression. As Mark O'Connell remarks in *John Banville's Narcissistic Fiction*, most parts of Freddie's narrative are given over to his "relentless introspection and self-examination" (2013: 52). When considered alongside O'Connell's statement, Freddie's narrative gesture is apt to reveal a door towards the rediscovery of his personal identity through persistent introspection and self-examination, rather than serving as a conduit for a national identity.

In the case of *BoE*, moreover, Freddie's guilt-driven nadir is his focal point for his mnemonic journey of recording a testimony for the court that zooms in to Freddie's vulnerable yet overlappingly brutal experience of violently murdering a maidservant, Josie Bell, in a Big House. Recalling the perceptual selectivity in the process, Freddie manifests the very characteristics of an absolute author(ity)³ and manipulation within his symbolic order. Freddie's narration is highly contingent on *subjective* psychoanalytical symbolism which superimposes Freddie's first-person authorial

¹ Henceforth, *BoE*.

² *The Book of Evidence* (1989), *Ghosts* (1993), and *Athena* (1995).

³ Note that the PIE root (Proto-Indo-European morpheme) for the word "author" is *aug which means "to increase." *Online Etymology Dictionary* applies this fact to the word's Old French origin, *acteur-auctor*, which means "originator, creator" linked to "producer, progenitor," more literally, "one who causes to grow; doer," <https://www.etymonline.com/word/author> (accessed May 19, 2022). In a similar vein, *Oxford Advanced Learner's Dictionary* defines the word as "the person who creates or starts something" (Oxford: Oxford University Press, 2015: 84). Albeit the definitions that the dictionaries reveal differ, it is evidently steadfast that there is an emphasis on the absolute ability of agency, namely author(ity). To reinforce this approach, Michel Foucault in his *What is an Author?* bases the author-formation on this stance and thus claims that authors are those who "establish the endless possibility of discourse" (Oxford: Oxford University Press, 1979: 29). Oscillating between historical and literary context, Foucault's rechannelled reconstruction here lies on an author's "transdiscursive position," unfolding as free circulation and manipulation (1979: 28).

gaze on the violent male gaze in praxis⁴ in the novel. Here, Freddie's self-reflexive testimony construes a complementary twofold deduction: Freddie's narrativization is (1) an emblematic of his authority in self-gaze in an autobiographical identity formation and thus (2) an addition to the intellectual cycle of male gaze associated with this novel, in which Freddie becomes not only the author of his own identity but also that of the female Other in the novel who equally shares Freddie's own authorial/male gaze. Gülden Hatipoğlu also follows a similar line and writes that "Freddie's testimony becomes his artistic performance of creating an autobiographical narrative of confrontation rather than vindication, with a strong sense of imagining a possible world of self-representations" (2023: 194). The way Freddie handles the testimony with a strong urge for observation of the immediate environment, likewise, introduces "a way of voyeuristically observing ... the object of the gaze" (2023: 195), namely women. These complementary gaze functions attributed to Freddie flesh out the imprints of Lacanian mirror stage theory at the heart of a discomforting transformation of how a self-perception turns out to be a male gaze. The main reason is that while Freddie, the murderer, recollects the past, he vividly perceives his fantastic self, which later digresses into voyeuristically gazing at female bodies around him. Therefore, this novel requires a reading based on more of a critical outlook than just being assessed as a testimonial narrative. This article approaches Freddie's introspective testimony as a contour for his autobiographical identity with reference to Lacan's mirror stage. This article also proposes to pinpoint the implicit motives behind the prolonged male violence depicted in the novel through a Lacanian lens.

Author(ity) Unbound: Creating an Identity of One's Own

BoE opens up with Freddie's memorable words, "My Lord, when you ask me to tell the court in my own words, that is what I shall say" (Banville 2001: 3). Following this, it ends with his paradoxical statement when asked by the inspector if his testimony is true: "All of it. None of it. Only the shame" (2001: 220). As prevaricating as it seems, Freddie's storyline subsists in an amorphous reliability. Placing his storyline in his testimonial stage performance after committing a murder, Freddie exhibits an absolute author(ity) in re-experiencing his ill-affected journey from pursuing an academic career into being submerged in debt to Señor Aguirre, who is a Spanish crime lord. Besides, this is the novel's most prominent aspect in that it provides the reader with a vast hermeneutical ground for commentaries because, throughout the novel's chaotic narrative structure, we cannot be sure whether Freddie tells the truth or not.

During his narration, Freddie occasionally interrupts himself, claiming that what has been just narrated is not true and would "mean too much" (2001: 8), or, as is reiterated on many pages, that his statements are quite unnecessary, so much so that he wants to take back the sentences he articulates. So, this idea, one way or another, presupposes "the possib[ility] that [his] memory has conflated two separate [things].

⁴ Noteworthy examples that read *BoE* through a lens of male violence include: Irena Książopolska, "Nabakov and Banville: Hidden Stories in *Despair* and *The Book of Evidence*." *Journal of Literature and History of Ideas* (Baltimore: John Hopkins University Press, 2020: 101-124); Caroll Del'Amico, "John Banville and Benjamin Black: *The Mundo*, Crime, Women." *Éire-Ireland* (Minnesota: Irish-American Cultural Institute, 2014: 106-120); Joakim Wrethed, "The Aesthetics of the Flesh in John Banville's *The Book of Evidence*, *Eclipse* and *Shroud*". *Nordic Irish Studies* (Aarhus: Dalarna University Centre, 2014: 49-70); Patricia Coughlan, "Banville, the Feminine, and the Scenes of Eros". *Irish University Review* (Edinburg: Edinburg University Press, 2006: 81-101).

It is possible” (2001: 33). Nevertheless, it may also denote that in retrospective narration, Freddie treats reality as a palimpsest, which he covers – or colours – with authorial power, bending the trajectory of objectivity into his own favour. Such an oracular usage of arbitrariness in self-examination gives an intriguing hallmark in pinpointing several psychodynamic ordinances alongside the text. The foundational essence within a rhetorical mechanism of validating one’s own existence encapsulates, albeit indirectly, the process of self-construction engaged in dialogue with the text.

This is by no means the first time that a scholar puts forth a motive dependent on an inter-existence between the narrative voice and the text in retrospective fiction. As has been noticed by Susan Lanser in her *Fictions of Authority*, the narrative voice and the narrated world are reciprocally constitutive of one another (1992: 4); the narrative voice authorises the text, and vice versa. Inasmuch as her focal point may put an accentuation upon reciprocal construction, if we are to interpret Banville’s novel in terms of Lacan’s mirror stage theory that sheds light upon the biological impetus underpinning psychic development, we should follow Bran Nicol’s statement in *Retrospective Fiction* that goes as far as claiming that retrospective narrative voice undergoes his “genuine rebirth” in praxis (85). If that is the case, Freddie, who is bisected into his two separate manifestations of the same self as the “one who narrates and who experiences” (2004: 82), could survey his transition in the mirror phase through his subjective memorial line flexing backwards and onwards simultaneously.

In the novel, which opens with Freddie’s captivity and imprisonment after having fulfilled his own “worst fantasies” (Banville 2001: 3), his genuine rebirth, as quoted above, orbits around his retrospective testimonial rebuilding. As Freddie’s memorial journey for the testimony in the prison occurs, we witness Freddie’s fantastic psychodynamic zone inside out, which is by all means applicable to Freddie’s developmental psychic structures from Imaginary to Symbolic.

In the Imaginary/pre-linguistic stage, which encompasses most of the novel, Freddie practically represents the key aspect of Imaginary through his Platonic self-perception. This psychological foundation not only elucidates the novel’s artistic merit intertwined with Banville’s trilogy but also illuminates the inseparable perceptual nature inherent in Freddie’s character, who is self-described as a “floating eye” (2001: 64). The novel oscillates between how Freddie projects himself and how those projections are reflected in his mirror world, which is responsively perceived by the present Freddie himself while recording his testimony. Following Joseph McMinn’s description in *The Supreme Fictions of John Banville*, throughout the novel’s structure as “an ingenious parable of perception” (1999: 123), every self-image that Freddie predominantly observes conveys what he wants to blend as his ideal *imago* into his own symbolic registration: “Somehow I pictured myself as a sort of celebrity, kept apart from the other prisoners in a special wing ... [with] an elegant pose” (Banville 2001: 5). In Freddie’s artistic vision, the chain of images follows one another; each image is replete with the ego’s grandiloquent auto-erotic state of mind, posing for the visual narcissism: “I looked in their eyes and saw myself ennobled there” (2001: 11). Quite redolent of the ego in the Imaginary, Freddie starts to form his autonomy in his totalized image here.

His immediate circle, which stands for Lacan's Symbolic/predefined social order, constantly reminds him of the unvested nature of such a self-image. According to Lacan, the self-image reflected as the ideal-I occupies the fictional reality of the Imaginary, functioning as the Other that will never be captured because it is constructed with what the ego *lacks*. It is inviolable in a peculiar sense. This disturbing disjunction between the internal source and externality, furthermore, turns oneself into an anticipator for a synthetic I situated in the evasive horizon within their perception's border – ϕ . At this point, Lacan delivers in *Écrits* that the subject tries to mimic and attain the *imago* "before it is objectified" by the Symbolic/universal order but cannot fulfil it (2001: 2). Like Lacan's impossible quest, Freddie's lacunae cannot be filled and thus are forged into the "hysterical repression" (2001: 4): "I had a vision of myself ... as if it were not myself I was remembering, but something ... *lost to me forever* in the depths of my own past" (Banville 2001: 45) (emphasis mine). Although the insufficiency and incompleteness are assuaged by "nursling dependence" (Lacan 2001: 2), it misses out on Freddie's situation since his "[mother] had cut [him] long ago" (Banville 2001: 170). Therefore, as a concomitant of nursling independence, Freddie is marked by impending aggression and narcissism throughout the process. In tandem with his behaviours, his narrativization cooperatively becomes aggressive, too, and thus introduces a cinematographically emphasised troubled masculine violence under his *worst fantasies* without knowing where to stop in an unstable maternal formation around him. As we will witness, this *tragedy* that Lacanian scholars associate with the mirror stage becomes parasitic upon Freddie's identity formation throughout the process.⁵

Mirror Stage: An Identity Formation or a Tragedy?

A key factor contributing to the subject's inability to claim such an image stems from Lacan's perspective, which elides the distinction between the ego and imagination. To Lacan, the ego's dynamism is overtly imaginative. Under *méconnaissance*, in Lacanian terminology, the ego "neglects, scotomizes, misconstrues" (Lacan 2001: 17) and thus falls into the passage of self-centeredness, narcissism, and auto-eroticism by addressing the Imaginary. Affirming Bice Benvenuto and Roger Kennedy's words in *The Works of Jacques Lacan*, this state of excessive phantasm introduces the self's "primordial rivalry" against "complex social institutions" (1986: 58) because the subject seeks ossification to ensure the constitution of the ideal identity and maintain the prioritisation of the ideal self in dialogue with the misconstructured phantasm. The paradox is that the more the subject does so, the more s/he deteriorates their integration into Symbolic and social codes of behaviour. This explains the reason why Freddie stands on "Banville's most extremely narcissistic" ground (O'Connell 2013: 2) and his epiphanic "recognition ... that his essential sin [is] a failure of imagination" (2013: 206). Tragic or not, Freddie comes into prominence with violent actions steeped in self-centeredness, leaving us pondering Lacan's views on this matter.

From the Lacanian perspective, the explanation involves the contrast between what the subject expects and what s/he experiences. Although Lacan does not fully

⁵ See Jane Gallop, "Lacan's 'Mirror Stage': Where to Begin?". *Center for Twentieth Century Studies*, in which she traces the chronological reception of Lacan's mirror stage theory by citing various scholars and thus concludes: "The mirror stage is thus [a] high tragedy: a brief moment of doomed glory, a paradise lost. The infant is decisively projected out of this joy into the anxious defensiveness of history; much as Adam and Eve are expelled into the world" (Baltimore: The John Hopkins University Press, 1989: 123).

acknowledge this, he refers to Anna Freud's theory. According to her view, as Lacan delivers, in the absence of the ideal image a person seeks, they go through a profound sense of isolation described as "paranoic alienation which dates from the deflection of the specular I into the social I" (2001: 4). This alienation occurs when individual expectations do not match with the reality of the Symbolic, which is a conflict that "will always remain irreducible for the individual" (2001: 2). In a tragic realization, the reflection of oneself becomes more than just a recognition of the Other; it becomes an adversary, reminding the individual of potential social castration. At this point, the detachment of oneself from the firmly grounded Imaginary principle becomes on par with a threatened sense of incompleteness due to the "aggressive disintegration in [oneself]" (2001: 3). The person becomes aware that their fate is sealed within the "armour of an alienat[ed] identity" (2001: 3). Elaborating on Freddie's words, it does not take a genius to state that his psyche suffers from such an aggressive disintegration: "It was as if I—the real, thinking, sentient I—had somehow got myself trapped inside a body not my own. But no, that's not it, exactly. For the person that was inside was also strange to me, [another] version of me ... I have always felt—what is the word—bifurcate, that's it" (Banville 2001: 95). Although this fragmented body image that reverberates Lacanian sense of *imago du le corps morcele* – body in bits and pieces –⁶ seems to be the pre-totalized form before seeing the mirror reflection leading to complete recognition of reality, it has been boded ill for Freddie himself: "I used to believe ... that I was determining the course of my own life, according to my own decisions ... I did not always think of my life as a prison in which all actions are determined according to a random pattern thrown down by an unknown and insensate authority" (2001: 15-6). From the Lacanian perspective, before such a confrontation with social reality, Freddie has a Platonic image of himself that he wants to carve into reality, which he mentions as "my other self" (2001: 17). However, Freddie realizes his predetermined destiny, for which he must be donned with the armour of an alienated identity; he also finds that his ideal self becomes decomposed in the polyvalent amalgam of social determinants. His dyadic split indicates that since Freddie has no guidance throughout the process, he can neither detach himself from his ideal *imago* "in this pretend-world" (2001: 97) nor mute the cacophony of *what could have been* against *what must be*.

Narcissistic Forms of Violence in the Novel

Generally, as Lacan delivers, (m)other plays a crucial role as an innate Other to "stabilize the imaginary tension opening toward the future [with] a sign of consent, of beseeched love – in short, an answer that comes from the other" (in Licitra et al. 2021: 4). Actually, Lacan here emphasises what Sigmund Freud takes the initiative for in *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, that is, the constitution of the ego accordant with society. Given Freddie's personal accounts, however, we inherently understand that his bond with his mother from the very beginning of his biological temperament is lacking. Specifically, in a nostalgic reminiscence, Freddie recalls her in his childhood as a "remote presence" since "[s]he is so much, and, at the same time, nothing" (Banville 2001: 41). In this respect, as much as forming a totalized I for Freddie becomes problematic, so does resorting to a soothed mindset with maternal affection because Dorothy has already dismissed him by replacing him with "the stable-girl" (2001: 46), who works for her mother, and similarly, in whose eyes Freddie sees himself in an ameliorated bond with his mother, which, of course, he will be unable to put into practice. From this perspective of maternal instability around him, Freddie is laden

⁶ See Jacques Lacan, "Some Reflections on the Ego." *Influential Papers from the 1950s* (London: Karnac, 2003: 297).

with *efficacy*⁷ (Lacan 2001: 9) that generates *death instincts*, rendering him an aggressive pursuer wreaking havoc upon the notion of the Other.

Hence, Freddie instantiates the prototype, which Lacan mentions with a strict link of aggression based on the unachieved integration to the social-I in the mirror stage. This aggression, however, is central to sexual politics, as apparent in Lacan's pursuance of the former analysts' theorisation on death instincts and sexual libido characterized by primary narcissism. As Lacan elaborates:

It [the primary narcissism] also throws light on the dynamic opposition between this [narcissistic] libido and the sexual libido, which the first analysts tried to define when they invoked destructive and, indeed, death instincts, in order to explain the evident connection between the narcissistic libido and the alienating function of the I, the aggression it releases in any relation to the other. (2001: 4)

At this point, Lacan not only strategically combines death instincts with sexual libido but also makes the implication that the persistence of aggression nicks at female bodies as far as the sexual imbalance of the world is concerned.

In order to clarify this, Lacan's conception of phallic *jouissance* is of capital importance here. In the mirror stage, *jouissance* appears to be the limit of satisfactory knowledge between the subject and the Other. Yet, in his seminars between 1969 and 1970 entitled *The Other Side of Psychoanalysis*, Lacan deals with the designated *jouissance* with its impossibility, encapsulating an insatiable desire to know the Other, which later transgresses the pleasure principle within "the order of tension, of forcing, of expenditure, even of exploit" (2006: 46). *Jouissance* remains uncontrolled and dissatisfied. It goes beyond the homeostatic mechanism as long as there is always an Other that is to be reduced to *objet petit a* to know further to the extent that the intentions contain the borderline of aggression. This stance is highly associated with the erotic experience, in which the line that separates the narcissistic subject from the *atopic* body becomes blurry, so much so that it lays the ground to infringe on the *atopic* experience of the (m)other.⁸ This is reified as violence because as much as it is associated with both sexes, phallic *jouissance* is linked to masculine structure.⁹ Undoubtedly, then, it marks the female body and psyche as the Other subjected to the "pain" of masculine structure (2006: 46).

Indeed, Freddie's symbolic order is a quintessential domain for this purpose. Isomorphic to his troubled mind, Freddie's narrative becomes aggressive as well, thus marinating the female body into his *objet petit a* in order to know and exploit further. The basic deduction on this matter is the fact that during his testimonial stage performance that unfolds as his own story and his own words, Freddie functions as the "surrogate author" who "possesses an independence" (Nicol 2004: 76). This peculiar quality distinctly foreshadows an assertive playground for Freddie, within which dialectical Others in relation to him find themselves subjected. In his "toy surrounding" of the textual space (Banville 2001: 126), Freddie possesses the ability to

⁷ Note that Lacan conceptualizes this term in *Écrits* as the manifestation of the subject's "aggressive intention ... in the formative action" (2001: 9).

⁸ Note that there is no sufficient translation in English of this word. Translated as "enjoyment" by Alan Sheridan in the same source as the one used as the reference in this article, *jouissance* is the enjoyment of rights, of property, which transgresses the borders of social law whilst containing sexual connotations within.

⁹ See also Sheridan's note to *Écrits* that the verb, *jouir*, is also slang for "to come" in French, thereby indicating a sense of sexual aggressiveness orbiting around masculine authority (2001: iii).

transform other characters into *objet petit a* with a sense of voicelessness. This transformation serves to maintain a narcissistic equilibrium for Freddie, functioning as an extension of the ego's indulgence in "a voyeuristic-sadistic idealization of sexual relation[s]" (Lacan 2001: 5), which Lacan sees as a minor point yet to be equally present in Freddie's situation. Through this preliminary aspect of *jouissance*, Freddie's narration goes beyond just an act of contemplation; it becomes a means of violation.

Freddie's Male Gaze

Freddie's visual pleasure is at the heart here. Apart from its constitutive aspect, the visual system in the novel responds to Freddie's narcissistic aggression. In a sexual imbalance, according to Laura Mulvey, the male gaze is a formulaic frame for the sexual equivalent's repression, the female. Urging for scopophilia, female bodies are reduced to *objet petit a* in an erotic way of seeing by the masculine gaze. Coalescing a psychoanalytic approach into the visual field, Mulvey maintains that women characterize the "spectacle" and men take up the privilege of "the bearer of the look" (1975: 12). As for Freddie's situation, no other but the same dialectical relationship could be observed. Freddie's extreme personality predisposes him to efface female subjectivity. This element is one of the tenets of Freddie's narcissistic stream of consciousness that he is granted to satisfy his self-absorbed characteristic, even in his dyadic relationship with Daphne. This essence is reflected in the following elucidation:

What was it in us—or rather, what was it about us—that impressed them? Oh, we are large, well-made, I am handsome, Daphne is beautiful, but they cannot have been the whole of it. No, after much thought the conclusion I have come to is this, that they imagined they recognised in us a coherence and wholeness, an essential authenticity which they lacked, and of which they felt they were not entirely worthy. We were—well, yes, we were heroes ... *I enjoyed it.* (Banville 2001: 11) (emphasis mine)

One may consider this situation as Daphne and Freddie's mutual victimization; still, I insist upon claiming that Freddie's belied agency in positioning Daphne in the spotlight of social gaze reverberates his sadistic quality, generating a passive scopophilia that leans upon female objectification. It would not be far-fetched to opine that Freddie functions here as a director, then. In this social auditorium, Daphne's stylized body evokes a sense of "to-be-looked-at-ness" (Mulvey 1975: 11), indicating her suppression, which Freddie clearly enjoys. Here, Freddie utilises Daphne's body as his *objet petit a*. Therefore, recalling Lacan's assertion on phallic *jouissance*, Freddie's situation underscores the pursuit of the subject's exploitation for personal enjoyment.

The symbolic focalisation on the male gaze is equivocally conceived as a matter of innate hostility, which results in Freddie's glorified perception that allocates him for the grandiose agency etched on his voyeuristic manner of observing the female body. As expected, in a symbolic dialogue between the subject and its object, the privilege of the gaze is attached to the narcissistic body to "make the other insubstantial" (Lacan 2006: 242). Freddie's description of himself regarding this ocular-centric dominance is as follows: "I am a sort of floating eye, watching, noting, scheming" (Banville 2001: 64). The doctrine of Freddie's voyeuristic gaze solely subsists in the dialectical structure of power; that is, to see is an active process, not a passive one like *being seen*. Utilising this mode of relation, like Lacan's emphasis on the Other's insubstantiality in masculine enjoyment, Freddie's personal rhetoric, as he confesses, mostly focuses on what female bodies are on the surface (2001: 72). Not only, then, does the gaze provide Freddie with a self-preserving tool, but it could also condone an act of active harm in a masculine aesthetic rhetorically given in his description of

himself to the reader. In this verity, his gaze becomes the vehicle of phallic *jouissance* against the Others inflicted with “the pressure of [his] humid gaze” (2001: 101), rising on the narcissistic equilibrium of his storyline. In framing the Other for negation, the female bodies become the privileged objects of Freddie's gaze. In his retrospective rebuilding, for instance, Freddie remembers an instance of his physical copulation with Daphne, which arouses his erotic mastery in an optic spectrum. His mind situated on the “voyeuristic fantasy” suppresses her agency into an object (Mulvey 1975: 7). Thus, he utters: “[A]lways when I saw her naked I wanted to caress her, as I would want to caress a piece of sculpture, hefting the curves in the hollow of my hand, running a thumb down the long smooth lines, feeling the coolness, the velvet texture of the stone” (Banville 2001: 8). Freddie here exhibits active scopophilia. Not limited to Daphne, in fact, Dorothy, as his own mother, is also inflicted by his male gaze, morphing her into a “statuesque, blank-eyed ... like a marble figure” (2001: 41). Such associations of theirs with statuesque female figures – or even objects – root in the “tender damage [he] inflict[s] on her” (2001: 9) and the female *in toto*. Thus, the abundance of Freddie's specific references to the voyeuristic male gaze upon women becomes the substructure of his own authority in that they mark the aggressive violence that oppresses female emphasis for male enjoyment, or any kind of authorial emphasis through his “piercing eyes” (2001: 161).

At some point, I daresay that Freddie's violence flexes into his storytelling. Allen Feldman and Richard Jenkins in *On Formations of Violence* reduce narratological violence into “intrusive or manipulative editing,” which is the nucleus of “storytelling” (1992: 595). Designing a story for oneself may imply an idealized sense of authority. However, imposing this narrative on others could suggest a form of aggressive violence, as it becomes intertwined with the author's manipulative control, of which Freddie's “authoritative voice” becomes an affirmative tool in that this practice enables him to “tell [his] side of things, in [his] own words” (Banville 2001: 182) solidified as his supremacy in relation to the object of narration.

In the novel, Freddie's frame narrative about the female figure in a seventeenth-century painting, *Portrait of a Woman in Gloves*, befits such an assertion in that the painted female figure's fictional fate epitomizes Freddie's inimical manipulation in his “little toy world” (2001: 141). Within the framework of his own devise of the story, Freddie is appalled with omnipotence, saying *be there a story and there is a story*. In seeing the painting in the Big House, Freddie conjures a quite lengthy story of the insentient figure in the painting, starting with “I try to make up a life for her” (2001: 105). More strikingly, in this frame narrative, the woman is the object of gaze as well. Imagining the process of painting, Freddie recounts an artist who “fixes his little wet eyes on her, briefly, with a kind of impersonal intensity” (2001: 106). Manipulated into a victim by the male gaze, the female figure “flinches” (2001: 106). This Hegelian master-slave relationship suggests the fact that Freddie overflows from his autobiographical line, ergo *penetrating into* the fictional fate even of an insentient figure. With a little time for reflection, when we consider that Freddie's narcissistic masculinity is isomorphic to his narration, Freddie's frame narrative engenders *a symbolic rape*. From this perspective, Freddie responsively endeavours to seal a fate, like his identity's fate has been done so by society.

Freddie's Authority

For Philippe Julien, the *efficacy*, which narcissistic bodies including Freddie resort to, is associated with a pre-Lacanian concept called primary narcissism, which has been mentioned in the preceding sections as a source of Freddie's aggression. In *Jacques Lacan's Return to Freud*, Julien makes it clear that the rationale lies behind

an astray subject's insistence upon a homogenous drive for any kind of Other that jeopardises ideal-I (1994: 34). His assertion runs the gamut from biological Other to social Other, which excludes the subject's absolute authority. Freud's own statement in *On Narcissism: An Introduction* is worth quoting in this regard: "[G]reat criminals and humorists, as they are represented in literature, compel our interest by the narcissistic consistency with which they manage to *keep away from their ego anything that would diminish it*" (2012: 89) (emphasis mine). In his disorganized passage of self-formation, therefore, Freddie relies on a mono-phallic substructure. In his ideal space, he is one and only in terms of authority due to primary narcissism. Therefore, for Freddie, another glimpse of a male figure as a performer of authority disturbs Freddie's homogeneous and ideal construction within social discourses.

On such a basis, Freddie is obsessively on a knife edge in the prospect of a heterogeneous aspect of authority. Subtle though they are, certain psychodynamic symbols surface in the novel. Through the Gestalt, Freddie reverberates his anxiety by zooming in on the salient phallic object, hands. In the inchoate structure of the novel, the phallic units are hinged upon inept authorial figures who eventually die. It is thus notable here to remember that Freddie's symbolic domain related to his narcissistic pleasure is purported to dredge life out of their bodies with a symbolic reference to phallic castration. He is a criminal, after all. After Freddie articulates his father's death, for example, a full volume of a sentence is devoted to his hands without any rationale: "His hands" (Banville 2001: 48). Moreover, the same sentence is inexhaustibly reiterated on the following page, as expected from an obsessed monomaniac who generates a narcissistic libido to master his ambience. This fetishistic obsession reveals his distressed preoccupation with his absolute authority that incontrovertibly falls short of social determinants. As also noticed by Daphne, Freddie pays a great deal of attention to a male figure's hands: "She noticed such things" (2001: 12). Needless to opine, the mentioned male body becomes both symbolically and physically castrated by getting one of his ears cut in the novel. In this sense, the repetitive hunt quest recalls Melanie Klein's concept of projective identification, on which Hannah Segal elaborates in *Introduction to the Works of Melanie Klein*:

In projective identification parts of the self and internal objects are split off and projected into the external object, which then becomes possessed by, controlled and identified with the projected parts. Projective identification has manifold aims: it may be directed towards the ideal object to avoid separation, or it may be directed towards the bad object to gain control of the source of danger. Various parts of the self may be projected, with various aims: bad parts of the self may be projected in order to get rid of them as well as to attack and destroy the object, good parts may be projected to avoid separation or to keep them safe from bad things inside or to improve the external object through a kind of primitive projective reparation. (1988: 27-28)

In this context of the narcissistic defence mechanism, Freddie alertly analyses the possible threats to eschew but noticeably cannot help emphasising them cinematographically, as is also obvious in his story about the painting of a woman in gloves: "I am to emphasise the hands ... She refuses. (Her hands, indeed!)" (Banville 2001: 107).

Another symbol that is contingent upon phallic intrusion, metaphorically speaking, reveals itself in the context of the aforementioned painting entitled *Portrait of a Woman in Gloves*, which Freddie himself pursues to recover from a family known as the Behrens. My interpretation is that in the mirror phase, the ego must be integrated into their social-I by the external libidinal investment since, in social demand, "phallic jouissance is interdicted" (Licitra Rosa et al. 2021: 2). Therefore, an external object

“comes in its place as a substitute” (2021: 2). Clearly, the constant flow of libidinal investment needs organizing upon an external object so that the subject leaves the auto-erotic state into what is called social-I, which is in agreement with dualities. In mentioning the portrait, Freddie illustrates a unique bond with the picture: “[T]he picture, *my picture*” (Banville 2001: 109) (emphasis original). The italicised possessive determiner in the original work painstakingly highlights a special bond between Freddie and this painting, which could be interpreted via the substitute of surplus *jouissance* function because the object is mentioned as “my future” by Freddie himself (2001: 59). Notwithstanding, whilst visiting Dorothy, he later learns that she has sold it with all the family collection to Charlie French, who is an art dealer and later trades the collection with the Behrens. When read in conjunction with this fact, the excessive libidinal flux organization for Freddie becomes ailed by his own mother, who is supposed to ameliorate his process instead. She steals his *future* and thus brings illness to his identity process.

Furthermore, it is within this context that his act of murder unfolds. Deprived of his mother's earnest love, Freddie struggles to decode the intricacies of social order, which prolongs the overvaluation of male authority with respect to phallic *jouissance*. Considering this, as Freddie attempts to pilfer his painting from the Behren House, his attention is drawn to the secondary images within the artwork. In *Dora: Analysis of a Case of Hysteria*, Freud likens the secondary figures in a painting to phallic units (in Peter Benson 1994: 102). Freud's reference point is Medusa's gaze. To crystallise this idea, like one is mesmerized by Medusa's phallic gaze based upon her secondary erections, so is Freddie before the painting. As Freddie looks into the insentient aesthetic space of the picture, the secondary images, *a fortiori*, look back. That is, they watch him: “I, this soiled flesh, [was] the one who was being scrutinised, with careful, cold attention. It was not just the woman's painted stare that watched me. Everything in the picture, that brooch, those gloves, the flocculent darkness at her back, every spot on the canvas was an eye fixed on me unblinkingly” (Banville 2001: 79). In this scene of reciprocal gaze-competence, so to speak, Freddie's exposure to those figures' specifically pinpointed gazes threatens his scopic agency, and thus he responsively kidnaps and kills a physical body who, in a similar fashion, authoritatively watches him steal the painting: “Those eyes were staring into mine, I almost blushed. And then – how shall I express it – then somehow I sensed, behind that stare, another presence, watching me. I stopped and lowered the picture, and there she was, standing in the open window ... wide-eyed, with one hand raised ... I was outraged” (2001: 110). The threatening authorial figure is Josie Bell, who is the maid of the house and representative of Freddie's counter-agency, seeing Freddie's action and thus claiming the authorial “raw force” (2001: 113) without being seen from the depths of the room. Seeing the correlation within the reversed power dynamic, Hatipoğlu notes that “[h]is masculine, dominant gaze ... loses its power” (2023: 201). Here, Freddie slips from being the subject of the gaze to being the object of *her* gaze. If this occasion is as traumatic as Freddie mentions in the following pages, which he clarifies by articulating the following words: “I had never been so exposed in my life” (Banville 2001: 112), we could uphold a plausible argument that when his troubled psyche is all of a sudden juxtaposed to the heterotopic presence of authority, Freddie's narcissistic libido piles top on the defence mechanism of the projective identification with an only gateway for salvation through murdering the maid with a hammer. This “Hegelian murder” (Lacan 2001: 5) in tune with the narcissistic homogeneity is imminent, but it could be evidently associated with his mother's lack of assessment of social and biological dualities in this process all along.

Besides, it is here worth mentioning that Freddie's bolding Josie Bell's last words at the point of death, just like the particularization of hands, is purported to speak for how much the flow of maternal affection has been drained away – or has never been filled up for the mirror transformation: “*Mommy*” and “*Love*” (Banville 2001: 148) (emphasis original).

Due to the retrospective narrative act, the novel ends with its opening scene. Hence, the statement, “It was as if I were adapting to an illness, after the initial phase of frights and fevers” (2001: 184), is intertwined with Freddie's recognition of his initial assimilation into the social self. In the opening scene, Freddie succinctly reverberates the characteristics of acknowledgement, showing no more aggression under the immanent paradigm of “[society's] privilege,” in which he is just an “exotic animal” that has no superiority over society (2001: 3). It is clear that he has reached a plateau in self-formation. He concedes that his idealised authority and self cannot befit the social parameters and thus becomes disappointed in the dissipation of aggression and narcissism. This “existential negativity” (Lacan 2001: 4) within the edict of institutionalised self under the *prisonlike* panopticon overtly pinpoints Freddie's rough, if inherently inescapable, transformation, like a paradise lost.

Conclusion

All in all, Freddie's retrospective testimonial narrative becomes his own constructed identity, for as Freddie projects his past onto the symbolic order, he obviously re-lives it. In doing so, he underpins a formulaic process of his introspective identity formation, which is supported by Jacques Lacan's mirror stage and its fusion of discordant qualities of Imaginary and Symbolic orders. Nevertheless, in this process, the fully nurtured subject's mindset by a (m)other figure is replaced by an example without the maternal emphasis, culminating in the subject's tendency to cut across all boundaries with the Other, so much so that it goes beyond social interaction to violence. Freddie's unceasing performance of narcissism and aggression, embodied by his male gaze, epitomizes the void of (m)other around him, not only in terms of gendered-specific dualities but also his discomfort with phallic authority in connection to figures of authority. But, eventually, in this predetermined world, Freddie acknowledges that *sometimes a pen may not be mightier than a sword*, thus forcefully embracing what has been destined for him.

Works Cited

- Banville, John (2001), *The Book of Evidence*. New York: Vintage Books.
- Beard, Laura (2000), “Giving Voice: Autobiographical / Testimonial Literature by First Nations Women of British Columbia.” *Studies in American Indian Literatures*, vol. 12, no.1, 64-83.
- Benson, Peter (1994), “Freud and the Visual.” *Representations*, vol. 45, no.1, 101-116.
- Benvenuto, Bice and Roger Kennedy (1986), *The Works of Jacques Lacan: An Introduction*. London: Free Association Books.
- Feldman, A. and Richard Jenkins (1992), “On Formations of Violence.” *Current Anthropology*, vol.33, no. 5, 595-597.
- Freud, Sigmund (2012), *On Narcissism: An Introduction*. London: Karnac Books.
- Gugelberger, Georg and Michael Kearney (1991), “Voices for the Voiceless: Testimonial Literature in Latin America.” *Latin American Perspectives*, vol. 18, no.3, 3-14.

- Hatipoğlu, Gülden (2023), "Trauma of the Gaze in John Banville's *The Book of Evidence*." *Mediterranean Journey of Humanities*, vol. 13, no. 1, 193-204.
- Julien, Philippe (1994), *Jacques Lacan's Return to Freud: The Real, the Symbolic, and the Imaginary*. New York: New York University Press.
- Lacan, Jacques (2001), *crits: A Selection*. Trans. Alan Sheridan. London: Routledge.
- (2006), *The Seminar, Book XVII, The Other Side of Psychoanalysis*. Trans. Russell Grigg. New York: Norton.
- Lanser, Susan (1992), *Fictions of Authority: Women Writers and Narrative Voice*. London: Cornell University Press.
- Licitra Rosa C. et al. (2021), "From the Imaginary to Theory of the Gaze in Lacan." *Frontiers in Psychology*, vol.12, no.1, 1-7.
- McMinn, Joseph (1999), *Supreme Fictions of John Banville*. Manchester: Manchester University Press.
- Mulvey, Laura (1975), "Visual Pleasure and Narrative Cinema." *Screen*, vol. 16, no. 3, 6-18.
- Nicol, Bran (2004), *Iris Murdoch: The Retrospective Fiction*. London: Palgrave Macmillan.
- O'Connell, Mark (2013). *John Banville's Narcissistic Fictions*. New York: Palgrave Macmillan.
- Segal, Hanna (1988), *Introduction to the Work of Melanie Klein*. New York: Routledge.

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi
bitig Journal of Faculty of Letters
(Cilt/Volume: 3 , Sayı/Issue: 6 , Aralık/December 2023)

**Lisans Öğrencilerinin Kripto Para Yatırımlarına
Yönelmelerinin Nedenleri ve Bu Paraların Riskleri Hakkında
Farkındalıkları Üzerine Sosyolojik Bir Analiz: Muğla Sıtkı
Koçman Üniversitesi Örneği**

**A Sociological Analysis on Reasons of Tendency Investemend to
Cryptocurrency of Undergraduate Students and Their Awareness About the
Risks of Cryptocurrencies: The Example of Muğla Sıtkı Koçman University**

Hasan ŞEN

Prof. Dr.
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

senhasan@mu.edu.tr

ORCID 0000-0003-2111-2223

Ufuk ÇEVİK

Sosyolog

ucevik79@gmail.com

ORCID 0000-0001-5712-6323

Araştırma makalesi/Research article

Geliş Tarihi/Received: 10.11.2023
Kabul Tarihi/Accepted: 28.11.2023

Atıf/Citation

Şen, Hasan ve Ufuk Çevik (2023), "Lisans Öğrencilerinin Kripto Para Yatırımlarına Yönelmelerinin Nedenleri ve Bu Paraların Riskleri Hakkında Farkındalıkları Üzerine Sosyolojik Bir Analiz: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Örneği", *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 28-48.

Şen, Hasan ve Ufuk Çevik (2023), "A Sociological Analysis on Reasons of Tendency Investemend to Cryptocurrency of Undergraduate Students and Their Awareness About the Risks of Cryptocurrencies: The Example of Muğla Sıtkı Koçman University", *bitig Journal of Faculty of Letters*, 3 (6), 28-48.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.
This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz 2008 yılında merkezi finans anlayışına ve ödemedeki aracı kurumlara karşı çıkartılan kripto paralar, dünyada yeni diyebileceğimiz kadar yakın bir zamanda yaşamımıza girmiştir. Zamanla gelişen bu paralar Covid-19 pandemisi ve dijitalleşmeye bağlı olarak sanal ortamlara artan yönelim ile birlikte gerek dünyada gerekse de özellikle Türkiye’de daha popüler hale gelmiştir. Nitekim vatandaşları dünyada en çok kripto para kullanan ülkeler sıralamasında Türkiye dünyada dördüncü ve Avrupa’da birinci sırada yer almaktadır. Söz konusu paralar özellikle gençler arasında daha fazla ilgi görmektedir. Şöyle ki yaşlı kesim banka mevduatı, arsa, ev ve altın gibi geleneksel yatırım araçlarını tercih ederken gençler ise teknoloji temelli şirketlere ve kripto paralara yatırım yapmaktadırlar. Fakat yüksek volatiliteye sahip olan ve yatırım yapmak için iyi bir seviyede finansal okuryazarlık gerektiren kripto paralar, bazı otoriteler tarafından “kumar derecesinde” yüksek risk içeren spekülâtif bir yatırım olarak görülmektedir. Diğer taraftan teknolojik olarak dolandırılmaya daha fazla müsait olması nedeniyle kripto paralar sıklıkla tartışılmaktadır. Nitekim Haziran 2021’de dünyanın en büyük dolandırıcılığı olarak nitelendirilen “Africrypt” borsası ve Türkiye’de de Thodex ve VeBitcoin aracılığıyla ortaya çıkan kripto para dolandırıcılığı bu duruma örnektir. Bütün bunlar bu konunun toplumsal bir boyut kazandığını, dolayısıyla sosyolojik olarak ele alınması gereken olgu ve problem olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın ana amacı; Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi öğrencilerinin kripto paralara artan ilgisinin nedenlerini sosyolojik olarak analiz etmek, bu kapsamda öğrencilerin konuya dair bilgi ve bilinç düzeylerini saptamaktır. Çalışmanın odağında öğrencilerin kripto para kullanımları ile eğitim durumları, gelir, okudukları bölüm ve özellikle pandemi ile artan dijitalleşme arasında ne tür ilişki olduğunun analizi yer almaktadır. Araştırmanın evrenini Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, örneklemini ise adı geçen üniversitenin fakülteleri oluşturmaktadır. Araştırmada niceliksel yöntem kullanılmış ve buna bağlı olarak basit tesadüfi örneklem ile seçilen 257 lisans öğrencisine anket uygulanmıştır. Yapılandırılmış anketlerle katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim, doğum yeri, sürü psikolojisi gibi değişkenler analiz edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Kripto Para, Finansal Okuryazarlık, Sosyoloji, Öğrenci

Abstract

Cryptocurrency, which was released in 2008 as an alternative to central finance and intermediary institutions in payment, has recently entered our lives. These coins, which have developed over time, have become popular in the world and especially in Türkiye due to Covid-19 and increasing digitalization. In fact, Türkiye ranks fourth in the world and first in Europe when it comes to the countries whose citizens use cryptocurrency the most. These coins are very common, especially among young people. Middle-aged and elderly people prefer traditional investments such as gold, land, house and banks. Young people are investing in technology-based companies and cryptocurrencies. But these coins have high volatility and require a high level of financial literacy to invest. Therefore, cryptocurrencies are a speculative investment with a high risk of gambling. On the other hand, it is technologically more prone to fraud. For this reason, the security of cryptocurrencies is often discussed. In June 2021, the “Africrypt” exchange was a cryptocurrency scam. Thodex and VeBitcoin cryptocurrency scams have also emerged in Turkey. With all this, it shows that crypto blacks have gained a social dimension. Therefore, cryptocurrencies are a phenomenon and problem that should be addressed sociologically.

The aims of this study are: 1. To analyze sociologically the reasons for the increasing interest in cryptocurrencies in Türkiye, especially among young people; 2. to raise awareness among young people about the dangers of cryptocurrency investments; 3. in this context, to understand the level of knowledge and awareness of the students on the subject; Finally, to analyze the awareness of young people about the risks involved in cryptocurrencies. The focus of the study is the analysis of the relationship between students' use of cryptocurrencies and their educational status, income, department, and especially the pandemic and increasing digitalization.

The field of the research is Muğla Sıtkı Koçman University, and the sample is the faculties of the aforementioned university. The research is done with mixed method. In the first phase, the quantitative method and accordingly simple random sampling are used. A survey is applied to 257 undergraduate students. The age, gender, education,

place of birth and other variables of the participants are analyzed with structured questionnaires

Keywords: Cryptocurrency, Financial Literacy, Sociology, Student

Giriş*

Dijitalleşmenin her geçen gün yaşamımıza daha fazla girdiği bir çağda yaşıyoruz. Eğitimden sanata, üretimden gündelik hayata kadar birçok alanda bilgi teknolojilerinin etkisi artmaktadır. Son dönemlerde özellikle yapay zeka teknolojisi, yaşamımızda etkinliğini sürekli arttırmakta ve toplumu hızla değiştirmektedir. Bu değişimden en fazla ve ilk elden etkilenen alanlardan biri ekonomi olmakta gerek üretim gerekse finansal alan yeni bir biçim kazanmaktadır. Bunun sonucu olarak yeni dijital para sistemleri inşa edilmekte ve kısa sayılabilecek bir sürede tüm dünyaya yayılmaktadır. Kripto para olarak adlandırılan bu paraların popüler olanlardan biri Bitcoin'dir. Söz konusu paralara, her geçen gün birçok kesim tarafından daha çok ilgi göstermektedir. İlgi gösteren kesimlerin başında gençler ve bu çalışmanın konusunu teşkil eden üniversite öğrencileri gelmektedir.

Üniversite öğrencilerinin kripto paralar hakkında bilgi ve farkındalıklarını, kripto paralara yönelme nedenlerini ve kullanım alışkanlıklarını analiz etmeyi amaçlayan bu çalışma, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde yapılmıştır. Niceliksel yöntem kullanılarak, on bir fakülteden basit tesadüfi örneklem yoluyla seçilen toplamda 257 öğrenci ile anket yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 24 programıyla analiz edilmiştir.

Öğrencilerin kripto paralara dair düşünce, bilgi ve farkındalıklarını, yeterli finansal okur yazarlık bilgilerinin olup olmadığını ve kripto paraların taşıdığı finansal riskler hakkındaki bilgi düzeylerini sosyolojik olarak analiz etmeyi hedefleyen bu çalışmada, öncelikte kripto paralara dair kavramsal bir analiz yapılacaktır. Ardından çalışmanın yöntemi hakkında bilgi verilecektir. Son olarak saha verileri analiz edilecektir.

1.Kripto Paralara Dair Kavramsal Tartışma

1.1.Kripto Para ve Blockchain'in Kısa Tarihi

Kripto paralar yeni bir teknoloji olarak yaşamımıza yakın zamanlarda girmiştir. Teknolojik gelişmelerin oldukça fazla yaşandığı bu dönemde, birçok alan gibi finansal yapı da değişime uğramış ve yeni finansal ürünler ortaya çıkmıştır. Nitekim Blockchain ve kripto paralar, geleneksel finans anlayışının dışında kalan yeni finansal ürünlere örnek oluşturmaktadır. 2008 yılında kim veya kimler tarafından ortaya çıkarıldığı bilinmemekle birlikte, Satoshi Nakamoto adlı (takma adı da olabilir) bir kişi ya da grup tarafından 21.000.000 arz ile sınırlandırılarak üretilmiş olan ilk kripto para Bitcoin piyasaya sürülmüştür. Bitcoin terimi de literatürde ilk defa yine Nakamoto tarafından yazılan, "Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System" adlı çalışmada yer almıştır. Bu yazıda kripto paranın işleyişi ve ortaya çıkış nedeni şu şekilde özetlenmektedir:

Aracı finansal kurumların olması, ticaret sırasında aracı kurumlara ücret ödenmesi nedeniyle oldukça masraflı hale gelmektedir. Bu nedenle ticaret için üçüncü taraflara (banka v.s.) ihtiyaç duymadan alışveriş yapacak bir sistemin olmaması bir problemdir. Dolayısıyla asıl ihtiyaç duyulan husus, sistemin güven yerine kriptografik kanıta dayalı olmasıdır (Nakamoto 2008: 1).

Günümüzde oldukça popüler olan kripto paraların kriptografik temellerini Blockchain teknolojisi atmıştır. Günümüzde kullanılan ilk Blockchain yapısı da Bitcoin ile ortaya çıkmıştır. Blockchain yapısına ve resmî belgelerin bilgisayar sistemi tarafından güvenle korunabileceğine dair ilk çalışmalardan birisi, Stuart Haber ve W. Scott Stornetta tarafından yayınlanan, "How To Time-Stamp a Digital Document" (1991: 109) başlıklı makaledir. Adı geçen makalede dijital imza (digital signing) uygulamasına dayalı "zaman

* Bu çalışma 2209-A öğrenci projeleri destekleme kapsamında 2021/1 döneminde 1919B012101157 kodu ile desteklenmiş olan projeden üretilmiştir. Ayrıca X. Sosyoloji Kongresi'nde sözlü olarak sunulmuştur.

damgası" ("time-stamp") ile bilgisayar sistemlerinde şifrelemeye dayalı bir teknolojinin mümkün olduğu, böylece birçok belge, ticari, teknolojik sır ve formüllerin çok ucuz bir şekilde ve güvenilir bir yolla saklanabileceğini iddia edilmiştir. Haber ve Stornetta, konuya dair şu iddialı ifadeyi kullanmıştır: "Bunun telif hakkı ve patent yasası üzerinde önemli bir etkisi olabilir ve birçok yazılımdan Coca-Cola'nın gizli formülüne kadar her şeye uygulanabilir" (Haber vd. 1991: 109).

2013 yılında Kıbrıs Hükümeti'nin tasarruf hesaplarını vergilendireceğini ilan etmesiyle birlikte, devletlerin ilk etapta müdahale ve kontrol edemediği bu sisteme talep artmıştır. An itibariye El Salvador dışında bir devlet tarafından itibari para değeri görmese de, kripto paraların bir emtia değeri vardır. Nitekim 2017 yılı başında 750 \$ civarında olan Bitcoin, 2017 yılının sonunda 20.000 \$'a kadar yaklaşmıştır (URL-5). Bu çalışmanın yürütüldüğü 2021 yılında bir ara 60.000 \$'a kadar yükselmiştir. Fakat 22 Mart 2021 tarihinde, ABD Merkez Bankası (Fed) Başkanı Jerome Powell'ın, kripto paraların, "biret ödeme aracından çok, biret spekülasyon aracı" olduğu yönündeki sözlerinden ve bahsedilen paralara karşı vergilendirme başta olmak üzere bazı tedbirlerin alınacağı açıklamasından sonra kripto paralarda hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Bitcoin piyasasında yaşanan bu derece güçlü yükseliş ve geri çekilmeler, söz konusu piyasanın yüksek volatilitelere sahip olduğunu ve riskler barındırdığını göstermektedir.

1.2. Türkiye'de Kripto Para Kullanımı

Kripto kavramı Türkiye'de, Blockchain teknolojisi teriminden biraz uzak olan "oyunmak" fiiliyle birleştirilerek tanımlanmaktadır. Türkiye'de oldukça popüler hale gelen kripto paralar, büyük bir kitle tarafından yatırım aracı olarak kullanılmaktadır. 2019 yılında "Data Light" tarafından yapılmış olan araştırma verilerine göre (URL-1), kripto paraları en çok benimseyen 20 ülke arasında Türkiye 9.sırada iken, 2021 yılının şubat ayında yapılan bir araştırmada, ülkeler arası kripto para kullanımında % 16'lık bir oranla 4.sıraya yükselmiştir (URL-8). Aslına bakılırsa 2019 yılı öncesine bakıldığında da kripto para kullanımında Türkiye yine dünya çapında önemli büyüklükte bir hacme sahipti (Morgan Stanley: 2018; akt. Metin, Alptekin, 2018: 178). O dönemde ING Bank'ın yürüttüğü araştırmada, Türklerin % 45'lik kısmının kripto para sahibi olmayı düşündüğünü ve bu oran itibariyle kripto paraya yöneliminin dünya üzerinde önemli bir yere sahip olduğu ortaya çıkmıştır (URL-6). Türkiye'de kripto paralara ilginin özellikle gençler arasında çok daha fazla olduğu, yapılan çeşitli araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. Nitekim Şehmuz Doğan tarafından Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi öğrencileri üzerine yapılan bir çalışmada, üniversite öğrencilerinin genel olarak kripto paralara yöneldiği sonucu ortaya çıkmıştır. Bu yönelimde, fakülteler bazında farklılıkların olduğu da tespit edilmiştir. Mühendislik, İletişim ve Eğitim Fakültesi öğrencilerinin oransal olarak kripto paralara daha yatkın oldukları saptanmıştır (Doğan 2020: 859, 869). Türkiye'de üniversite öğrencisi olan gençlerin kripto paralarla olan ilişkisini konu edinen çalışmamızda, farklı fakültelerde ve bölümlerde okuyan öğrencilerin kripto paralara duydukları ilgi ve yönelimlerin de farklılık olabileceği düşüncesi bir hipotez olarak benimsenmiştir.

Kripto paralara artan yönelimle birlikte, devletler kripto paralara karşı farklı yasalar çıkartmaya başlamışlardır. Türkiye devleti de kripto para kullanımlarıyla ilgili olarak, 16 Nisan 2021 tarihinde yayınlandığı *Resmî Gazete*'de, işletmecilerin kripto paralar ile mal alıp satmasını ve kuruluşların elektronik para transferi yapmasını yasakladığını açıklamıştır (URL-7). Bu haberlerle birlikte Türkiye kripto para piyasasında bir volatilitelere yaşanmış ve bu paralarda % 4 ile % 12 arasında bir kayıp meydana gelmiştir (URL-4).

1.3. Kripto Paraların Türkiye'de İktisaden Tercih Edilme Nedenleri

Kripto paralara yönelimin kuşkusuz birçok nedeni bulunmaktadır. Bunlar arasında, Covid-19 pandemisi, çağın doğası gereği elektronik ortamlarla daha fazla iştiğal olunması, bu paraların popülerlik kazanması, sürü psikolojisi, Fomo (Fear of Missing Out) yani fırsat

kaçırma korkusu, gençlerin ağırlaşan ekonomik koşullar altında geleceğe dair korku ve belirsizlik yaşamaları ve kısa yoldan zengin olma istekleri yer almaktadır.

1.3.1.Covid-19 Pandemisi

2019 yılında Çin’de başlayıp bütün dünyayı saran Covid-19 pandemisinin, finansal sistem ve kripto para kullanımı üzerinde üç türlü etkisi olmuştur. İlk olarak, virüsü el yoluyla bulaştırma riski nedeniyle fiziki kağıt veya madeni paraların kullanımından uzaklaşmıştır. İkinci olarak, pandemi ile gelen kısıtlamaların, alınan önlemlerin, evde sanal ortamda çalışmayı zorunlu hale getirmesi, insanların sanal ortamın beslediği elektronik yatırımları tanımalarını ve yapmalarını beraberinde getirmiştir. Son olarak ortaya çıkan ekonomik belirsizlik, bir tür güvenli para olarak sunulan kripto para piyasasını desteklemiştir. Bu dönemde iktisadi olarak değerlendirilmesi nedeniyle bahsedilen paralara insanların ilgisi artmıştır (Minutolo vd. 2022: 1). Özellikle popüler kripto paraları olan Bitcoin, Ethereum ve Litecoin bu dönemde önemli bir yükseliş yaşamıştır (Sarkodie vd. 2022: 1-3).

1.3.2.Popüler Olana Yönelim

İnsanların bir yatırım aracı olarak gördükleri kripto paralara karşı ilgilerinin artmasında, söz konusu paraların popüler olması çok etkili olmaktadır. Özellikle sosyal medya, bir yatırım aracının popüler olma hızını oldukça arttırmaktadır. Sosyal medyayı fazlasıyla kullanan ve sanal ortamlarla ilişkisi yüksek olan gençlerin, popüler kripto paralara yönelimi bu bağlamda şaşırtıcı değildir. Nitekim, Mehmet Cihangir, Eray Baysa, Fahrettin Söker ve Sevim Ezgi Eroğlu’nun (2019: 510, 519), Cumhuriyet Üniversitesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ve Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi üzerine yaptıkları çalışmada, öğrencilerin kripto paralara duydukları ilginin gerisinde popülerlik etkisinin önemli bir faktör olduğu saptanmıştır. Bu safhada şunu belirtmek gerekir, Cihangir ve arkadaşlarının çalışması Covid-19 salgını öncesinde yapılmıştır. Pandemi ve sonrasında yaşanan gelişmeler, ifade edildiği üzere söz konusu popülerliği daha da arttırmıştır. Kripto paralara yönelmede, artan popülerliğin etkisiyle de ivme kazanan kitle/sürü psikolojisi etkili olmuştur.

1.3.3.Sürü Psikolojisi

Literatürde bulaşma etkisi olarak tanımlanan “sürü psikolojisi” (Bandwagon), insanların başta siyasi veya ekonomik alanda olmak üzere tercihlerini çoğunluğa uyarak yapması anlamına gelmektedir (Schmitt-Beck 2008: 1). Bu durum, daha yüksek ürün talebini ortaya çıkarmaktadır. Burada insanları çoğunluğa uymaya iten etkiler devreye girmektedir ki ekonomi bu noktada çok önem kazanmaktadır (Dal 2020: 93). Bu çalışma bağlamında değerlendirildiğinde, insanların devreye soktukları reklam-pazarlama gibi uygulamalar ve sosyal medya kanallarının kripto paralar hakkında yaptıkları paylaşımlar, sürü psikolojisi oluşturmada, onu yönlendirmede ve insanların seçim yapmalarında oldukça etkili olmaktadır. Örneğin ünlü iş insanı Elon Musk tarafından yapılan DOGE Coin reklamı sonrasında oldukça fazla kişi DOGE Coin’e yönelmiştir. Tabii ki bu yönelimde kitlelerin fırsatı kaçırma korkusu da etkili bir faktör olarak iş görmektedir.

1.3.4.FoMo (Fırsat Kaçırma Korkusu)

Daha ziyade ekonomi disipliniinde kullanılan bir tabir olan FoMo, en genelde bir kişinin herkesin yararlandığı fırsattan yararlanamadığı, fırsatı kaçırdığı düşüncesini daha doğrusu endişesini ifade eder (Metin-Orta 2020: 68). Çeşitli mecralarda yapılan haberler, büyük miktar para kazanan simalara ayrılan reklamlar, tevatürler, yakınlardan duyulan havadis ve haberler, insanlarda “herkes kazanıyor ben geri kalıyorum” duygusunu oluşturabilmektedir. Bu da insanların sürünün peşine takılmasına ve ani kararlar vermesine neden olabilmektedir. Bu süreçte özellikle sosyal medya ve yatırımcı sitelerinde görülen “kripto para zenginleri” reklamlarında, “küçük miktarla büyük paralar kazanan” insanların hikayelerine yer verilmesi, özellikle gençlerde yatırımcı duygusu ve kazanma hırsı yaratmaktadır. Fakat bu reklamlarda örneğin evini, arabasını satıp kripto para alan ve büyük düşüşlerde varlıklarını kaybeden kişilerin hikayelerine hiçbir biçimde yer

verilmemektedir. Çünkü zengin olma isteği insanların ilgisine daha fazla mazhar olmaktadır.

1.3.5. Geleceğe Dair Umutsuzluk ve Kaygı

Öğrencilerin kripto paralara yönelmelerindeki bir önemli neden de mevcut ekonomik koşulların ağır olması, bundan dolayı gençlerin sahip oldukları umutsuzluk hissi ve geleceğe dair duydukları kaygıdır. Zira öğrenciler bu kaygıları bir nebze azaltmak, biraz para kazanmak, yatırım yapmak ve bir işe yaradıkları düşüncesini hissetmek için bu alana yönelmektedirler.

1.3.6. Zengin Olma İsteği

Türkiye’de kısa yoldan ve hızlı biçimde zengin olma isteği, başta gençler arasında olmak üzere toplumun çeşitli kesimlerinde karşılık bulmaktadır. Bu eğilim geçmişte de görülmektedir. Nitekim Yılmaz ve Sarıgöllü’nün 1982 yılında yaptıkları bir çalışma, Türkiye’de zengin olmak isteyip paralarını o dönem bankelere yönlendiren kişilerin oranının %55 olduğunu ortaya koymakta ve paralarını bankere yöneltenlerin %85’inin reklamlardan etkilendiğini göstermektedir (Yılmaz ve Sarıgöllü 1982: 103-105). Söz konusu durumun hala geçerli olduğunu iddia eden çalışmamız, kripto paraya yönelimin gerisinde insanların ve özellikle gençlerin kısa yoldan ve hızlı bir şekilde zengin olma isteğinin olduğunu varsaymaktadır. Bu istek gençler arasında, son dönemlerde özellikle kripto paralara ilgilenmek ve onlara yatırım yapmak şeklinde tezahür etmektedir. Fakat kripto paralar bir yatırım aracı olarak çok yüksek risk taşımaktadır. Çünkü Blockchain ve kripto paralar, her gün olumlu veya olumsuz anlamda yeni bir gelişmeye açık olan ve geleneksel finans anlayışının dışında bir teknolojik yatırım aracıdır. Buna rağmen gençler bu riski çoğu zaman göze alabilmektedirler. Örneğin Uçkun ve Dal, kripto para yatırımcılarının yatırım esnasında aldıkları riskler bazında yaptıkları sınıflandırmada, yatırımcıların %62’den fazlasının ortalamanın üstünde risk aldıklarını ve “agresif yatırımcı tipi” olduklarını gözler önüne sermektedir (Uçkun vd. 2021: 161-167).

Burada bahsedilen nedenler, özellikle gençlerin kripto paralara yönelimlerinde ciddi rol oynamaktadırlar. Gençlerin yönelimleri yüksek risk anlamına da gelmektedir. Bu risklerden birisi de sözü edilen paraların anlık fiyat dalgalanmalarına sıkça uğramasıdır. Sadece yeterli ekonomik ve finansal okur-yazarlığa sahip olunmaması durumu bile, bu dalgalanmayı yönetemeyen insanların zamanla çok büyük maddi ve buna bağlı manevi kayıplar yaşayabilmelerine yol açabilmektedir.

1.4. Kripto Paralar ve Volatilité

Volatilité, menkul kıymetler piyasasında kısa süre içinde yaşanan fiyat dalgalanmaları ve piyasa içinde oluşan fiyat oynaklığı olarak tanımlanmaktadır. Piyasa içinde oluşan özellikle yüksek volatil hareketler, piyasaya karşı duyulan güveni azaltmaktadır. Çünkü bu dalgalanmalar sonucu paralarda yaşanan sert yükseliş ve düşüşler, kişilerin ani para kazanmaları veya kaybetmeleri demektir. Ancak bu durum, fazla ve hızlı para kazanma ihtimali kadar ani ve düşük para kaybetme riskini de beraberinde getirmektedir (Karabıyık vd. 2007: 64). Nitekim çok keskin düşüşlerin yaşandığı durumlarda, eldeki ürünü satmaya fırsat dahi kalmayabilir. Bu da insanlarda ciddi gerginliklere yol açabilir.

Türker Teker, Ayşen Konuşkan, Vesile Ömürbek ve İsmail Bekçi, “Bitcoin Ve Kripto Paralar Hakkında Çıkan Haberlerin Bitcoin Fiyatları Üzerine Etkisi” (2020: 73) başlıklı çalışmalarında, kripto paralarla ilgili çıkan haberlerin etkisiyle piyasada oluşan dalgalanmaları incelemiştir. Buna göre, söz konusu dalgalanmalar bazen çok yüksek seviyelere çıkabilmektedir. Bunda da kripto paraları, hareketliliği kontrol edecek belli bir merkezin ve devlet organlarının olmayışının ciddi etkisi vardır. Ahmet Sel (2020: 97), “Pandemi Sürecinde Altın Fiyatları ile Kripto Para İlişkinin Makine Öğrenme Metotları ile İncelenmesi” başlıklı çalışmada, Covid-19 pandemisiyle birlikte piyasaların oldukça gel

git yaşıyor olması nedeniyle, yatırımcıların yatırım yaparken aldıkları kararların oldukça büyük önem taşıdığına vurgu yapmaktadır. Kripto paralar gibi spekülasyon piyasası araçlarının, piyasaları uzun vadeli değil kısa vadeli manipüle ettiklerini ortaya koymaktadır.

Kripto paraların taşıdığı bir diğer risk, kontrol mekanizmalarının yokluğu nedeniyle, bu paraların geleneksel yatırımlara oranla mali dolandırıcılığa daha açık olmasıdır.

1.5.Kripto Para Dolandırıcılığı

Finansal alanda elektronik temelli bir yatırım olması nedeniyle, kripto para borsalarında sisteme izinsiz erişim elde etme (hacklenme) ya da bizi şirket yöneticileri tarafından dolandırılma olayları görülebilmektedir. Nitekim 2017 yılı sonunda büyük borsalardan olan "Bithumb" borsası hacklenmiştir (URL-2). Haziran 2021'de dünyanın en büyük dolandırıcılığı yaşanmış ve "Africrypt" borsasından 3,6 milyon \$ çalınmıştır (URL-3). Türkiye'de de *Thodex* ve bu çalışmanın yapıldığı il olan Muğla'da *VeBitcoin* şirketi aracılığıyla kripto para dolandırıcılığı yaşanmıştır. Özellikle Türkiye'de bu yatırım alanının yeni olması, alana dair bilgi ve finansal okuryazarlığın azlığı konunun istismar edilmesini kolaylaştırmaktadır.

1.6.Finansal Okuryazarlık

Finansal okuryazarlık sadece kripto paralar için değil genel olarak tüm yatırımlar için son derece önemlidir. Zira her mesleğin nasıl ki temel bilgileri varsa, ekonominin de temel bilgileri vardır. Türkiye genelinde yapılan araştırmalarda, finansal okuryazarlık oranının genel olarak iyi bir seviyede olduğu görülmektedir. Türkiye'de yapılan finansal okuryazarlık araştırmalarını temel aldığımızda ortaya çıkan sonuç, her yıl finansal okuryazarlığın oranının artmakta olduğudur. Nitekim 2013 yılında %59,9, 2014 yılında %59,4, 2015 yılında %60, 2016 yılında %60,1, 2017 yılında %60,8 olan finansal okuryazarlık 2018 yılında % 61,5 seviyesinde seyretmektedir (Karaca 2018: 2). Fakat bu oranlar yaş grupları ve mesleklere göre farklılık gösterebilmektedir. Nitekim lisans öğrencilerinin hangi boyutta finansal okuryazarlığın olduğunu tespit etmek amacıyla, Gaziantep Üniversitesi öğrencileriyle yapılan bir araştırmada, finansal okuryazarlık oranının %48 olarak çıktığı görülmektedir. Araştırma sonucuna göre, erkekler kadınlara göre ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri diğer fakültele göre daha yüksek finansal okuryazarlığa, Mimarlık Fakültesi öğrencileri en düşük finansal okuryazarlığa sahiptir (Kılıç vd. 2015: 144). Finansal okuryazarlığın fakültele göre dikkat çekici farklılığı elinizdeki makalede de bir hipotez olarak benimsenmiştir.

1.7.Ters Seçim

Mali piyasada sıklıkla kullanılan bir terim olan ters seçim, piyasayı olumsuz etkileyen sorunlara yol açmaktadır. Bu sorunlar piyasada tarafların, birbirinin mallarının kalitesini gözlemleyemediği durumlarda belirir (McConnel vd. 1996, akt. Erdoğan 2008: 2). Ters seçim aynı zamanda literatürde "limon problemi olarak bilinir. George A. Akerlof tarafından ortaya atılan bu limon teorisine göre, insanlar iyi veya kötü olduğunu bilmeden veya anlamadan bir araba satın alırlar. A.B.D.'de sokak jargonunda bu arabalara limon denir ki bunun nedeni bu arabaların çoğunlukla sorunlu araçlar olmasıdır. İnsanlar kötü araç olduğunu bilmeden, iyi olarak tanıtılan bir arabayı, değerinin çok üzerinde çok fazla para vererek alırlar, yani ters seçim yaparlar (Akerlof 1970: 489).

Ters seçim yapılmasına neden olan en önemli etkenlerden birisi yeterli finansal okuryazarlığa sahip olunmaması, diğer unsur ise yatırım yapılırken duygusal davranılmasıdır. Bu durumu anlamak için davranışsal finans ve sürü psikolojisine değinmek gerekir. Davranışsal finans, kişilerin yatırım yaparken sadece rasyonel nedenlere dayanmadıkları, daha önce bahsedildiği üzere duygusal ve sürü psikolojisiyle yatırım yaptıkları da bilinmektedir (Tufan ve Sarıççek 2013: 166). Geleneksel finans teorileri, insanın rasyonel varlık olduğu hipoteziyle hareket etmektedir ancak gerçekte bugün insanların finansal alanda salt-rasyonel olarak hareket etmedikleri açıktır. Bu nedenle davranışsal finans teorileri, kendini güncelleyerek psikolojik etkenleri de inceleme kapsamına almaktadır. Nitekim psikolog Daniel Kahneman, yatırımcıların ekonomik karar

alırlarken bazen akılcı düşünce yerine sezgilerine güvenmeyi tercih ettiklerini ifade etmektedir (Akın 2017: 12-13). Örneğin Elon Musk, Bitcoin'e karşı sergilediği olumlu tavrı sayesinde Bitcoin'e olan güven maksimum seviyelere çıkmıştır. Bu da rasyonel seçim ve finansal okuryazarlık yerine daha önce ifade edildiği üzere, popüler olana yönelim ve duygusal tercihler gibi faktörlerin öne çıkmasına yol açmıştır. Çünkü kripto paralara karşı geliştirilen güven konusunda kurumsal ilişkilerden ziyade sosyal medyanın da etkisiyle kişiler daha belirleyici olmuştur.

1.8.Riziko

Çalışmada kullanılacak kavramların sonuncusu olan, risk ve tehlike kelimeleriyle eş anlamlı olarak kullanılan "riziko", zarara uğrama tehlikesi anlamına gelmektedir. Riziko kavramı daha ziyade sigortacılık alanında kullanılmaktadır (Mergen Bayer 2019: 10-11). Kripto para piyasası, şayet iyi bir finansal okuryazarlığa sahip olunması halinde, grafik okuma, formasyon takibi ve indikatörler sayesinde olası hareketlerin uzmanlar tarafından öngörülebileceği bir sistemdir. Ancak ifade edildiği gibi finansal okuryazarlığın olmadığı ve sürü psikolojisiyle hareket edildiği durumlarda bu öngörülebilirlik ortadan kalkar ve belirsizlik ortaya çıkar. Bu da risklerin artması anlamına gelir. Piyasada yatırımcıya riziko yaratan diğer unsurlar ise, biraz önce ele alındığı üzere kripto para borsa dolandırıcılığı ve hacklenme, yani elektronik saldırıya uğrama durumudur (Kahveci vd. 2021: 271-272).

2.Araştırmanın Yöntemsel Modeli

2.1.Araştırmanın Konusu, Önemi ve Özgün Değeri

Kripto paralara dair yapılan çalışmalar genelde iktisat disiplini ekseninde, ağırlıklı olarak yazılım ve finansla ilgili olmaktadır. Zira çalışma esnasında yapılan literatür taraması, kripto paralara olan rağbetin ve yönelimin sosyolojik nedenlerini konu alan bir araştırmanın olmadığını göstermiştir. Kripto paralar her ne kadar bir finansal yatırım gibi görülsede sözü edilen paraların etrafında inşa edilen toplumsal yaşamın, kripto paraları kullanan, onu etkileyen ve ondan etkilenen kişilerin varlığında sosyolojik bir konudur da. Dolayısıyla gerek kripto paralara üniversite öğrencilerinin gösterdiği ilginin gerisindeki sosyolojik nedenlerin gerek kripto paraların barındırdığı finansal risklerin gerekse risklerin doğurduğu kayıpların oluşturduğu psikolojik tedirginliğin analizi çok önemlidir.

2.2.Araştırmanın Yöntemi ve Tekniği

Çalışmada nicel yöntem ve anket tekniği kullanılmıştır. Yapılandırılmış ankette; Likert skalası ya da çoktan seçmeli sorulara yer verilmiştir. Zira bu anket türüyle sınıflandırma ve derecelendirmeler yapılır (Arıkan 2018: 103). Yapılandırılmış anketle yaş, cinsiyet, eğitim durumu, doğum yeri gibi sosyolojik faktörlerin analizi, T testi ve Çapraz Tablo testleri SPSS 24 programı yoluyla yapılmıştır.

2.3.Çalışmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evreni Muğla ilinde yer alan Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'dir. Daha önce ifade edildiği üzere 2021 yılında kripto para borsa sahiplerinin yaptığı Thodex ve Vebitcoin dolandırıcılık nedeniyle Türkiye piyasasında dalgalanmalar ve piyasaya karşı tepkiler oluşmuştur. Vebitcoin şirket merkezinin Muğla olması, bu çalışmanın Muğla ilinde yapılmasının sembolik bir nedenidir. Çalışmanın örneklemi ise adı geçen üniversiteye bağlı Edebiyat Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Fen Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İslâmi İlimler Fakültesi, Mimarlık Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Teknoloji Fakültesi, Turizm Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. 2021 yılında basit tesadüfi örneklem yoluyla seçilmiş 257 lisans öğrencisine anket uygulanmıştır.

2.4.Araştırmanın Hipotezleri

-H.1. Kripto paraya yatırım yapma eğilimi erkek öğrencilerde kadın öğrencilerden daha fazladır.

-H.2.Doğum yeri faktörü kripto para yatırımı üzerinde etkili olmaktadır.

-H.3.Öğrencilerin okudukları fakülteler kripto para yatırımı üzerinde etkili olmaktadır.

-H.4.Covid-19 Pandemisi ile birlikte artan dijitalleşme, öğrencilerinin kripto paralara yönelmeleri üzerinde etkili olmuştur.

-H.5.Kripto paralar konusunda öğrencilerin ilgilerine rağmen, finansal okuryazarlık bilgisinin yetersiz olması onların yatırım yaparken ters seçim yapmaları ve para kaybetmeleri üzerinde doğrudan etkili olmaktadır.

-H.6.Öğrencilerin yüksek risk taşımasına rağmen kripto paralara yatırım yapmalarının gerisinde gelecek kaygısını azaltmak, umutsuzluğu bir nebze gidermek, kısa yoldan para kazanmak ve zengin olmak gibi hedefler yatmaktadır.

4.Verilerin Analizi: Demografik ve Problematik Analiz

Çalışmanın bu bölümünde üniversite öğrencilerinin kripto paralara yönelimin gerisinde eğitim, cinsiyet, doğum yeri, ekonomik durum gibi faktörlerin sosyolojik olarak etkili olup olmadıklarını ve varsa etki derecelerini görmek adına aşağıdaki sorular sorulmuş ve analizler yapılmıştır.

Tablo 1. Kripto Para Yatırımı ve Cinsiyet İlişkisi

		Popüler olan kripto paraları satın alırım			Toplam	
		Evet	Bazen	Hayır		
Cinsiyetiniz	Erkek	Sayı	14	72	62	148
		Toplam %	5,7%	29,4%	25,3%	60,4 %
	Kadın	Sayı	11	37	48	96
		Toplam %	4,5%	15,1%	19,6%	39,2 %
	Diğer	Sayı	1	0	0	1
		Toplam %	0,4%	0,0%	0,0%	0,4 %
Toplam		Sayı	26	109	110	245
		Toplam %	10,6%	44,5%	44,9%	100,0%
Pearson Ki-Kare			10,87	df=4	p=0,028	

Tabloya bakıldığında katılımcıların % 39,2'ini kadınlar, % 60,4'ünü erkekler oluşturmaktadır. Kendini bu cinsiyetlerin dışında gören de 1 kişi mevcuttur. Sahada yapılan gözlemler ve karşılaşılan deneyimlerden hareketle, erkeklerin ekonomi ve özellikle günümüzde popüler olan kripto paralara ilgisinin, kadınlara oranla daha fazla olduğu şeklinde bir kanaate ulaşılmış ve bu kanaat araştırmada bir hipotez olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda bu paralara yatırım yapmaları bakımından cinsiyet faktörünün bir rol oynayıp oynamadığını açıklamak için, elde edilen veriler çapraz teste tabi tutularak analiz edilmiştir. Test sonucunda ortaya çıkan $p=0.028$ değeri 0,05 değerinden küçük olduğundan kadın ve erkek öğrenciler arasında kripto paralara yönelme konusunda anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, H.1. "Kripto paraya yatırım yapma eğilimi erkek öğrencilerde kadın öğrencilerden daha fazladır" şeklindeki hipotezin doğrulandığını göstermektedir. Türkiye'de en genel anlamda erkeğe yüklenen evi geçindirmek gibi üstlendiği geleneksel roller, erkeklerin paraya düşkünlüğü ve de ilgisi bunlar arasında sıralanabilir. Fakat söz konusu nedenleri analiz etmek bu çalışmanın sınırlarını aşmakta ve başka bir çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Bu nedenle burada sadece erkeklerin kadınlara oranla finans piyasalarıyla daha fazla ilgilendiği tespiti ile yetinilecektir.

Çalışmada kripto paralara dair ilginin bölgelere değişkenlik gösterip göstermediğini saptamak amacıyla katılımcılara yöneltilen sorulara verilen yanıtları içeren tablo şu şekildedir.

Tablo 2. Katılımcıların Doğum Yerleri

			Popüler olan kripto paraları satın alırım			Toplam
			Evet	Bazen	Hayır	
Doğum Yeriniz?	Marmara	Sayı	7	27	22	56
		Toplam %	2,8%	11,0%	8,9%	22,8%
	Ege	Sayı	6	23	25	54
		Toplam %	2,4%	9,3%	10,2%	22,0%
	Akdeniz	Sayı	5	20	23	48
		Toplam %	2,0%	8,1%	9,3%	19,5%
	İç Anadolu	Sayı	3	19	18	40
		Toplam %	1,2%	7,7%	7,3%	16,3%
	Karadeniz	Sayı	2	2	11	15
		Toplam %	0,8%	0,8%	4,5%	6,1%
	Doğu Anadolu	Sayı	0	4	7	11
		Toplam %	0,0%	1,6%	2,8%	4,5%
	Güney Doğu Anadolu	Sayı	3	13	6	22
		Toplam %	1,2%	5,3%	2,4%	8,9%
		Sayı	26	108	112	246
		Toplam %	10,6%	43,9%	45,5%	100,0%
Pearson Ki-Kare			12,46	12		0,410

Tablodan da anlaşılacağı üzere kripto paralara yatırım yapma noktasında birbirine yakın değerler ortaya çıkmıştır. Nitekim Ki-Kare test sonucunda ortaya çıkan $p=0.41$ değerinin 0,05 değerinden büyük olması bunun iki faktör arasında anlamlı bir fark olmadığını bir kanıttır. Bu durumda, H.2. “Doğum yeri faktörü kripto para yatırımı üzerinde etkili olmaktadır” şeklindeki hipotez doğrulanmamaktadır. Hemen her bölgede kripto paralara karşı bir ilgi bulunmaktadır. Fakat Marmara Bölgesi’nin sözü edilen paralara olan ilgisi diğer bölgelerden bir nebze yüksektir. Bu durum, o bölgede başta İstanbul gibi finans ve sanayi piyasasının merkezi olan şehirlerin bulunmasıyla açıklanabilir.

Tablo 3. Katılımcıların Okudukları Fakülteler

	Ankete Katılanlar		Kripto Para Yatırımı Yapanlar	
	Sayı	%	Sayı	%
Edebiyat Fakültesi	29	11,3	23	79,31
Eğitim Fakültesi	24	9,3	21	87,50
Fen Fakültesi	22	8,6	16	72,72
İktisadi Bilimleri Fakültesi	32	8,6	19	59,37
İslami İlimler Fakültesi	18	7,8	14	77,77
Mimarlık Fakültesi	22	10,9	1	4,51
Mühendislik Fakültesi	20	7,8	17	85
Sağlık Bilimleri	28	8,2	24	85,71
Spor Fakültesi	21	8,2	17	81
Teknoloji Fakültesi	20	12,5	18	90
Turizm Fakültesi	21	7,0	11	52
Toplam	257	100	202	100

Araştırmada 257 kişiyle anket yapılmasına karşın bunlardan 202 kişinin kripto para yatırımı yaptığı saptanmıştır. Ankete katılan öğrenciler içinde kripto para yatırımı yapanların oranı yüksektir. Ankete katılan Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin %79,31'i kripto para yatırımı ile ilgilenmektedir. Bu oran Eğitim Fakültesi'nde %87,50, Fen Fakültesi'nde %72,72, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde %59,37, İslâmi İlimler Fakültesi'nde %77,77, Mimarlık Fakültesi'nde %4,5, Mühendislik Fakültesi'nde %85, Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde %85,71, Spor Bilimleri Fakültesi'nde %81, Teknoloji Fakültesi'nde %90, Turizm Fakültesi'nde ise %52 olarak saptanmıştır. Öğrencilerin kripto para yatırımı yapmaları ile okudukları fakülte arasında bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek için çapraz tablo analizi yapılmıştır.

Tablo 4. Kripto Para Yatırımı ve Fakülte İlişkisi

		Popüler olan kripto paraları satın alırım			Toplam
		Evet	Bazen	Hayır	
Edebiyat Fakültesi	Sayı	4	13	11	28
	Toplam %	1,6%	5,3%	4,5%	11,3%
Eğitim Fakültesi	Sayı	0	8	16	24
	Toplam %	0,0%	3,2%	6,5%	9,7%
Fen Fakültesi	Sayı	1	8	12	21
	Toplam %	0,4%	3,2%	4,9%	8,5%
Mimarlık Fakültesi	Sayı	1	12	9	22
	Toplam %	0,4%	4,9%	3,6%	8,9%
Mühendislik Fakültesi	Sayı	0	8	9	17
	Toplam %	0,0%	3,2%	3,6%	6,9%
Sağlık Bilimleri Fakültesi	Sayı	4	12	12	28
	Toplam %	1,6%	4,9%	4,9%	11,3%
Teknoloji Fakültesi	Sayı	4	8	6	18
	Toplam %	1,6%	3,2%	2,4%	7,3%
Turizm Fakültesi	Sayı	4	6	10	20
	Toplam %	1,6%	2,4%	4,0%	8,1%
Spor Bilimleri Fakültesi	Sayı	1	15	5	21
	Toplam %	0,4%	6,1%	2,0%	8,5%
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	Sayı	1	12	18	31
	Toplam %	0,4%	4,9%	7,3%	12,6%
İslami İlimler Fakültesi	Sayı	6	7	4	17
	Toplam %	2,4%	2,8%	1,6%	6,9%
Toplam	Sayı	26	109	112	247
	Toplam %	10,5%	44,1%	45,3%	100,0%
Pearson Ki-Kare		38,11	20		0,009

Yapılan Ki-Kare testi sonucunda elde edilen $p=0.009$ değeri 0,05 değerinden küçük olduğundan öğrenci olunan fakülte ve kripto paralara yatırım yapılma arasında anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, H.3.“Öğrencilerin okudukları fakülteler kripto para yatırımı üzerinde etkili olmaktadır” şeklindeki hipotez doğrulanmaktadır. Tabloda da görüldüğü şekliyle İktisat Fakültesi öğrencilerinin diğer bazı fakültele göre, kripto paralara yatırım yapmak noktasında daha düşük bir orana sahip olması ilk etapta ilginç gelebilir. Çünkü o fakültenin öğrencilerinin, ekonomi temelli bir eğitim almaları nedeniyle kripto paralara daha yüksek bir ilginin olması beklenebilirdi. Fakat başka bir açıdan düşünüldüğünde, o fakültede verilen eğitimin o öğrencilerde kripto paraların riskleri hakkında bir farkındalık geliştirmesinin, bu yatırımlardan uzak durmaya neden olduğu düşünülebilir. Nitekim Cihangir ve arkadaşlarının Cumhuriyet Üniversitesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ve Osmaniye Korkut Ata Üniversitesinden anket yoluyla 131.000 öğrenciyle yaptıkları çalışmada, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin, diğer fakültele oranla doğal olarak konuya dair daha yüksek bir farkındalığa sahibi olduğu görülmektedir (Cihangir vd. 2019: 510, 519).

Araştırmada kripto paralara yapılan yatırımların gerisinde Covid-19 pandemisinin etkili olduğu konusu bir hipotez olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda katılımcılara yöneltilen, “Kripto paralara ne zaman yatırım yapmaya başladığınız?” şeklindeki soruya verilen cevaplar şu şekildedir.

Tablo 5. Kripto Paralara Yatırım Yapma Zamanı

Yıl	Sayı	%
2021	91	35,4%
2020	60	23,3%
2019	32	12,5%
2018	9	3,5%
2017 ve öncesi	10	3,9%
Cevapsız	55	21,4%
Toplam	257	100,0%
T:0,000		

Elde edilen verilerden de görüleceği üzere kripto paralara yönelme konusunda yıldan yıla bir artış yaşanmıştır. Özellikle 2019 yılında başlayan Covid-19 pandemisi ile bu artışın büyük bir ivme kazandığı söylenebilir. Veriler T testine tabi tutulmuştur. T=0,000 sayısının 0.05'ten küçük olması, yıllara göre değişen yatırımlarda anlamlı bir fark olduğunu kanıtlamıştır. Ayrıca bu konuya dair öğrencilerin düşüncelerine doğrudan başvurulmuş, Covid-19 pandemisi ile birlikte artan dijitalleşmenin kripto paralara yönelimdeki etkisi konusunda aşağıdaki düşünceler alınmıştır.

Tablo 6. Kripto Paraların Popülerleşmesinde Pandemi ve Dijital Yaşam Etkisi

Covid-19 Pandemisi ile birlikte internet ve dijital alanlara yönelim hızlanmış, kripto paralara olan ilgi ve popülerliği artmıştır		
	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	5	%1,9
Katılmıyorum	10	%3,9
Kararsızım	8	%3,1
Katılıyorum	113	%44
Kesinlikle katılıyorum	119	%46,3
Boş bırakılan	2	%0,8
Toplam	257	%100

Tabloda da anlaşılacağı üzere, pandemi döneminde kripto paralara yönelim artmıştır. Minutolo, Kristjanpoller ve Dheeriya'nın (2022: 1) teorik bölümde ele alınan, pandeminin kripto paralara artan ilgide önemli bir faktör olduğu şeklindeki görüşlerinin bu çalışmada da teyit edildiği görülmektedir. Nitekim pandemi nedeniyle kapanmaların başladığı dönemde insanların yaşamlarında birçok köklü değişim yaşanmıştır. Uzaktan erişim imkanı ile evde çalışma, eğitim ve sosyalleşme sanal ortamlara kaymıştır. Bu dönemde hemen her kesimden insan bu bilgisayar teknolojileriyle çok daha fazla iç içe geçmiştir. Böylece özellikle Bitcoin, Ethereum ve Litecoin gibi popüler kripto paralar başta olmak üzere teknoloji merkezli yatırımlara yönelme oranı oldukça artmıştır (Sarkodie vd. 2022: 1-3). Bu veriler, H.4. “Covid-19 Pandemisi ile birlikte artan dijitalleşme, öğrencilerinin kripto paralara yönelmeleri üzerinde etkili olmuştur” şeklindeki hipotezini doğrulamaktadır. Gençlerin teknolojiye olan üst düzey ilgisinin bu dönemde daha da artması, kripto paralara

dair gerek arkadaş çevresinde gerekse sosyal medyada yapılan konuşmalar ve yorumlar onların ilgilerini daha da çekmiştir.

Sosyal ağ ve arkadaş çevresi, kripto paralara yönelimde çok etkili olmaktadır. Özellikle 2020 ve 2021 yıllarında olan yatırım oranlarının artışına dikkat edecek olursak kripto paraların popülerleşmesiyle birlikte öğrencilerin bu alana daha da yöneldiği görülmektedir. Çalışmada elde edilen sonuçlar, Cihangir ve arkadaşlarının (2019: 510, 519) yaptıkları çalışmada, kripto paralara duyulan ilginin gerisinde popülerlik etkisinin olduğu, bunun da öğrencilerin kripto paralarla işlem yapma eğilimini arttırdığı şeklindeki tespitleriyle paralellik göstermektedir.

Özellikle sosyal medyada büyük paralar kazanan kişilerin hikayelerinin paylaşılması da bu kripto paraların hızlı ve cezbedici şekilde yayılmasına yol açmaktadır. Buna eşlik eden sürü psikolojisi de öğrencilerin kripto paralara yönelimlerinde çok önemli bir rol oynamaktadır.

Diğer yandan kurumsal yatırımcıların ve büyük şirketlerin bu paralara dair sergiledikleri olumlu veya olumsuz tavırlar da bu paralara karşı yönelimleri belirlemektedir. Nitekim aşağıdaki tablo konuya dair önemli veriler sunmaktadır:

Tablo 7. Kurumsal Yatırımcıların Tutumlarının Kripto Paralara Yönelim Üzerindeki Etkisi

	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	29	%11,3
Katılmıyorum	9	%3,5
Kararsızım	27	%10,5
Katılıyorum	63	% 24,5
Kesinlikle katılıyorum	124	%48,2
Boş bırakılan	5	%1,9
Toplam	257	%100

Katılımcılara, “Kurumsal yatırımcıların kripto paralara yatırım yapması güvenimi artırıyor”, şeklindeki ifadeye katılıp katılmadıklarını sorulduğunda, tablodan da görüleceği üzere katılıyorum (% 24,5) ve kesinlikle katılıyorum (% 48,2) seçeneklerini işaretleyenlerin oranı, % 72,7 gibi bir seviyeye ulaşmaktadır. Örneğin “Tesla” gibi büyük ticari kuruluşların kripto paralarla işlem yapacağını duyurması ile oluşan “büyük yatırımcı bu sisteme dahil oluyorsa bildiği bir şey vardır” düşüncesi bu paralara yönelimi hızlandırmıştır. Bunda Schmitt’in (Schmitt-Beck 2008: 1) tarif ettiği sürü psikolojisinin (Bandwagon) kripto paralara yapılan yatırımda çok önemli bir faktör olduğu görülmektedir.

Araştırmada merak edilen bir diğer önemli konu da öğrencilerin yatırım hakkında ne denli finansal okuryazarlığa sahip olduklarıydı. Bunu tespit etmek için, özellikle bu piyasada öne çıkan ve teknik bir bilgi olan Ters Omuz Baş Omuz (Tobo) formasyonu hakkında kendilerine soru soruldu.

Tablo 8. Öğrencilerin Tobo Formasyonu Hakkındaki Bilgi Düzeyleri

	Evet	Hayır	Bilmiyorum	Toplam
Uzun süreli tecrübe sahibiyim.	5	40	11	56
Sosyal medyadan duyduğum kadar bilgi sahibiyim.	5	16	38	59
Popüler olması nedeniyle bilgi sahibiyim.	3	29	37	69
Fazla bir fikrim yok.	2	10	56	68
Toplam	15	95	142	252
T:0,000				

Tablodan da görüleceği üzere öğrencilere Tobo formasyonu hakkında yöneltilen sorulara verdikleri cevaplar, konuya dair bilgi düzeylerinin çok düşük olduğunu göstermektedir. Veriler, öğrencilerin bilmedikleri bir yatırım aracına yüksek bir ilgi duyduklarını fakat bu ilgiye eşlik eden bir bilgiye yeterince sahip olmadıklarını göstermektedir. Yapılan testte $T=0,000$, $0,05$ 'ten küçük olduğu için, "H.5.Öğrencilerin kripto paralara yüksek ilgilerine rağmen yetersiz olan finansal okuryazarlık seviyeleri ters seçim yapmaları ve para kaybetmeleri üzerinde etkili olmaktadır" şeklindeki hipotez doğrulamaktadır. Nitekim aşağıdaki tabloda yer aldığı şekliyle, öğrencilerin kripto para yatırımı yaparken değişik alanlarda araştırma yapma düzeylerinde yetersizlik bu hipotezi desteklemektedir.

Tablo 9. Kripto Paraları Alırken Çeşitli Alanlarda Araştırma Yaparım

	Sayı	%
Evet	109	42,4%
Bazen	78	30,4%
Hayır	59	23,0%
Cevapsız	11	4,3%
Toplam	257	100,0%

Katılımcılara yöneltilen sorulara verilen yanıtlardan hareketle şu rahatlıkla söylenebilir ki yatırım yapanların çoğunluğu kripto para satın alırken yeterli düzeyde araştırma yapmamaktadır. Tabloda da görüleceği üzere araştırma yapan kesim %42,4 olmasına karşın araştırmayı bazen yapan ya da yapmayan kişi oranı toplamda %53,4'tür. Konuya dair kavramsal tartışmanın yapıldığı kısımda belirtildiği üzere, finansal okuryazarlığın yetersizliği, yatırımcıların piyasada yön tahlili yapamamalarına ve böylece yanlış yatırımlara yönelerek ters seçim yapmalarına yol açmaktadır (Akerlof 1970: 489). Araştırma sonuçları bize, öğrencilerin çoğunluğunun kripto para piyasasında ters seçim yapmalarında finansal bilgisizliğin rolünün olduğunu göstermektedir. Kaldı ki öğrencilerin araştırma yapmaları doğru yatırım yapmaları için yeterli olmayabilmektedir. Çünkü söz konusu piyasa çok karmaşık ve tahmin edilebilir değildir. Fakat buna karşın öğrenciler yüksek risk aralığında yatırım yapmaya devam etmektedirler.

Tablo 10. Öğrencilerin Riske Rağmen Kripto Paralara Yatırım Yapma İştahı

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	12	4,7%
Katılmıyorum	1	0,4%
Kararsızım	44	17,1%
Katılıyorum	52	20,2%
Kesinlikle katılıyorum	138	53,7%
Boş	10	3,9%
Toplam	257	100,0%
T=0,000		

“Kripto paraları riskli olduğunu görsem de gelecek vaat ettiği için yatırım yapmanın mantıklı olduğunu düşünüyorum” şeklindeki ifadeye dair katılımcıların verdikleri yanıtlar, risklerine rağmen öğrencilerin kripto paralara artan yönelimlerini gözler önüne sermektedir. Öğrenciler kripto paraların riskli olduğunun farkında olmalarına rağmen, sözü edilen paralara karşı yüksek yatırım iştahına sahiptirler. Dahası, kripto paraların geleceği konusunda umutludurlar. İçerdiği riske rağmen kripto paralara yatırım yapılmasının mantıklı olduğu düşüncesi ancak bu paraların geleceğinin “parlak” olacağına dair bir beklenti ya da umut ile açıklanabilir. Öğrencilerin risk almalarının gerisinde, kripto paraların finansal geleceğine dair olumlu beklentileri, mevcut ekonomik, sosyal durumun olumsuzluğu ve gelecek kaygısı önemli bir faktör olarak rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra kısa yoldan para kazanmak, zengin olmak isteği ve gelecek kaygısını azaltmak gibi nedenler de yatabilmektedir. Bunları anlamak için öğrencilere sorulan “Geleceğine dair kaygı veya endişe duyuyor musun (İşsiz kalma, geçinememe vs.)?” açık uçlu soruya verilen yanıtlar şu şekildedir:

Tablo 11. Öğrencilerin Geleceğe Dair Görüşleri

G.1	Fazlasıyla endişe duyuyorum.
G.2	Elbette kaygım ve endişem var.
G.3	Geleceğe dair her zaman bir kaygı var tabii.
G.4	Tabii ki de. İşsiz kalma, aile olamama korkusu, geçinememe hepsinden korkuyorum.
G.5	Bu endişeleri kelimelere dökmem mümkün değil gibi (karamsarlıkla).
G.6	Evet, çok feci bir şekilde duyuyorum.
G.7	Değişen şartlar ve oynak piyasa olduğu için endişe duyuyorum.
G.8	Her Türk genci gibi bende kaygı ve endişe duyuyorum. Yaşam gittikçe zorlaşıyor.
G.9	Tabii ki endişe duyuyorum.
G.10	Çok fazla kaygım var o konuda.
G.11	Evet duyuyorum.
G.12	Evet duyuyorum mutlu olamayacağımı düşünüyorum.
G.13	Geleceğe dair endişe duyuyorum.
G.14	En çok endişelendiğim şeyler.
G.15	Okuduğum bölüm anlamında zaten bir şey olabileceğimi düşünmüyorum.
G.16	Evet, endişe duyuyorum.

G.17	Türkiye’de yaşadığım için ekonomik şartlar nedeniyle endişe duyuyorum.
G.18	Evet duyuyorum.
G.19	Hep endişeliyim zaten. Malum iş bulmak çok zor
G.20	Duyuyorum elbette. Bu kaygı ve endişe her geçen gün büyüyor.

Verdiği yanıtlar göz önüne alındığında katılımcıların geleceğe dair hemen hepsinin yüksek bir kaygı duydukları görülmektedir. Ekonomik koşulların olumsuzluğu, işsizlik, geleceğe dair taşınan negatif duygular kaygının bileşenlerini oluşturmaktadır fakat söz konusu kaygının bileşenlerinden en büyük payı ekonomi almaktadır. Daha doğrusu katılımcılar gelecek kaygısı ile ekonomiyi aynı sözcüğün eş anlamı gibi görmektedirler. Bu da öğrencilerin bu kaygıyı giderecek ekonomik yatırımlar yapmalarına yol açmaktadır. Öğrenciler yükselen kaygıya paralel oranda risk almaktadırlar.

Öğrencilerin kripto paralara bilgilerinin gerisinde geleceğe dair umutlu olma düşüncesi etkili olmaktadır. Nitekim aşağıdaki tablo bu ilişkiyi gözler önüne sermektedir:

Tablo 12. Gelecek Kaygısı ve Kripto Paralara Yönelme

G.1	Kesinlikle bununla alakası var.
G.2	Aslında bu endişeyle pek bir alakası yok.
G.3	Aslında var. Bizim ülkede her zaman yandan bir bildiğin meslek olacak derler
G.4	Yok yatırımlarım onlarla bir alakası yoktu. Endişelerim 2020’den sonra arttı.
G.5	Aslında tam olarak da bu yüzden kripto paralara yatırım yapıyorum.
G.6	Aslından en çok bunla alakası var.
G.7	Bu durum aslında öyle.
G.8	Bu endişe durumum da kripto yatırımlarım için bir etmen.
G.9	Var, ileride geçinemem, işsiz kalırım veya hedeflerime ulaşamam korkusu.
G.10	Bu endişelerle bir alakası yok.
G.11	Hayır yok.
G.12	Hayır yok.
G.13	Yani bir nevi yatırımlarım amacı da bu.
G.14	Tam anlamıyla etkisi var diyemem ama kesinlikle payı var diyebilirim.
G.15	Yani kendime göre en iyi konuma ulaştım. Bu da hobilerimden para kazanmak oldu.
G.16	Evet, var. Belki bu yatırımlarım bir işe yarar da en azından gelecek kaygısı çekmem.
G.17	Yani tabii, kolay yoldan herkes zengin olma peşinde. Bizde bir deneyelim dedik.
G.18	Hayır, kriptoyu ayrı olarak kenarda tutuyorum.
G.19	Evet var. Bu nedenle kısa yoldan para kazanmanın peşindeydim.
G.20	Aslında yok. En azından şu an için ihtiyaçlarımı karşılayabilmek adına yatırım yaptım.

“Kripto paralara yaptığınız yatırımların bu endişeyle alakası var mı?” sorusuna, öğrencilerin büyük bir bölümü var şeklinde yanıt vermişlerdir. Geleceğe dair “ortak endişeleri” olan öğrenciler, sözü edilen endişe nedeniyle kendilerini garanti altına almak ve hayat pahalılığına karşı ek gelir elde etmek, bir iş yapmak ve bir işe yaramak duygusuyla kripto paralara yönelmektedirler. Fakat kripto paralara yönelik ilgi sadece ek gelir veya biraz para kazanmak isteğinden değil, “yüksek gelir elde etmek” ve de G.17’nin, “kolay yoldan zengin olmak” ifadesinde belirtilen bir istekle de ilgili olmaktadır. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere kısa yoldan zengin olmak düşüncesi kripto para yatırıma yönelmede önemli bir etkidir. Bu bağlamda öğrencilere yöneltilen, “Kripto paralardan ne ölçüde para kazanmayı hedefliyorsunuz?” şeklindeki soruya katılımcıların verdikleri yanıtlar bu tespiti desteklemektedir.

Tablo 13. Öğrencilerin Kripto Paralardan Kazanç Beklentileri

G.1	Çoğu insan gibi ben de fazlasıyla büyük meblağlar hedefliyorum.
G.2	Tahmini olarak en azından 2M\$ kazanmayı hedefliyorum.
G.3	Bir meslek haline geliyor bu. Yani inşallah öyle de devam eder (gülerek).
G.4	Yani bir en azından 3000 TL falan kazanmayı bekliyordum.
G.5	(Cevap yok)
G.6	Herkesin “bu kadar parayı ne yapacaksın” dediği raddeye gelmek istiyorum.
G.7	Hayatımda istediğim şeyleri rahatça alacak zamana kadar kazanmayı hedefliyorum.
G.8	100.000 \$ kazanmayı hedefliyorum.
G.9	Buradan kazandığım para için hedefim olarak milyoner olmak istiyorum.
G.10	Tahmini 8-9 bin \$ işimi görür gibi.
G.11	Yaptırdığım paranın 150-200 katı para kazanmayı hedefliyorum.
G.12	O dönemlerde 3-5x oluyordu. Bende 3 katı düşünüyordum. Paramın yarısını kaybettim.
G.13	Kaldıraçlı işlem yapıyorum. Bilmeyen çok para kazanma umuduyla girmesin bu işlere.
G.14	Belirli limitlerim yok. Rahat bir yaşam sunacak kadar para kazanmak istiyorum.
G.15	Bunu bir meslek olarak yapmak istiyorum diyebilirim.
G.16	Dünya seyahati yapacak kadar para kazanmak istiyorum.
G.17	Gideceği yere kadar gitmek isterim. Benim için bir sınırı olmaz.
G.18	Yaptırdığım paranın en aşağı iki üç katı kadar.
G.19	İlk yatırım yapmaya başladığımda ev araba alacak kadar.
G.20	Az bir miktar, Kişisel ihtiyaçlarımı karşılayacak kadar kazanmak istiyorum.

Görüldüğü üzere öğrencilerin kripto paralardan beklentileri, gündelik kişisel ihtiyaçları karşılamaktan 2 milyon dolar akdar kazanmaya varan bir skala içindedir. Fakat bu skalada günlük kişisel ihtiyaç beklentileri olan kişi çok azdır. Genele bakıldığında milyoner olmak, dünyayı gezecek kadar para sahibi olmak gibi hayli yüksek beklentiler ön plandadır. Bu da öğrencilerin taşıdığı yüksek risklere karşın, büyük paralar kazanma hayaliyle kripto paralara yöneldikleri anlamına gelmektedir. Söz konusu beklentileri klasik yatırım araçlarıyla veya çalışarak elde etmenin gençler için artık tek bir seçenek olmadığı görülmektedir. Hatta kripto para yatırımcılığının bir meslek gibi algılandığı şeklindeki ifadeler, yüksek riskli ve spekülatif yatırım olan kripto paralara karşı duyulan ilginin sıradan

bir ilgi olmaktan çıktığını göstermektedir. Son üç tablonun verileri, H.6. “Öğrencilerin yüksek risk taşımasına rağmen kripto paralara yatırım yapmalarının gerisinde gelecek kaygısını azaltmak, umutsuzluğu bir nebze gidermek, kısa yoldan para kazanmak ve zengin olmak gibi hedefler yatmaktadır” şeklindeki hipotezin doğrulandığını göstermektedir.

Sonuç

Araştırmada elde edilen veriler ve saha gözlemleri, lisans öğrencilerinin kripto paralara büyük ilgi duyduklarını göstermektedir. Kripto paralara duyulan bu ilginin gerisinde birçok sosyolojik faktör bulunmaktadır.

Öncelikle kripto paralar, mevduat, arsa ve altın gibi geleneksel yatırım araçlarının yerini almaktadır. Bunda internetin ve çağın ruhunu oluşturan sanal yaşamın yaygınlaşması oldukça etkili olmaktadır. Özellikle bilgisayar, tablet ve akıllı telefon kullanan yeni kuşaklar, kripto para gibi sanal finansal oluşumları daha hızlı tanımakta, onlara karşı daha fazla ilgi duymakta ve yatırım yapmaktadırlar. Özellikle sosyal ağlar, öğrencilerin bu alana yönelimini etkileyen önemli bir faktör olarak iş görmektedir.

Öğrencilerin kripto paralara olan ilgilerinin hem nedeni hem de bu ilgiyi hızlandıran bir diğer faktör Covid-19 pandemisidir. Zira bu dönemde özellikle sokağa çıkma kısıtlaması ile birlikte evde kalma ve evde çalışma durumu, bahsedilen interaktif ortamlara daha fazla yönelmeyi ve onlara zaman ayırmayı beraberinde getirmiştir.

Öğrencilerin kripto paralara dair artan ilgisinde, sözü edilen paraların popüler hale gelmesi önemli bir etken olmaktadır. Özellikle sosyal medya yayınları, bu popülerliği tetiklemektedir. Popüler olan kripto paralara yönelim artmakta, artan yönelim de sürü psikolojisini tetiklemektedir. Çalışmada analiz edildiği üzere çok küçük bir grubun bir dönem çok iyi para kazanmasının oluşturduğu “ben de kazanabilirim” düşüncesi, bilgili bilgisiz birçok kesimi ve bu çalışmanın konusunu oluşturan öğrencileri bu alana yönlendirmektedir. Sürü psikolojisi ile hareket eden öğrenciler iktisadi olarak gafil avlanabilmektedir.

Öğrencilerin kripto paralara yönelmelerinde mevcut ekonomik koşullar, söz konusu koşulların ürettiği işsizlik, geleceğe dair umutsuzluk da fazlasıyla etkilidir. Bu nedenle aslında bu piyasaya girmek onlar için iş sahibi olmak, bir iş yapmak, bir şeyle meşgul olmak ve bir işe yaramak anlamına da gelmektedir.

Kripto paralara yönelimi arttıran diğer bir neden de çağın karakteristiği olan hızın da etkisiyle, öğrencilerin kısa yoldan ve bir an önce zengin olmak şeklinde tezahür eden hayalleridir. Öğrenciler “emeksiz yemek” olarak tabir edilen şekliyle “çalışmadan kazanmak”, “paradan para kazanmak” şeklinde bir duyguyla ve gençlik cesaretlerinin de yön vermesiyle sahte bir yüksek girişimci ruhuyla hareket edebilmektedirler. Özellikle yükselişlerin olduğu durumlarda alım satım yapmayıp kazanamayan kişiler kendilerine dahi enayi, akılsız muamelesi gösterebilmektedirler. Orta ve yaşlı kesimin daha temkinli olduğu fakat öğrencilerin çok daha gözü kara olduğu bu dönem, birçok bakımdan ciddi sorunları da beraberinde getirmektedir. Sabırla değil, panikle hareket edebilen öğrenciler para kaybedebilmektedirler. Zira yaptıkları yatırımların riski konusunda yeterli bilgi sahibi olmamaları nedeniyle, öğrenciler, bazen ve çoğu zaman maddi kayıp ve hayal kırıklığı yaşamaktadırlar. Çünkü söz konusu paralara yön veren, finansal piyasa tabiriyle “köpek balıkları”, yeri geldiğinde spekülatif müdahalelerle fiyatları yükseltip düşürebilmektedirler. Böylece tek ve küçük bir gelirini kaybedebilen öğrenciler sonuçta stres, üzüntü ve depresyon yaşayabilmektedirler. Henüz kaybetmenin ne olduğunu, kaybetmenin de bir tecrübe gerektirdiğini bilmeyen öğrencilerin, bunu psikoloji travma çok ağır bir biçimde yaşamaları onları birçok bakımdan olumsuz etkileyebilmektedir.

Ortaya çıktığından itibaren özellikle gençler tarafından büyük bir ilgi gören kripto paralar yüksek işlem hacmine, yükseliş veya düşük konusunda büyük bir oynaklığa yani volatiliteye sahiptir. Çalışma esnasında geçen iki yıllık sürede katılımcıların vurgu yaptığı bu oynaklığa finansal olarak şahit olunmuştur. Yüksek volatilitenin yatırımcı açısından büyük bir risktir. Ancak kripto paraların barındırdığı yüksek risk karşısında öğrencilerin yeterli finansal okuryazarlığa sahip olmadıkları görülmektedir. Bu nedenle ürünün kalitesini ve ederini bilmeden, zamanlamasını iyi ayarlamadan ters seçim yapabilmektedirler. Bunu yaparken; sosyal medyada popüler olan kripto paraları görerek yüksek fiyat seviyelerinden satın alıp zarar edebilmektedirler. Bu oynaklığın getirdiği yüksek risklere sahip kripto paralarda yaşanan ani düşüşler, uyguladıkları stratejiler nedeniyle profesyonel yatırımcılar tarafından en az zararla atlatılabilmektedir. Nitekim yeri geldiğinde “zarar kes” sistemini çalıştıran yatırımcılar kayıplarını minimize edebilmektedirler. Fakat çalışmada elde edilen verilerden de anlaşılacağı üzere iyi düzeyde finansal okur yazar bilgisine sahip olmayan, bu nedenle de örneğin “zarar kes” deneyimine sahip olmayan öğrenciler, gerçeklikten uzak bir biçimde “nasıl olsa çıkar” umuduyla hareket etmektedirler. Bu da öğrencilerin maddi kayıplarının katlanmasıyla sonuçlanmaktadır.

Büyük riskler büyük kayıplar, büyük kayıplar büyük stres demektir. Öğrencilerin bir kısmı para kaybettiğinde ve özellikle kendileri açısından tek gelir kaynağı olan öğrenim kredilerini kaybettiğinde yaşadıkları stres ve üzüntü büyük olmaktadır. Fakat kayıplara verilen tepki öğrencilerde aynı şekilde olmamaktadır. Bazıları büyük bir üzüntü ve strese yaşarken bazıları kayıp durumlarında o denli üzüntü yaşamamaktadır. Bunda kaybettiği paraları çalışarak kazanmamış olmaları etkili olabilir. Nitekim aileden gelen paralar veya aldıkları öğrenim kredilerini kripto paralara yatırım için kullandıklarından kayıp durumunda ciddi etkilenmemektedirler.

Kaynaklar

- Akerlof, Georges A. (1970) “The Market for ‘Lemons’: Quality Uncertainty and the Market Mechanism”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 84, No. 3. Aug., 488-500.
- Akın, Işık, (2017), “*Davranışsal Finans Açısından Yatırımcıların Kararlarının İncelenmesi*”, *Journal of Academic Value Studies*, Cilt: 3, Sayı: 15, 11-21.
- Arıkan, Rauf (2018), “Anket Yöntemi Üzerinde bir Değerlendirme”, *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 97-159.
- Baki, Adnan ve Tuba Gökçek (2012), “Karma Yöntem Araştırmalarına Genel bir Bakış”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 42 (11), 1-21.
- Cihangir, Mehmet vd. (2019), “Bitcoin Piyasasına Katılım Eğilimi: Farklı Üniversite Öğrencileri Üzerinde Ankete Dayalı bir Değerlendirme”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 4, 505-522.
- Doğan, Şeyhmus (2020), “Dijital Çağda Paranın Dönüşümü: Kripto Para Birimleri ve Blok Zinciri (Blockchain) Teknolojisi: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 3, 859-870.
- Erdoğan, Meltem (2008), “Bankacılık Sektöründe Asimetrik Bilgi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 20, 1-20.
- Haber, Stuart ve W. Scott Stronetta (1991), “How To Time-Stamp a Digital Document”, *Journal of Cryptology*, Sayı: 3, 99-111.
- Kahveci, Nuri ve Yahya Bilginer (2021), “Çağdaş İslâm Hukukçularının Kripto Paraların Meşruiyetine Dair Görüşlerinin Analizi”, *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 26, 257-285.
- Karabıyık, Lale ve Adem Anbar (2007), “Volatilitenin ve Varyans Swapları”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı: 35, 62-77.

- Karaca, Hüseyin Sami (2018), "Türkiye'de Finansal Okuryazarlık ve Erişim 2018", *Analitik İçgörü Merkezi Boğaziçi Üniversitesi*, https://www.teb.com.tr/upload/PDF/TEB-FOE-Rapor-2018_website.pdf (e.t. 01.09.2021).
- Karataş, Zeki (2015), "Sosyal Bilimlerde Nitel araştırma Yöntemleri", *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1).
- Kılıç, Yunus vd. (2015), "Finansal Okuryazarlık: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Nisan, 129-150.
- Kripto Para Ekonomisi* (2018), ed. Volkan Alptekin, İsmail Metin, Ahmet Tayfur Akcan, Konya: Eğitim Kitapevi.
- Korkmaz, İlknur ve Nil Esra Dal (2020), "Kıtlık Teorisi ve Bandwagon Etkisi Çerçevesinde Covid-19 Salgınının Tüketici Davranışı Açısından İncelenmesi", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 11, 88-125.
- Mergen Bayer, Yasemen (2019), *Sigorta Hukukunda Riziko Ağırlaşması*, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Tezli Yüksek Lisans Programı.
- Metin-Orta, İrem (2020), "Fear of Missing Out, Internet Addiction and Their Relationship to Psychological Symptoms", *Jourbak of Addictions*, 7 (1), 67-73.
- Minutolo, Marcel C. et al. (2022), "Impact of COVID-19 Effective Reproductive Rate on Cryptocurrency", *Financial Innovation*, 8:49.
- Nakamoto, Satoshi (2008), "A Peer to Peer Electronic Cash Sytem", <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>.
- Sarkodie, Samuel Asumadu et al. (2022), "COVID-19 Pandemic Improves Market Signals of Cryptocurrencies–Evidence from Bitcoin, Bitcoin Cash, Ethereum, and Litecoin", *Finance Research Letters*, 44, 102049.
- Sel, Ahmet (2020), "Pandemi Sürecinde Altın Fiyatları ile Kripto Para İlişkinin Makine Öğrenme Metotları ile İncelenmesi", *İstatistik ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 2, 85-98.
- Schmitt-Beck, Rüdiger (2008), "Bandwagon effect. In W. Donsbach", *The International Encyclopedia of Communication*, Vol. 2, 308-310. Oxford, UK: Wiley-Blackwell.
- Teker, Türker vd. (2020), "Bitcoin ve Kripto Paralar Hakkında Çıkan Haberlerin Bitcoin Fiyatları Üzerine Etkisi", *Maliye ve Finans Yazıları*, Sayı: 113, 65-74.
- Tufan, Cenk ve Reyhan Sarıçiçek (2013), "Davranışsal Finans Modelleri Etkin Piyasa Hipotezi ve Anomalilerine İlişkin Bir Değerlendirme", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, 159-182.
- Uçkun, Nurullah ve Lokman Dal (2021), "Kripto Para Yatırımcılarında Finansal Risk Toleransı", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı: 89, 155-170.
- Yılmaz, Cengiz ve Emine Sarıgöllü (1982), "Kişilerin Risk Eğilimi ve Birikimlerini Yönlendirme Kararları Üzerine Görgül Bir Çalışma", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, 99-109.

İnternet Kaynakları

- URL-1: Blockchain Times (16 Haziran 2020), "The Global Distribution of Crypto Traders", <https://blockchaintimes.news/2019/05/13/the-global-distribution-of-crypto-traders/> (e.t. 27.06.2021).
- URL-2: Bloomberg (16 Aralık 2017), "Dünyanın en büyük Bitcoin borsalarından biri hacklendi", <https://businessht.bloomberght.com/teknoloji/haber/1757535-dunyanin-en-buyuk-bitcoin-borsalarindan-biri-hack-lendi> (e.t. 02. 07. 2021).
- URL-3: Bloomberg (23 Haziran 2021), "South African Brothers Vanish, and So Does \$3.6 Billion in Bitcoin", <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-06-23/s-african-brothers-vanish-and-so-does-3-6-billion-in-bitcoin.e> (e.t.02. 07. 2021).
- URL-4: Euronews and AP (16 Nisan 2021), "Turkey has just banned the use of cryptocurrencies and Bitcoin is already feeling the starin", Erişim Adresi: <https://www.euronews.com/2021/04/16/turkey-has-just-banned-the-use-of-cryptocurrencies-and-bitcoin-is-already-feeling-the-stra> (e.t. 31.05.2021).
- URL-5: Independent Türkçe (6 Kasım 2019), "Bitcoin'in 2017'deki rekor fiyat artışına tek bir kişi sebep olmuş", <https://www.indytrk.com/node/88996/ekonomi%CC%87/bitcoinin-2017deki-rekor-fiyat-art%C4%B1%C5%9F%C4%B1na-tek-bir-ki%C5%9Fi-sebep-olmu%C5%9F#:~:text=Yeni%20bir%20C3%A7al%C4%B1%C5%9Fmaya%20g%C3%B6re%2C%20Bitcoin,kripto%20para%20taciri%20neden%20oldu.&text=Bir%20saatten%20az%20bir%20s%C3%BCre,bin%20Bitcoin'in%20sat%C4%B1%C5%9F%C4%B1yla%20tetiklenmi%C5%9Fti> (e.t. 04.07.2021).
- URL-6: İletişim ve Marka Deneyimi Grubu (27 Haziran 2018), "Türkler Dijital Paranın Geleceğine İnanıyor" ING BANK, https://www.ing.com.tr/F/Documents/27062018_ING_IIS_BB.pdf (e.t. 25.06.2021).
- URL-7: T.C. Resmî Gazete (16 Nisan 2021), "Ödemelerde Kripto Varlıkların Kullanılmamasına Dair Yönetmelik", Sayı: 31456.
- URL-8: World Economic Forum (18 Şubat 2021), "These Are The Countries Where Cryptocurrency Use Is Most Common", <https://www.weforum.org/agenda/2021/02/how-common-is-cryptocurrency/> (e.t. 31.05.2021.)
- URL-9: <https://www.sozcu.com.tr/2021/ekonomi/powell-kripto-para-odeme-degil-spekulasyon-araci-6329537/> (e.t.15.08.2022).
- URL-10: <https://www.sozcu.com.tr/2021/ekonomi/powell-kripto-para-odeme-degil-spekulasyon-araci-6329537/> (e.t.15.08.2022).

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 6, Aralık/December 2023)

Cumhuriyet'in Sosyolojisini Kurmak: Ziya Gökalp'te Modernleşme ve Kimlik

**Establishing the Sociology of the Republic:
Modernization and Identity in Ziya Gökalp**

Zafer DURDU

Prof. Dr.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

zafurdurdu@gmail.com

 ORCID 0000-0002-0573-9715

Araştırma makalesi/Research article

Geliş Tarihi/Received: 20.11.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 08.12.2023

Atıf/Citation

Durdu, Zafer (2023), "Cumhuriyet'in Sosyolojisini Kurmak: Ziya Gökalp'te Modernleşme ve Kimlik", *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 49-58.

Durdu, Zafer (2023), "Establishing the Sociology of the Republic: Modernization and Identity in Ziya Gökalp", *bitig Journal of Faculty of Letters*, 3 (6), 49-58.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.

This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz Bilim olarak 19. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkan sosyoloji kısa süre içerisinde önce Batı Avrupa'ya, daha sonraki süreçte de tüm dünyaya yayılmıştır. Türkiye'de de sosyolojinin düşünce dünyasına, aydınların gündemine girmesi 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarına denk gelir. Bu anlamda Türkiye'de sosyolojinin kurumsallaşmasına öncülük eden, bir sosyoloji sistemi kuran ve yerleştiren ilk sosyoloğumuz Ziya Gökalp'tir. Durkheim sosyolojisinin ve pozitivist geleneğin temsilcisi olarak Gökalp, öncelikle Osmanlı son döneminde yaşanan kötü gidişatın durdurulması, devletin çöküşten kurtarılması gibi büyük sorunlara çözüm aramıştır. Sosyoloji bilimini kullanarak devleti ve toplumu bir arada tutacak, yeni bir kimlik ve yeni bir dayanışma sistemi ile bütünleşmeyi sağlayacak formülü arayan Gökalp millî bir kimlik inşası ile yola çıkmıştır. Bu yolun ana hatları ise modernleşme ile tarif edilebilir. Gökalp, modernleşme için Batı uygarlığını rol model alır. Modernleşmek demek Batı'yı taklit etmek değildir; modernleşmek demek Batı'nın üstün yönü olan teknik ve bilimdeki gelişmeleri takip etmek ve benimsemektir. Modernleşirken kendi kültürümüz ve değerlerimizden de vazgeçmemeliyiz ifadesi ile bir tür senteze ulaşmayı hedefleyen Gökalp, "Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak" metninde söz konusu hedefini tarif eder.

Ziya Gökalp, modernleşmenin gerekliliğini ifade etmiş, özellikle zamanının gençlerine seslenmiştir. Onun tespitlerine göre modernleşirken yeni bir kimlik de inşa edilmeliydi. Bu kimlik millî bir kimlik olmalıydı. Milliyetçi düşüncenin önemli öncülerinden de olan Gökalp, fikirleri ile hedefleriyle Cumhuriyet'e ve Mustafa Kemal Atatürk'e de etki etmiştir. Cumhuriyet'in modernleşme çizgisinin tümü olmasa bile pek çok yönünde Gökalp'in izleri mevcuttur. Sosyoloji bilimi aracılığıyla çok kimlikli, bütünleşme becerisini kaybetmiş bir toplumu, yeni dünyanın yeni değerlerine sahip, modern bir ulus hâline getirebilmenin çabası onun modernleşme ve kimlik anlayışında keskin bir biçimde vardır.

Anahtar sözcükler: Ziya Gökalp, Türk Sosyolojisi, Modernleşme, Kimlik, Cumhuriyet

Abstract Emerging as a science in France in the 19th century, sociology soon spread first to Western Europe and then to the whole world. In Turkey, sociology entered the world of thought and the agenda of intellectuals at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. Ziya Gökalp, our first sociologist, led the institutionalization of sociology in Turkey, established a sociological system and localized it. As a representative of Durkheim's sociology and the positivist tradition, Gökalp primarily sought solutions to important problems such as halting the deteriorating conditions in the late Ottoman period and saving the state from collapse. Gökalp embarked on the construction of a national identity as a way of uniting the state and society and fostering integration through a new identity and a new system of solidarity by using the science of sociology. The main pillars of this attempt can be described as the components of modernization. Gökalp takes Western civilization as a role model for modernization. Modernization does not mean imitating the West modernization, it means following and adopting the advancements in technology and science, which are the superior aspects of the West. With his statement "While modernizing, we should not abandon our own culture and values", Gökalp indicates what he really aimed was to achieve a kind of synthesis.

Ziya Gökalp expressed the necessity of modernization and directed his message, particularly to the young people of his time. According to him, during the process of modernization, a new identity should also be constructed. This identity should be a national identity. Gökalp, who was also one of the important pioneers of nationalist thought, influenced the Republic and Mustafa Kemal Atatürk with his ideas and goals. There are traces of Gökalp in many, if not all, aspects of the Republic's modernization. The effort to transform a multicultural, integration-deficient society into a modern nation with new values of the new world through the science of sociology is a prominent feature of his concept of modernization and identity.

Keywords: Ziya Gökalp, Turkish Sociology, Modernization, Identity, Republic

Giriş

Sosyolojinin ortaya çıkışı Batı dünyasından başlayarak dünyanın her yerine yayılma eğilimi gösteren modern kapitalist süreç ile doğrudan bağlantılıdır. 19. yüzyıla varıncaya kadar iktisadi, bilimsel ve toplumsal değişimler pek çok yeni ihtiyacı da beraberinde getirmişti. Tüm şartların olgunlaşması, sosyal bilimlerin de 19. yüzyıldaki kurulması süreci ile birleşmiş ve sosyoloji de 19. yüzyılda bilim olarak kurulmuştur (Gulbenkian Komisyonu: 2016). Batı toplumlarının sanayi devrimi süreci ile birlikte hızlanan büyük dönüşümü pek çok toplumsal problemi de beraberinde getirmiş, bir arada uyumlu yaşam düzeni zorluklar yaşamaya başlamıştır. Söz konusu bütünlük sorunu düşünürlerin de yeni arayışlara girmesine yol açmıştır. İşte sosyoloji, toplumsal bir bunalımın, kaosu üstesinden gelebilmenin formülü arayışının ürünüdür denebilir. Fransız devrimi, sanayi devriminin ortaya çıkardığı sorunlar, işçilerin hak arayışları gibi toplumsal çalkantılar; kentleşme, sanayileşme, dünya egemenliğini ele geçirme gibi oluşumlar, bu anlamda sosyolojinin doğuşunda önemli etmenler olmuşlardır (Kaçmazoğlu 2001: 11). İlk sanayileşen Batı toplumları arasında İngiltere'ye göre yeni düzeni yerleştirmekte zorlanan ve devrimle karşılaşan Fransa belki de bu krizin zirve noktasına ulaştığı ülke olmuştur. Hatta devrim de ülkedeki iç çatışmaları yok edememiş, yeni arayışlar sosyolojinin ortaya çıkışını hızlandırmıştır. Sosyolojinin ilk kurucuları olarak değerlendirilen Saint Simon, A. Comte, E. Durkheim'in Fransız oluşu bu bağlamda önemlidir (Durdu 2023).

Türkiye'ye Sosyolojinin Girişi

Sosyolojinin Türkiye'ye girişi ve etkilerinin görülmesi Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma sürecine denk gelir. Devletin amacı kötü gidişatı yani çöküşü durdurmaktır. Bu amaçla 19. yüzyıldan itibaren birçok alanda eski yapı ve işleyiş mekanizması terk edilmiş ve modernleşme süreci başlatılmıştır. Osmanlı'nın modernleşmede yol haritası Fransa örneğine göre biçimlenmiştir. Tarihsel ve toplumsal şartlar göz önünde bulundurulduğunda Fransızların topyekün bir sistemsel ve toplumsal bunalımına çare arayan sosyoloji, Türkiye'de modernleşmenin bilim ayağını dolduran, ve öncelikli olarak da devlet ve aydın/bürokrat bir kesimin öncülüğünde benimsenmiştir (Hız ve Durdu, 2004). Modernleşme süreci açısından yakından takip edilen ülke Fransa olduğu için Türkiye'de aydın kesim de Fransızca öğrenmiş ya da Fransızca öğretilen okullarda yetişmiştir. Osmanlı'nın Batı'ya açılan penceresi Fransızca idi. Aydın ve bürokratların bildiği ve hakim olduğu dil olan Fransızca, sosyal bilimlere Osmanlıya kendi mecrası içinde taşıdı (Toprak, 2013: 106-107). Fransız sosyolojisinin bu dönemdeki hakim yaklaşımı olan pozitivism de belki bu nedenlerle aydın çevrede ilgi odağı hâline geldi. İlk çeviri metinler, ilk toplumsal yapı analizleri pozitivism üzerinden yapılmaya başlandı. Dönemin ortak akli tek bir sorunun cevabını aramaktaydı: "Devletin çöküşü nasıl durdurulabilir?". Soru ortak olmakla birlikte verilen cevaplarda büyük çeşitlilikler söz konusu idi.

Modernlik deneyimi Osmanlı son dönemi Türkiye'sinde ortaya çıkmış, sosyoloji de özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren aydınların gündemini meşgul etmeye başlamıştır. Dönemin aydınları ülkenin durumunu bir kriz hâli olarak görmekte ve krizin nasıl ortadan kaldırılacağı üzerine düşünmekteydiler. İlk sosyoloji yazıları arasında Rıza Tevfik'in 1896'da Maarif Mecmuası'nda yayınladığı Spencer'dan etkilenerek yazdığı yazılar, Ahmet Şuayip'in 1900'de Servet-i Fünun Mecmuası'nda çıkan Durkheim, Boutroux, Bergson'dan söz açan yazıları ve araştırmalarıdır. Ayrıca Jön Türklerden olan Ahmet Rıza (1858-1930) da pozitivist sosyolojinin ülkemizdeki öncüsü olmuştur. Rıza, A. Comte'un politik sistemini "güç ve iktidar" kavramları üzerinden okumakta ve bu bağlamda devletin otoriter bir tonu olması gerektiğini düşünmekte idi (İlyasoğlu 1983: 2165).

İlk dönem sosyoloji metinlerinde daha etkili olan sosyologlar Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp'tir. Türkiye'nin toplumsal yapısını sosyoloji üzerinden ele alan iki düşünür farklı gelenekleri takip etmelerinin de bir sonucu olarak farklı teşhisler ve çözümler üretmişlerdir.

İki gelenek oluşturucu sosyoloğun etkileri Cumhuriyet döneminde de siyaset (liberal-merkeziyetçi), ekonomi (bireyci-devletçi), eğitim (İngiliz modeli-Millî), modernlik (Batı modelli-yerli/millî modelli) alanlarında yoğun bir biçimde karşımıza çıkmaktadır (Durdu, 2018). Sosyolojinin Türkiye tarihindeki geçmişi, ona önemli bir misyon da biçmiştir: devleti kurtarmak. Belki de bu gerekçelerle sosyolojinin benimsenmesi, kurumsal işleyişte kendisine yer bulabilmesi de kısa sürmüştür. Modernleşme sürecinin hakim kurumu olarak devlet ve devlet aklı ile donanmış aydın/bürokratlar olunca bu yeni bilim dalından da devletin beklentilerine, sorunlarına çözüm üretmesi olağan hâle gelmiştir. Sosyolojinin bu anlamda ilk etapta işleyişi devlet aklı kısıncındadır. Sosyoloji; dağılmaya yol açan nedenleri bulacak, çözüm üretecektir. Ya da farklı milletlerin bir aradalığı çatırıyor mu? O hâlde birleşmeyi, bütünleşmeyi sağlayacak yeni bir kimlik/kolektif kimlik dizayn edecek/etmek isteyecektir.

Osmanlı son döneminin kaotik ve dağılmaya giden şartları altında kabul gören sosyoloji, belki de bu gerekçelerle devlet kurumu merkezli çareler üretmeye daha yatkın olmuştur. Sosyolojinin isim babası ve pozitivizmin kurucusu olan A. Comte, devlet merkezli bir sistem üretmemiştir. Comte, kurtarıcı bir misyondan ziyade büyük sistemsel dönüşüme uygun bir felsefe, yeni bir yöntem arıyordu. Türkiye'de ise sosyoloji, tarihsel ve toplumsal şartların da etkisiyle devleti dağılmaktan kurtarma hedefiyle görünür hâle gelmiştir. Sosyolojinin Türkiye'deki önceliği devlet olduğu için, toplumsal sorunlar da ikincil kalmış, devleti kurtarmak dolaylı olarak halkı yani toplumu da kurtarmanın yöntemi olarak anlaşılmıştır. Devlet demek aynı zamanda birey de demekti, daha doğrusu birey bir merkez değildi. Aydınlanma arka planı olmayan, kendi çıkarının merkezini bilen bir özne olarak birey kategorisi henüz yoktu. Tüm bu ortamın ve bakış açısının olağan sonucu; bireyi ve toplumu arka plana atan, eleştirel olmaktan uzak, statükoya dokunmayan, farklılıkları bir zenginlik olarak değil, yıkıcı bir tehdit olarak gören bir sosyoloji inşası olmuştur (Hız ve Durdu, 2004). Bu inşa sürecinde Gökalp, Osmanlı son döneminden Cumhuriyet'e giden yolda modern bir bilim olarak sosyolojiyi etkin bir biçimde kullanan kişilerin başında gelmektedir.

Ziya Gökalp ve Sosyolojisi

Ziya Gökalp, (1876-1924) Türkiye'de sosyolojinin kurumsallaşması yolundaki önemli adımlardan ilkinin atarak sosyoloji kürsüsünü kuran kişi olmuştur. Gökalp, Diyarbakır'da doğmuştur, asıl adı Mehmet Ziya'dır. Babası, devlet memuriyetinde bulunan ve vilayetin resmi gazetesi Diyarbakır'ın başyazarlığını yapan Tevfik Efendi'dir. Gökalp, ilk ve orta eğitimini Diyarbakır'da yapmış, Arapça ve Farsça öğrenmiştir. İdadi öğretmenlerinden Yorgi Efendi'den Fransızca dersleri almıştır. Batı düşüncesini tanımasında ve felsefeyle ilgilenmesinde bu öğretmenin etkisi olmuştur. Ziya Gökalp, dindar ve tutucu bir çevrede yetişmişti. Bu çevrenin ona verdiği inançlarla Batı felsefesinden ve biliminden edindiği görüşler ve bilgiler arasındaki uzlaşmazlık şiddetli bir düşünce bunalımına düşmesine neden oldu. Bu bunalım sırasında Ziya Gökalp intihar girişiminde bulundu ancak kurşun başında kaldı ve Abdullah Cevdet tarafından tedavi edildi. Ziya Gökalp, Abdullah Cevdet aracılığıyla Jön Türkler ile tanıştı. Yüksek öğrenimini 1896'da İstanbul'da Baytar Okulu'nda yaptı. İttihat Terakki'ye giren Ziya Gökalp bir süre sonra tutuklandı, okuldan atıldı ve Diyarbakır'a döndü. 1909 yılından itibaren Fransız düşünürlerden Foullée'nin ve Gabriel Tarde'in kitaplarını okudu; toplum felsefesi ve sosyoloji ile ilgilendi (Hilav 1995: 319-320). Gökalp'in özellikle Selanik yıllarının düşüncelerinde dönüşüm yaptığına dair vurgular vardır. Kaçmazoğlu (2003: 71), Selanik'in kozmopolit özelliklerinin, liberal ortamının, Balkanların dönemsel özelliklerinin Gökalp üzerindeki etkilerine gönderme yaparak ulusal bir toplum oluşturma projesinin ondaki gelişiminde önemli olduğunu belirtir.

Ziya Gökalp'in sosyolojik yaklaşımının kaynağını kavramak için, içinde yaşadığı dönemin düşünce ve inanç kaynağı açısından önde gelen akımı pozitivist bakmak gerekmektedir. Ziya Gökalp, pozitivist bir sosyolog olan E. Durkheim'in etkisi altındadır. Sosyoloji anlayışının Durkheim'e yakın oluşu Türkçülüğün Esasları metninde de oldukça nettir. Eserde Gökalp, Durkheim'in toplumsal olayları açıklarken Marx gibi bunları tek nedene dayandırmadığını, ekonomi dışındaki faktörleri de önemseydiğini ifade eder. Gökalp; Durkheim'in iş bölümüne ve kolektif şüura dayalı toplumsal örgütlenme modelini benimsemiş; Durkheim'in kolektif bilinç anlayışından hareketle "kolektif tasavvurlar" yaratmayı (mefkûre) hedefler. İşte mefkûreler, Ziya Gökalp'e göre gerçek inkılapları doğuracaklar ve toplumun içinde bulunduğu bunalımdan çıkmasında ortak hareket etme noktasını sağlayacaklardır. Ziya Gökalp'in bu millî sosyoloji anlayışı Kurtuluş Savaşı ve sonrası dönemde Türkiye'de en önemli düşünce durumundadır. Gökalp'in millî sosyoloji anlayışı hem Türk toplumunun kimliğini ve genel özelliklerini açıklamaya hem de yeni kimliğin yerleşmesini hedefler (Kaçmazoğlu, 2003). Yani Cumhuriyet'e geçiş ile birlikte yeni devletin yeni değerlerine, çağdaş, laik bir devlet ve toplum inşasına katkı sağlamak ana hedeftir.

Gökalp pozitivist geleneğin Durkheim'ci çizgisinde olmasının da etkisi ile pozitivist ve idealist gelenekleri birleştirmek ister; sonuçta ortaya çıkan sosyoloji ağırlıklı olarak idealisttir. Ziya Gökalp'in Comte ve Durkheim'in sosyolojilerinin sentezini Türk toplumundaki dönüşümü yaratmada kullanmak istediği söylenebilir. Dönüşüm, Gökalp'e göre Kavim'den Millet'e doğru olacaktır ve bu sırada toplum sahip olduğu 'Türk' kültürünü koruyacak, millî, modern bir ulus-devlet olacaktır. Gökalp, sentezci yaklaşımını Comte ve Durkheim ve idealizm-pozitivism geleneği ile sınırlamamış, Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak üçgeni çerçevesinde şekillendirmiştir. Yani sentezi Türkiye'nin Osmanlı toplum yapısından devraldığı arka planı yok saymamakta, ancak yeni olanı eskiden yani gelenekten koparmadan ileri taşımak istemektedir.

Ziya Gökalp'in sosyolojisinde millet kavramı merkezidir. Gökalp, Türkçülüğün ne olduğunu açıklamak için önce milletin ne anlama geldiğini ortaya koymak gerektiğinden yola çıkmıştır. Gökalp'e göre (2010: 21-23) millet; ırka, kavme, coğrafyaya, siyasete, iradeye bağlı bir topluluk değildir. Millet, dil, din, ahlak ve bütün güzel sanatlar bakımından ortak olan, yani aynı eğitimi almış bulunan kişilerden oluşan bir topluluktur. Milliyette soy bağı aranmaz. Millette, eğitimin ve ülkünün millî olması aranır. Bir insan hangi milletin eğitimini almışsa, ancak onun ülküsüne çalışabilir. Gökalp'in modern ve millî kimlik inşasındaki yaklaşımı buradan da net biçimde görülebileceği üzere kan bağına, etnikliğe dayanmaz. Gökalp, yüzlerce yıllık çok etnili, çok dinli, çok kültürlü bir toplumsal yapıyı bir arada tutan birlik ve bütünlüğü daraltıcı adımları riskli bulur. İhtiyaç duyulan şey yeni duruma yani çağa uygun yeni bir formüldür. Bu nedenle de eğitim aracılığıyla bir toplumun tüm fertlerinin ortak ideallerde, doğrularda ve hedeflerde birleşebileceğini öngörür. Eğitim üzerine fikirleri açısından da yine Durkheim'in Gökalp üzerinde etkileri vardır. Gökalp'in aynı eğitimden geçme anlayışının toplumsal bütünleşmeyi sağlayacağına dair yaklaşımı nihai anlamda Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde modern millet inşa etme anlayışımızın da ana damarını oluşturacaktır. Atatürk'ün çok iyi bilinen ifadesi "Ne Mutlu Türküm Diyene" Gökalp'in millet anlayışına oldukça yakındır. Bu bağlamda Ziya Gökalp ile Atatürk'ün millet anlayışının yakın olduğu söylenebilir (Hız vd. 2004: 10).

Ziya Gökalp ve Türk Toplumunun Sosyolojisi

Ziya Gökalp, kendi döneminin aydın ve düşünürleri ile benzer kaygılar taşımaktadır. Ülkenin gelişmiş, sanayileşmiş batı karşısındaki durumuna bir çözüm aramak, yeniden güçlü bir devlet ve güçlü bir toplum hâline gelebilmek onun hedeflerinin merkezindedir. Gökalp, takipçisi olduğu E. Durkheim gibi düşünür yaşanan zorlu ve buhranlı şartların sosyoloji bilimi ile çözülebileceğini düşünür. Onun da ilk teşhisi idealist gelenek ile örtüşür; toplumsal buhran manevi ve düşünsel alandadır. Gökalp sosyoloji ile dayanışma ruhunu yani kolektif bilincini kaybetmiş bir toplumun yeniden bütünleşebilmesinin, ortak ülküler etrafında, yeni

bir ahlak ile yeni bir hayata geçişin mümkün olduğunu düşünmektedir. Gökalp'e göre Osmanlı'nın millet sistemine dayanan yapısı artık uluslar çağında bir aradalık için yeterli gelmemektedir. Sosyoloji dağılan birlikteliği yeniden ama millî bir kimlik merkezli olmak üzere sağlayacak, tek bir millet kimliği etrafında çağdaş bir yenilenme sağlanacaktır. Gökalp'e göre Osmanlı, farklı milletlerden oluşan, çağın hakim sistemi hâline gelen ulus merkezli bir yapıda olmadığından dolayı çökmektedir. O hâlde çözüm; millî bir devlete dönüşmek, homojen bir toplumsal yapı inşa edebilmektir. Gökalp'in homojen, millî bütünlüğe sahip yeni bir toplum anlayışı Cumhuriyet ile birlikte büyük oranda devlet ideolojisi hâline gelmiştir. Gökalp'in millî sosyolojisi elbette sosyologlara da görevler vermekte idi. Sosyologlar; millî nitelikli araştırmalar yapmak, milletin ilerlemesine katkıda bulunmak, diğer medeniyetlerle bizim medeniyetimiz arasındaki farklılıkların neler olduğunu bulmak, diğer milletlerin düzen ve ilerlemelerinin hangi toplumsal kanunlarla işlediğini ortaya koymak ve millî hayatımıza sekte vuran hastalıklı durumları tedavi etmek ve millî ilerlemeye iyi bir yön vermekle görevlidirler (Özyurt 2014: 444). Demek ki Gökalp sosyoloji bilimini Türk toplumunun değişim ve dönüşümünde kullanmak isteyen ve çağın hakim uygarlığı yönünde toplumsal dönüşüme sosyoloji aracılığıyla ilerlemek istemektedir.

Ziya Gökalp'in Türk toplumu ile ilgili ortaya koyduğu çözüm önerilerinden en önemlisi belki de modernleşme ile ilgili düşünceleridir. Gökalp'e göre ülkemizde üç düşünce akımı vardır. Bu akımların tarihi incelenirse görülür ki, düşünürlerimiz önce "Muasırlaşmak" (Çağdaşlaşmak) gereğini duymuşlardır. III. Selim devrinde başlayan bu eğilime, İnkılap'tan (II. Meşrutiyet) sonra "İslamlaşmak" emeli katılmış, son zamanlarda ortaya bir de "Türkleşmek" akımı çıkmıştır. Durumu bu biçimde özetleyen Gökalp'e göre çağdaşlık (Modernisme), aletten (Outile) meydana gelir. Bir zamanın çağdaşları, o zamanda fen (Technique) konusunda en ileri milletlerin yaptıkları ve kullandıkları bütün aletleri yapabilenler ve kullanabilenlerdir. Bugün bizim için çağdaşlaşmak demek, Avrupalılar gibi zırhlılar, otomobiller, uçaklar yapıp kullanabilmek demektir. Gökalp'e göre "çağdaşlaşmak", şekil ve yaşayış yönünden Avrupalılara benzemek değildir. Ne zaman ki, bilgi ve sanayi mallarını Avrupa'dan alma zorunluluğundan kurtuluruz, işte o zaman çağdaşlaşmış olduğumuzu anlarız. Öyle ise Gökalp'e göre her birinin etki alanlarının sınırlarını belirleyerek bu üç amacın üçünü de kabul etmeliyiz; daha doğrusu bunların bir ihtiyacın üç ayrı noktadan görünüş biçimleri olduğunu anlayarak "çağdaş bir İslam Türklüğü" yaratmalıyız (Gökalp 1976). Gökalp, 20. yüzyılın henüz başında fikirlerini geliştiren ve yazan bir düşünür olarak gelmekte olan çağın millî kimliğe dayalı ulusçu sistemlere dayalı olacağını görmekle birlikte, aynı zamanda Türk ulusunun Ural-Altay ailesine, İslam toplumuna ve aynı zamanda da Avrupa uluslararası birliğine bağlı olduğunu da belirtir.

Modernleşme anlayışı itibarıyla Gökalp taklitçi değildir. Gelmekte olan çağın Avrupa merkezli bir çağ olduğunu, en ileri teknoloji ve bilimin Batı'da olduğunu görür. Ancak Gökalp oldukça eski ve köklü bir tarihsel-kültürel arka planı olan Türk toplumunun temel direklerinden vazgeçmek niyetinde de değildir. O hâlde ona göre takip edilecek en doğru strateji modernleşmeyi daha çok biçimsel bir şekilde kendimize adapte etmektir. Biçimsel olarak modernleşmek demek ise sadece teknik, bilimsel düzlemde alışveriş demektir. Batı uygarlığının ahlakı, kültürü, değerleri onların kendilerine has olduğundan dolayı biz ancak ve ancak Batıdan uygarlığa dair göstergeleri alabiliriz. Kültür ve uygarlık kavramlarına ayırım getirdiğini net biçimde gördüğümüz Gökalp'e göre kültür; değişmeyen, yerel, bir topluma has olan millî bir öğedir. Uygarlık ise maddi göstergeler topluluğudur ve evrenselin bilgisidir. İşte bu nedenlerle Türkiye'de izlenmesi gereken yöntem de uygarlığa dair ihtiyaç duyulanları almak, adapte etmektir. Ona göre amaçları ifade eden kültür "neden yaşamalı" sorusuna cevap verirken araçları ifade eden medeniyet de "nasıl yaşamalı?" sorusuna cevap vermektedir. Bu ikisi birbirini tamamladığında Gökalp'e göre toplumsal bütünleşme ortaya çıkar. Böylece Batılı olan unsurların sorgulanmaksızın alınabilmesine olanak sağlayan bir teori oluşturarak modernleşme sürecindeki ikircikli tavrı sona erdiren kişi olmuştur (Üçer 2017: 1283). Gökalp, (2010) *Türkçülüğün Esasları* adlı eserinde; millî kültürü oluşturan şeylerin

bireylerin iradesi ile var olmadığını, yapay olmadığını ifade eder. Özellikle dil üzerinden duruma açıklık getirerek dilin bir kelimesini değiştiremeyiz der. Dildeki değişimler kendi doğası içinde olur ve bizler buna seyirci kalırız. Fakat bireyler olarak bizler birtakım yeni terimler yeni sözler öğrenebiliriz ki yeni sözler kişinin kendi eseridir. Dolayısıyla Türk dili millî kültürün ürünü iken, bireyin yeni öğrendiği kavramlar uygarlığın ürünleridir. Gökalp, kültür-uygarlık ikiliği ile aslında köklü bir toplumsal değişim geçirmeden de çağdaş uygarlığa ait kurumları, düşünüş ve yapış biçimlerini alabileceğimizi düşünür. Ona kendi döneminde en büyük ilhamı veren ülke de Japonya'dır. Gökalp'in tespitlerine göre Japonlar Uzak Doğu medeniyetini bırakarak Batı medeniyetine girmişler, bunu başarırken de dinlerini ve milletlerini de korumayı başarmışlardır (Gökalp 2010). Ayrıca Japonların her konuda Avrupalı toplumlar seviyesine ulaşmasını da önemseyen Gökalp bizim de aynı geçişi başarabileceğimizi düşünmektedir.

Gökalp, Durkheim'ın sosyolojisinin etkisi ile ani ve hızlı değişimlere sıcak bakmaz. Türkiye'de modernleşmenin geçireceği süreci kurgularken büyük bir imparatorluğun köklü kurumsal ve geleneksel özelliklerinden vazgeçmenin yaratabileceği sert bir dönüşümün ortaya çıkaracağı kaostan endişe eder. Sosyoloji gelenekleri içerisinde pozitivizmin düzen ve ilerleme mottosunu da göz önünde bulundurduğumuzda kontrollü bir değişim, kopuş olmaksızın değişim, birleşerek, bütünleşerek değişim ve dönüşüm onun ana hattıdır. Yeni Türkiye ifadesini kullandığında da hareket edici motivasyonun inkılap ruhu olduğunu söyler. Bu ruh içerisinde temel hedef ise çağdaş bir devlet hâline gelmektir (Gökalp 1980: 53).

Gökalp, Türk sosyolojisi açısından önemli bir düşünür ve ideologtur. Çöküş hâlindeki Osmanlı İmparatorluğu'nun izlemesi gereken siyaseti araştırmış, Cumhuriyet dönemi ile birlikte yeni rejim ile uyumlu bir çizgi takip etmiştir. Gökalp'in erken dönem yazılarında ve bakış açısında Osmanlıcı fikirleri ön plandadır ve bu süreçte ideal millet de onun için ABD'dir. Ancak Türkçü olduğu dönemdeki iyi örneği ise Almanya'dır (Özyurt 2014: 439). Dönemsel ve fikrîsel merkezi değiştiğinde bilimsel üslup ve ilkeleri de kullanarak gerekçelendirmelerini yapar. Nitekim, Cumhuriyet dönemi Türk sosyolojisi Ziya Gökalp'in izlerini yoğun bir biçimde taşır. Gökalp'in düşünceleri Türk sosyologları açısından önemli bir model olmuş, takipçileri ve karşı kutupta yer alanlar olmuştur. Toprak'ın (2020: 127) ifade ettiği üzere ülkede Ziya Gökalp merkezli olmak üzere bir tür sosyolojizm ve solidarizm hüküm sürmüştür.

Ziya Gökalp, Cumhuriyet ve Yeni Kimlik

Cumhuriyet ile birlikte millî kimliğe dayalı bir devlet tasarımı ve Batı tipi bir modernleşme planı ve projesinde de Ziya Gökalp'in yine ön plana çıktığı görülmektedir. "Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler" metni Gökalp'in henüz 1911 gibi erken bir dönemde bir arada tutunmakta zorlanan, çökmekte olan imparatorluğun izlemesi gereken yolu da tarif eder. Gökalp bu yazısında II. Meşrutiyet'e gönderme yaparak siyasi inkılabı yaptık ama toplumsal inkılabı yapamadık der ve hedefi de önüne koymuş olur. Toplumsal inkılab için gerekli olan şey ise maddi ya da politik olmaktan çok daha öncelikli olarak hislerde, değerlerde, hedeflerde birleşme, bütünleşmedir. Sözün özü Gökalp'e göre toplumsal inkılab için yeni bir kolektif bilince, yeni bir dayanışma ruhuna ihtiyaç vardır. Gökalp, *Yeni Hayat*'ta eski olanı beğenmeyip yeni bir iktisat, yeni bir felsefe, yeni bir ahlak, yeni aile, yeni siyaset gereklidir der. Burada eski yani geleneksel olanı yıkmaktan ziyade yeni nesle yani gençlere misyon yükleyen Gökalp bilim ve ilerleme kavramlarına başvuruyor ve yeni hayat millî bir hayattır ifadesi ile de toplumsal tabanda bir değişim gerekliliğini ifade ediyor (Gökalp 1982). Gökalp'in düşünceleri özellikle millî mücadele ve Cumhuriyet'in ilanı ve yeni rejim, yeni devletin inşası ile birlikte daha somut hâle gelmiş, Atatürk, Ziya Gökalp'in pek çok fikrinden beslenmiştir. Toprak'ın (2013: 169) belirttiği gibi Cumhuriyet'in halkçılık anlayışında Ziya Gökalp etkisi önemlidir. Gökalp, halkçılık kavramından basettiğinde Fransızca bir not düşmüş ve "democratie politique" notu düşmüştür. Halkçılık onun kullanımında Batı'daki demokrasi sözcüğüne karşılık gelmekte idi. Osmanlı son döneminin aydınlarında yaygın bir

biçimde gördüğümüz “halk” kavramı, halka doğru akımı modernlik arayışlarında artık sıranın devletten topluma geldiğini de işaret ediyordu. Cumhuriyet kurulduktan sonra ise yeni devletin temel ilkelerinden birisi olması ile halkçılık, hem egemenliğin millete geçişinin simgesel bir yansıması, hem de henüz eksik kalmış olduğu görülen devlet-toplum birliğinin sağlanabilmesi için kritik öge olarak karşımızdadır.

Atatürk, duygularının babasının Namık Kemal, düşüncelerinin babasının ise Ziya Gökalp olduğunu söylemiştir (Parla 1993). Cumhuriyet’in kimlik inşasının temeli Türk milliyetçiliğidir ve milliyetçiliğin en önemli öncüsü Ziya Gökalp’tir. Gökalp milliyetçiliğinin saldırgan ve yayılmacı olmaması anlayışı Atatürk’ün “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” politikasıyla aynı fikri paylaşır. “Muasırlaşma” Z. Gökalp ve M. Kemal için Türkiye’nin Batı ile ilişkisini kuran bağlantı ve politikadır. Gökalp “Türkleşmek” ile “Muasırlaşma” arasında bir çelişki olmadığını düşünse de Atatürk Batılılaşma konusunda farklı düşünmektedir. Gökalp, “hars” ve “medeniyet” arasında temel bir ayırım koymuş, Batılılaşmayı yalnızca medeniyet alanıyla sınırlamıştır. Atatürk her ne kadar Gökalp’in fikirlerinden faydalansa da bire bir aynı yolu takip etmez. Atatürk’ün modernleşme anlayışı Gökalp’in sentezciliğiyle tam olarak örtüşmez. Gökalp, Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak metninde her üç unsurun tek bir potada millî bir kimlikle yeni bir dayanışma sistemi oluşturabileceğini düşünür. Atatürk ise eklektik olmaktan ziyade daha modern bir tavırla kopuş hedefler. Geçmişten kopuş, gelenekten kopuş yeni olanın inşası için ana hareket noktasıdır. Cumhuriyet’in özellikle ilk on yılındaki inkılaplar izlendiğinde tarihsel-toplumsal süreklilikten ziyade kopuş ve yeniden inşayı görebilmek mümkündür.

Gökalp’in millî sosyolojisinin bir görevi vardır; Türk toplumunun ilerlemesine engel olan hastalıklı durumlara dönmesine izin vermemek, sürmekte olan kurumların güçlendirilmesine çalışmaktır (Gökalp 1981). Bu bağlamda Gökalp, Osmanlı son döneminin çağın gereklerine uymayan yapı ve kurumlarını terk etmekte ve yeni Cumhuriyet rejiminin yerleşmesinde ve güçlenmesinde sosyolojiye bir misyon yüklemiş, devlet ile toplumun çağdaşlaşma ekseninde bütünleşebilmesinin yollarını bilimsel bir hat ile aramış, doğrudan ya da dolaylı bir biçimde modern Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu ideolojisine de katkıda bulunmuştur. Gökalp, her şeyden önce öncü olması ile dikkate değer bir düşünürdür. Hem sosyolojinin hem de ulusal ideolojinin ülkemizdeki öncülüğünü yapmış olan Gökalp, bu anlamda önemli bir onur taşır. Ancak bir taraftan yanlışları da vardır. Hars ve medeniyet ayrımı bu anlamda zayıf temellendirilmiş bir ayırımdır. Kültür ve uygarlık arasında yoğun geçişlerin olduğu bir gerçektir (Kongar 1996). Elbette hiçbir sosyolog mükemmel ve kusursuz bir açıklama, kuramsallaştırma yetkinliğine ulaşmamıştır. Gökalp de çağının pek çok aydını gibi çok hızlı ve sıcak bir ülke gündeminin içinden yazmış, düşünmüş bir sosyologtur. Son dönem yazı ve düşüncelerinde Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni rejiminin sağlıklı kurulmasına katkı sağlamayı hedeflemiş, bu bağlamda Mustafa Kemal ile yoğun etkileşimleri olmuştur. “Doğru Yol” metni ulusal egemenlik ve ilkelerin sınıflandırılması, çözümlenmesi ve yorumlanması alt başlığını taşır. Burada Gökalp, Halk Partisi’nin henüz sığağı sığağına yayılmamış programını ele alır. Yorumlarında millî egemenliği önemseydiği, devlete Türk adı verilmesini değerli bulduğu, yasama yetkisinin dış güçlerden alındığını belirttiği görülüyor. Ayrıca millî egemenliğe dair tüm adımları ve işaretleri de çok vurgulayan Gökalp, eski rejimde bu niteliklerin olmadığını da belirtiyor (Gökalp 1976). Yaşamının son dönemini tamamen yeni kurulan devlete destek ve onu inşaya adanmış Gökalp, ülkemizde dönemin hakim pozitivizmini toplumsal ve siyasal alana dönüştürme noktasında önemli işler yapmış, kendisinden sonraki sosyoloji çalışmalarına da yol göstermiştir.

Sonuç

Ziya Gökalp, Türkiye’de sosyolojinin kuruluşu ve kurumsallaşmasına en büyük katkıyı veren düşünürlerin başında gellir. Ayrıca, sosyolojisi de Türkiye’de Osmanlı son dönemi ile birlikte Cumhuriyet döneminin düşünüş ve eyleyiş biçimlerini etkilemiştir. Modernleşme süreci açısından Gökalp’in düşüncelerine bakıldığında ise yoğun bir arayışın ve tartışmaların

yükseldiği 1910'lu yıllardan Cumhuriyet'e uzanan periyotta sentezci ve eklektik bir tarz ile, kopuş olmaksızın bir yapı dönüşümü hedeflediği görülür. Gökalp, Türkiye'de modern, millî bir kimlik ekseninde, aydın (güzide) kesim öncülüğünde, devlet-toplum bütünleşmesinin sağlanabileceğini düşünür. Onun tabiriyle "Yeni Hayat" yeni bir ahlak, yeni bir aile, yeni bir kimlik, yeni bir siyaset içermelidir ve hem toplumun hem de devletin Batı merkezli ancak, yerel kültürden kopmadan evrensel yani modern dünyaya adapte olabileceğine emindir. Tüm bu değişim ve dönüşümde devlete ve topluma kılavuzluk edecek olan bilim ise sosyoloji olacaktır. Sosyoloji ile Cumhuriyet'in de ihtiyaç duyduğu modern, halkçı, laik ve millî kimlik temelli yapısal değişim gerçekleştirilebileceği önermesi Gökalp'in ana önermesidir.

Ziya Gökalp, düşünce geleneği oluşmamış bir toplumda doğmuş, bir imparatorluğun çöküş sürecinde yaşamış, yeni bir devletin kuruluşuna tanıklık etmiş bir düşünür olarak önemlidir. Öncelikle Batı merkezli bir bilim dalı olsa da sosyolojiyi benimsemiş ve yerleştirmiştir. Batılı kavramların kendi kültürümüzdeki ve toplumsal yapımızdaki karşılıklarını aramış, başarılı adapte edişler gerçekleştirmiştir. Çağınının dünyasının ruhunu yakalayabilmiş, imparatorlukların geleneksel yapılarının artık yerini millet tipli yeni yapılara bırakmakta olduğunu görebilmiştir. Modernleşmenin zorunlu yönü Batı uygarlığı olsa da, bu yönün içerisinde Türk kültürünü kaybetmeden var olabilmenin mümkün olduğunu düşünerek, millî bir sosyoloji kurmuş, sosyoloji aracılığıyla da yeni devletin kodları ile halkın kültürel kodlarını birleştirip, bütünleştirmek istemiştir. Ortaya çıkacak bütünleşme ile Gökalp, yeni bir kimlik etrafında, dengeli, düzenli, iyi işleyen bir yapı kurmayı hedeflemiştir.

Kaynaklar

- Durdu, Zafer (2023), *Sosyolojide Temel Kavramlar ve Kurucu Fikirler*, Ankara: Detay Yayınları.
- Durdu, Zafer (2018), *Türkiye'de Modern Düşünce ve Toplumsal Yapı*, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Gökalp, Ziya (1976), *Türkleşmek, İslamlaşmak Çağdaşlaşmak ve Doğru Yol*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Gökalp, Ziya (1980), *Makaleler IX*, Haz: Ş. Beysanoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Ziya (1981), *Makaleler VIII*, Ankara: Altuğ Matbaası.
- Gökalp, Ziya (1982), *Makaleler II*, Haz. S. Hayri Bolay, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Ziya (2010), *Türkçülüğün Esasları*, haz. M. C. Özcan, İstanbul: Kitapzamanı.
- Gulbenkian Komisyonu (2016), *Sosyal Bilimleri Açın*, çev. Ş. Tekeli, İstanbul: Metis Yayınevi.
- Hız, Koşar ve Zafer Durdu (2004), "Türkiye'de Sosyolojinin Kimliği", *Ege Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* (12-13), 1-14.
- Hilav, Selahattin (1995), *Felsefe Yazıları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İlyasoğlu, Aynur (1983), "Türkiye'de Sosyolojinin Gelişmesi ve Örgütlenme Süreci", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt: 8, 2164-2174*.
- Kaçmazoğlu, H. Bayram (2001), *Türk Sosyoloji Tarihine Giriş, Cilt: 1*, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Kaçmazoğlu, H. Bayram (2003), *Türk Sosyoloji Tarihi, II. Meşrutiyetten Cumhuriyete*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kongar, Emre (1996), *Türk Toplum Bilimcileri 1*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özyurt, Cevat (2014), "Ziya Gökalp: İmparatorluktan Milli-Devlete Sosyoloji", *Sosyoloji Divanı*, Yıl 2, Sayı 4, Konya: Çizgi Kitabevi.

Parla, Taha (1993), *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Toprak, Zafer (2013), *Türkiye'de Popülizm 1908-1923*, İstanbul: Doğan Kitap.

Toprak, Zafer (2020), *Atatürk, Kurucu Felsefenin Evrimi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Üçer, İ. Halil (2017), *İslam Düşünce Atlası*, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 6, Aralık/December 2023)

Büyük Hun Devletinin Şehir Kültürü

Urban Culture of the Great Hun State

Tahsin BİLÇİ

Doktora Öğrencisi

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı

tahsinefebilgi@hotmail.com

 ORCID 0000-0002-7209-4283

Araştırma makalesi/Research article

Geliş Tarihi/Received: 24.10.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 07.12.2023

Atıf/Citation

Bilgi, Tahsin (2023), Büyük Hun Devletinin Şehir Kültürü, *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 59-68.

Bilgi, Tahsin (2023), Urban Culture of the Great Hun State, *bitig Journal of Faculty of Letters*, 3 (6), 59-68.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.

This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz Tarihin en kadim milletlerinden biri Türklerdir. İslamiyet öncesi dönemde Türkler tarafından kurulan ilk büyük Türk devleti kaynaklara göre MÖ III. yy. ile MS. III. yy. arasında hüküm sürmüş olan Büyük Hun Devleti'dir. Büyük Hun Devleti'nin çatısı altında birleşen Türklerin ve devletlerinin hangi hayat tarzını benimsedikleri araştırmacılar arasında her zaman tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmaların temelinde Çin kaynaklarının verdikleri tek taraflı ve subjektif bilgiler önemli rol oynamıştır. Çin kaynaklarının verdikleri bilgilere göre Hunların sosyoekonomik hayatı hakkında bilinen en önemli bilgi konargöçer bir hayat tarzına sahip oldukları, madencilik ve tarımı bilmedikleri ve yerleşik kültüre uzak kaldıkları yönündedir. Araştırmacılar arasında bir kısmı tartışmalara son vermek için çalışmalarına arkeolojik araştırmalar temelinde devam etmişlerdir. Arkeolojik araştırmalar sonucunda Hunlar hakkında yeni bilgiler öğrenilmiştir. Yeni öğrenilen bilgilerin doğru bir şekilde işlenmesiyle Hunların kontrolü altında olan bölgelerin bir kısmında yerleşik yaşamı benimsedikleri, kasabalar ve şehirler inşa ederek madencilikle, tarımla uğraştıkları ortaya konulmuştur. Bu çalışmanın amacı Hun şehir kültürünü ortaya koymaktır.

Anahtar sözcükler: Chih-chih Chanyü, Kale-şehir, Şehir Kültürü, Yerleşik Hayat, Yerleşim

Abstract One of the most ancient nations in history is the Turks. According to sources, the first great Turkish state founded by the Turks in the pre-Islamic period was Great Hun state and it was ruled between the centuries of BC III and AC III. The lifestyle of Turks and their states under the association of the Great Hun State was always discussed by researchers. One-sided and subjective information provided by Chinese sources was played an important role in the basis of these discussions. According to the information provided by Chinese sources the most important information known about the socioeconomic life of the Huns is that they had a nomadic lifestyle, did not know mining and agriculture, and remained distant from the settled culture. Some of the researchers continued their studies on the basis of archaeological research to stop the discussion. As a result of archeological research new information was learned about the Huns. By correctly processing the newly learned information it was recognized that the Huns were adopted a settled life in some of the regions which is under their control, they built towns and cities, and they engaged in mining and agriculture. The aim of this study is to show the Hun city culture.

Keywords: Chih-chih Chanyü, Castle-city, Urban Culture, Sedentary Life, Settlements

Giriş

Asya'nın derinliklerinde yazılı kaynaklar ışığında hakkında bilgi sahibi olduğumuz ilk Türk devleti Büyük Hun Devletidir. Büyük Hun Devleti, başta Çin olmak üzere ortak düşmanlarına karşı birlikte hareket eden çeşitli Türk boylarının bir araya gelmesiyle ortaya çıkmış Türk Devletidir.

Türk tarihinde iz bırakmış ilk büyük Türk devleti olan Hunlar hakkında ilk bilgiler kültürel ve siyasi anlamda derin bir ilişki ve iletişim kurdukları komşusu Çin'in tarihçileri tarafından MÖ III. yüzyılda kaleme alınmış olan yazılı Çin kaynaklarından elde edilmiştir.

Hunlara dair elimizdeki bilgiler ve veriler ağırlıklı olarak Çin kaynaklarına dayanmakla birlikte son yıllarda yapılan arkeolojik saha çalışmaları Türklerle ilgili araştırmalarda özverili bir şekilde çalışan araştırmacılara yeni yollar ve yeni ufuklar açmaktadır.

Arkeolojik saha araştırmaları öncesinde Hunların sosyoekonomik hayatı hakkında bilinen en önemli olgu konargöçer bir hayat tarzına sahip oldukları yönündedir. Hunların sosyoekonomik hayatı hakkında tek taraflı da olsa değerli bilgiler veren Ssuma Ch'ien; *"Barış zamanlarında Hunlar hayvanlarını güderler, aynı zamanda da kuşlar ve diğer av hayvanlarını avlayarak hayatlarına devam ederlerken, tehlikenin ortaya çıktığı zamanlarda ise baskınlar için savaş eğitimi alırlar. Şanyülerinden başlayarak bütün halk evcil hayvanların etiyle beslenirler. Giysi olarak da bu hayvanların deri, keçe ve postlarından yaptıkları giysileri giyerler"*(Taskin, 1968: 34,35) şeklinde Hunların sosyoekonomik hayatının kilit noktalarını özetlemiştir.

Yine başka bir Çin kaynağında Hunlar için; *"surlarla çevrili sürekli ikamet ettikleri şehirleri olmadığı gibi su ve otlakların peşinde oradan oraya göç ederler, tarımla uğraşmazlar"* (Taskin, 1968: 34) gibi Hunların sosyoekonomik hayatı hakkında önemli bilgiler vermiştir.

Her iki Çin kaynağının verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere Hunların temel geçim kaynağını konargöçer ekonominin temeli olan hayvancılıktır. Bu açıdan değerlendirildiğinde at, deve, keçi, koyun, sığır ve yak gibi hayvanlar Hunların temel ve önemli mal varlıklarını oluşturmaktadır. Ek olarak bu hayvanların beslenmelerini temin etmek için ise kendilerine ait otlak alanlara giderek hayvanlarını otlatırlar. Bu bilgilerin dışında ise Hunlarda şehir kültürünün, tarımın ve madencilik olmadığını kaynaklar tarafından vurgulanmıştır.

Hunların konargöçer bir medeniyetin temsilcisi olduğunu göz önüne alırsak Hun ekonomik yaşamının temelinde hayvancılığın dışında tarım ve madencilik faaliyetlerinin de bulunduğundan bahsetmemiz gerekmektedir.

Bilindiği gibi yerleşik hayatın en önemli şartlarından biri tarım üretiminin yapılmasıdır. Çünkü bir bölgede tarım yapılması o bölgede yerleşmek anlamına gelmektedir. Toprağın ekim ve dikim işleri için hazırlanması, üretimi yapılması planlanan ürünlerin tohumlarının ekilmesi ve bunların periyodik olarak sulanması işlerinin takip edilmesi ve sonunda hasatlarının yapılması zaman gerektiren işlerdir.(Baykara, 1975: 80) Aynı durum madencilik üretimi içinde geçerlidir. Zira çıkarılan madenlerin belli kimyevi operasyonlardan geçirildikten sonra işlenmesi zaman alan işlerdir.(Baykara, 1975: 87) Dolayısıyla yerleşik hayat ile maden ve tarım arasında önemli ölçüde paralellik vardır.

Hun Türklerinde Şehir Kültürü

Hun Türklerinde gerek Çin kaynakları gerek arkeolojik çalışmalar sonucunda ekonominin temelinde madencilik ve tarıma dayanan yerleşik yaşam kültürünün olduğu ortaya konulmuştur. Yukarıda ifade edildiği gibi yerleşik yaşamın vazgeçilmez şartlarından biri tarım faaliyetlerinde bulunmaktır. Hunlarda tarım üretiminin yapıldığına dair hem yazılı kaynaklar hem arkeolojik veriler bizlere son derece önemli bilgiler sunmaktadır.

Hun tarihi üzerine çalışmalarıyla bilinen Sovyet Sinolog Taskin ise Çin kaynaklarını analiz etmesi sonucunda Hunlar'da tarım faaliyetlerinin yapıldığının tartışmasız kabul edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.(Kalan, 2012: 7)Zira Baykal Gölü bölgesinde Hun dönemine ait tarım aletlerinin bulunması, hasadı yapılan ürünleri saklamak için açılan çukurlara rastlanması, birçok kültür bitkisinin çekirdek ve tohumlarının ele geçirilmesi ve sulama kanallarının varlığı Hunların tarımla uğraştıklarının kanıtları sayılmaktadır.(Baykara, 1975: 81)

Çinli tarihçi Shi Gu ünlü eserinde; *"Kuzey ülkelerinde soğukların erken başlamasına ve toprakların tahıl ekimine uygun olmamasına rağmen Hunlar ekim yapıyorlar"*(Biçurin, 1950: 76) gibi bilgiler bulunmaktadır. Hun topraklarında tarım

üretim işaret eden başka bir kaynak Shi-zhi de “*Art arda birkaç yıl devam eden kar yağışı nedeniyle hayvanların pek çoğu telef oldu, salgın hastalıklar baş gösterdi ve tarlada ekinler olgunlaşmadı*” (Taskin, 1973: 22, 28, 29) gibi açıklamaları görmekteyiz.

Her iki kaynağın verdiği bu bilgilerden tarımın Hunlar için ne kadar stratejik öneme sahip olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Fakat bu bilgilerden Hunların ne gibi tarımsal teknikler uyguladığı ve hangi tarım aletlerini kullandığı hakkında bilgilere ulaşılamamaktadır.

Tarım üretimiyle uğraşan Hunların hangi tarım aletlerini kullandığı hususunda konunun aydınlatılması için devreye arkeolojik çalışmalar sonucu elde edilen veriler girmektedir. Bu verilere göre Hunlar toprağı ekilebilir hale getirmek için (Kalan, 2012: 7) çapa, kürek ucu, orak, öğütme taşı, pulluk ve saban gibi tarım aletlerini kullanmışlardır (Kılıç, 2018: 111).

Yerleşik yaşamın diğer bir şartı ise madencilik üretiminin yapılmasıdır. Hunlarda madencilik ve metalurjinin geliştiğine dair hem yazılı kaynaklar hem arkeolojik veriler bizlere son derece önemli bilgiler sunmaktadır. Zira Hunlar kendi askeri teçhizat ihtiyaçlarını karşılamak için düzenli üretimin yapıldığı madencilik merkezlerine gereksinim duymuşlardır.

İslamiyet öncesi Türklerin bulunduğu coğrafyada çok eski zamanlardan itibaren madenlerin ve madenciliğin ileri seviyede olduğu bilinen bir gerçektir. Hun Türkleri de kontrolleri altında bulunan coğrafyalarında yer alan madenleri çok iyi işleyerek bu konuda ustalaşmışlardır. Sovyet arkeolog Buryakov’un verdiği bilgiye göre Hun dönemine ait Levlekan yerleşim bölgesinde firuze yapımında kullanılan 39 ilkel imalathane ortaya çıkarılmıştır. (Erden, 2017: 16) Ek olarak maden ocakları ve eritme fırınları bulunmuştur. (Erden, 2017: 16)

Araştırmacıların önemli bir kısmı Hunların tam konargöçer kültürün temsilcisi olduğunu savunmaktadır. Nitekim Hunlar üzerine yapmış olduğu çalışmalarla tanınan Sovyet arkeolog, oryantalist ve tarihçi Aleksandr Bernştam “*Hunların Tarihi*” adlı eserinde Hun şehirleri hakkında tek bir kelime dahi söylememiştir. (Kılıç, 2018: 112) Oysa Hun şehirleri hakkında bilgi veren yazılı kaynaklar sınırlı olmasına rağmen Hunlardan kalan şehir kalıntıları doğrultusunda yazlık ve kışlık olmak üzere iki farklı şehir yapılanmasının olduğu görülmektedir. Bu durum Ssu-ma Ch’ien’in verdiği “Hunların yazlık başkentinin Lung-ch’eng (Ch’an-yü’nün şehri), kışlık başkentinin ise T’ai-ling”dir şeklinde verdiği bilgi sayesinde doğrulanmaktadır.

Ssu-ma Ch’ien “Büyük Tarihçinin Arşivleri” adlı eserinde; “*Hunlar Beşinci ayda Lung-ch’eng’de toplanarak, atalarının, yerin, göğün, yaşayanların ruhlarıyla semavi ruhlara kurban verirler. Sonbaharda atları iyice semirdiğinde ise Tai-ling’de toplanarak atlarını ve büyük baş hayvanlarını kontrol ederler ve sayarlar*” (Taskin, 1968: 40) şeklinde bilgi paylaşımında bulunmuştur. Hunlar Lung-ch’eng’de yılda üç kez toplanarak devletin ve milletin geleceğini ilgilendiren stratejik konuları konuşmuşlardır. (İbiş, 2019: 38) Bu bilgileri yorumlayan Kızlasov’a göre Lung-ch’eng devletin sadece siyasi merkezi değil aynı zamanda dini merkez olarak da karşımıza çıkmaktadır. T’ai-ling şehri ise sadece hayvan sayılarının değil aynı zamanda ne kadar tahıl miktarının olduğu ve hasat edilen tahılların depolanabilmesi için büyük alanların bulunduğu bir şehirdir. (İbiş, 2019: 38) Yani T’ai-ling şehri devletin ekonomik merkezi rolünü üstlenmiştir. (Kızlasov, 2020: Goroda Gunnov, çev: Tahsin Bilçi)

Çin kaynaklarında Hun toplumunun, konargöçer yapısının yanı sıra maddi kültürün genel özelliklerini barındıran kalelere, hendek, siper ve surlarla çevrelenmiş şehirlere ve tahıl ambarlarına sahip olduğu ortaya konmuştur. Sovyet arkeolog ve tarihçi Leonid

Kızlasov yaptığı çalışmalar sonucunda *“Hunlar, Türkistan ve Güney Sibiryada yerleşik hayata geçerek kent kültürüne geçen ilk devlettir”*(Kızlasov, 2006: 149) şeklinde bir sonuca ulaşmıştır.

Kaynaklarda ayrıca devletin tahıl merkezi olan Cao-sin ch'eng ile Orhun Vadisi'nde bulunan, Hun Devleti'nin kuzey başkenti Pei-ting'den(Mo-Tu'nun yazlığı), özel bir şehir olan İvolga'dan, Chih-chih Ch'an-yü'nün kale şehrinde de bahsedilmektedir. Açıkça görülmektedir ki Hunlar yerleşik hayat tarzını benimsemiş olup ekonomisinin temelini ise hayvancılık, madencilik, tarım oluşturmaktadır. Bu bilgiler Türk şehir kültürünü ilk kuranların Hunlar olduğunu kanıtlamaktadır.

Hun Şehir Kültürünün Yansıması Olarak Chih-chih Ch'an-yü'nün Kale-Şehri

Türk kültür tarihinde Türk şehirciliği hakkında yaygın olan genel görüş şehircilik kültürünün çok eskiye götürülemeyeceği yönündedir. (Sümer, 1994: 2)Başka bir ifadeyle Türklerde şehir kültürünün Uygurlar ile başladığı düşünülmektedir. Böyle bir görüşün yaygın olmasında Hun şehir kültürü hakkında bilgi veren kaynakların az ve sınırlı olması etkili rol oynamıştır.

Çin yıllıklarına ve arkeolojik bilgilere göre Türklere ait ilk şehir kalıntılarının Asya Hun Devleti'ne ait olduğu ve Hunların kendilerine özgü kent kültürü oluşturdukları ortaya çıkarılmıştır. Nitekim Hunların şehir kültürü hakkında ilk bilgiler Çinli tarihçi Ssu-ma Ch'ien tarafından verilmiştir.(Kızlasov, 1992: 50,51)

Kaynaklarda sadece Lung-ch'eng, Tai-ling, Cao-sin ch'eng ve Pei-ting şehirleri hakkında değil aynı zamanda Hun şehir kültürünü yansıtan Chih-chih Ch'an-yü'nün kendisi için yaptırdığı istihkâm merkezi olan kale-şehri hakkında da bilgiler mevcuttur. Bu istihkâm merkezi Kazak arkeologlar tarafından ortaya çıkarılmıştır.

Türk şehirlerinin temel özelliği güvenlik konusunun ön planda tutulması ve güvenlik konusunda coğrafyanın imkânlarından azami ölçüde faydalanılmasıdır. Coğrafyanın yanı sıra şehirlerin kurulmasında tercih edilen plan da güvenlik konusunda önemli rol oynamıştır. Genel olarak kare plan tercih edilmiştir.(Şahin, 2023: 309-310)

Chih-chih Ch'an-yü kendi şehrini inşa ederken güvenlik konusunda bu özelliklere dikkat etmiştir.

Chih-chih Ch'an-yü kendisinin ve askerlerinin güvenliğini sağlamak için MÖ 44(43) yılında Yedisu bölgesinde bulunan Talas Nehri kıyısında(Rasonyi, 1988: 67) büyük kare şeklinde reform niteliğinde tanımlanabilecek bir kale-şehir inşa ettirmiştir. Bu kale-şehir, 71 tul 43 arz koordinatları arasında yer alan ve verimli bir vadi olan Talas Vadisi sınırları içerisinde bulunmaktadır. (Baykuzu, 2020: 132) Yapılan araştırmalar sonucu elde edilen bilgilere göre Roma savunma mimarisinden esinlenerek inşa edildiği tahmin edilmektedir.(Baykuzu, 2020: 132)Bu kale-şehrin yapımında Yedisu bölgesi halkından oluşturulan beş yüz kişilik büyük bir ekip çalışmıştır. Muazzam büyüklükteki ekibin özverili çalışması sonucu kale-şehir iki yıl içinde tamamlanmıştır.(Ögel, 2001: 160)

Çin kaynaklarına göre kale-şehrin en önemli özelliklerinden biri Hun savunma sisteminin karakterini yansımasıdır. Kale-şehrin savunma sistemi Çin kaynağında şöyle anlatılmıştır: *“Toprak duvar ön taraftan ahşaptan yapılmış iki sıra halinde duvarlarla çevrelenmiştir; bu özellik şehrin diğer bölgelerinde beş sıra olarak uygulanmıştır. Kale-şehrin dış tarafı da yüksek çitlerle, ağaçtan yapılmış gözetleme kuleleri ve toprak tabyalarla güçlendirilmiştir”*. Kale-şehrin dört bir tarafa açılan kapıları bulunmaktadır.(Taskin, 1973: 126,128) Kale-şehrin en dış kısmında ise güvenlik önlemi olarak su dolu hendek kullanılmıştır.(Baykara, 2023: 135) Ayrıca kale-şehrin

ortasına “çamurdan yapılmış surlar ile çevrelenmiş iç kale de yapılmıştır. Surların ortasında ise askerlik bakımından Hun askeri birliklerine kolaylık sağladığı düşünülen tepecik vardı.(Ögel, 2019: 164)

Kale-şehrin savunmasına dair diğer Çin kroniği; “Çanyünün şehrinin surları üzerinde beş renkli bayrağın asılı olduğunu ve bu şehirde yüzlerce zırhlı askerin bulunduğu(Taskin, 1973: 128,131)şeklinde bir bilgiyi paylaşarak şehirden övgüyle bahsetmiştir. Kale-şehrin savunması hakkında verilen bu bilgilerden hareketle Hunların kendi güvenliklerine büyük önem verdiklerini ve alınabilecek tüm önlemleri aldıklarını söylemek mümkündür.

Ban Gu'ya ait Çin tarihi kroniklerinde Kulan-Koruk bölgesi Chih-chih Ch'an-yü'nün kale-şehri yani karargahı olarak geçmektedir. İlginçtir ki, bu konuya ilgi duyan hiçbir tarihçi Ban Gu'ya ait Çin kronoğünde verilen bilgilerle tamamen örtüşen Kulan-Koruk bölgesinin eski bir müstahkem şehir olan Chih-chih Ch'an-yü'nün kale-şehri olduğuna dair bir hipotez bile öne sürmemiştir.(Çoroyev, 2017: 1) Tarihçi Bernştam ise Chih-chih Ch'an-yü'nün kale-şehrini Kenkol harabeleriyle özdeşleştirmek istemiştir. (Baykara 2023: 83)

Kale-şehrin özellikleri bütünlük içinde değerlendirildiğinde Hunların şehir kültürü ile ilgili geçmişten gelen tecrübe ve bilgi birikimlerinin olduğunu ve bunu kendi oluşturdukları mimari özelliklere yansıttıkları ve bilgi sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Chih-chih Ch'an-yü tarafından yaptırılan bu kale-şehir Türk şehircilik tarihinde bir Hun başkenti olan T'ung-Wan Ch'eng şehrinin keşfedilmesine kadar ilk şehircilik faaliyeti olarak kabul görmüştür.

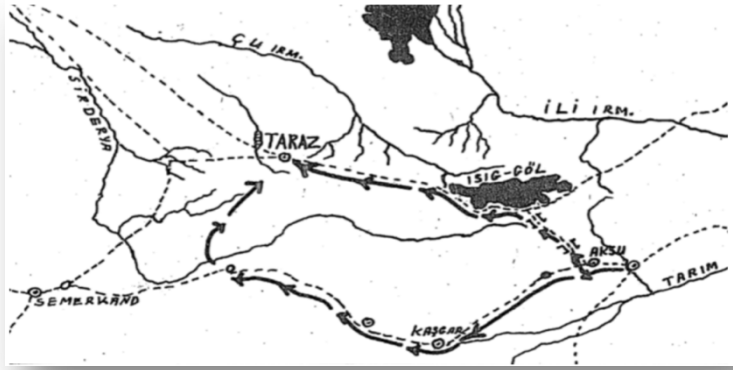
Sonuç

Çin kaynaklarının sadece hayvancılıkla uğraşmışlardır dediği Hunlar, arkeolojik verilerin kanıtlaştığı gibi madencilik ve tarımla da uğraşmışlardır. Hunlar her iki alanda da üst seviyede ilerlemişlerdir. Hunlar hem madenciliğin hem tarım üretiminin getirmiş olduğu avantajları iyi değerlendirerek yerleşik hayata geçişin ilk adımlarını atmışlardır.

Hunlar şehirlerini kendi ihtiyaçlarını temin edebilmek amacıyla madencilik ve tarım açısından uygun yerlere inşa etmişlerdir. Şehirlerini inşa ederlerken kendi güvenlikleri için de savunmayı her zaman ön planda tutmuşlardır ve kendi dönemlerinde alınabilecek tüm güvenlik önlemlerini almışlardır. Bunun en güzel örneklerinden biri Chih-chih Ch'an-yü'nün kale-şehridir.

Yapılan arkeolojik çalışmalar sonucu ortaya çıkarılan şehirlerin kalıntıları sayesinde Hun şehir kültürünün haritası önemli ölçüde açıklığa kavuşturulmuştur. Hunlara ait olduğu tespit edilen şehirlerin hiçbirisi rastgele ve plansız bir şekilde yapılmamıştır. Aksine şehirleri planlayanlar düzenli, planlı ve tutarlı net şehir formları inşa etmişlerdir.

Hunlar kendi şehirlerini oluştururlarken kendi dünyalarını, kurdukları şehirlere yansıtmayı başarmışlardır. Hunların bizzat kendileri tarafından oluşturulan şehir kültürü kendisinden sonra tarih sahnesinde yer alacak olan Kök Türk Kağanlığı başta olmak üzere diğer Türk devletleri için temel teşkil etmiştir.

Resim 1: Chih-chih Ch'an-yü'nün kale-şehrinin bulunduğu yer.
<https://tarihteniz.wordpress.com/2018/06/14/>

Resim 2: Chih-chih Ch'an-yü'nün kale-şehrinin kalıntıları olduğu düşünülen Kulan Koruk Yerleşim Yeri.
<http://kghistory.akipress.org/>

Resim 3: Chih-chih Ch'an-yü'nün kale şehri olduğu düşünülen Kulan Koruk Kale Duvarının Kalıntıları(Güney Tarafı).

<http://kghistory.akipress.org/>

Resim 4: Chih-chih Ch'an-yü'nün kale şehri olduğu düşünülen Kulan Koruk Kale Duvarının Kalıntıları (Batı Tarafı).

<http://kghistory.akipress.org/>

Resim 5 : Chih-chih Ch'an-yü'nün kale şehri olduğu düşünülen Kulan Koruk Yerleşim Yerinin Güney Kapısı Tarafında Bulunan Toprak Tabya Kalıntıları.

<http://kghistory.akipress.org/>

Resim 6: Tarihi kaynaklara göre Chih-chih Ch'an-yü'nün kale şehri olduğu düşünülen Kulan Koruk Yerleşim Yerinin Duvar Temeli.

<http://kghistory.akipress.org/>

Resim 7: Tarihi kaynaklarla örtüşen Kulan Koruk'un Güney Kapısının Toprak Setleri. Böyle bir kalenin Türkistan'da muadili yoktur. Kulan Koruk, kadim bir şehir olan Chih-chih Ch'an-yü'nün kale şehridir.

<http://kghistory.akipress.org/>

Kaynaklar

Baykara, Tuncer (1975), "Eski Türk İktisadi Hayatı ve Şehir", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 6.

Baykara, Tuncer (2023), *Türkler ve Şehirleri I*, İstanbul: Post Yayınevi.

Baykuzu, Tilla Deniz (2020), *Asya Hun İmparatorluğu*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Biçurin, Nikita Yakovleviç (1950), *Sobraniye Svedeniy O Narodah, Obitavşih Sredney Azii v Drevney Vremena*, T. I, Moskva-Leningrad: Izdatel'stbo "Nauka".

- Çoroyev K. (2017), Taynı Arheologičeskih Pamyatnikov Talasskoy Dolini (Fotoprezentatsiya İssledovatelskih Ekspeditsii), <https://kghistory.akipress.org/> (e.t. 25.11.2023).
- Erden, Uğur (2017), *İslam Öncesi Türklerde Madencilik ve Maden Ürünlerinin Ticareti (Hunlar, Göktürkler, Uygurlar)*, Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- İbiş, İlyas (2019), *Rus Arkeologların Araştırmalarına Göre Asya Hunlarında Şehir ve Yerleşme*, Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Kalan, Ekrem (2012), "İvolga Örneğinde Hun Kent Kültürüne Genel Bir Bakış", *Türkbilig*, Sayı 24(4).
- Kılıç, Luiza (2018), *Güney Sibiryada Hun Türklerine Ait Kurganlar, Mezarlar ve Şehirler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Kızlasov, Leonid R. (1992), *Oçerki Po İstorii Sibiri İ Tsentralnoy Azii*, Krasnoyarsk.
- Kızlasov, Leonid R. (2006), *Gorodskaya Tsivilizatsiya Sredinnoy i Severnoy Azii*, Vostoçnaya Literatura, Moskva.
- Kızlasov, Leonid R. (2020), "Goroda Gunnov", çev. T. Bilgi, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 513.
- Ögel, B. (2001), *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Ögel, Bahaeddin (2019), *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, C.II, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Rasonyi, Lazslo (1988), *Tarihte Türklük*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Sümer, Faruk (1994), *Eski Türklerde Şehircilik*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Çandarlı Şahin, Aslı (2023), "Eski Türklerde Şehir Kültürü", *Mavi Atlas*, 11(2), 306-320.
- Taskin, S. (1968), *Materialı Po İstorii Sunnu (Po Kitayskam İstoçnikam)*, Vıp. I, Moskva.
- Taskin, S. (1973), *Materialı Po İstorii Sunnu (Po Kitayskam İstoçnikam)*, Vıp. II, Moskva.

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 6, Aralık/December 2023)

Mersin Karaduvar Mahallesinde Yaşayan Arap Alevilerinin Bayram Tutma Ritüelleri Üzerine Bir İnceleme: Gadiri Hum Örneği

**A Study on the Bayram Tutma Rituals of Nusayris Living in Mersin
Karaduvar District: Instance of Gadiri Hum**

Cansu DAŞDEMİR

YÖK 100/2000 Doktora Öğrencisi

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

cansu.dasdemir76@gmail.com

 ORCID 0000-0002-4212-3602

Araştırma makalesi/Research article

Geliş Tarihi/Received: 02.12.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 25.12.2023

Atıf/Citation

Daşdemir, Cansu (2023), "Mersin Karaduvar Mahallesinde Yaşayan Arap Alevilerinin Bayram Tutma Ritüelleri Üzerine Bir İnceleme: Gadiri Hum Örneği", *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 69-77.

Daşdemir, Cansu (2023), A Study on the Bayram Tutma Rituals of Nusayris Living in Mersin Karaduvar District: Instance of Gadiri Hum, *bitig Journal of Faculty of Letters*, 3 (6), 69-77.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.

This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz Yüzü aşkın bayrama sahip olan Nusayriiler için anma günlerinin önemli bir anlamı ve yeri vardır. Çeşitli ritüellerin icra edildiği bu bayramlar, amaçlarına göre farklılık gösterse de bayramların unutulmadan her yıl kutlanması önemli bir kültürel dokuyu oluşturur. Bu nedenle her bir bayramın kutlanması için yapılan hazırlıkların sorumluluğu bir Nusayri aileye verilir. Bayram hazırlığının sahiplenilmesi olarak geçen bu gelenek, bayram tutma adıyla bilinir. Bayram tutma, atalardan gelen bir mirastır. Aile büyükleri öldükten sonra bu bayram, diğer aile fertleri tarafından devam ettirilir. Nusayriiler için en özel olan bayramlardan biri ise Gadiri Hum'dur.

Köklü bir geçmişe sahip olan Gadiri Hum, Hz. Ali'nin halife seçildiği gün olması sebebiyle kutlanan bir bayramdır. Toplum muhayyilesinde Hz. Ali'nin Allah tarafından seçildiğinin bir kanıtı olarak yer alan Gadiri Hum, kutsal bir olay kabul edilmektedir. Çünkü bu olay ile ehlibeyitten bir kişi Allah'ın emriyle Müslümanların başına geçmiştir. İslam kaynaklarında geçen Gadiri Hum olayı, Şii gruplar tarafından bir şenlik ve bayram olarak kutlanırken bu olaya yaşanmış bir olay olarak bakıp halifelik seçimle gelmesini önceleyen gruplar tarafından bayram veya özel bir gün olarak kabul edilmemektedir. Gadiri Hum hem Şiiiler hem de Aleviler için mutlu ve kutlu bir günü ifade ettiği için bu olaya dinî-kültürel bir boyut kazandırılmıştır. Bu durum, Gadiri Hum'un her yıl çeşitli ritüellerle yaşatılmasına ve anılmasına katkı sağlamıştır.

Çalışmada Nusayri toplumunun bayram tutma ve Gadiri Hum ritüelleri incelenmiştir. Nusayriiler hakkında verilen genel bilgilerin ardından sahada tespit edilen dinî ve kültürel unsurlardan hareketle inanma ve uygulama örnekleri ritüeller boyutunda incelenmiştir. Bağlam merkezli olan bu çalışmanın örneklemini ise Mersin'de yaşayan ve Gadiri Hum'u bayram olarak tutan aile oluşturmaktadır.

Anahtar sözcükler: gelenek, bayram, Nusayri, bayram tutma, Gadiri Hum

Abstract For Nusayri who have more than a hundred bairam, commemoration days have an important meaning and location. On these days, where various rituals are performed, bairam differ according to their purposes. However, celebrating bairam without forgetting them every year creates an important cultural texture. For this reason, the responsibility of the committed preparations for the celebration of each bairam is given to a Nusayri family. This tradition, which means taking ownership of the preparations for the bairam is known as the "bayram tutma". Bayram tutma is a legacy from our ancestors. After the family elders die, this bairam is continued by other family members. One of the most special bairam for Nusayris is Gadiri Hum.

Gadiri Hum, which has a deep-rooted history is a bairam celebrated as the day his holiness Ali was elected caliph. In the cultural memory, Gadiri Hum which is a proof that holiness Ali was chosen by Allah is considered a sacred event. Because with this incident, a person from the ahlul bayt became the leader of Muslims by the command of Allah. The Gadiri Hum event, mentioned in Islamic sources, is celebrated as a bairam by Shia groups. However, it is not accepted as a bairam or special day by groups who view this event as an actual event and prioritize the election of the caliphate. Gadiri Hum represents a happy and sacred day for both Shia and Alevi. For this reason, Gadiri Hum event has been given a religious-cultural characteristic. This characteristic has contributed to Gadiri Hum being kept alive and commemorated with various rituals every year.

In the study, bayram tutma and Gadiri Hum rituals of the Nusayri society were examined. First of all, general information about Nusayris is given. Subsequently, the Nusayri belief world was revealed based on the religious and cultural elements identified in the field research. Sample of in this article which is considered as context-centered, consists of a family living in Mersin and celebrating Gadiri Hum.

Keywords: tradition, bairam, Nusayri, bayram tutma, Gadiri Hum

Giriş

Aleviliğin bir kolu olan Nusayrilik; on birinci imam Hasan Askerî'nin müridi ve yakın dostu Muhammed bin Nusayr tarafından IX. yüzyılda kurulan (Gülçiçek 2005: 269), X. yüzyılda Hüseyin b. Hamdân el Hasibî tarafından geliştirilen, Büveyhî, Karmatî, Selçuklu ve Osmanlı zamanında içe kapatılarak varlığını devam ettiren (Üzüm 2000: 173) bîatını bir inanç sistemidir.

Nusayri kelimesinin etimolojisine dair çeşitli görüşlerin yer almasına rağmen günümüzde genel kabul gören iki görüşten söz edilebilir. Bunlardan birincisi; on birinci imam Hasan el Askerî'nin öğrencisi Muhammed bin Nusayr'a dayandırılmaktadır. İkincisini ise Nusayriye Dağı sakinleri anlamında kullanılması oluşturmaktadır (Karasu 2006: 117). Bu görüşe göre Halife Ömer'in Suriye'yi fethi sırasında İslam orduları zor duruma düştüğünde Ensar'dan dört yüz elli mücahidi aşkın bir Alevi topluluğu yardıma gelir ve böylece ordu başarılı olur. Bu kuvvete, küçük yardım anlamına gelen *Nusayra* denilerek savaşta bu grubun fethettiği topraklara *Nusayra Dağı* adı verilmiştir. Buraya yerleşen Alevilerin Nusayrilerin ataları olduğu düşünülmektedir (Türk 2002: 52).

Kendi içine kapanmış ve dışarıdan dokunulmamış bir topluluğu oluşturan Nusayriler; Suriye, Lübnan ve Türkiye'de yaşamaktadırlar (Karasu 2006: 116-117). XVI. yüzyıldan itibaren çeşitli sebeplere dayalı göçlerle Türkiye'nin Adana, Hatay ve Mersin illerine gelen bu halkın etnik yapıları ve tarihî geçmişleriyle ilgili farklı değerlendirmeler bulunmaktadır (Üzüm 2000: 173). Kimi araştırmacılar Türk olduğunu savunurken kimi araştırmacılar Arap olduğunu savunur. Ancak Nusayrilerin Arap, Türk veya başka bir ırka mensup oldukları hakkında kesin bir iddiada bulunmak zor görünmektedir. Her ne kadar Trablusşam ve yöresinde oturanlar dil ve lehçe itibarıyla Arap'a benzeseler de bazı özellikleri bakımından onlardan bariz bir şekilde ayrılırlar (Baha Said Bey 2000: 227). Bu konuda üzerinde durulması gereken husus, Nusayri halkının kendilerini nasıl tanımladıklarıdır (Türk 2005: 37). Özellikle Hatay, Samandağ, İskenderun, Mersin, Adana ve Tarsus civarında yaşayan Arap Alevilerine "fellağ" ya da "Arap Uşağı" gibi yakıştırmalar yapılsa da bu gibi adlandırmaları kabul etmeyerek kendilerini Alevi olarak tanımlamayı tercih etmektedirler (Yenmiş 2010: 299). Mersin Karaduvar mahallesinde yapılan görüşmelerde ise kaynak kişiler kendilerini *Arap Alevi* olarak tanımlamıştır. Bunun yanında kendilerine *Nusayri* ve *Fellağ Alevisi* de denildiğini ifade etmişlerdir (KK1, KK2, KK3, KK4).

Temel inançlarını *sır* kabul edip gizliliği ilke edinen ve başkalarına sırları aktarmayı en büyük suç sayan Nusayrilerde (Üzüm 2000: 174) İslami inanç, üç ana kaynağa dayanmaktadır. Bu kaynaklar Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed ve ehlibeyit imamlarıdır (Göde ve Türkan 2015: 69). Nusayrilikte bu temel kaynakların yanında Kur'an ayetlerinin bir zahiri bir de bîatını anlamlarının bulunduğu esası yaygındır. Bîatını yorumlar, sadece mezhepteki yetkin din adamları tarafından bilinir ve kesinlikle açığa çıkarılmaz, sır olarak saklanır. Halktan kişiler sadece biçimi bilirler ancak içeriği yani bîatını yorumu bilemezler (Türk 2002: 63). Bu düşünce aynı zamanda Nusayri inanç kodlarının geleneğe göre şekillenmesini sağlayarak heteredoks Müslümanlığın vuku bulmasına da olanak tanımıştır.

İnsanın belli eğitim aşamalarından sonra insan-ı kâmil olup fenafillâh mertebesine yani Tanrı'nın varlığında yok olma aşamasına ulaşabileceğini düşünen (Gülçiçek 2005: 272) Nusayrilikte dinî ve toplumsal bilgiler, genç erkekler için amcalık eğitimi sürecince aktarılır. Amcalık kurumu en geniş anlamda hem bir kültürlenme hem de erginlenme töreni olarak görülür (Türk 2002: 64). Mersin Karaduvar Nusayrilerinde erkek çocuklar on iki, on üç yaşına geldiği zaman amcanın yanına gönderilir. Amca denilen kişi Arap Nusayrilerinden biri olmak zorundadır. Erkek çocuklarının aldığı bu amca eğitiminin süresi çocuğun zekâsına göre farklılık göstermektedir. Bir başka ifadeyle eğitim için kesin olarak belirlenen bir süre yoktur.

Bazen on beş bazen bir ay bazen de daha uzun bir eğitim süresi olabilir. Eğitimin kısa ya da uzun sürmesi, kaynak kişilerin ifade ettiğine göre çocuğun ezber yeteneğine bağlıdır. Amcanın, öğretmesi gereken duaları çocuk, ne zaman ezberlerse amcalık eğitimi o zaman tamamlanır. Amca eğitimi süresince Kur'an-ı Kerim'den sureler ezberletilir, namaz öğretilir. Ayrıca amca eğitimi sadece erkek çocukları için zorunlu bir süreçtir. Kız çocukları ve kadınlara dinî bilgiler aktarılmaz (KK1, KK5, KK6).

Görüldüğü üzere Arap Aleviliğinde, Türk Aleviliğinin aksine dişilik ve dişil objeler algısal yargının alt katmanlarında yer almaktadır. Bu nedenle Nusayrîlerde kadının kestiği yenmez. Çünkü Nusayrîlere göre tüm dişiler kirlidir ve dolayısıyla dişî hayvan eti de yenmez (Togayhan 2008: 245). Bu minvalde kadının kirli kabul edilerek bir tabu hâline gelmesi, birçok toplumda olduğu gibi Nusayrîler arasında da yaygınlık kazandığı anlaşılır. Kadının kestiği etin yenilmemesi ve dinî ritüellere katılmaması gibi tabular, esasen kutsal olanın korunması adına teşekkül ettirilen inanç kodlarıdır. Bir başka ifadeyle toplumun kutsal şemasının dışında kalan her şeyin kirli sayılması, toplumsal akaitlerin sınırlarının çizilmesini sağlayan kültürel bir korunma biçimidir.

Nusayrîler için bayram, kutsal anma ve kutlama günlerinin de çok özel bir yeri vardır (Yenmiş 2010: 300). Amaç ve şekillerine göre farklılık gösteren bu bayramlar; *İslami bayramlar ve kutsal günler*, *Nevruzî bayramlar*, *öteki inançlardan alınan bayramlar* ve *geleneksel bayramlar* olmak üzere dört grupta incelenebilir¹ (Türk 2002: 64-120). Bu çalışmanın ana çatısını da Mersin ilinin Karaduvar mahallesinde yaşayan Nusayrîler arasında görülen *bayram tutma geleneği* ve ehlibeyit inancına bağlı olarak geliştirilen *Gadiri Hum Bayramı* oluşturmaktadır. Söz konusu olan grup arasından bir aile ile görüşme yapılarak atalarından miras kalan bayram gelenekleri ve bu bayramın nasıl kutlandığı derlenmiştir.

1. Bayram Tutma Geleneği

Aile yadigârı olan bayram tutma; babadan oğula, oğuldan toruna geçen ve nesilden nesile devam ettirilen bir geleneği oluşturmaktadır. Kaynak kişilerden edinilen bilgilere göre Nusayrîlerin hepsi ayrı ayrı bir bayram tutar. Bayram tutma, bayramın kutlanması için yapılan hazırlıkların bir aile tarafından sahiplenilmesini ifade eder. Aile büyükleri tarafından sahiplenilen bayramın hazırlığı, bir silsile şeklinde sonraki kuşağa miras olarak kalır. Bayramın hangi gün yapılacağı geçmiş yıllarda Ay'a göre belirlenmiştir. Günümüzde ise hocalar tarafından her yıl ocak ayında tayin edilir ve Whatsapp aracılığıyla listeler, her aile bireyine gönderilir (KK1, KK2, KK3, KK4)².

Kuşaktan kuşağa aktarılan bayram tutma geleneğine bağlı olarak teşekkül ettirilen birtakım inançlar da tespit edilmiştir. Bu inançlar arasında bayramı tutmayan kişilerin işleri rast gitmez. Evlerinde ve kazançlarında bereket olmaz. Sağlıkları yerinde olmaz. Bu nedenle her aile, gücüne göre ata yadigârı olan bayramın hazırlığını üstlenmek zorundadır (KK4, KK6). Söz konusu olan bu inançlar, bayram tutma geleneğine kutsallık atfederek sürekliliğin sağlanması için oluşturulan kodlardır. Geleneğin ve ritüellerin toplumsal düzlemde kabulü inanç kodları aracılığıyla sağlanmıştır.

2. Gadiri Hum

Şii ve Alevi toplumu için önemli bir hadiseyi ifade eden Gadiri Hum, Hz. Ali'nin halife seçildiği gün olması sebebiyle kutlanan bir bayramdır. Veda Haccı dönüşünde cereyan eden bu olay kaynaklarda şu şekilde geçer:

¹ Detaylı bilgi için bkz. (Türk 2002: 119-152).

² Söz konusu olan listeye ekler bölümünde yer verilmiştir. Listede özel günlerin adları ve tarihleri yer almaktadır.

Hicretin onuncu senesinde Hz. Muhammed, ehli ile beraber hacca gitmeye karar verir. İnsanlar, bu hacca Hz. Muhammed ile beraber gitmek için akın akın Medine'ye gelmeye başlar. Hz. Muhammed, yola çıktığında Medine'de halk, çiçek veya kızamık hastalığına yakalandığı için birçok kişi hacca gidemez. Bu yüzden hacca katılanların sayısı bilinmemektedir (Aydın 2017: 13-15). Veda haccı dönüşünde Gadiri Hum denilen bir yerde Hz. Muhammed, konuşma yapar. Bu konuşmasında Hz. Ali'nin kendi yanındaki konumunu, Musa'ya göre Harun'un yeri ne ise o olduğunu belirterek Hz. Ali'yi imam olarak tayin eder (Kummî ve Nevbahtî 2020: 97-98)³.

Görüşme yapılan kaynak kişiler, Gadiri Hum bayramını tutan ailedir. Gadiri Hum'un Hz. Ali'nin halifelığının Hz. Muhammed tarafından kabul gördüğü ve ilan edildiği gün olduğunu belirten kaynak kişiler, o günün bir bayram havasında geçtiğini ve çorbalar pişirilip dağıtıldığını ifade etmiştir. Kaynak kişilere göre bayramın kutlanmasındaki en önemli husus, geçmişten günümüze gelen bu geleneğin devam ettirilmesidir. Bayram günü bir ineğin, bir koyunun veyahut bir horozun kesilmesinin herhangi bir öneminin olmadığı vurgulanarak esas amacın atalardan gelen bu geleneğin az da olsa unutulmayıp sürdürülmesi olduğu kaynak kişiler tarafından belirtilmiştir (KK1). Bayramı tutan aile, kendi gücüne göre atalardan gelen mirası devam ettirir. Görüşülen aile, geçen yıllara kadar dört kazan çorba pişirerek dağıttıklarını ancak ekonomik sıkıntılardan dolayı bu yıl üç kazan çorba pişirebildiklerini ifade etmiştir. Hatta bazı aileler, şartlar dolayısıyla daha küçük bayramlar yapmaya başlamış; bazı aileler ise bayram tutmayı bırakmak zorunda kalmıştır (KK5).

Bireyin davranışlarını etkileyen ve başkalarından öğrenme yoluyla kazanılan düşünce varlığını ifade eden inanç (Eyüboğlu 1998: 37) mistik bir güven olarak karşımıza çıkar. Coğrafya, kültür, etnik farklılık gibi çeşitli etkenlere göre değişkenlik gösteren inanç, her bireyin ve toplumun en temel ihtiyaçlarından birini oluşturur. Bu ihtiyaçtan dolayı çeşitli nesnelere, günlere veya kişilere doğaüstü güçler izafe edilmiş ve kutsal etrafında şekillenen birtakım davranışlar geliştirilmiştir. Nusayriler de Gadiri Hum günü, dualarının kabul olduğuna inandıkları için bu inanca göre günlük yaşamlarını tanzim etmişlerdir. Gadiri Hum'un başlangıcından bitimine kadar bütün gün ibadet ile geçirilir, zikirler yapılır, dualar edilir, mezarlığa gidilir. Ayrıca Gadiri Hum günü biri ölürse onun cennete gideceğine inanılır (KK4, KK6). Bilindiği üzere ölümden kaçış mümkün olmadığı için ölümün olumlu taraflarını düşünmek, insanın ölüm korkusuyla baş etmesini sağlar. Halk arasında *ölüm kurtuluştur, Allah kurtarmış, çekene de bakana da zor, iyi ki ölmüş, Allah sevdiği kulu yanına erken alır, ölüm Allah'ın emri* gibi ifadeler, ölüm karşısında insanı güçlü kılan (Şenocak, 2018: 383) inançlardır. Ölüm sonrası varoluşun sürekliliği ve insanın ne olacağı, bu inançlar aracılığıyla şekillenir (Bıçak 2012: 267). Nusayriler arasında da Gadiri Hum günü ölen kişinin cennete gideceğine inanılması, ölüm ile baş etmenin bir yolu ve Gadiri Hum'un kutsanması olarak karşımıza çıkar.

2.1. Gadiri Hum Bağlamında Yapılan Bayram Hazırlıkları

Gadiri Hum için hazırlıklar, büyük bir titizlikle yapılır. Bu hazırlıklardan ilki temizliktir. Hem evlerin hem de kadınların temiz olması gerekir. Yalnız Gadiri Hum'un başlangıcından sonuna kadar dikkat edilmesi gereken bir husus vardır: Bu hazırlıklara dul bir kadın yardım edemez. Aynı şekilde boşanmış ya da aybaşında olan bir kadın bayram hazırlıklarına katılamaz. Aksi takdirde yapılan hazırlıkların bereketi azalır. Haftalar öncesinden temizliğe başlanır. Evler, avlular ve bütün kıyafetler yıkanır. Evde kirli herhangi bir şey bırakılmaz. Bayram gününden önce de herkes banyo yaparak bedensel temizliğine özen gösterir.

³ Şia ve ehlişünnet arasında tartışma konusu olan bu hadise, her iki tarafın kaynaklarında farklı bir şekilde anlatılmaktadır. Ancak bu tartışma makalenin sınırlarını aşan bir konu olduğu için tartışmaya yer verilmeyecektir.

Temizlikten sonra yapılan hazırlıkların başında çorba için gerekli olan malzemelerin alınması gelir. Bayramda kesilecek olan hayvanlar, buğday dövmesi, kırmızı üzüm ve dağıtım için gerekli araç gereçler alınır. Bayram sahibi, başka ikramlar yapacaksa onlar da bu alışveriş sürecinde temin edilir (KK1, KK2, KK6).

Bayram hazırlığının başlangıcı, bayramı tutan ailenin namaz saatine göre değişkenlik göstermektedir. Bazı ailelerin bayram namazı, sabah erken saatlerde olduğu için hazırlığa akşamdan başlanması gerekir. Çünkü namaza doğru çorbanın hazır olması icap eder. Namazı öğlene doğru olan aileler için ise hazırlıklar gece yarısı başlar. Hocalar, ailelerin bayramını ve hazırlık saatini önceden verdiği için insanlar hazırlığını bu listeye göre yapar. Her yıl, bu bayramlar ve saatler düzenlenerek bayram sahiplerine gönderilir (KK5).

Gadiri Hum'u özel yapan hazırlıkların başında Hırısı adı verilen çorbanın yapımı gelmektedir⁴. Çorba hazır olduktan sonra bayram günü, kırmızı üzüm sıkılır ve namaza geçecek olanlara ikram edilir. İkrâm sırasında dualar okunur. Üzüm suyunu, törenselleşmiş olarak namaza geçen erkekler içer. Kadınların üzüm suyu içme zorunluluğu yoktur (KK5). Namazdan sonra kurban kesilir. Sac ve tandır ekmeği pişirilir. Etler haşlanır ve ekmek arası yapılır. Ekmek arası etler, paket hâlinde herkese pay edilerek hanelere dağıtılır. Herkes kendi gücüne göre et haşlama, çorba, bulgur pilavı ya da pirinç pilavı dağıtır. Burada önemli olan husus, kişilerin bayram hazırlığı bağlamında yaptıklarını paylaşmaktır (KK3).

Bayram hazırlıkları yapılırken komşular arasında bir yardımlaşmanın da olduğu tespit edilmiştir. Bayram hazırlığını üstlenen aileye hem zekât hem de dayanışma amaçlı çeşitli yardımlar yapılmaktadır. Çünkü Nusayriler, bayram hazırlığında yer almanın en büyük sevaplardan biri olduğuna inanmaktadır. Yapılan bayram hazırlığına kimi un kimi ekmek kimi de para vererek maddi gücü ölçüsünde katkı sağlar. Herhangi maddi gücü olmayanlar ise hazırlığın tamamlanması için yardıma gelir ve kazan yıkar (KK4, KK6). Görüldüğü üzere geçmişten günümüze değin bireyler arası ilişkilerin belirleyicilerinden biri, yardımlaşma geleneği olmuştur. Yardımlaşmalar ihtiyaç sahibini incitmeden ve bir lütuf olarak değil dinî bir öğretilerle gerçekleştirilir. Bu bağlamda yardımlaşma geleneği, bireyler arasındaki sözlü hukuk (Dursun 2016: 230-270) kaidelerinden birini oluşturması bakımından önem arz etmektedir.

2.2. Gadiri Hum Etrafında Teşekkül Ettirilen Tabular

Gerek dinsel gerekse profan hayatta uygulanan kaçınmaları anlatan tabu kelimesi (Örnek 2014: 37) dinamizm ve mana inancından kaynaklanan yasakları ifade eder. Polinezya dilindeki *ta* işaretlemek, nişan koymak ve *pu* olağanüstü, bilinip tanınanın dışında insanı şaşırtan sözcüklerinden oluşan ve Kaptan J. Cook tarafından 1777 yılında Tongo adasında saptanan bu kavram, önce bu kültürlere ait olarak kullanılırken zamanla bütün toplumlarda benzer kurumsallaşmaları ifade etmek üzere antropoloji terimi hâline gelmiştir (Emiroğlu ve Aydın 2003: 771-772). Fıiliyatta günah, yasak ve haram gibi inançları da gösteren (Tanyu 1984: 168) tabu, bireylerin sosyal hayatında büyük rol oynayan dünya görüşlerinin bir parçasıdır. Bu tabular, uygunsuz karışımlara engel olmak için (Daşdemir 2019: 180) kolektif bellek tarafından inşa edilen önlemdir. Bu önlemler, toplumun kutsal olarak kabul ettiği değerler bütünü korumak için uyguladığı sözlü hukuk kurallarıdır.

Gadiri Hum, kaynağı Hz. Muhammed ile Hz. Ali'ye dayanan ve Nusayriler için devam ettirilmesi gereken mukaddes bir gündür. Gadiri Hum'un dinî bir olaya dayanması, toplum içinde çeşitli inanmaların oluşmasına uygun bir zemin yaratmıştır. Gadiri Hum günü

⁴ Çorbanın tarifi şu şekildedir: Önce ateşler yakılır, kazanlar kurulur ve su kaynatılır. Eşit parçalara bölünen kemikli etler, en az beş saat boyunca et ve kemik birbirinden ayrılana kadar kaynatılır. Tuz ve baharatlar eklendikten sonra kazandaki kemikler ayıklanarak buğday ilave edilir. Buğday ve et, kısık ateşte yavaş yavaş pişirilir (KK1, KK4).

cehennem ateşinin söndüğüne inanan Nusayrilerin bu günün kutsallığını korumak adına teşekkül ettirdiği tabular şunlardır: O gün bayram olduğu için evlerde bir şey pişirilmez. Bıçakla bir şey kesilmez. Çamaşır yıkanmaz. İş yapılmaz. Dükkânlar kapatılır. Sigara içilmez. Kısaca o gün cehennem ateşi söndü, siz de durun, bir şey yapmayın denilir. Gadiri Hum günü, sadece bayram hazırlığı için çalışılmalıdır. Bunun dışında yapılan bütün eylemler tabu kabul edilir (KK1, KK3). Bunların yanı sıra dul, kötü bir işe bulaşan ve toplumsal normların dışında davranış sergileyen kişiler bayram için yapılan hiçbir hazırlığa katılamazlar (KK6). Bu davranışlar esasen kutsal kutsal olmayandan ayırmak ve bireysel davranışlardan uzak durularak sadece Hz. Muhammed'den Hz. Ali'ye geçtiği düşünülen o mübarek günü anmak için yapılan kültürel örüntülerdir.

Sonuç

Temel inançlarını sır olarak kabul etmeleri sebebiyle kapalı bir toplum olma özelliğine sahip olan Nusayriler, dinî-kültürel bir oluşum olarak karşımıza çıkar. Bu durum, inançlarına dair bilgilerin kesin olarak bilinmesinin önünde bir engel teşkil etmesine rağmen haklarında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada ise Mersin ilinde yaşayan Arap Alevilerinin bayram tutma geleneği ve Gadiri Hum Bayramı incelenmiştir.

Bayram tutma, kutsi kabul edilen günlerin hatırlanarak yaşatılması için kolektif bellek tarafından inşa edilen geleneğin bir ürünüdür. Her Nusayri ailenin bir bayram hazırlığını üstlenmesi, toplum muhayyilesinde kutsal olarak nitelendirilen kişiler ile ilgili yaşanan olayların unutulmasını engellemek ve kuşaklar arası aktarımın sağlanması için alınan bir tedbir mahiyetindedir. Bayram tutulmadığı takdirde işlerin rast gitmeyeceği ve evin bereketinin olmayacağı gibi durumlar ile karşı karşıya kalınacağı inancı, Nusayri grupları arasında görülen bayram tutma geleneğinin önemini gözler önüne serer. Bu minvalde birtakım inançsal kodlar aracılığıyla kutsalın devamlılığı sağlanmıştır.

Gadiri Hum ise ehlibeyit düşüncesine bağlı olarak teşekkül eden inanç sistemlerinden birini oluşturmaktadır. Mukaddes bir gün kabul edilen Gadiri Hum'un bir bayram olarak kutlanması, Hz. Ali'nin Allah tarafından halife tayin edilmesine ve bu ilahi seçimin Son Veda Haccında bütün Müslümanların önünde Hz. Muhammed tarafından tebliğ edilmesine dayanmaktadır. Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den sonra halife olacağına bildirilmesi, her yıl hem Caferi hem de Alevi toplumlarınca kutlanmaktadır. Arap Alevilerinde görülen Gadiri Hum'u farklı kılan husus, her yıl aynı aileler tarafından bayram hazırlığının yapılmasıdır. Bu hazırlıklar kapsamında öncelikle hem mekânsal hem de bedensel temizlik yapılır. Bayram günü kurbanlar kesilir, kazan kazan çorbalar yapılır, etler haşlanarak hanelere pay edilir ve sadece erkeklerin yükümlü olduğu namaz öncesinde üzüm sıklıp dağıtılır. Uzun yıllardan beri Nusayriler arasında kutlanan Gadiri Hum'un kutsallığının korunması adına çeşitli tabuların teşekkül ettirildiği de sahada tespit edilmiştir. Hz. Ali'nin halifelik makamına eriştiği bu mukaddes günde "Cehennem ateşi söndü, siz de durun, bir şey yapmayın." öğretisi ile davranışlar şekillenmektedir. Bayram hazırlığı için yapılan eylemlerin dışında diğer bütün eylemler tabu kabul edilmektedir. Sahada elde edilen veriler ışığında yaşanmış bir olayı ifade eden Gadiri Hum'un Nusayri toplumu için dinî mahiyette anma törenlerinden biri olduğu ve bu doğrultuda toplum içerisinde birtakım inanç kodlarının geliştirildiği söylenilebilir. Ayrıca bu dinî mahiyet, geçmişten günümüze devam eden bir geleneğin oluşmasına da katkı sağlamıştır.

Sonuç olarak uygarlık; farklı boy, soy, ulus ve inançlara sahip kimselerden oluşan zenginlikler ve değerler etrafında birleşen sistemler bütünüdür. Genel anlamda uygarlık sürecini, özel anlamda ise bir toplumu anlamak için dinî, siyasi, sosyal ve kültürel kodların birlikte değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. Bu minval üzere incelemeler yapıldığında inanç ve kültürel dünyaların özü anlaşılabilir.

Kaynaklar

- Aydın, Hayati (2017), *Gadîr-i Hum*, Ankara: Fecr Yayınları.
- Baha Said Bey (2000), *Türkiye’de Alevî-Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri*, haz. İsmail Görkem, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bıçak, Ayhan (2012), *Evren Tasavvuru-Kendini Bilmek ya da Evreni Kurmak*, İstanbul: Dergâh Yay.
- Daşdemir, Cansu (2019), “Muharrem Ayı’nda Uygulanan Tabuların Tespiti ve Tahlili: İğdir Örneği”, *Yörük Ali Efe Uluslararası Halk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu*, ed. Mustafa Oner Uzun ve Caner Işık, Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, s. 178-190.
- Dursun, Aysun (2016), *Türk Halk Hukuku*, İstanbul: Ötüken.
- Emiroğlu, Kudret ve Suavi Aydın (2003), *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Eyuboğlu, İsmet Zeki (1998), *Anadolu İnançları- Anadolu Üçlemesi 1*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Göde, Halil Altay ve Hüseyin Kürşat Türkan (2015), “Karaağaç Arap (Nusayri) Alevilerinde Ölüm İnançları ve Ritüelleri Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 73, 67-87.
- Gülçiçek, Ali Duran (2005), “Nusayri Aleviler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 34, 269-280.
- Karasu, Mehmet (2006), “Alevi Nusayriler”, *Nusayrilik Alevilik ve Çokkültürlülük*, ed. Mehmet Karasu, Ankara: Keşif Yayınevi.
- Kummî ve Nevbahtî (2020), *Kitâbu’l- Makâlât ve’l- Fırak/ Fıraku’ş- Şîa Şîî Firkalar*, çev. H. Onat vd., Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Örnek, Sedat Veyis (2014), *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Şenocak, Ebru (2019). “Nasreddin Hoca Fıkralarında Ölüm ve Öteki Dünya Algısı”, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 17(7), 21-45.
- Tanyu, Hikmet (1984), “Totem, Totemizm ve Tabu Üzerinde Yeni Araştırmalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (1), 168.
- Togayhan, Abdurrahman (2008), “Günümüz Paralel Nusayrîlik İnançına Yansıyan Senkretizmin Temel Formları: Mersin Karaduvar Mahallesi Örneği”, *Harran Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20, 227-258.
- Türk, Hüseyin (2002), *Nusayrilik (Arap Aleviliği) ve Nusayrilerde Hızır İnanç*, Ankara: Ütopya Yayınları.
- Türk, Hüseyin (2005), *Anadolu’nun Gizli İnanç Nusayrilik- İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri-*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Üzüm, İlyas (2000), “Türkiye’de Alevî/Nusayrî Önderlerinin Eserlerinde İnanç Konularına Yaklaşım”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 4, 173-187.

Yenmiş, Nihad (2010), "Arap Aleviliğinde Kutsal Günler ve Bayramlar", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 54, 299-314.

Kaynak Kişiler

KK1: İ. Ç., 1960, İlkokul mezunu, Balıkçı, Karaduvar Mahallesi/Akdeniz/Mersin.

KK2: Z. Ç., 1965, İlkokul, Karaduvar Mahallesi/Akdeniz/Mersin.

KK3: S. Ç., 1990, Önlisans, Ev hanımı, Karaduvar Mahallesi/Akdeniz/Mersin.

KK4: T. Ç., 1962, Lise, Memur, Karaduvar Mahallesi/Akdeniz/Mersin.

KK5: L. Ç., 1962, Lise, Memur, Karaduvar Mahallesi/Akdeniz/Mersin.

KK6: F. Ç., 1970, Ev hanımı, Karaduvar Mahallesi/Akdeniz/Mersin.

Ekler

01 OCAK 2022- 31 ARALIK 2022 TARİHLERİ ARASINDA KARADUVAR MAHALLESİNDE KUTLANACAK OLAN ÖNEMLİ GÜN VE BAYRAMLAR

			HİCRİ 1443
06 OCAK	2022	LEYLİD MİLEDİ İSA (HZ. İSA'NIN ZUHURU "doğumu")	
14 OCAK	"	GİD RASİSSENI (Bİ ŞAHS SEYYİDNA MUSA) KALENDES BAYRAMI	
19 OCAK	"	GİDİL KİDDES (HZ. İSA'NIN TAKDİSİ)	
01 ŞUBAT	"	AVVEL RECEP (UÇ AYLARIN BAŞLAMASI) " Hz.meryem'in hacı "	
03 ŞUBAT	"	REGAİP KANDİLİ	
13 ŞUBAT	"	GİD ZUHUR MEVLENA GALE EMİRLİMUMNİN (HZ. ALİ'NİN DOĞUŞU)	
15 ŞUBAT	"	GİD DUHUL ELMESİH FİLHEYKEL (HZ. İSA YOMİL DAHAL FİLMAGBET "ibadethane")	
10 MART	"	GİD MEVLUDİL MEHDİ " doğuşu "	
16 MART	"	LEYLİD ŞİGBANİ (BERAT KANDİLİ) Bİ ŞİHS FATİMİT ZAHRA)	
25 MART	"	NUZUL VAHİ Lİ MUHAMMED	
30 MART	"	GİDİL SABATAGŞ (NEVRUZ BAYRAMI - HZ. MUSA'NIN KURTULUŞU)	
01 NİSAN	"	LEYLİD EVVEL RAMADAN (HZ. MUHAMMED'E KURAN'IN İNDİRİLMEME BAŞLAMASI (ORUÇ İLK GÜNÜ)	
14 NİSAN	"	GİD EVVEL NİSAN (HZ. ALİ'NİN MUZİCESİ ÖLÜLERİ DIRİLTİĞİ GÜN)	
15 NİSAN	"	GİD NİS RAMADAN (HASAN EL MUCTEBA (HZ. FATİMA'NİN DOĞUŞU)	
17 NİSAN	"	GİD RABEG NİSAN (GALA DÖR İLFARİSİY İRRASİSENİ)	
17 NİSAN	"	LELİD SABATAGŞ (1. GECE İNCİLİN İNDİRİLMESİ/ (HZ. ABU TALİB'İN GÖCÜ)	
19 NİSAN	"	LEYLİD TİSİTAGŞ (2. GECE Bİ ŞAHS CEMENNUH BIND ABUTALEB)	
21 NİSAN	"	LEYLİD VAHED İVGİŞRİN (3. GECE Bİ ŞAHS EMİNA BIND VEHHES (HZ. ALİ'NİN GÖÇÜ)	
23 NİSAN	"	LEYLİD TLATA İVGİŞRİN (4. GECE FATİMA BIND ESED)	
27 NİSAN	"	LEYLİLİT KADİR (5. GECE KURAN'IN İNDİRİLMEME BAŞLANMASI (KADİR SURESİ)	
28 NİSAN	"	GİD HANİS NİS NİSAN (SURUTİL BURUÇ (NARİL HAYLİ Bİ ŞİHS MEVLANA GAALÉ)	
01 MAYIS	"	GİDİL FATİR (RAMAZAN BAYRAMI (Bİ ŞİHS SEYYİDNE MUHAMMED)	
06 MAYIS	"	HİDİRİLLEZ (BUTUN VARLIKLARIN SECDEYE VARDIĞI GÜN (HİZİR A.S. HZ. İLYAS BULUŞMASI)	
06 MAYIS	"	GİDİL ZUHUR GALE İRRADA	
14 MAYIS	"	AVVEL İYYAR GİD RABBİRİH " rüzgarların çıkışı "	
06 HAZİRAN	"	HAC ASHABİ KEYF (ASHABİ KEYF'İN HACCI)	
14 HAZİRAN	"	GİD EVVEL HAZİRAN NEBİ HAZKİL (SALGIN ÖLÜMLERİ DURDURMA GUCU VERİLDİĞİ GÜN)	
08 TEMMUZ	"	GİDİL KURBAN (HZ. İSMAIL'İN AFFEDİLMESİ)	
15 TEMMUZ	"	LEYLİD CUMGA (Bİ ŞAHS FATİMİT ZAHRA)	
16 TEMMUZ	"	GİDİL GADİRHOM (HZ. MUHAMMED'İN VEDA HUTBESİNDE HZ. ALİ'Yİ HALİFE İLAN ETTİĞİ GÜN)	
17 TEMMUZ	"	GİDİL SİNDEN	
18 TEMMUZ	"	GİD SEFİNİ (HZ. NUH'UN TUFANI)	
19 TEMMUZ	"	GİD ELMUBEHLİ (HZ. MUHAMMED'İN NEFSİNE MUADİL KİŞİ HZ. ALİ YERİNE YATMASI)	
26 TEMMUZ	"	GİD NHAR ABYAD (HZ. ADEM'İN TOVBE EDEREK HUZURA KAVUŞTUĞU GÜN)	
28 TEMMUZ	"	AVVEL MUHARREM (HİCRİ YILBAŞI (1444)	
06 AGOSTOS	"	GİDİL GAŞUR (HZ. HUSEYİN'İN ŞEHİT EDİLDİĞİ GÜN)	
19 AGOSTOS	"	GİD TİCELLE (TAHA SURESİ HZ.MUSA'NIN İLAHİ TANIMASI)	
21 AGOSTOS	"	GİD NEBİ SİLMEN İBİN DAVUD (HZ. SULEYMAN'IN KAYBETTİĞİ İLAHİ GUCE KAVUŞTUĞU GÜN)	
28 AGOSTOS	"	GİD İSSEYİDE ELCEVZA (HZ. MUSA'NIN DENİZİ YARIP FIRAVUNU DENİZE GOMMESİ)	
15 EYLÜL	"	GİD SEMGÜN İSSEFA (İLAHİN TASTAN KONUŞMASI)	
27 EYLÜL	"	GİD İSSALİB (HZ. İSA'NIN GÖGE İRTİFASI)	
03 EKİM	"	GİDİL TESEB (HZ. ADEM'İN TOVBE ETMESİ)	
14 EKİM	"	GİD AVVEL TİSRİN (HZ. ADEM'İN ZUHURU (" doğuşu")	
17 EKİM	"	GİD RABEG TİSRİN (NECET ESHAB-I KEHF (ASHAB-I KEHF'İN KURTULUŞU)	
18 EKİM	"	GİD HAMES TİSRİN (MİLETTİL MERYEM (doğuşu ")	
29 EKİM	"	GİD MEHRİCAN " NİS TİSRİN " (HZ. ALİ ZUHİR BİKİBBİTİL FARİSİ VA HZ. İDRİS'İN ZUHURU " doğuşu ")	
19 KASIM	"	GİD NEBİ ZEKERİYA (BİŞRET BİYİHYA)	
23 KASIM	"	GİD YUHANNA ERRUHUM HZ GİSANİN TELMİZİ YUHANNANIN MUCİZESİ (MAKAM SEYYİDNA MİGDAD)	
17 ARALIK	"	BİRİNCİ İPTALİ İLBİRBARA VE BİR HAFTA ARA İLE 2. VE 3. İPTALİ OLUR	

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 6, Aralık/December 2023)

Âşık Veysel Şatıroğlu'nun Hayatı, Sanatı, Eserleri Hakkındaki ChatGPT Bilgilerinin İncelenmesi

**Review of ChatGPT Information on the Life, Art, Works of Aşık
Veysel Şatıroğlu**

Seven Nur KÖMÜRCÜ

Yüksek Lisans Öğrencisi

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

komurcusevennur@gmail.com

 ORCID 0009-0009-0941-6786

Araştırma makalesi/Research article

Geliş Tarihi/Received: 25.11.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 28.12.2023

Atıf/Citation

Kömürcü, Seven Nur (2023), "Âşık Veysel Şatıroğlu'nun Hayatı, Sanatı, Eserleri Hakkındaki ChatGPT Bilgilerinin İncelenmesi", *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 78-98.

Kömürcü, Seven Nur (2023), "Review of ChatGPT Information on the Life, Art, Works of Aşık Veysel Şatıroğlu", *bitig Journal of Faculty of Letters*, 3 (6), 78-98.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.

This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz Yapay zekâ yazılımları, günden güne gelişerek hayatımızın her alanına yenilikler katmaktadır. Bu yazılımlardan en günceli Open AI yapay zekâ araştırma merkezi tarafından geliştirilen ChatGPT' dir. 2021 yılında güncelleştirilerek ChatGPT 3.5. yapay zekâ dil modeliyle günümüzde hizmet etmeye devam etmektedir. Çeşitli konularda sorulan sorulara kendi metin içeriğinden sanki insanmışçasına hızlı ve özgün cevaplar üretmektedir. İstenilen takdirde masal, hikâye, fıkra, şiir, dizi/ film senaryosu yazabilen yaratıcı bir robottur. Bu bağlamda fikir önermesi için sanatçılar da kullanmaktadır. Türkiye'de yapılan akademik araştırmalarda ChatGPT üzerine çok sayıda ürün bulunmamaktadır. Literatüre bakıldığında eğitim, turizm, muhasebe, sağlık, din felsefesi gibi bilim dallarında olumlu veya olumsuz yönde tartışmalara konu olmuşken edebiyat alanıyla ilgili herhangi bir çalışma bulunmamıştır. Bu makale Türk edebiyatını konu alarak ChatGPT ile yapılan ilk araştırma özelliğini taşımaktadır. 2023 yılının Âşık Veysel yılı seçilmesinden dolayı çalışmada dostluk, insan ve doğa sevgisi, hoşgörü gibi temaları Anadolu insanının gönüllerine işleyerek âşıklık geleneğini evrenselin sınırlarına taşıyan Âşık Veysel, hakkındaki bilgiler incelenmiştir. Araştırmanın amacı yapay zekâ dil modelinin ülkemizin değerli saz şairlerinden Âşık Veysel Şatıroğlu'nu ne kadar tanıdığını anlamaktır. Sohbet teorisi kullanılarak Âşık Veysel' in hayatı, sanatı, edebî kişiliği, âşıklık geleneği içerisindeki yeri ve şiirleri hakkında genelden özele sorular sorulmuştur. Ayrıca yapay zekânın âşıklık geleneği, şiir, tema, ana konu, üslup özellikleri, âşık bayramı, âşıklık geleneğindeki felsefi düşünceler gibi çeşitli kavramlar hakkındaki bilgilerini Âşık Veysel Şatıroğlu üzerinden aktarabilmesini göstermek hedeflenmiştir. Böylece tüm dünyada kullanılan ChatGPT' nin herhangi bir kullanıcıya Âşık Veysel Şatıroğlu' nu nasıl tanıttığı incelenmiştir.

Anahtar sözcükler: Türk halk edebiyatı, âşık tarzı şiir geleneği, Âşık Veysel, ChatGPT, yapay zekâ yazılımı

Abstract Artificial intelligence software develops day by day and adds innovations to every aspect of our lives. The most up-to-date of these software is ChatGPT, developed by the Open AI artificial intelligence research center. Updated in 2021, ChatGPT continues to serve today with the 3.5th artificial intelligence language model. It produces fast and original answers to the questions asked on various subjects from its own text content as if it were human. It is a creative robot that can write fairy tales, stories, anecdotes, poems, TV series / movie scripts if desired. In this context, artists also use it to propose ideas. There are not many studies on ChatGPT among the academic researches in Turkey. When we look at the literature, while it has been the subject of positive or negative discussions in disciplines such as education, tourism, accounting, health, and philosophy of religion, there has been no study on the field of literature. This article is the first research conducted with ChatGPT on Turkish literature. Due to the fact that 2023 was chosen as the year of Âşık Veysel, the information about Âşık Veysel, who carried the minstrel tradition to the borders of the universal by penetrating themes such as friendship, love of people and nature, and tolerance into the hearts of Anatolian people, was examined in the study. The aim of the research is to understand how much the artificial intelligence language model knows Âşık Veysel Şatıroğlu, one of the valuable instrumental poets of our country. Using the conversation theory, questions were asked from general to specific about Âşık Veysel's life, art, literary personality, place in the minstrel tradition and his poems. In addition, it is aimed to show that artificial intelligence can convey its knowledge about various concepts such as minstrel tradition, poetry, theme, subject, stylistic features, minstrel feast, philosophical thoughts in the minstrel tradition through Âşık Veysel Şatıroğlu. Thus, it has been examined how ChatGPT, which is used all over the world, introduces Âşık Veysel Şatıroğlu to any user.

Keywords: Turkish folk literature, minstrel style poetry tradition, Âşık Veysel, ChatGPT, artificial, intelligence software

Giriş*

Yapay zekâ, normalde insan zekâsı gerektiren görevleri yerine getirebilecek akıllı makineler tasarlamayı amaçlayan bilgisayar bilimi alanı olarak tanımlanmaktadır (Sarker 2022). Kendi başına öğrenme, uyum sağlama ve karar verme yeteneğine sahiptir ve bu da onu karmaşık problemleri çözmek için değerli bir araç haline getirir. Yapay zekâ ilerlemeye devam ettikçe, yaşama ve çalışma şeklimizde devrim yaratma ve yaşam kalitemizi sayısız şekilde iyileştirme potansiyeline sahiptir (Katar vd. 2023: 311). Son gelişmelerde doğal dil işlenerek yapay zekâyâ yüklenmiştir, böylece yapay zekâ doğal dili anlar ve onunla yeni bir metin üretebilir, yarım metni tamamlayabilir veya metne bağlı anlamlar kurabilmektedir. Yenilikler sohbet robotları, sesli asistanlar, dil çevirileri, navigasyon veya yardımcı robot uygulamalarında kısacası günlük yaşamımızın her yerinde kullanılmaktadır.

Open AI tarafından geliştirilen ChatGPT bir dil modelidir. ChatGPT, GPT (Generative Pre-training Transformer) ailesinin bir üyesidir ve önceki versiyonları GPT-2 ve GPT-3'tür. Bu modeller, yüksek doğruluk oranlarına sahip, yapay zekâ teknolojisi kullanılarak eğitilmiş ve çok yönlüdür (Kızılgeçit vd. 2023: 138). ChatGPT, sorulan soruya kısa sürede düşünerek anlamlı cümlelerle cevap verir. İstenildiği takdirde şarkı sözü, şiir, hikâye veya dizi/ film senaryosu yazabilir. Bu yüzden yaratıcı insanlar tarafından sıkça fikir paylaşımında bulunmak için kullanılır. Ona bir paragraf yazdırabilir, matematik sorusu ürettirebilir veya çözdürebilir ya da bir konu hakkında detaylı bilgiler vermesini isteyebiliriz. Ancak, her zaman kullanıcıların sonuçları doğrulamaları ve kritik düşünceleri önerilir, çünkü bu modeller hâlâ yanıltıcı veya yanlış bilgi içerebilir. Ayrıca, bu modellerin eğitim verileri, kaynakları ve kesinlikleri belirli bir zaman dilimini içermektedir. Bu nedenle, çok eski veya çok yeni bilgiler için doğruluk oranları düşebilir (Kızılgeçit vd. 2023: 139). ChatGPT içeriklerinin niteliklerine bakıldığında ChatGPT'nin aynı komuta her zaman aynı içerikle karşılık vermediğidir. Bir sohbet akışı içerisinde üretilen içerikler daha öncekilerden etkilenmektedir. Ancak sohbet akışı kullanılmaksızın her seferinde yeni baştan başlamak suretiyle aynı komut girildiğinde dahi üretilen çıktı farklı olmaktadır (Güçlütürk 1904).

Literatür

Türkiye'de yapılan akademik araştırmalarda ChatGPT üzerine çok sayıda ürün bulunmamaktadır. Genel olarak yapay zekânın tarihsel gelişimi ve ChatGPT'yi örnek olarak veren veya Chat GPT'nin popüler internet ortamında hangi temaları işlediğini belirten çalışmalar başta gelmektedir (Karakoç Keskin 2023: 114- 131; Kırık vd 2023: 73- 99). ChatGPT'nin aktardığı bilgilerin incelenmesine yönelik çalışmalar ise gün geçtikçe çoğalmaktadır. Araştırmacılar çeşitli alanlarda ChatGPT'nin bilgilerini gerek sohbet şeklinde gerekse soru cevap şeklinde sınamaktadırlar (Erul vd. 2023: 780-793; Güçlütürk 2022: 1899-1918; Kızılgeçit vd. 2023: 135- 169; Tapan Broutin 2023: 707- 732). Ayrıca birçok konuda ne gibi beklentilerde bulunulduğunu, nasıl fayda sağlayacağını dile getiren yazılar da mevcuttur (Aktay vd. 2023: 378- 406; Küçükler 2023: 875- 888; Şentürk 2023: 51- 82; Yiğit vd. 2023: 57- 65). Bu çalışma ise ChatGPT ile edebiyat alanında yapılan ilk çalışmadır. Araştırmanın amacı ChatGPT'nin Türk edebiyatının kıymetli ozanı Âşık Veysel'i ne kadar tanıdığını anlamaktır. Bunun yanı sıra âşıklık geleneği, şiir, tema, ana konu, âşıklık bayramı, âşıklık geleneğindeki felsefi düşünceler gibi çeşitli kavramlar hakkındaki bilgilerini Âşık Veysel üzerinden aktarabilmesini göstermeyi hedeflemektedir. Böylece çalışmanın alanını güncelle taşıyarak yapılacak yeni çalışmalara öncülük edeceği düşünülmektedir.

* Mevcut çalışma 3-4 Ağustos 2023 tarihleri arasında Kapadokya Üniversitesi nezdinde düzenlenen Âşık Sanatı Sempozyumu'nda sunulmuş olan "Âşık Veysel Şatıroğlu'nun Hayatı, Sanatı ve Eserleri Hakkındaki ChatGPT Bilgilerinin İncelenmesi" adlı bildirin yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

ChatGPT ile ilgili bugüne kadar yapılan çalışmalarda genellikle nitel araştırma teknikleri kullanıldığı tespit edilmiştir. Durum araştırması olarak içerik analizi yapılan çalışmalar metin üzerinden incelemeler veya katılımcıların ChatGPT ile gerçekleştirdikleri sohbetleri incelemek üzerinedir. Bu çalışmada sohbet teorisi kullanılarak Âşık Veysel' in hayatı, sanatı, edebî kişiliği ve şiirleri hakkında genel ve ayrıntılı sorular sorulmuştur. Sorular ChatGPT sohbet robotuna (<https://chat.openai.com/chat>) doğrudan, Türkçe sorulup cevapları da Türkçe alınmıştır. Böylece ChatGPT'nin Âşık Veysel'i ne kadar tanıdığı ve herhangi bir kullanıcıya nasıl tanıttığı gözlemlenmiştir. Karşılaştırmanın doğru yapılabilmesi için ilk başta Âşık Veysel'in hayatı, sanatı, edebî kişiliği hakkında bilgiler verilmiştir.

Âşık Veysel Şatıroğlu'nun Hayatı

Âşık Veysel, 1894 yılında, Sivas'ın Sarkışla İlçesi'nin Sivri Alan köyünde dünyaya gelmiştir. Anası Gülizar, bir yaz günü köy dolaylarındaki Ayıpınar merasına koyun sağmaya gittiğinde yol üstünde Veysel'i doğurmuş ve göbeğini de kendi eliyle kesmiştir (Oğuzcan 1991: 5). Babası çiftçi Ahmet'tir. Yedi yaşına kadar Anadolu çocuğu gibi yaşayıp giden Veysel, o yıl Sivas'ı etkileyen çiçek hastalığına yakalanmıştır. Sağ gözünü hastalıktan kaybetmiştir. Sol gözüne de perde inmiştir ancak bir gün ona da değnek saplanmış ve iki gözünün de görme yetisini kaybetmiştir. O günden sonra Veysel'in yaşamla mücadelesi başlamıştır.

Hayatının kurtarıcısı sazı ile tanışması da bu dönemdedir. Babası iki gözü görmeyen oğluna eğlenmesi için bir saz almıştır. Veysel saza dört elle sarılmıştır. Komşuları Molla Hüseyin ona saz çalmayı öğretmiştir. Daha sonra da Çamşıhlı Ali Ağa'dan sazı dile getirmeyi, şiir söylemeyi öğrenmiştir (Artun 2001: 327). Seferberlik ilan edilince Veysel'in annesi ve babası eğer biz ölürsek ona kim bakacak diye Veysel'i evlendirmeye karar vermişlerdir. Yirmi beş yaşında Esmâ ile evlenmiştir. Esmâ ile evliliği sekiz yıl sürmüştür. Esmâ'dan ayrıldıktan iki yıl sonra Gülizar ile tanışmış ve yakınlarının da yardımı ile onunla evlenmiştir. İkinci eşi Gülizar ile evliliği uzun sürmüştür. Gülizar ile evliliğinden altı çocuğu olmuştur: Zöhre, Ahmet, Menekşe, Bahri, Zekine ve Hayriye. Gülizar Hanım, 29 Ekim 1991'de vefat etmiştir (Kara vd 2011: 129). Âşık Veysel, akranlarının askere çağırılmasıyla köyde kadınlar ve çocuklarla birlikte kalmış, kendisini işe yaramaz hissedip içine kapanmaya başlamıştır. Süreç içerisinde derinden etkilenen Veysel, sazına daha sıkı sarılmış, gücünü toplayarak köyünden dışarıya çıkmıştır.

Sivas'ta Maarif Müdürlüğü yapan Ahmet Kutsi Tecer'in öncülüğünde, 1931'de I. Sivas Halk Şairleri Bayramı düzenlenir. Âşık Veysel de bu bayrama katılmıştır. Üç gün süren bayramda üç gün boyunca çalıp söylemişlerdir. Burada âşık, A. Kutsi Tecer tarafından, Halk Şairi olduğuna ilişkin belge almıştır (Kara vd. 2011: 130). Böylece ününü duyurarak Anadolu'da dilden dile söylenen âşıklar arasına girmiştir. Veysel'in hayatının ikinci dönüm noktası ise Ağcakışla Nahiye Müdürü Ali Rıza Bey'in isteği üzerine söylediği, "Cumhuriyet Destanı" olarak tanınan şiirinin, Falih Rifkî Atay tarafından "Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde üç gün boyunca yayınlanmış olmasıdır (Tutu 2008: 102). Ali Rıza Bey, Âşık Veysel'in Cumhuriyet Destanı adlı şiirini Atatürk'ün huzurunda okuması için Ankara'ya götürmüştür. Üç ay yolculuk yapmışlar ve çeşitli zorluklarla karşılaştıktan sonra Atatürk ile buluşmamışlardır. Çareyi Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'ne şiirini götürmekte bulmuşlardır. Falih Rifkî Atay, şiiri ve Veysel'in bir fotoğrafını gazetede üç gün boyunca yayınlanmıştır. Böylece Veysel'in özgüveni yerine gelmiş, sınırlarını aşarak yurdun her yerini gezmeye başlamıştır.

Köy Enstitüleri kurulduktan sonra, halk çocuklarının yetişmesini amaçlayan bu kurumlarda Veysel'e öğretmenlik görevi verilmiştir. Veysel, sırasıyla Arifiye, Hasanoğlan, Çifteler, Kastamonu, Yıldızeli ve Akpınar köy enstitülerinde saz öğretmenliği yapmıştır.

30 Ekim 1964 tarihinde İbrahim Arslan ve 59. Tümen Komutanı Tuğgeneral Fuat Doğu tarafından gerçekleştirilen "II. Sivas Halk Şairleri Bayramı"na katılmıştır. Programın sıralamasına göre en sok çıkması gereken Veysel'in yoğun ısrar sonucunda daha erken

sahneye çıktığı ve “Dost dost diye nicesine sarıldım” ile “Devri Cumhuriyet asrı yirmi” dizeleriyle başlayan şiirlerini söylemiştir (Aslanoğlu, 1965: 20- 74, aktaran Tutu, 2008).

“Türk diline katkıları dolayısıyla, 1965 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kendisine maaş bağlanan Âşık Veysel, yakalandığı akciğer kanserine yenik düşerek, doğduğu köy olan Sivrialan’da 21 Mart 1973’de vefat etmiştir. Anısını yaşatmak amacıyla köyüne bir anıt dikilmiş ve doğduğu ev müzeye dönüştürülmüştür” (Kara vd. 2011: 130. Şiirleri “Deyişler”, “Sazımdan Sesler” ve “Dostlar Beni Hatırlasın” adlı eserlerde bir araya getirilerek basılmıştır.

Edebî Kişiliği ve Sanatı

Veysel, şiire gelenekler kapısından girmiştir. Önce bir ustadan saz çalmayı öğrenmiş, usta âşıkların şiirlerini dinleyerek coşmuş; sonra da kendi şiirlerini söylemeye başlamıştır. Zamanla sanatını geliştirerek yeni bir deyişe, öze ulaşmıştır (Artun 2011: 327). Halk Âşığı olarak nitelendirilse de o doğaçlama şiir söylemeyen, atışma yapmayan, muamma çözmeyen, halk hikâyesi anlatmayan saz şairi olmasıyla geleneğin dışına çıkmıştır.

Şiirlerinde aşk, tasavvuf, sosyal konular, tabiat, gurbet ve ayrılık, Atatürk, Cumhuriyet gibi konuları işlemiştir. Bektaşî-Alevî bir çevrede doğup yetişmiş, gözlerinin sonradan görmez hale gelmesiyle de kendini düşünmeye, gözlerini içine ve kendine çevirip Tanrı 'yı içinde görmeye başlamış olan Âşık Veysel, tasavvufa yönelmiştir. Ona göre güzelliklerin hepsi de Tanrı 'nın güzelliğidir. Tanrı her zerrede vardır; zamandan ve mekândan münezzehtir; cihana, mekâna, devrana sığmaz; çünkü onların hepsi ondandır. Âşık Veysel'in tasavvufa yönelik yirmi beş şiiri vardır. Tabiat ve evren konuları da şiirlerinde tasavvufu bağdaşık bir şekilde işlenmiştir. Doğa, özellikle toprak onun için bitkilerin büyüüp geliştiği, canlıların yararlandığı bir kaynaktır. Ölüm ise doğaya dönüştür. Doğa, bir bakıma onun için Tanrı'nın insanlara ve bütün canlılara verdiği en büyük armağan; bir güzellikler kaynağıdır (Artun 2011: 328). Onun şiirlerinde tasavvuf, halk şiirinin şekil ve içeriğine yansıtılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Tekke şairlerinin şiirleri gibi sufiyane yönü ağır basmamaktadır (Öztürk 2023: 188).

Veysel şiirinde aşk konusunu hem beşeri hem de ilahi aşk olarak dile getirir. Şiirlerinde aşk, güzel sevgiliye duyulan aşk, sevgilinin aşkı yüzünden perişan olma, sevgilinin karşılıksız aşkına dahi kul olmayı istemek şeklinde görülmektedir (URL-1). Bu bağlamda Yunus Emre, Karacaoğlan ve Pir Sultan Abdal'dan etkilendiği onların deyişlerine yakın deyişler söylediği göze çarpmaktadır.

Onun şiirlerine baktığımızda eğitimi, okumayı, ilim sahibi olmayı her zaman övdüğünü, cahilliği, bilgisizliği ve kendini geliştirmemeyi ise yediğini görmekteyiz. Bunun içindir ki Veysel, her fırsatta, eserlerinde ilim, okul gibi eğitim unsurlarına yer vermiştir (Kara vd. 2011: 7). Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş medeniyet seviyesinde ulaşma çabalarına “uyan bu gafletten uyuma yurttaş”, eğitim ve öğrenimin gerekliliğine “Okul”, “Halkevi” gibi şiirleriyle katkıda bulunmuştur.

Âşık Veysel'in çileli hayatı boyunca yoldaşı olan sazıdır. Veysel'in hayatında sazının yeri ayrıdır, göremediği bu dünyada sazı ile sesini duyurmuş, tüm yurdu onunla gezmiş ve kimseye söylemediği sırlarını anlattığı sazını şiirlerine ana konularından biri yapmıştır.

Şiirlerinin çoğunluğu koşma nazım şekli olsa da semai ve destan nazım şekliyle de yazmıştır. Nazım türü olarak dertlenme, övgüleme, öğütlenme, taşlama, koçaklama, güzelleme, şikayetlenmeyi sıkça kullanmıştır (Karadağ 2023: 19). Şiirleri genellikle dörtlülüklerden oluşmuş ve hece ölçüsü dışında hiçbir ölçüyle yazmamıştır. Eserlerinde halkın konuştuğu dili, sade ve açık bir şekilde işleyerek şiirlerini üretmiştir. Atasözü ve deyimlere, yöresel kelimelere sık sık yer vermiştir.

Âşık Veysel'in Hayatı Hakkında Sorulan Sorular ve ChatGPT' nin Yanıtları

Soru- 1: Âşık Veysel kimdir?

Cevap- 1: “Âşık Veysel, Türk halk ozanı ve saz şairi olan Mehmet Veysel Şatıroğlu'nun (1894-1973) tanınmış ismidir. Kendisi 20. yüzyılın önemli halk ozanlarından biridir.

Âşık Veysel, 1894 yılında Sivas'ın Şarkışla ilçesine bağlı Sivrialan köyünde doğmuştur. Doğuştan kör olmasına rağmen müzikle erken yaşlarda tanışmıştır. Babası ve köydeki diğer âşıkların etkisiyle saz çalmaya başlamış ve müzik yeteneğini geliştirmiştir.

Müziğe olan tutkusuyla beraber kendi şiirlerini de yazmaya başlayan Âşık Veysel, halk ozanı geleneğini sürdürmüştü ve Türk halk müziğine birçok önemli eser kazandırmıştır. Şiirlerinde aşk, doğa, insanlık ve toplumsal konulara değinmiştir.

Âşık Veysel'in en ünlü eseri "Uzun İnce Bir Yoldayım" adlı türküsüdür. Bu türkü, Türk halk müziğinin klasiklerinden biri olarak kabul edilir ve pek çok sanatçı tarafından yorumlanmıştır. Ayrıca "Kara Toprak", "Gel Gör Beni Aşk Neyledi", "Beni Hor Görme" gibi birçok sevilen eseri bulunmaktadır.

Şairlik ve müzik yeteneğiyle tanınan Âşık Veysel, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Kendisi, halkın sevgisini ve saygısını kazanmış ve Türk halk müziği geleneğinde iz bırakmıştır. 1973 yılında vefat etmiş olsa da eserleri hala dinlenmekte ve Türk halkının kalbinde yaşamaktadır" (URL-2).

Soru- 2: Âşık Veysel Şatıroğlu kimdir?

Cevap- 2: “Âşık Veysel Şatıroğlu (1902-1973), Türk halk ozanı ve saz şairidir. Gerçek adı Mehmet Veysel Şatıroğlu'dur. Sivas'ın Sivas Merkez ilçesine bağlı Sivrialan köyünde doğmuştur.

Âşık Veysel, köyünde doğuştan kör olarak dünyaya gelmiştir. Babası köyde saz çalan bir âşık olduğu için müzikle erken yaşlarda tanışmıştır. Kendisi de saz çalmayı öğrenmiş ve müziğe olan yeteneğini geliştirmiştir.

Âşık Veysel, halk şiirinin önemli temsilcilerinden biridir. Türk halk müziğine ve edebiyatına önemli eserler kazandırmıştır. Değişleri, türküleri ve şiirleriyle Türk kültürüne büyük katkılar sağlamıştır.

Ünlü eseri “Uzun İnce Bir Yoldayım” adlı türküsüyle tanınmıştır. Bu türkü, Türk halk müziğinin en sevilen ve söylenen parçalarından biridir. Ayrıca "Kara Toprak", "Gelin Ayşem", "Beni Hor Görme" gibi pek çok ünlü esere imza atmıştır.

Âşık Veysel, şiirlerinde genellikle aşk, doğa, sevgi, toplumsal sorunlar ve insanlık temasını işlemiştir. Şiirlerinde derin bir duygusallık ve hüznü hissedilir. Sade ve etkileyici anlatımıyla halk arasında sevilmiş ve saygı görmüştür.

1973 yılında vefat eden Âşık Veysel, Türk halk müziği ve şiir geleneğinde unutulmaz bir isim olarak anılmaktadır. Eserleri, Türk müziğinin temel repertuarına girmiş ve birçok sanatçı tarafından seslendirilmiştir. Kültürel mirası, Türk halk kültürünün önemli bir parçasıdır" (URL-2).

Edebiyatımızda Âşık Veysel, Âşık Veysel Şatıroğlu olarak da anılmaktadır. ChatGPT iki ismin de aynı kişi olduğunu bilmiş ancak Âşık Veysel Şatıroğlu'nun doğum tarihini 1902 olarak vermiştir. Türk müziği ve edebiyatının değerli şahsiyetlerinden biri olduğunu iki ayrı soruda da belirtmiştir.

Soru- 3: Âşık Veysel doğuştan mı kördü?

Cevap- 3: “Evet, Âşık Veysel doğuştan kör olarak dünyaya gelmiştir. Doğuştan gelen bir göz hastalığı sonucunda görme yetisini kaybetmiştir. Bu durum, hayatının büyük bir kısmını kör olarak geçirmesine neden olmuştur. Ancak, kör olmasına rağmen müziğe olan tutkusuyla saz çalmayı ve şairlik yapmayı öğrenmiş ve başarılı bir halk ozanı haline

gelmiştir. Kör oluşu, onun hayat hikâyesi ve eserlerinde duygusal ve ilham verici bir unsur olarak da yer almıştır” (URL 1).

ChatGPT, Veysel’in doğuştan gelen bir göz hastalığından kör olduğunu söylemiştir. Oysa Veysel, yedi yaşında çiçek hastalığına yakalandığı için sol gözü görmez olur. Sağ gözünü de rivayetlere göre öküzün boynuzu veya babasının elindeki sopanın gözüne saplanmasıyla kaybettiği bilinmektedir. Ayrıca ChatGPT, Veysel’in her ne kadar doğuştan kör olduğunu söylese de hayatının büyük bir kısmını kör olarak geçirdiğini söyleyerek kendi cevabı içinde çelişmektedir.

Soru- 4: Âşık Veysel’in ilk ustası kimdir?

Cevap- 4: “Âşık Veysel’in ilk saz ustası babası Şeyhmus’un olduğu bilinmektedir. Babası Şeyhmus, köyde saz çalan bir âşıktı ve genç Âşık Veysel’e müziği öğretti. Babasının yanında saz çalmayı ve şarkılarını dinlemeyi öğrenen Âşık Veysel, müzik yeteneğini geliştirdi ve kendi şiirlerini yazmaya başladı. Babasının etkisi, Âşık Veysel’in müziğe olan sevgisini ve sanatına olan bağlılığını derinleştirmesine yardımcı olmuştur” (URL-2).

Veysel’in ilk ustası ChatGPT’ye göre babasıdır. Babası saz çalan, müziğe ilgisi olan birisi olsa da ilk ustası değildir. “Babasının oyalansın diye aldığı sazı Molla Hüseyin düzenler. Bir gün köylerine gelen halk ozanı Çamşıhlı Ali onun ilk ustasıdır. Sazı dile getirmeyi başaran usta bir ozan olan Çamşıhlı Ali âşıklar dünyasının şiir dolu kapısını Veysel’e açar” (Binyazar 17).

Soru- 5: Âşık Veysel ününü nasıl duyurmuştur?

Cevap- 5: “Âşık Veysel, ününü başta doğaçlama saz çalma ve söyleme yeteneği olmak üzere sanatının kendine özgü ve etkileyici tarzıyla duyurmuştur. Âşık geleneğinin bir parçası olarak, halkın arasında dolaşarak saz çalarak ve türkülerini söyleyerek tanınmıştır.

Ününü duyurmasında şu faktörler etkili olmuştur:

1. Halkın İlgisi ve Beğenisi: Âşık Veysel, halk arasında dolaşarak saz çalması ve şiirlerini söylemesiyle tanınmıştır. Doğaçlama yeteneği ve etkileyici saz çalma tarzı, dinleyicilerin ilgisini çekmiş ve beğenisini kazanmıştır.

2. Ünlü Türküleri: Âşık Veysel’in birçok ünlü türküsü vardır. Özellikle “Uzun İnce Bir Yoldayım” adlı türküsü, Türk halk müziğinin klasikleri arasında yer alır ve pek çok kişi tarafından bilinir ve sevilir. Bu türkü, onun ününün yayılmasında önemli bir rol oynamıştır.

3. Diğer Âşıklarla İlişkileri: Âşık Veysel, diğer âşıklarla da iletişim kurmuş ve onlarla birlikte çeşitli etkinliklere katılmıştır. Bu, onun sanatını diğer bölgelere taşımasına ve daha geniş kitlelere ulaşmasına yardımcı olmuştur.

4. Radyo ve Kayıt İmkanları: Âşık Veysel, radyo ve kayıt imkanlarının artmasıyla beraber eserlerini kaydetme ve yayınlama fırsatı bulmuştur. Bu, onun müziğini daha geniş kitlelere duyurma ve ününü daha da yaygınlaştırma imkanı sağlamıştır.

1. Sanatçılar ve Kültürel Etki: Âşık Veysel’in eserleri, diğer sanatçılar tarafından da seslendirilmiş ve yaygınlaştırılmıştır. Bu, onun ününün daha da yayılmasını sağlamış ve Türk halk müziği repertuarının önemli bir parçası haline gelmesini sağlamıştır.

Tüm bu etkenler, Âşık Veysel’in ününün halk arasında ve müzikseverler arasında yayılmasına katkıda bulunmuş ve onu Türk halk müziğinin unutulmaz isimlerinden biri haline getirmiştir” (URL-2).

Âşık Veysel’in ününü duyurmasında iki önemli faktör bulunmaktadır. Birincisi Sivas Âşıklar Bayramı’na katılması, ikincisi Ahmet Kutsi Tecer’in onu halk şairi olarak belgelendirmesidir. ChatGPT, Veysel’in ününü halkın ilgi ve beğenisi, ünlü türküleri, diğer âşıklarla ilişkisi, radyo ve kayıt imkânları, sanatçılar ve kültürel etkilere bağlayarak kapsamlı bir yanıt sunmuş olsa da beklenen cevap alınamamıştır. Bu maddelerin

çoğu Veysel'in halkın hafızasında nasıl unutulmaz bir sanatçı olduğunu anlatmaktadır. ChatGPT'den Sivas Âşıklar Bayramı veya Ahmet Kutsi Tecer ifadeleri burada beklenmekteydi. İstenilen sözcükler alınamadığı için ChatGPT'ye ayrı ayrı sorular yöneltilmiştir.

Soru- 6: Ahmet Kutsi Tecer' in Âşık Veysel'in hayatındaki önemi nedir?

Cevap- 6: "Ahmet Kutsi Tecer, Âşık Veysel'in hayatında önemli bir yer tutan bir şair ve yazardır. Tecer, Âşık Veysel'in hayat hikayesini ve sanatını derinlemesine inceleyerek onun halk ozanı kimliğini belgelemiştir. İşte Ahmet Kutsi Tecer'in Âşık Veysel'in hayatındaki önemli katkıları:

1. Biyografik Araştırma: Ahmet Kutsi Tecer, Âşık Veysel'in hayatını ve sanatını araştırmış ve biyografik bilgileri derlemiştir. "Âşık Veysel" adlı kitabında, Âşık Veysel'in doğumundan çocukluğuna, sanatının gelişimine ve hayatındaki önemli dönüm noktalarına değinmiştir. Bu çalışma, Âşık Veysel'in yaşamına ışık tutmuş ve gelecek nesillere onun hikayesini aktarmıştır.

2. Halk Şiiri ve Türk Halk Kültürü: Ahmet Kutsi Tecer, Âşık Veysel'in sanatını değerlendirirken halk şairliği ve Türk halk kültürü bağlamında ele almıştır. Âşık Veysel'in şiirlerindeki temaları, dil kullanımını, doğa sevgisini ve toplumsal mesajlarını analiz etmiştir. Bu çalışmalarıyla Âşık Veysel'in sanatını derinlemesine anlamamızı sağlamıştır.

3. Eserlerin Derlenmesi ve Yayımlanması: Ahmet Kutsi Tecer, Âşık Veysel'in türkülerini ve şiirlerini derlemiş ve yayımlamıştır. "Âşık Veysel'in Bütün Şiirleri" adlı kitabında, Âşık Veysel'in yazdığı şiirleri bir araya getirerek onun edebi mirasını korumuş ve gelecek kuşaklara aktarmıştır. Bu çalışması, Âşık Veysel'in eserlerinin kaydedilmesi ve kültürel mirasının korunması açısından büyük önem taşımaktadır.

4. Âşık Veysel'in Tanınması ve Değerinin Anlaşılması: Ahmet Kutsi Tecer'in çalışmaları, Âşık Veysel'in tanınmasına ve değerinin anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Âşık Veysel'in sanatının derinliklerine inerek onun şiirsel anlatımını ve düşünsel zenginliğini ortaya çıkarmıştır. Tecer'in çalışmaları, Âşık Veysel'i bir halk ozanı ve edebi figür olarak tanımamıza yardımcı olmuştur" (URL-2).

ChatGPT, Ahmet Kutsi Tecer'in hayatındaki önemi için Tecer'in yaptığı derleme, biyografik araştırma, sanatını incelediği eserleri ve ününü duyurması gibi çeşitli çalışmalarına değinerek ayrıntılı şekilde cevap vermiştir.

Soru- 7: Âşık Veysel, Sivas'taki Âşıklar Bayramı'na katıldı mı?

Cevap- 7: "Evet, Âşık Veysel, Sivas'taki Âşıklar Bayramı'na katılmıştır. Âşıklar Bayramı, geleneksel olarak Sivas'ın Divriği ilçesinde düzenlenen ve Türk halk ozanlarının bir araya geldiği bir etkinliktir. Âşık Veysel, kendi döneminde ve yaşadığı süre boyunca bu etkinliğe katılmış ve sazıyla, şiirleriyle ve türkülerıyla festivalde yer almıştır.

Âşık Veysel'in kendisi de bir halk ozanı olduğu için Âşıklar Bayramı gibi etkinliklerde yer alması oldukça doğaldır. Bu tür etkinlikler, halk ozanlarının bir araya gelerek saz çalmaları, şiirlerini okumaları, türkülerini seslendirmeleri ve sanatlarını paylaşmaları için önemli bir platform sağlamaktadır. Âşık Veysel de bu tür etkinliklere katılarak hem kendi sanatını sergilemiş hem de diğer ozanlarla bir araya gelmiştir" (URL-2).

Ek Soru- 1: Bu etkinlik ona ne kazandırmıştır?

Ek Cevap- 1: "Âşık Veysel'in Âşıklar Bayramı'na katılması, ona birkaç kazanım sağlamıştır:

1. Tanınırlık ve Ün: Âşıklar Bayramı gibi önemli bir etkinliğe katılarak, Âşık Veysel'in adı ve sanatı daha geniş kitleler tarafından duyulmuş ve tanınmıştır. Bu etkinlik, ona ulusal çapta ün kazandırmış ve Türk halk müziği alanında saygın bir konuma gelmesine yardımcı olmuştur.

2. İşbirliği ve Etkileşim: Âşıklar Bayramı, farklı halk ozanlarının bir araya geldiği bir platform olduğundan, Âşık Veysel diğer ozanlarla tanışma ve etkileşim kurma fırsatı bulmuştur. Bu, sanatında ve şiirlerinde yeni perspektifler kazanmasına ve diğer ozanların tecrübelerinden yararlanmasına yardımcı olmuştur.

3. Destek ve Teşvik: Âşıklar Bayramı'na katılan Âşık Veysel, diğer sanatçılar ve dinleyiciler tarafından takdir edilmiş ve desteklenmiştir. Bu teşvik ve destek, onun sanatını daha da ilerletmesine ve kendini daha güvende hissetmesine yardımcı olmuştur.

4. Sanatının Yayılması: Âşık Veysel'in Âşıklar Bayramı'nda saz çalması, şiirlerini okuması ve türkülerini seslendirmesi, sanatının daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Katılımcılar ve dinleyiciler arasında Âşık Veysel'in eserlerine ilgi artmış, onun müziği daha da yaygınlaşmış ve nesilden nesile aktarılmıştır.

5. Onur ve Saygınlık: Âşıklar Bayramı gibi bir etkinlikte yer almak, Âşık Veysel'e onur ve saygınlık kazandırmıştır. Bu etkinlik, halk ozanlarının ve halk müziğinin önemini vurgulayan bir platform olduğu için, Âşık Veysel'in bu alanda bir figür olarak takdir edilmesini ve saygı görmesini sağlamıştır.

Tüm bu kazanımlar, Âşık Veysel'in sanatının daha geniş kitlelere yayılmasına ve Türk halk müziği kültüründe önemli bir yer edinmesine katkıda bulunmuştur" (URL-2).

Âşık Veysel'in hayatının dönüm noktalarından birisi Sivas Âşıklar Bayramı'na katılarak halk şairi olarak tanıtılmasıdır. Yaşamı boyunca iki defa Sivas Âşıklar Bayramı'na katılmıştır. ChatGPT'ye göre bu bayram ona ün ve tanınırlık, iş birliği ve etkileşim, sanatının yayılması, destek ve teşvik sağlamış, Veysel'in kendisine onur ve saygınlık kazandırdığını ifade etmiştir.

Soru- 8: Âşık Veysel için Cumhuriyetin 10. yıl kutlamaları ne anlam ifade etmektedir?

Cevap- 8: "Âşık Veysel için Cumhuriyetin 10. yıl kutlamaları, hem kişisel hem de toplumsal anlamda önemli bir ifade taşır.

1. Cumhuriyetin Başarısı: Cumhuriyetin 10. yılı kutlamaları, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 10. yıl dönümünü onurlandırmak ve kutlamak amacıyla gerçekleştirilir. Bu kutlamalar, Cumhuriyetin başarısını ve kazanımlarını vurgular. Âşık Veysel gibi halk ozanları da bu kutlamalarda yer alarak Cumhuriyetin kazanımlarını desteklemiş ve kutlamışlardır.

2. Milli Birlik ve Dayanışma: Cumhuriyetin 10. yıl kutlamaları, Türk halkının birlik ve beraberliğini pekiştirmeyi hedefler. Bu kutlamalarda, farklı bölgelerden gelen sanatçılar ve halk bir araya gelir, milli değerleri ve Türk kültürünü kutlar. Âşık Veysel de bu kutlamalarda yer alarak, milli birlik ve dayanışma duygusunu desteklemiş ve Türk halkının ortak değerlerini yansıtmıştır.

3. Cumhuriyetin Kültürel Mirası: Cumhuriyetin 10. yıl kutlamaları, Türk kültürünün ve sanatının gelişimine de vurgu yapar. Âşık Veysel gibi halk ozanları, bu kutlamalarda saz çalar, şiirler okur ve türküler seslendirir. Bu, Türk halk müziği ve edebiyatının Cumhuriyet dönemiyle ilişkilendirilmesini ve bu kültürel mirasın korunmasını sağlar.

4. Sanatın Topluma Etkisi: Âşık Veysel gibi halk ozanlarının Cumhuriyetin 10. yıl kutlamalarında yer alması, sanatın toplum üzerindeki etkisini vurgular. Sanatın, toplumun değerlerini, duygularını ve düşüncelerini ifade etmede önemli bir rolü olduğu kabul edilir. Âşık Veysel'in katılımıyla, halk müziği ve edebiyatı, Cumhuriyetin değerleri ve idealleriyle bütünleşir ve toplumun duygusal ve kültürel birleşimine katkıda bulunur.

Sonuç olarak, Âşık Veysel için Cumhuriyetin 10. yıl kutlamaları, Cumhuriyetin başarısını ve kazanımlarını onurlandırmak, milli birlik ve dayanışmayı pekiştirmek, Türk kültürünün ve sanatının gelişimine vurgu yapmak ve sanatın toplum üzerindeki etkisini vurgulamak anlamına gelir. Âşık Veysel, bu kutlamalarda yer alarak Türk halkının değerlerini temsil etmiş ve Cumhuriyetin kültürel mirasının bir parçası olmuştur" (URL-2).

Âşık Veysel'in hayatının ikinci dönüm noktası Cumhuriyet'in 10. yıl kutlamalarıdır. Bu süreçte Ağcakışla Nahiye Müdürü Ali Rıza Bey'in isteği üzerine gittikleri Ankara'da "Cumhuriyet Destanı" şiirini ve bir adet fotoğrafının Falih Rıfkı Atay tarafından "Hâkimiyet- i Milliye Gazetesinde" yayınlanmasıdır. ChatGPT için Âşık Veysel'in hayatındaki Cumhuriyetin 10. yıl kutlamaları, Cumhuriyetin başarısını ve kazanımlarını onurlandırmak, milli birlik ve dayanışmayı pekiştirmek, Türk kültürünün ve sanatının gelişimine vurgu yapmak ve sanatın toplum üzerindeki etkisini vurgulamak anlamına gelir. Âşık Veysel, bu kutlamalarda yer alarak Türk halkının değerlerini temsil etmiş ve Cumhuriyetin kültürel mirasının bir parçası olmuştur.

Soru- 9: Âşık Veysel Köy Enstitülerinde görev almış mıdır?

Cevap- 9: "Hayır, Âşık Veysel Köy Enstitülerinde görev almamıştır. Âşık Veysel, köyde doğup büyüyen, kör bir saz şairi ve ozanıdır. Köy Enstitüleri ise 1940'larda Türkiye'de açılan eğitim kurumlarıdır ve köy çocuklarının çağdaş eğitim almasını hedeflemişlerdir. Âşık Veysel'in eğitimi ve sanat hayatı, Köy Enstitülerinden bağımsız olarak şekillenmiştir. Ancak, Köy Enstitüleri'nin yaygınlaştığı dönemde Âşık Veysel gibi halk ozanları ve sanatçılar da köylerdeki etkinliklere katılarak halka sanatsal ve kültürel katkılarda bulunmuşlardır" (URL-2).

Köy Enstitüleri kurulduktan sonra Veysel sırasıyla Arifiye, Hasanoğlan, Çifteler, Kastamonu, Yıldızeli ve Akpınar köy enstitülerinde saz öğretmenliği yapmıştır. ChatGPT ise köy enstitülerinde görev almadığını sadece köylerdeki etkinliklere katılarak halka sanatsal ve kültürel katkılarda bulunduğunu söyler.

ChatGPT'nin Âşık Veysel Şatıroğlu hakkında sorulan sorulara verdiği yanıtlar göz önünde bulundurulduğunda, genel manada Âşık Veysel Şatıroğlu'nu tanımaktadır. Hayatı hakkındaki detaylarda yanlış cevaplar verebildiği gibi istenilen yerde detaylar da verilememiştir bunun yerine anahtar kelimeler üzerinden yüzeysel cevaplar sunmuştur.

Âşık Veysel'in Edebî Kişiliği ve Sanatı Hakkında Sorulan Sorular ve ChatGPT' nin Yanıtları

Soru- 1: Âşık Veysel'in âşıklık geleneği içerisindeki yeri nedir?

Cevap- 1: "Aşık Veysel, Türk halk müziği geleneği içinde önemli bir yere sahip olan bir aşık ve saz şairidir. Aşık geleneği, geleneksel Türk halk edebiyatının bir parçasıdır ve âşıklar, genellikle saz eşliğinde kendilerine özgü şiirlerini seslendirirler.

Aşık Veysel, Türk halk müziği repertuarında önemli bir figürdür ve âşıklık geleneğinin modern dönemdeki önemli temsilcilerinden biridir. İlk önce kendi yöresinde tanınan bir aşık olarak başlamış, ancak zamanla Türkiye genelinde ve uluslararası alanda tanınmıştır.

Aşık Veysel'in eserleri genellikle aşk, doğa, insan ilişkileri, toplumsal konular ve yaşamın çeşitli yönleri gibi temaları içerir. Şiirleri, derin bir duygusallık ve anlam taşır. Hem sözleri hem de saziyle geleneksel âşıklık geleneğini sürdürmüş, ancak aynı zamanda çağının etkilerini ve döneminin sosyal değişimlerini yansıtan bir sanatçı olmuştur.

Aşık Veysel'in katkıları, Türk halk müziğinin ve âşıklık geleneğinin günümüzdeki yaşayan bir miras olmasına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Sanatı, halk kültürünün derinliklerinden esinlenmiş ve bu geleneği daha geniş kitlelere taşımıştır. Onun eserleri, zaman içinde pek çok sanatçı tarafından seslendirilmiş ve bu geleneğin devam etmesine önemli katkılarda bulunmuştur." (URL-2).

ChatGPT, Veysel'i âşıklık geleneği içerisinde önemli temsilcilerden biri olarak görmüştür. Ona göre gelenek içinde bulunan, aşk, doğa, insan ilişkileri, toplumsal konuları şiirlerinde işlemiştir, ayrıca çağının etkilerini ve yaşadığı tarihteki sosyal değişimleri de eserlerinde yansıtmıştır ancak Veysel, şiire âşıklık geleneği kapısından girmiş olsa da doğaçlama şiir

söylemeyen, muamma çözmeyen, âşık atışmasına girmeyen, halk hikâyesi anlatmayarak geleneğin dışına çıkmıştır. Bu gibi detaylar verilirse de Veysel'i gelenekten evrensele taşıyan bir değer olduğunu söylemektedir.

Soru- 2: Âşık Veysel bade içerek mi âşık oldu?

Cevap- 2: "Âşık Veysel'in âşık olma hikayesiyle ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, bazı kaynaklarda Âşık Veysel'in gençlik yıllarında içtiği bir tür içki olan badeyi (şarap) tükettiği ve bu şekilde etkilendiği söylenmektedir. Bu anlatımlara göre, bade içtiği sırada içindeki duygusal coşkunluğu ve şiirsel ilhamı keşfettiği belirtilir. Bununla birlikte, bu anekdotlar kesinlik taşımayabilir ve Âşık Veysel'in âşık olma süreciyle ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Âşık olma deneyimi genellikle içsel bir duygu durumu olup, her birey için farklı şekillerde gerçekleşebilir" (URL-2).

Veysel hakkında tartışmalı konulardan birisi de onun bade içerek âşık olup olmamasıdır. ChatGPT, âşık olma deneyimini içsel bir duygu durumu olarak nitelendirip kişiden kişiye değişiklik göstereceğini ifade eder. Âşık Veysel için kesin bir bilgi bulunmayan bade içme imgesi şiirlerinde birçok yerde geçse de gerçekte belirsizdir. ChatGPT, belirsizliği net bir şekilde ifade ettiği gözlemlenmiştir.

Soru- 3: Âşık Veysel'i etkileyen sanatçılar kimdir?

Cevap- 3: "Âşık Veysel'i etkileyen birçok sanatçı ve ozan bulunmaktadır. İşte bazıları:

1. Pir Sultan Abdal: Pir Sultan Abdal, Alevi-Bektaşî geleneğine mensup bir ozandır. Âşık Veysel, Pir Sultan Abdal'ın şiirlerini ve müziğini önemser ve ondan etkilenir. İkisinin şiirsel ve toplumsal mesajları benzerlik gösterir.

2. Karacaoğlan: Karacaoğlan, Türk halk edebiyatının önemli ozanlarından biridir. Âşık Veysel'in şiirlerinde Karacaoğlan'ın etkisi gözlemlenebilir. Karacaoğlan'ın aşk, doğa ve toplumsal konuları işleyen şiirleri, Âşık Veysel'i etkilemiştir.

3. Dadaloğlu: Dadaloğlu, Türk halk edebiyatının ünlü ozanlarından biridir. Âşık Veysel, Dadaloğlu'nun şiirlerini ve müziğini takdir eder. Dadaloğlu'nun yiğitlik, kahramanlık ve özgürlük temalarını işleyen eserleri, Âşık Veysel'in düşünce dünyasını etkiler.

4. Yunus Emre: Yunus Emre, Türk edebiyatının önemli isimlerinden biridir. Âşık Veysel'in şiirlerinde Yunus Emre'nin tasavvufî düşüncelerine rastlanır. İkisinin insan sevgisi, hoşgörü ve birlik mesajları benzerlik gösterir.

Bu isimler, Âşık Veysel'in sanatını ve düşünce dünyasını etkileyen önemli figürlerdir. Onların şiirleri, müziği ve felsefesi Âşık Veysel üzerinde derin bir etki bırakmış ve onun sanatsal gelişimine katkıda bulunmuştur" (URL-2).

Ek Soru- 1: Bu sanatçıların etkisini şiirlerinden örneklerle açıklar mısın?

Ek Cevap- 1: "Elbette! İşte Âşık Veysel'in şiirlerinde etkisini görebileceğimiz sanatçıların örnekleri:

1. Pir Sultan Abdal:

• "Uzun İnce Bir Yoldayım" şiiri, Pir Sultan Abdal'ın etkisini taşır. Şiirde, aşk, yolculuk ve zorluklar üzerine derin bir düşünce ve içsel bir yolculuk teması işlenir. Bu, Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde de sıkça görülen temalardır.

2. Karacaoğlan:

• "Dost Dost Diye Nicesine Sarıldım" şiiri, Karacaoğlan'ın etkisini yansıtır. Şiirde, dostluk, aşk ve insan ilişkileri üzerine düşünceler dile getirilir. Karacaoğlan'ın şiirlerinde de sıkça işlenen bu temalar, Âşık Veysel'in düşünce dünyasında da kendine yer bulur.

3. Dadaloğlu:

- “Güzelliğin On Para Etmez” şiiri, Dadaloğlu'nun etkisini taşır. Şiirde, güzellik anlayışının iç ve dış değerlendirmelerini ele alır ve insanın iç güzelliğine vurgu yapar. Dadaloğlu'nun şiirlerindeki özgürlük, güzellik ve yiğitlik kavramları, Âşık Veysel'in eserlerinde de kendini gösterir.

4. Yunus Emre:

- “Beni Hor Görme İsterim” şiiri, Yunus Emre'nin etkisini yansıtır. Şiirde, hoşgörü, sevgi, birlik ve insan ilişkileri üzerine düşünceler dile getirilir. Yunus Emre'nin tasavvufi düşünceleri, Âşık Veysel'in şiirlerinde de izlerini taşır.

Bu örnekler, Âşık Veysel'in söz konusu sanatçılardan etkilendiğini gösterir. Onların şiirlerinde işlenen temalar, duygu ve düşünceler, Âşık Veysel'in şiirlerinde kendine özgü bir şekilde yansır ve toplumun geniş kesimlerine hitap eder.” (URL-2).

Veysel'in şiirlerindeki toplumsal konularda Pir Sultan Abdal'dan etkilendiğini, yiğitlik ve özgürlük konularında Dadaloğlu'ndan, tasavvufi düşüncede Yunus Emre'den, beşeri aşk, sevgi ve güzellik konularında Karacaoğlan'dan etkilendiği bilinmektedir. ChatGPT bu bilgileri verdikten sonra örnek olarak içsel bir yolculuğu anlatan Uzun İnce Bir Yoldayım şiirini Pir Sultan Abdal'ın etkisiyle, arkadaşlık, dostluk ve insan ilişkileri üzerine yazdığı “Dost Dost Diye Nicesine Sarıldım” şiirini Karacaoğlan'ın etkisiyle, iç güzelliği vurguladığı “Güzelliğin On Para Etmez” şiirini Dadaloğlu'nun etkisiyle yazdığını, tasavvufi düşüncede yazdığı “Beni Hor Görme” şiirini Yunus Emre etkisiyle yazdığını söylemiştir. Açıklamalardan sonra örneklendirme yapması cevaplarını kuvvetlendirmiştir.

Veysel'in edebî kişiliği üzerine verdiği cevaplar, hayatı hakkında verdiği cevaplara göre daha açıklayıcı ve örnekler verdiği için destekleyicidir. Veysel'i âşıklık geleneği içerisinde değerlendirmiş, bade içmeyi içsel bir yolculuk olarak tanımlamıştır. Her âşıkta farklı seyredebileceğini ifade etmiştir. Âşık Veysel' in bade içip içmediğinin tartışmalı bir konu olduğunu söyleyerek objektif bakış açısı sunmuştur. Şiirlerinde Dadaloğlu, Karacaoğlan, Yunus Emre, Pir Sultan Abdal'dan etkilendiğini hatta “Beni Hor Görme”, “Uzun İnce Bir Yoldayım”, “Dost Dost Diye Nicesine Sarıldım”, “Güzelliğin On Para Etmez” şiirlerini bu etkiyle yazdığını belirtmiştir.

Âşık Veysel'in sanatı hakkında sorulan sorular şu şekildedir:

Soru- 4: Veysel şiirinde toplumun gelişmesi gerektiğini nasıl dile getirir?

Cevap- 4: “Âşık Veysel, şiirlerinde toplumun gelişmesi gerektiğine dair farklı temaları ve mesajları dile getirir. İşte bazı örnekler:

1. Adalet ve Eşitlik: Âşık Veysel, toplumda adaletin ve eşitliğin sağlanmasını önemser. Şiirlerinde adaletsizliklere, haksızlıklara ve eşitsizliklere dikkat çeker. Bu sayede toplumun daha adil bir yapıya kavuşması gerektiğini vurgular.

2. Dayanışma ve Yardımlaşma: Şair, toplumun birlikte hareket etmesi, dayanışma ve yardımlaşma içinde olması gerektiğini ifade eder. İnsanların birbirlerine destek olmaları, paylaşım ve merhamet duygularını önemser. Bu şekilde toplumun güçlendiğine ve geliştiğine inanır.

3. Eğitim ve Bilinçlenme: Âşık Veysel, toplumun gelişmesi için eğitim ve bilinçlenmenin önemine vurgu yapar. Şiirlerinde bilgiye ve öğrenmeye değer verir. Toplumun aydınlanması, bilinçlenmesi ve gerçekleri görmesiyle gelişimin sağlanabileceğini ifade eder.

4. Doğa ve Çevre: Şair, doğa sevgisini ve doğanın korunmasını önemser. Doğanın tahrip edilmesinin toplumun gelişimine zarar verdiğini düşünür. Doğayla uyum içinde

yaşamının, doğayı korumanın ve sürdürülebilirlik ilkesine uymanın toplumun refahına katkı sağlayacağını belirtir.

Âşık Veysel, bu temaları şiirlerinde işleyerek toplumun gelişmesi gerektiği konusunda bilinç oluşturmaya hedefler. Adalet, eşitlik, dayanışma, bilinçlenme ve doğa sevgisi gibi değerleri ön plana çıkararak insanları toplumsal değişim ve ilerleme için harekete geçmeye teşvik eder” (URL-2).

“Veysel, şiirlerinde cahilliği, cahil insanları her zaman kötülemiştir. Âşık Veysel ömrü boyunca cehaletle mücadele etmiş, ilmin, atılımın, müspetin yanında olmuştur” (Yılmaz 69). ChatGPT’ ye göre Veysel, toplumun gelişmesi gerektiğini şiirlerinde adalet ve eşitlikle, insanların birbiriyle dayanışma ve yardımlaşma içerisinde olduğunda, eğitimle bilinçlenerek, doğa ve çevreye sahip çıkarak olacağını ifade eder.

Soru- 5: Veysel şiirlerinde sitemini nasıl dile getirir?

Cevap- 5: “Âşık Veysel’in şiirlerinde sitemini dile getirmek için çeşitli ifadeler ve imgeler kullanır. Şiirlerinde sitem, hayatın zorluklarına, haksızlıklara, acılara ve insan ilişkilerinde yaşanan hayal kırıklıklarına yöneliktir. İşte Âşık Veysel’in şiirlerinde sitemini dile getirirken kullandığı bazı yöntemler:

1. Hayal Kırıklığı ve İhanet İmgeleri: Âşık Veysel, hayatta karşılaştığı ihanetler ve hayal kırıklıkları karşısında sitemini ifade eder. Örneğin, dostların ihanetini, sevgilinin terk etmesini veya insanların sözlerini tutmamasını dile getirir.

2. Adaletsizlik ve Haksızlıklar: Şiirlerinde adaletsizliklere ve haksızlıklara sitem eder. Toplumsal adaletsizlikleri, zulmü, sömürüyü ve eşitsizliği eleştirir. Bu eleştirilerle insanları adaleti sağlamaya ve daha adil bir dünya için mücadele etmeye teşvik eder.

3. Geçmişin Özlemi: Âşık Veysel, şiirlerinde geçmişin güzelliklerine özlem duyar ve sitem eder. Geçmişteki güzellikleri, sahip olunan değerleri ve kaybedilen zamanı dile getirir. Bu özlem, değişen dünyaya, değerlerin yitirilmesine ve insanların duyarsızlığına yönelik bir sitem olarak ortaya çıkar.

4. İnsan İlişkilerinde Hayal Kırıklığı: Âşık Veysel, insanların birbirine olan sadakatsizlikleri, samimiyetsizlikleri ve yanlış davranışları karşısında sitem eder. Sevgisizlik, ikiyüzlülük, aldatma gibi temalara şiirlerinde yer verir.

Âşık Veysel’in sitem dolu şiirleri, insanların yaşadığı hayal kırıklıklarını, adaletsizlikleri ve insani ilişkilerdeki zorlukları dile getirir. Bu şiirlerde genellikle acı bir ton kullanılırken, halk deyimlerinden ve özgün mazmunlardan da yararlanır. Sitem, insanların duygusal tepkilerini ifade etmelerine yardımcı olarak bir eleştiri ve düşündürme aracı haline gelir” (URL-2).

Ek Soru- 2: Veysel’in kaderci anlayışı onun şiirindeki sitemlerine etkili oldu mu?

Ek Cevap- 2: “Evet, Âşık Veysel’in kaderci anlayışı şiirlerindeki sitemlerine etkili olmuştur. Kaderci bir düşünceye sahip olan Âşık Veysel, hayatta karşılaştığı zorluklar ve hayal kırıklıkları karşısında genellikle kabullenici bir tutum sergiler. Şiirlerinde sitem ettiği durumları ve insan ilişkilerindeki hayal kırıklıklarını, kaderin bir parçası olarak görür ve bunu kabullenir.

Bu kaderci bakış açısı, Âşık Veysel’in sitemlerinin tonunu etkiler. Şiirlerindeki sitemler, kendi kaderine ve yaşadığı olaylara yönelik bir tepki olarak ortaya çıkar. Ancak bu sitemlerde bir isyan ya da öfke değil, daha çok bir hüznün ve kabullenme hissi bulunur. Âşık Veysel, kaderin insan hayatında belirleyici olduğunu düşünür ve hayatta karşılaşılan zorlukları kabullenerek onları şiirlerinde dile getirir.

Örneğin, “Dost Dost Diye Nicesine Sarıldım” şiirinde dostluk hayal kırıklığına sitem ederken, “Benim sadık yarım kara topraktır” dizesiyle kara toprağın ölüm ve değişmezlik simgesini kullanır ve kaderi kabullenir. Şiirlerindeki sitemlerde bir çaresizlik ve hüznün atmosferi vardır, ancak bu hüznün içinde kaderin kaçınılmazlığını da anlatır.

Bu şekilde Âşık Veysel'in kaderci anlayışı, şiirlerindeki sitemlerine bir derinlik ve içtenlik katar. Hayatta karşılaşılan sıkıntıları kaderin bir parçası olarak kabul eder ve bu kabullenme, şiirlerindeki duygusal tonunun şekillenmesinde önemli bir rol oynar" (URL-2).

Âşık Veysel, küçük yaşta görme yetisini kaybetmesi, ilk evliliğinde çektiği sıkıntılar, anne ve babasını genç yaşta kaybetmesinin üzüntüsüyle yaşadığı olumsuzlukları kaderin bir parçası olarak görür ve kabul eder. ChatGPT' nin görüşüne göre şiirlerindeki hayal kırıklığı ve ihanet imgeleriyle, adaletsizlik ve haksızlıklarla, geçmişin özlemi ve insan ilişkilerinde yaşadığı hayal kırıklığını anlattığı şiirlerinde sitemini dile getirir. Kaderci anlayışı sitemleriyle birlikte derinlik kazanarak duygusal tonunun şekillenmesinde rol oynar.

Soru-6: Veysel'in şiirlerindeki dil ve üslup özellikleri hakkında bilgi verir misin?

Cevap-6: "Tabii, Âşık Veysel'in şiirlerinde dil ve üslup açısından bazı özellikler bulunmaktadır. İşte bunlardan bazıları:

1. Halk Dili: Âşık Veysel, şiirlerinde genellikle halk dilini kullanır. Sadelik, doğallık ve anlaşılabilirlik ön plandadır. Halkın günlük konuşma dilinden etkilenen bir dil kullanır.
2. Anlatıcı Üslubu: Şiirlerinde genellikle bir anlatıcı olarak kendini ifade eder. Yaşadığı duygusal deneyimleri, gözlemlerini ve düşüncelerini içten bir şekilde anlatır.
3. Mısra Düzeni: Âşık Veysel'in şiirlerinde genellikle dördlükler şeklinde mısra düzeni kullanır. Aynı ölçü ve uyaklarla tekrarlanan dördlükler, şiirlerine ritmik bir yapı kazandırır.
4. Özgün Mazmunlar: Âşık Veysel'in şiirlerinde özgün mazmunlar ve deyimler bulunur. Halk kültüründen gelen özgün imgeler ve benzetmeler kullanarak anlatımını zenginleştirir.
5. Doğa ve Tabiat İmgeleri: Doğa ve tabiat imgeleri Âşık Veysel'in şiirlerinde sıkça kullanılır. Ağaçlar, su, toprak gibi doğal unsurlar şiirlerinde yer alır ve doğanın güzelliklerini, insanın iç dünyasındaki duygusal durumlarla ilişkilendirir.
6. Sade İfade: Dil kullanımı sade ve yalın olup, gereksiz süslere ve karmaşık yapıya yer vermez. Duyguları ve düşünceleri açık bir şekilde ifade eder.

Âşık Veysel'in dil ve üslup özellikleri, onun şiirlerinin halk arasında yaygın ve anlaşılır olmasını sağlar. Basit ama etkili bir dil kullanarak duygusal derinlikleri ve düşünsel boyutları aktarır. Halk şiirinin özgün ve otantik bir temsilcisi olarak, dil ve üslup seçimleriyle büyük bir etki yaratmıştır" (URL-2).

Âşık Veysel şiirlerinde halkın kullandığı Türkçeyi, sade ve anlaşılır şekilde, anlatıcı üslubuyla, özgün mazmunlarla, doğa ve tabiat imgeleriyle fazla sanat kullanmadan dördlükler halinde şiirlerini yazar. ChatGPT' nin Veysel'in dil ve üslup özellikleri hakkında verdiği bu bilgiler doğrudur.

Soru- 7: Veysel'in şiirinde tabiat ve doğa nasıl işlenmiştir?

Cevap-7: "Âşık Veysel'in şiirlerinde tabiat ve doğa, geniş bir yer tutar ve zengin bir şekilde işlenir. Doğayı, çevreyi ve doğanın unsurlarını betimlerken, bunları insan duyguları ve düşünceleriyle ilişkilendirir. İşte Âşık Veysel'in şiirlerinde tabiat ve doğa temasının işlenme biçimlerinden bazıları:

4. Betimlemeler: Âşık Veysel, şiirlerinde tabiat ve doğayı gerçekçi ve canlı betimlemelerle anlatır. Ağaçları, çiçekleri, kuşları, dağları, gölleri ve diğer doğal unsurları detaylı bir şekilde tasvir eder. Doğanın renkleri, kokuları, sesleri ve dokusuyla ilgili ayrıntılı betimlemeler yapar.
5. Mevsimler: Şiirlerinde mevsimlerin değişimini ve doğanın mevsimlere göre dönüşümünü anlatır. İlkbaharın canlılığı, yazın sıcaklığı, sonbaharın yaprak dökümü ve kışın soğukluğu gibi mevsimlerin doğaya ve insan duygularına etkilerini dile getirir.

6. Doğa ve İnsan ilişkisi: Âşık Veysel, doğanın insanla olan ilişkisini işler. Doğa, insanın iç dünyasının yansıması, ruh hali ve duygusal durumuyla ilişkilendirilir. Doğanın değişimleri, insanın duygusal durumlarına paralel olarak betimlenir. Aynı zamanda, insanın doğaya karşı olan sorumluluğuna vurgu yapar ve doğayı korumanın önemini vurgular.
7. Sembolik Anlamlar: Doğadaki unsurlar, Âşık Veysel'in şiirlerinde sembolik anlamlar taşır. Örneğin, ağaçlar yaşamın sürekliliğini, çiçekler aşkı ve güzellikleri, kuşlar özgürlüğü simgeler. Bu sembolik anlamlar, doğanın güzelliklerini ve doğanın derinliklerindeki anlamları yansıtır.
8. Âşık Veysel'in doğa ve tabiatı işleme biçimi, hem gerçekçi betimlemelerle doğanın güzelliklerini aktarırken, hem de sembolik anlamlarla insan duygularını ve düşüncelerini ifade eder. Doğayı birer yansıma, ilham kaynağı ve insanın içsel yolculuğunun bir parçası olarak ele alır" (URL-2).

Soru- 8: Veysel'in şiirindeki tabiat ve doğa temaları tasavvufi düşünceyle ilişkili midir?

Cevap- 8: "Âşık Veysel'in şiirlerinde tabiat ve doğa temaları sıkça işlenir. Bu temalar, doğanın güzelliklerini, mevsimlerin döngüsünü, ağaçları, çiçekleri ve diğer doğal unsurları yansıtır. Âşık Veysel'in tabiat ve doğaya olan ilgisi, bir yandan gerçekçi ve duygusal bir betimleme içerirken, diğer yandan da içsel bir derinlik taşır.

Bu tabiat ve doğa temaları, bazı açılardan tasavvufi düşüncelerle ilişkilendirilebilir. Tasavvuf, doğa ve tabiatı Allah'ın yaratılışının bir yansıması ve onun güzelliklerini anlama aracı olarak görür. Doğadaki her bir detayın, her bir canlının, her bir renk ve sesin ardında Allah'ın izleri ve gücü olduğu düşünülür.

Âşık Veysel'in şiirlerinde de bu tasavvufi anlayışa paralel olarak doğa, Allah'ın yaratıcılığını ve evrenin düzenini yansıtan bir araç olarak kullanılabilir. Doğadaki güzellikler, insanın Allah'a olan hayranlığını ve sevgisini ifade etmek için kullanılan birer sembol olabilir.

Ancak, Âşık Veysel'in şiirlerinde tabiat ve doğa temalarının yalnızca tasavvufi bir anlam taşıdığını söylemek doğru olmaz. Şiirlerinde tabiatı, doğayı ve insanın çevresini gerçekçi bir şekilde betimlerken, duygusal ve estetik bir bağ kurar. Dolayısıyla, Âşık Veysel'in tabiat ve doğa temaları, hem tasavvufi düşünceyle ilişkilendirilebilecek sembolik anlamlar taşırken, hem de doğanın güzelliklerine duyulan hayranlığı ve sevgiyi yansıtır" (URL-2).

Ek Soru-3: Aslıma karışıp toprak olunca/ Çiçek olur mezarımı süslerim dizeleriyle neyi anlatmak istemiştir?

Ek Cevap-3: "Âşık Veysel'in "Aslıma karışıp toprak olunca, çiçek olur mezarımı süslerim" dizeleri, ölüm ve aşk arasındaki bağlantıyı anlatmaktadır. Bu dizelerde, Âşık Veysel sevgilisiyle birlikte olamayacağı ve ölümle ayrılacakları bir noktada buluştuğunda, toprağa karışıp çiçeklerin süslediği bir mezar olacağını ifade etmektedir.

Bu dizede Âşık Veysel, asıl sevgilisine, yani "Aslıma" ya hitap ederken, onunla birleşmek için toprağa karışacağını ve orada çiçekler olarak mezarını süsleyeceğini dile getirir. Bu anlatım, aşkın ölümle birlikte sonsuzluğa ve yeniden doğuşa işaret eden bir anlam taşır. Âşık Veysel, sevgilisiyle birlikte ölümden bile birleşeceğini ve aşkın sonsuzluğunu ifade etmektedir.

Bu dizelerdeki imgeler, Âşık Veysel'in aşkı ve ölümü bir araya getirerek, sevgilisiyle olan bağını sonsuzluğa taşımasını ve onunla her zaman birleşik olacağını vurgulamasını anlatır. Aşkın, ölümün ve doğanın gücüyle sürekli diriliğini simgeleyen çiçekler, Âşık Veysel'in sevgilisiyle olan bağının kalıcı ve ölümsüz olduğunu ifade etmektedir" (URL-2).

Veysel'in şiirlerinde en çok kullanılan temalardan biri de doğa ve tabiatıdır. Doğanın güzelliği, mevsimlerin döngüsü, ağaçlar, çiçekler ve diğer doğal unsurları içeren temalarda betimlemeler ve sembolik anlamlarla derinlik kazanır. Tabiat ve doğa tasavvufi düşünceyle birleşerek Veysel'in şiirine derinlik katar. Örnek olarak Aslıma karışıp toprak olunca/ Çiçek olur mezarımı süslerim dizeleri düşünüldükçe ChatGPT'ye sorulmuştur. Yapay zekâ dil modeli bu aşamaya kadar yeterli cevaplar vermiştir. Dizeler hakkında ise yorumunu beşeri aşk üzerinden yapmıştır. Beklenen cevap sevgilinin ilahi olup tasavvufi düşüncedeki devr-i daimi anlatmasıydı.

Soru- 9: Âşık Veysel için sazının önemi nedir?

Cevap-9: “Âşık Veysel için sazın büyük bir önemi vardır. Saz, onun şiirlerini seslendirdiği ve müzikal bir eşlik sağladığı enstrümandır. Âşık Veysel, saz çalma ve şarkı söyleme geleneğine bağlı bir ozandır.

Saz, onun şiirlerini daha etkileyici ve duygusal bir şekilde ifade etmesini sağlar. Âşık Veysel, saziyle ritimler oluşturur, melodi ve nağmeler eşliğinde şiirlerini seslendirir. Saz, onun duygularını, düşüncelerini ve halkın ortak hislerini ifade etmesine yardımcı olur.

Saz aynı zamanda Âşık Veysel'in kendisiyle özdeşleşmiş bir simge haline gelmiştir. Onun saz çalma yeteneği ve ustalığı, halk tarafından takdir edilir. Saz, onun sanatsal ifadesinin bir parçası ve aracıdır. Âşık Veysel'in saziyle yarattığı melodiler ve şarkılar, halk arasında sevilmiş ve saygı görmüştür.

Âşık Veysel'in sazi, onun şiirlerini ve müziğini taşıyan bir ses ve duygu kaynağıdır. Saz, onun sanatında ve halkla iletişimde merkezi bir rol oynar. Bu yüzden Âşık Veysel'in sazi, onun sanatsal mirasının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilir” (URL-2).

Veysel için sazi yol arkadaşıdır. Duygularının elinden tuttuğu, güvendiği, içini sadece ona açtığı kıymetli bir dosttur. Zaman zaman sazını şiirine konu ettiği de olmuştur. ChatGPT de sazi için genel bir enstrüman olarak ritim sağlaması için kullanmasının yanı sıra Veysel ile bağdaştığını dile getirir.

ChatGPT, Veysel'in sanatı için sorulardaki anahtar kelimeler üzerinden zaman zaman yüzeysel kısmen de detaylı yanıtlar vermiştir. Hayatında yaşadığı zorlukları, çelişkileri, hedeflerini deyişlerinden ayrı tutmamıştır. Şiirlerinde geçen betimlemeler, tamlamalar, yöresel ifadelerde bunların görüldüğünü belirtmiştir. Farklı sorulara aynı cevapları verdiği de tespit edilmiştir. Örneğin tabiat ve doğanın şiirlerinde nasıl ifade edildiği sorulduğunda detaylı cevaplandırmış, ancak tasavvufu bağlantısı sorulduğunda tabiat için verdiği yanıtı tekrarlamıştır. Bu iki sorunun ardından “Aslıma karışıp toprak olunca/ Çiçek açar mezarımı süslerim” dizelerinin ne anlam ifade ettiği sorulmuştur. Bu soruya ilahi sevgiliden bahsedilerek dünyadaki devr-i daimi anlatması beklenmekteydi ancak ChatGPT, beşeri sevgili üzerinden dizeyi yorumlamıştır. Tasavvuf ve doğa ile ilgili iki sorunun ardından konuyla alakalı gelen dizeleri beşeri aşk üzerinden yorumlaması sohbetin akışını bozmuştur.

Âşık Veysel'in Eserleri Hakkında Sorulan Sorular ve ChatGPT' nin Yanıtları

Soru-1: Âşık Veysel'in eserleri nelerdir?

Cevap-1: “Âşık Veysel'in tanınmış ve sevilen birçok eseri bulunmaktadır. İşte bazı örnekler:

1. “Uzun İnce Bir Yoldayım”: Belki de en ünlü ve tanınmış eseridir. İnsan hayatının bir yolculuk olduğunu, yaşamın zorluklarını ve güzelliklerini anlatır.
2. “Kara Toprak”: Toprakla, ölümle ve geçiciliğin önemine vurgu yapar. Tabiatın döngüsünü ve insanın kaderini anlatır.
3. “Dost Dost Diye Nicesine Sarıldım”: Dostluk hayal kırıklığına ve insan ilişkilerindeki sıkıntılara değinir.
4. “Gelin Ayşem”: Sevgiliye olan özlemi ve sevginin zorluklarını işler.
5. “Anam”: Âşık Veysel'in annesine olan sevgisini ve ona duyduğu özlemi ifade eder.
6. “Kızılırmak”: Türk mitolojisinde yer alan bir efsane olan “Kızılırmak ile Karacaoğlan” hikayesini anlatır.
7. “Dalgın Dalgın”: İçsel düşüncelere dalmış, hayallere dalan bir kişinin hikayesini aktarır.

Bu sadece birkaç örnek olup, Âşık Veysel'in toplamda 200'e yakın şiiri bulunmaktadır. Şiirlerinde doğa, aşk, dostluk, özlem, kader, insan ilişkileri gibi farklı temaları işler. Eserleri,

halk arasında yaygın olarak bilinir ve Türk halk müziği repertuvarında önemli bir yer tutar” (URL-2).

Yapay zekâ sohbet robotu ChatGPT, Veysel’in eserlerini yazması istenildiğinde tema ve ana düşünceleriyle birlikte şiirlerinden birkaçının adını vermiş, deyişlerinin çokluğundan bahsetmiştir.

Soru- 2: Âşık Veysel’ in bir şiirini yazar mısın?

Cevap- 2: “Tabii, işte size Âşık Veysel’e ait olan “Uzun İnce Bir Yoldayım” şiirinin bir bölümü:

Uzun ince bir yoldayım,
Gidiyorum gündüz gece.
Bilmeyenler bilir mi?
Bende sevda derinlerde.

Ne dosta güvenim var,
Ne de yara sarmaya.
Bilmeyenler bilir mi?
Benim sadık yarım kara topraktır.

Gel gör beni aşk neyledi,
Perişan etti bahtımı.
Bilmeyenler bilir mi?
Yaralandım gül soldurdum.

Yad ellerden seçmelerle,
Yol aldım dostlar bağında.
Bilmeyenler bilir mi?
Düş düşmanlara muhtaç oldum.

Kara yazı yazdırdın bana,
Beni kara kışlar sardı.
Bilmeyenler bilir mi?
Yıkıldım, düştüm, kalktım yine.

Uğruna canımı verdim,
Yandım, kavruldu aşkına.
Bilmeyenler bilir mi?

Beni sen sevmedin bile.

Bu dörtlükler "Uzun İnce Bir Yoldayım" şiirinin bir kesitidir. Şiir, seyahat eden bir kişinin iç dünyasını ve aşkla dolu yolculuğunu anlatır. Düşüncelerin, duyguların ve hayatın zorluklarının izlerini taşıırken, aşkın gücüne ve yolculuğun anlamına vurgu yapar. Âşık Veysel'in sade ve etkileyici dil kullanımıyla, okuyucuya derin bir duygu deneyimi sunar" (URL-2).

Şiirlerinden herhangi birinin yazılması istenildiğinde başaramamıştır. Yaratıcılığını kullanarak yeni bir şiir üretmiştir. Bu durumu test etmek için bir şiirinin adı verilerek yazılması istenmiştir.

Ek Soru- 1: Âşık Veysel'in "Kara Toprak" şiirini yazar mısınız?

Ek Cevap- 1: "Âşık Veysel'in "Kara Toprak" adlı şiirini paylaşabilirim. Ancak, unutmayın ki bu eser telif haklarına tabidir, dolayısıyla paylaştığım metin, Âşık Veysel'in kendisi tarafından yazılan orijinal metin olmayabilir. İşte "Kara Toprak" adlı şiirin bir örneği:

Beni ağlatırsan yüreğim yanar
Bakma yüzüme yandım kara toprak
Nasıl geceyi beklerim sabahı
Yandım kara toprak yandım kara toprak

Uyu ey gözlerim gurbet elde uyu
Haber gönderem dönmezsem diye
Ölüm bende gezer dolanır gece
Yandım kara toprak yandım kara toprak

Beni derde salan sazlar çalsın
Al canımı benden canan almasın
Kim demiş aşıklar her zaman yalansız
Yandım kara toprak yandım kara toprak

Uyu ey gözlerim gurbet elde uyu
Haber gönderem dönmezsem diye
Ölüm bende gezer dolanır gece
Yandım kara toprak yandım kara toprak

Bu, Âşık Veysel'in ünlü eserlerinden biridir ve Türk halk müziği repertuarının önemli bir parçasıdır." (URL-2).

"Kara Toprak" şiirini yazmasını istediğimiz ChatGPT, şiirin tamamını bildiğini belirtmiş ancak telif haklarından dolayı şiiri kendisi yeniden üretmiştir. Bu durum için bizi de uyararak yapay zekâ, metni üretirken yaratıcılığını kullanmaktan geri kalmamıştır.

Veysel'in eserlerini yazması istenildiğinde tema ve ana düşünceleriyle birlikte şiirlerinden birkaçının adını vermiş, değişlerinin çokluğundan bahsetmiştir. Şiirlerinden herhangi birinin

yazılması istenildiğinde ise yaratıcılığını devreye sokarak yeni bir şiir ürettiği gözlemlenmiştir. Yaratıcılığını kullandığından emin olmak için “Kara Toprak” şiirinin yazılması istenmiştir. Durum burada da değişmemiş, şiirin tamamı orijinalinden farklı şekilde yazılmıştır. Hatta konusu da farklılaştırılmıştır.

Sonuç

ChatGPT, yöneltilen sorulara insanmış gibi kurallı ve kendi içerisinde mantıklı cümleler kurarak cevap vermektedir. Önceden ona yüklenen metin içeriğinden soruya uygun en iyi cevabı vermek için çaba göstermektedir. Birçok alanda bilgi sahibi olan ChatGPT, öğrenci ve öğretmenler, turizm sektöründeki çalışanlar, muhasebeciler, oyun tasarımcıları gibi türlü dallardaki insanlar tarafından kullanılmaktadır. Çoğu zaman yaratıcılığını kullandığı için resim, heykel, mimari, edebiyat, müzik ve tiyatro gibi sanat dalları için fikir önerisinde bulunabilmektedir, bu yüzden sanatçılar da ChatGPT’i kullanmaktadır.

Bu çalışmada ise herhangi bir kullanıcının Âşık Veysel hakkında sorabileceği sorular düşünülerek sohbet teorisi yöntemiyle ChatGPT’ye sorulmuştur. Toplamda 20 soru ve 5 ek soru yöneltilmiştir. Sohbet robotunun verdiği cevaplar ile Âşık Veysel’in hayatı, sanatı, edebî kişiliği üzerine bilinen bilgiler karşılaştırıldığında ChatGPT, genel manada Âşık Veysel Şatıroğlu’nu tanımaktadır. Hayatı hakkındaki detaylarda yanlış cevaplar verebildiği gibi istenilen yerde detaylar da verilememiştir bunun yerine anahtar kelimelerin tanımları yapılmıştır. Şiirlerini yazarken yaratıcılığını kullanarak yeni bir şiir üretilmiştir. Dizelerin anlamları sorulduğunda yüzeysel anlamda ifade edebilmiştir. Zaman zaman farklı sorularda aynı cevapları tekrarladığı tespit edilmiştir. Böylece ChatGPT, aslında bize verdiği bilgilerin güvenilirliğini sorgulatmaktadır. Referans gösteremediği gibi sunduğu fikirlerin de doğruluğu teyit edilmeden kullanılmamalıdır. Âşık Veysel için aktarmış olduğu bilgilerde görülmüş olduğu gibi diğer Türk edebiyatı eserlerinde nasıl bir aktarım yapacağı incelenmelidir.

Hayatımızın birçok alanında kullandığımız yapay zekâ robotları, artık bizim yerimize düşünerek cevaplar üretmektedir. ChatGPT gibi sohbet robotları kişinin merakı doğrultusunda sorduğu sorulara yanıt verirken referans gösterememesi bir eksiklik olarak görülse de verdiği bilgiler ya da yaratıcılığını kullanarak sunduğu fikirler irdelenmeye değer bulunmaktadır. Çok yönlü olan ChatGPT ile her alanda çalışma yapılabilmektedir. Her ne kadar edebiyat alanında yapay zekâyı konu edinerek yapılan çalışmaların sayısı az olsa da bu çalışmanın bir örnek olacağı düşünülerek sadece şair ya da yazar özgeçmişleri değil Türk edebiyatının kült eserleri hakkındaki bilgilerin de incelenmeye tabii tutulması gerektiği düşünülmektedir.

Kaynaklar

Aktay, Sayım vd. (2023), ChatGPT in Education, *Türk Akademik Yayınlar Dergisi (TAY Journal)*, 7 (2), 378-406.

Artun, Erman (2001), *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Ankara: Akçay Yayınları.

Aslanoğlu, İbrahim (1965), *Sivas Halk Şairleri Bayramı*, Sivas: Sivas Garnizonu Sosyal Hizmetler Kolu Yayınları.

Binyazar, Adnan (1973), *Âşık Veysel*, İstanbul: Tel Yayınları.

Erul, Erman ve Işın, Alper (2023), ChatGPT ile Sohbetler Turizmde ChatGPT Önemi, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 11 (1), 780-793.

- Güçlütürk, Osman Gazi (2022), ChatGPT ile Üretilen İçeriklerin Eser Niteliğinin 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu Bakımından Değerlendirilmesi, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2, 1899-1918.
- Kara, Ruhi ve Arzu Tören (2011), Âşık Veysel'in Şiirlerinde Eğitim, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 46, 127-143.
- Karadağ, Gamze (2023), Tür ve Şekil Bakımından Âşık Veysel Şatıroğlu'nun Şiirleri, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 47, 13-23.
- Karakoç Keskin, Elif (2023), Yapay Zekâ Sohbet Robotu ChatGPT ve Türkiye İnternet Gündeminde Oluşturduğu Temalar, *Yeni Medya Elektronik Dergisi* 7 (2), 114-131.
- Katar, Oğuzhan vd. (2023), Evaluation of GPT-3 AI Language Model in Research Paper Writing, *Turkish Journal of Science and Technology* 18 (2), 311-318.
- Kırık, Ali Murat ve Özkoçak, Vahdet (2023), Medya ve İletişim Bağlamında Yapay Zekâ Tarihi ve Teknolojisi: ChatGPT ve Deepfake ile Gelen Dijital Dönüşüm, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 58, 73-99.
- Kızılgöç, Muhammed vd. (2023), Yapay Zekâ Sohbet Robotu ChatGPT ile İnanç, İnançsızlık, Doğal Afet ve Ölüm Konuları Üzerine Nitel Bir Araştırma: Din ve Maneviyatın Psikolojik Sağlığa Etkileri, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 135-169.
- Küçük, Metehan (2023), Muhasebede Yapay Zekâ Uygulamaları: ChatGPT' nin Muhasebe Sınavı, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33(2), 875-888.
- Oğuzcan, Ümit Yaşar (1991), *Dostlar beni hatırlasın (Âşık Veysel hayatı ve bütün şiirleri)*, İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.
- Öztürk, Erdem Can (2023), Âşık Veysel'in Şiirlerinde İrfan ve Tasavvuf, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, Âşık Veysel Hatırasına Gelenek ve Edebiyat Özel Sayısı, 168-190.
- Sarker, Iqbal H. (2022), Ai-based Modeling: Techniques, Applications and Research Issues Towards Automation, *Intelligent and Smart Systems, SN Computer Science*, 3 (2), 158.
- Şentürk, Özden. (2023), İç Denetim Faaliyetlerinde Yapay Zekâdan Beklentiler: ChatGPT Uygulaması Örneği, *TIDE Academia Research*, 4(2),51-82.
- Tapan Broutin, Menekşe Seden (2023), Matematik Öğretmen Adaylarının ChatGPT ile Başlangıç Deneyimlerinde Sordukları Soruların İncelenmesi, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(2),1-26.
- Tutu, Sıtkı Bahadır (2008), *Âşık Veysel Şatıroğlu (hayatı, eserleri ve müzik kimliği)*, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı Türk Halk Bilimi Dalı Doktora Tezi.
- Yılmaz, Niyazi (1996), Âşık Veysel, Ankara: Ocak Yayınları.
- Yiğit, Sedat vd. (2023), Yapay Zekâ Destekli Dil İşleme Teknolojisi Olan ChatGPT'nin Sağlık Hizmetlerinde Kullanımı, *Eurasian Journal of Health Technology Assessment* 7 (1), 57-65.

İnternet Kaynakları

URL-1: Alptekin, Ali Berat (2019), Âşık Veysel Şatıroğlu, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/asik-veysel-satiroglu> (Erişim Tarihi: 27. 12. 2023).

URL-2: <https://chat.openai.com/> (Erişim Tarihi: 13.07.2023).

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 6, Aralık/December 2023)

Cumhuriyetimizin 100. Yılında Hayalimdeki Klâsik Türk Edebiyatı Derslerini Öğretmeyi Öğrenmek Üzerine Metodik Bir Yaklaşım

**A Methodical Approach on Learning to Teach Classical Turkish
Literature Lessons in the 100th Anniversary of the Republic of Turkey**

Pervin ÇAPAN

Prof. Dr.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

cpervin@mu.edu.tr

 ORCID 0000-0003-2929-5247

Derleme

Geliş Tarihi/Received: 21.12.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 21.12.2023

Atıf/Citation

Çapan, Pervin (2023), "Cumhuriyetimizin 100. Yılında Hayalimdeki Klâsik Türk Edebiyatı Derslerini Öğretmeyi Öğrenmek Üzerine Metodik Bir Yaklaşım", *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 99-104.

Çapan, Pervin (2023), "A Methodical Approach on Learning to Teach Classical Turkish Literature Lessons in the 100th Anniversary of the Republic of Turkey", *bitig Journal of Faculty of Letters*, 3 (6), 99-104.

Giriş

Bir insan öğrenmeyi ve özellikle ‘*öğretirken öğrenmeyi*’ hayat prensibi olarak görmediği takdirde, hayatının hiçbir evresinde öğretme işini meslek edinmemelidir. Bu cümle pek çok meslektaşım için çok iddialı olabilir. Meslek hayatında 30’lu yıllarını idrak eden bir akademisyen olarak bu benim samimi düşüncemdir. Ben öğretmen olmak için doğmuş olduğuma inanıyorum ve kendimi asla öğrenmeye kapatmadım. ‘*Bir yol bulmak, ya da bir yol yapmak*’ ancak samimiyetle ve yılmadan yeni olanı araştırıp elde edilen sonuçları, çalışılan bilim alanına uygulamakla mümkündür. Bu sebeple bilim alanımız olan Klâsik Türk Edebiyatı’nın Üniversitelerde nasıl öğretilmesi gerektiği yolundaki hayallerimi besleyen metodik yaklaşımların daima takipçisi oldum. Bu bilim alanında, lisans ve lisansüstü eğitim-öğretim tasarımlarının nasıl olması gerektiği üzerinde de hâlen düşünmeye devam ediyorum.

Okumalarım beni, bir bilim alanının, o alana has teorik bilgilerin öğretim tasarımını yapma; etkili öğretim ortamları oluşturarak bunları kapsayan bir süreç tasarım sistematiği kurma ihtiyacına götürdü. Bu sistematik, öncelikle öğrenmeyi etkileyecek bileşenlerin amaçlara uygun hâle getirilmesini ve bunlar arasında amaçlanan bir ilişkiler ağının kurulmasını; bilginin nasıl uygulanacağı ve uygulamanın sonuçlarının öğrencilere ve sisteme nasıl dâhil edileceği gibi hususları kapsayan bir teoriye dönüşmeliydi. Cumhuriyetimizin 100. Yılında Türkoloji teması çerçevesinde, bu işin akademik camiadaki hedeflerinin nasıl olması gerektiğini *Türk Yurdu Dergisi*’nin 429. sayısında Mayıs 2023’te, “*Klâsik Türk Edebiyatı Eğitimi ve Araştırmalarında Yeni Hedefler Üzerine*” başlıklı bir yazıda dile getirmiştım. Öğretme boyutu üzerine kaleme aldığım bu makalede ise akreditasyon sürecinde Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü özelinde hem yönetici hem de bölümün ve bilim alanının bir öğretim üyesi olarak önceliğimi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Programının yeniden düzenlenmesi teşkil etti. Öğrencilik yıllarımda edindiğim öğretim bilgisi eşliğinde, işin başında sistem içinde bizimle aynı eğitimi veren bölümlerin programlarını inceleyerek onlarla ortak, benzer ve farklı olduğumuz hususları belirledim. İkinci adımda zorunlu ve seçmeli ders teklifleri oluşturarak bunların tanım, alan bilgisi, amaç, kazanım, hedef ve kazandırılması gereken konu ve uygulamalar için 14 haftalık ders plânlarını yazdım. Bölüm ve Fakülte kurullarından geçerek Üniversite Senatosu’nda kabul edilen dört yıllık eğitim-öğretim programı diğer alanların da hazırlıkları ile birlikte uygulamaya konuldu. Bütün bu doğal süreçler, eğitimin teorik yapısına has temel çalışmalarımı kapsıyordu. Asıl mesele bunların uygulanması ve eğitimde ulaşılması hedeflenen amaçların öğrencilerde izlenerek değerlendirilmesine gelmişti, çünkü bu programı yazarken hedefim, öğrenenlerin kendi hedeflerini oluşturmalarını ve gerçekleştirmelerini sağlamak ve yeniden yapılandırmaktı.

Makalenin başlığında ifade ettiğim gibi, benim için aslında yazılan bu programın işleyişte ve hayal ettiğim derslerde ne şekilde ve nasıl öğretileceğinin plânlanması da son derece önemliydi. Öğrencinin, sistemin ve eğitimcinin hedeflerine erişebileceği ortak bir zemin oluşturmak için, bilim alanımızda izlenecek öğretim yönteminin daha çok *anlatım* ve onu destekleyen *problem tabanlı yöntemler* olması üzerinde yoğunlaştım.

Klâsik Türk Edebiyatı bilim alanının doğal bileşenlerini edebiyat tarihi, şair ve yazarlar üzerinden edebiyat tenkidi ve ele alınan metnin dil ve kültür tarihimiz için önemi ve özellikle incelenen metnin kendisi gibi hususlar teşkil eder ve bu genel çerçevede bölüme gelen öğrencilerin üç yıl boyunca ve altı döneme yayılan zorunlu derslerde öğrenmeleri gereken konular işlenir. Birinci sınıfın birinci döneminde giriş niteliğindeki derste alanın tanım,

kapsam, adlandırma tartışmaları, kronoloji, coğrafi alan, ilham kaynakları, nazım şekilleri, aruz, ses ve âhenk unsurlarından olan kafiye ve redif, edebî sanatlar, çağrışımlar alanları ve mazmunlar gibi temel konular genel özellikleriyle işlenir. İkinci dönemde başlayan edebiyat tarihi dersleri ardından gelen yıllarda da devam eder ve üçüncü sınıfın ikinci yarıyılında tamamlanır. Bu derslerde Klâsik Türk edebiyatının Orta Asya'da, İslâm medeniyet dairesinde vücut bulan ve XI. yüzyılda Karahanlı Devleti sınırları içinde Maverâünnehir'de yazılan İlk İslâmî eserler, tasavvufî geleneğin ilk ürünleri; Orta Türkçe döneminde Memluk ve Kıpçak sahasında yazılan eserler; XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu Selçuklu Devleti ve ardından Beylikler Dönemi'ndeki edebî gelişmeler; XIV. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar geçen süreçte Osmanlı Dönemi edebiyatında yaşanan gelişmeler ve bunların dil ve kültür tarihimizdeki yeri, seçilen eserlerden örneklerle geniş olarak işlenir. Bu işleyişin esasını, Orta Asya/ Hâkânî Türkçesi/Çağatay Türkçesi/Kıpçak-Memlûk Türkçesi; Azerî Türkçesi ve Tarihî Türkiye Türkçesi/ Osmanlı Türkçesi'nin edebî gelişimini de kapsayan ve bu dil zenginliğinin, farklı coğrafyalarda, Türk milleti olarak idrak edilen yaklaşık bin yıllık serüveni teşkil eder. Üçüncü sınıfın altıncı yarıyılında da bilim alanına has kronoloji içinde geniş bir perspektifle farklı metinler okutulmak suretiyle verilen edebiyat tarihi konuları pekiştirilir. Üçüncü sınıftan itibaren alanımızla ilgili olarak yazdığım ve öğrencilerin seçimine sunulan pek çok seçmeli ders de bu teorik programı desteklemek üzere bilim alanımızın ders listesinde yer aldı.

Bu programın sağlıklı yürümesi için bölüm derslerinin ilk dört yarıyılına yayılan ve Türk Dili ve Edebiyatı eğitiminin bütün dallarını kapsayacak şekilde düzenlenen Osmanlı Türkçesi dersleri ile takviye edilip beslenmesi şarttı. Bölümümüzde bu dersin konuları da bizzat tarafımdan yazıldı, yine bilim alanımızın hocaları tarafından yürütülmektedir. Buraya kadar verilen bilgiler, Üniversitemizde yürütülen ve idealize edilen zorunlu Klâsik Türk edebiyatı eğitiminin ne olduğu ve nasıl olması gerektiği üzerinedir ve asıl mesele bundan sonra başlıyor.

Böylesine idealist ve bilim alanına has meslekî endişeler dikkate alınarak yazılan bu programın nasıl işlediği ve nasıl işlenmesi gerektiği bence hâlâ asıl meseleyi teşkil ediyor. Eskilerin tabiriyle 'her yiğidin ayrı bir yoğurt yiyişi' vardır. Burada dersi veren hocanın ilmi birikimi ve tecrübesi kadar, bilimsel bilgiyi yine ona has bakış açısı çerçevesinde şekillenen bir dille sunumunda farklılık göstermesi doğaldır. Göz ardı edilmemesi gereken en temel husus ise anlatılan konuların bilim alanına katkısı ve gereğinin her eğitici için aynı anlamı taşımasındadır. Bilim alanımızın akademik olarak ilk doktor ünvanlı hocası ve teorik açıdan kurucusu sayılan Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan, bu eğitimin temel iki direğinden birincisinin Osmanlı Türkçesinin tarihî süreçte yer alan bütün özelliklerinin bilinmesini; ikincisinin ise - ister nazım ister nesir olsun- ses ve âhengini teşkil ederek okuyanı doğrudan doğruya anlama götüren nazım için vezin, kafiye ve varsa redif, nesir için de seci olduğunu vurgular. Öğrenciyi anlama taşıyacak bu unsurların, az ya da çok gerekli olduğunu düşünmek, tartışmak ve iddia etmekten ziyade, bunların her hoca tarafından öğrenciye ciddiyetle öğretilmesi gerekir. Ciddiyetle diyorum, çünkü öğrencilerin bu konulardaki bilgi ve uygulamaları üzerinden ortaöğretimde edinmeleri gereken donanım ve kazanımlar maalesef hiç yok veya müfredatla ilgili problemler yüzünden yeterli değil. Eğitimde davranışa dönüştürülemediği bu bilgilerin toplumda, televizyon ve sinema gibi görsel ortamlarda dillendirilerek gereksiz olduğunun tartışılmasının, üniversitede öğrenme sürecindeki öğrencilerin bu konuları neredeyse öğrenmeme yolundaki dirençlerinde büyük rol oynadığı düşüncesindeyim. Buna meslektaşlarımızın tutumları da eklenince işin vehameti daha da artıyor. Yine gençlerin ilk ve ortaöğretim kurumlarında aldıkları derslerde denetlenmediğini düşündüğüm doğru okuma, doğru yazma ve doğru anlama konularındaki sıkıntıları da eklenince bir hazır bulunuşluktan ve farkındalıktan da söz edilemez. Okuması heceleme seviyesinde bile olmayan, kendi kelimeleri ve cümleleri ile bir metin oluşturamayan, satır sonunda hâlâ hece bölmeyi öğrenememiş sayısız öğrencimiz

var ve bizlerin bu öğrencilere aruzu değil, millî nazım ölçümüz olan heceyi ve bir şiirin duraklarını öğretmemiz de mümkün olamıyor. Bu büyük problemi bölümde yıllardır yürüttüğüm ve emek verdiğim Türkçe-Kompozisyon derslerinden biliyor ve bazı etkinlikler vasıtasıyla çözmeye çalışıyorum.

Klâsik Türk edebiyatı derslerinde okutulup incelenen metinlerin taşıdığı edebî zevkin ve değer hükmünün ortaya çıkması, her şeyden önce kelime bilgisi ve söz varlığına dayandığı hâlde, öğrencilere her yarıyılıda öğretmeyi hedeflediğimiz en az elli kelime de öğretilemiyor. Öğrencilerimizde daha ilkokuldan başlaması gereken 'kelime defteri tutma' alışkanlığı asla bir davranışa dönüşmemiştir, oysa metindeki bilinmeyen kelimelere lügatten bakılıp ait olduğu dil, dilbilim unsuru ve dilde kazandığı bütün anlamlarla bir kelime defterine yazılması gerekir. Sözlük okuma işi doğrudan sözlükten yapılmayıp internetten indirilen bir lügate havale edilince eğitim açısından beklenen hedefe varılması da mümkün olamıyor. Bir daha vurgulamak gerekirse, bir edebî metinde kelimelerin anlamları değil, kullanımları vardır. Bu sebeple metni anlamak için metindeki kelimelerin lügatteki bütün anlamlarını bilmek gerekir. Türkçemiz bir imparatorluk dilidir. Milletimiz askerî ve kültürel ilişkiler sebebiyle gittiği her yerden pek çok kelime alarak bunları diline eklemiş ve bu kelimeleri hangi dile ait olduğuna bakmadan asırlarca kullanmıştır. Bunlardan bazıları zamanla gücünü ve etkisini yitirerek unutulmuş, ancak anlam kazandığı metinlerde yaşamaya devam etmiştir. Bu sebeple günümüzde bu kelimelerin bilinmesi, asırlardır yazılan metinlerin anlaşılması yolunda, toplumdaki herkes için gereklidir. Bu şuurun kazanılmasının sadece Türklük Bilgisi eğitimi alanların sorumluluğu olduğu yolundaki görüşler ilmî olmadığı gibi, bunları kabul etmek de mümkün değildir, çünkü gündelik dil, bilim dili ve edebî dil farklı söz varlığına sahip olmayı gerektirir. Anlaşılacağı üzere, bu kelimelerin öğrenilmesi Türkçe açısından zararlı bir sonuç doğurmaz, tam tersine milletimizin düşünce ufkuyla ulaşmayı ve okunan bir metni net olarak anlamayı sağlar. Bunları bilmeyi ve bilinmesindeki zarureti işaret etmeyi Türkçeye ihanet, kullanabilmeyi de bir gösteriş alameti veya millîlikten uzaklaşıp yozlaşmak olarak görmek de kabul edilemez. Bilmek ne zamandan beri kusur sayılıyor? İnsanoğlunun düşünme gücünün sınırlarını, onun bildiği kelimelerin sayısı belirler. Bir başka ifadeyle insan dil ile değil, kelimelerle düşünür. Ahmet Haşim'in *Bize Göre* adlı eserinde yer alan "Kelimelerin Hayatı" başlıklı yazı dikkatle ve yeniden okunmalıdır. Bir sanatkâr olarak şair ve yazarların başarısı ve takdir gören üslûplarını şekillendiren yegâne unsur kullandıkları kelimelerin sayısında gizlidir. Bu durumda, Klâsik edebiyatın şair ve yazar kadrosunda yer alan isimlerin herhangi birinin yedi-sekiz bin kelimeyle düşünüyor olmasının ve yaşadığı devirde bir üst dil ile ürettiği metinlerin mânâ kâinatının genişliğinin onun için bir kabahat mi meziyet mi olduğu ortadadır. Bunu tartışmaktan daha önemli işler yapmak zamanı gelmedi mi? Dil konularında, sıkça tekrarlanan ve dede-torun ilişkileri içinde bunların zamanla birbirini anlamakta düştükleri acziyetten bahsederek havanda su dövmek istemiyorum. Kimileri de 'Yunus'un dili kendimizi ifade etmede neyimize yetmiyor?' derken meseleye 21. yüzyıldan baktıklarını ne kadar kolay unutuveriyorlar. Oysa günümüzde insanlar ve doğal olarak gençler için Yunus'un sâfi Türkçe olan şiir dilini anlamak o kadar da kolay değil. Sahî Mevlânâ neden Farsça söylemişti? Âşık Paşa ve Gülşehrî Türkçemize sahip çıkarken Şeyhoğlu Mustafa neden Türkçeyi aruza uyduramayınca özür dilemişti? Bunlar günümüzde edebiyat tarihi için bir kambur mu oldular? Yine 'Kop Dağı'nda Bir Dükkân Açarak' bu kuş uçmaz, kervan geçmez, uçurumlarla dolu mahalde zarif hanımlara ipek çoraplar satmayı plânlayan Necip Fazıl'ı anlamak da hiç mümkün görünmüyor. Nerede kaldı Necâtî'ler, Bâkî'ler, Fuzûlî'ler ve kullandığı soyut dille Türk şiirini uçurumun kenarına götürdüğü iddia edilen Şeyh Gâlip'ler; hatta Klâsik metinlerde bile örneğine zor rastlanacak çetrefil nesir diliyle Nâmık Kemâl'ler; Safâhât'ıyla Âkifler; hikâyeleriyle vazifesi milletini kendi değerleriyle yeniden inşa etmek ve aydınlatmak olan Genç Kalemler hareketinin ve Yeni Lisan'ın gözde ismi Ömer Seyfettin'ler; Yahya Kemal'ler, Attila İlhan'lar ve daha niceleri Türkçeye ihanet mi ettiler? Geliniz bizim mesleğimizi icra ederken işimize karışarak, topuğumuza kurşun

sıkmaktan ve bizleri 'anamızın ak sütü kadar helâl' güzel Türkçemize ihanetle suçlayarak töhmet altında bırakmaktan vazgeçiniz. Metinlerimizi çağdaş zamanlara ve modern insanın dünyasına kazandırma yolunda hep birlikte çalışalım. Hedef anlamı çoğaltma, hayallerimizi zenginleştirerek düşüncelerimizin çağrışım alanını genişletme yolunda güç birliği edelim. Yoksa kasıtlı olarak yürütülen politikalara eşlik ederek nesilleri ecdadını anlamaktan aciz topluluklara dönüştürmek işten bile değil. Bir anlık görmeyi, anlayarak okumaya tercih eden gençler geleceği inşa edemez. Sorumlusu olmadığı halde, benim onların sınav kâğıtlarında görerek kahrolduğum cümleler; hayal ve rüyalardan mahrum, yaratıcılığın yanından bile geçmeyen ifadeler, size hiç denk düşmüyor mu? Tabii okuduğunu anlayarak anladıkları üzerinde düşünüp ilham alan ve bunları sözlü ve yazılı olarak hayata geçiren nesiller hayal olarak mı kalsın? Cumhuriyetimizin 100.Yılında toplumda oluşacak aydınlanmanın kıvılcımı ve hareket fişeği nereden ateş alacak?

Bu problemlerin ve soruların hepsini çözdük diyelim, bunlardan sonra sırada edebiyat tarihi derslerimizi edebî açıdan destekleyen metinlerin nasıl çözümleneceği meselesi geliyor. Bunun için gelenekte var olan ve ancak uzman bilgisiyle yürütülmesi gereken klâsik metin şerhi usulleri, yukarıda sorgulanan kelime işçiliğini öğretmeye ve öğrenmeye yetecek mi? Yılların tecrübesiyle cevabım hayır. O zaman bu metinleri çağdaş okuma yöntemleriyle okumak gerektiği açık ve net. Dil derslerinde edinilen tarih ve gramer bilgilerini doğrudan doğruya bu alanda kullanmaya ihtiyaç var. Şair ve yazarın söylemini bütün olarak sorgulayan dilbilimsel üslûp çalışmalarına, hem tasvirî hem de tekevünü üslûp bakımından hız vermek zorundayız. Ben yıllardır hem lisans hem de lisansüstü derslerimde ve yürüttüğüm tez danışmanlıklarında bu yolu izliyorum. Gençlere bütün öğrendiklerini, bir ideal mesleği olarak benimsemeleri gereken eğitimde öğretmek üzere öğrenmelerini tavsiye ederken onların disiplinlerarası bir çalışmayı benimsemelerinin şart olduğunu özenle vurguluyorum. Aksi takdirde her öğrenilenin, uygulamada hayat bulan bir bilgi seviyesine ulaşmadan, yamalı bohça misali zihinde kalmasının olumlu bir sonucu olamaz. Metnin yorumunda öğrendikleri arasında önce analiz, daha sonra da eskilerle yenileri sentezleyerek o bilgiyi kullanışlı hâle getirmeden yol almak mümkün değildir. Bu sebeple onlara vazife olarak verdiğim metni her şeyden önce eski harflerle kendi el yazılarıyla yeniden yazmalarını; ardından metni en az dört kez sesli olarak okuyarak içinde en fazla Arapça ve Farsça kural ve kelime geçen bir beyit üzerinden metnin vezni doğru olarak bulup tefilelerini takti etmeleri gerekir. Bu işlemin ardından nazım şeklinin gerektirdiği şekilde kafiye ve varsa ikinci bir unsur olarak redif ve redifin türü tespit edilir. Redifin hangi dile ait olduğu veya Türkçe ise etimolojisi verilerek her beyitte kazandığı anlam üzerinde özenle durulmalıdır. *İstikakçinin Köşesi* adlı eserinde Prof. Dr. Şinasi Tekin Hocamızın Klâsik Türk şiirinde redif olarak kullanılan *yaz-* fiilinin etimolojisi üzerinden tuttuğu yol yeterince ufuk açıcıdır. Bu kelimeler alanımıza has terimlerdir ve benim dersimi alan duyarlı öğrenciler bunlara hâkimdir, çünkü onlar hem 'metodun milliyeti olmadığını' hem de 'her bilim alanının kendi terimleriyle öğrenilmesi gerektiğini' kavramışlardır. Artık sıra metnin çevriyazı alfabesiyle yazılmasına gelmiştir. Bunun için de Osmanlı Türkçesi derslerinde verilen transkripsiyon alfabesi bilgisi son derece önemlidir. Vezin doğru bulunduğu Arapça ve Farsça kelimelerde değil, ama çoğunlukla Türkçe kelimelerde ortaya çıkan okuma zorlukları ise Eski Anadolu Türkçesi ve gramer bilgisi ile aşılabilmektedir. Arapça ve Farsça izafet terkihi kurallarının bilinmesi de bir zaruret olarak karşımızdadır ve bunlar da doğal olarak önce Türkçede belirtili isim tamlamasının iyi kavranılmış olmasına ve izafet terkihinin de bunun tersi istikametinde işlediğinin bilinmesine bağlı olarak son derece kolay bir şekilde çözülebilir. Metinde geçen kelimelerin anlamları bulunup kelime defterine ve terkipler de metindeki anlamı üzerinden tanımlanarak beytin altına yazılmalıdır. Beyitler sırasıyla sahip oldukları anlatım şemasına göre işlenerek diğer adımlara geçilir. Anlatım şeması, Roman Jacobson'un bir dilsel bildirişim için belirlediği temel öğeler üzerinden beyte uygulanarak hazırlanır. Bunlar sırasıyla: Gönderici- Özne-Mesaj-Nesne-Alıcı şeklinde aynı düzlemde yazılarak şematize edilmelidir. Bir başka ifadeyle metin eylem plâni olarak da

nitelenebilecek bu plân, incelenen beytin üç temel ögesine cevap verecek niteliktedir ve bunlar şerhin en önemli adımıdır. Bu ögeler üç adımda çözümlenir. Bunlar: Ne diyor?; Ne demek istiyor?; Nasıl diyor adımlarına kapı açar. Ne diyor? adımı beytin anlamlı bir nesir cümlesine dönüştürülmesi söz konusudur. Bu cümle şiir dilinin doğası gereği sentaksı bozuk olan yapısının Türkçe kurallı bir nesir cümlesine dönüştürülmesidir. Bu işlem sırasında incelenen metnin gazel olması hâlinde, birinci beyitte *aa* kafiyesi gereği tırnak içinde, birbirinden noktayla ayrılan iki nesir cümlesi söylenir. İkinci beyitte ise kafiyenin *ba* olması sebebiyle bu defa yine tırnak içinde, aynı yüklemle bağlanan ve birbirinden virgülle ayrılan iki cümle söylenmelidir. İşlem gazelin diğer beyitlerinde de kafiyeye uygun olarak *ca*, *da*, *ea* şeklinde devam eder. Yine bu işlem sırasında varsa anlamı kendi içinde tamamlanmayıp diğer beyitte devam eden merhun beyitler de tespit edilmeli, hiçbir ek ve harf bile ihmal edilmemelidir. Ne demek istiyor? sorusunun karşılığı olan ikinci öge için bütün beyitlerin söylemi analiz edilerek Klâsik Türk şiir geleneğinde neyi karşıladığına geniş olarak bakılmalıdır. Bu konularda rehberimiz metin şerhi alanında yazılan, bu edebiyatın mazmun ve mefhumlarını açıklayan, ansiklopedik şiir sözlükleri ve Osmanlı şiir kılavuzu gibi eserlerdir. Bu konularla ilgili literatür ders izlenmesinde de yazılarak okunacak kitaplar ve ders kitabı şeklinde dönem başında öğrencilere duyurulur. Meselâ sevgilinin güzellik unsurlarından olan saçın şekil, renk, koku ve işlevinin karşıladığı anlam zenginliği gibi unsurlar bu kabildir. Yine beyitteki tipoloji ve üçgensel aşk bağlamında sevgili-âşık-rakip gibi unsurların benzetileni olan unsurların tespiti ile bunların tabiattaki veya tasavvufî söylemdeki karşılıkları da bu çerçevede söz konusu edilir. Beşerî olarak sevgili/sultan; âşık/köle-bende; âşığın gönlü bir ülke; âşığın sevgilinin kendisine aldırmağından hareketle varlığına hükmettiği rakibin bayağı varlıklar olarak düşünülmesi (eşek, it, domuz, dev vb.) gibi pek çok bilgi bu kapsamdadır. Tasavvufî mânâ bakımından ise üçgen bu defa Tanrı-sâlik-nefs arasında şekillenir veya tabiatta gül-bülbül-diken üzerinden çözümlenir. Buna benzer geleneğin içinde yer alan binlerce bilgi, mazmun ve anlatı araştırılıp beytin anlamına ulaşılır. Öğrenciyi bu zorlu yolun çıkmazlarından selamete ulaştıracak olan güç, öğretmen bilgi, donanım ve yönlendirmelerinde gizlidir. Üçüncü öge olan nasıl diyor? sorusu ise belâgat ilmi içinde yer alan edebî sanatlardır. Teorik olarak giriş dersinde verilen bu sanatlar beyitler etrafında örnekler üzerinden gösterilerek izah edilir. Metin incelemesi böylece tamamlanarak öğrencinin zihninde bir edebî tenkit ve estetik beğeni oluşturulur. Bu işlemlerin hepsi metnin yazıldığı dönem kadar, metni üreten sanatkârın bağlı bulunduğu mektep, muhit ve sanat algısı üzerinden gerçekleştirilir. Bu defa da işin içine şair veya yazarın biyografisi dâhil olur. Bunun için de öğrenci, bilim alanının edebiyat tarihi ve tezkirelerine; akademik olarak hazırlanan monografik çalışmalara yönlendirilir. Bunlara poetik çalışmaları ve şiir tahlili kabilinden eserleri de eklemek gerekir. Söylenice ve anlatılacak çok şey var, ama hepsini söylemenin bu yazının hacmini zorlayacağını düşünüyorum.

Sonuç olarak öğreticinin varlığı kadar öğrenecek olanların da ilgi ve samimi yaklaşımını gerektiren Klâsik edebiyat eğitiminin zorlu yolculuğu, daha nice yüzyıllarda gelenekteki usuller ve modern okuma yöntemleriyle desteklenerek sürüp gidecektir. Bu bilim alanının bir öğreticisi olarak merkezde ister öğretmen isterse öğrenci olsun, başarıya giden yolun engellerinin sevgiyle kaldırılması hâlinde öğrenmenin, ortak bilgi üretmenin keyfi ve edebî zevkin tesisinin her şeye rağmen mutlaka gerçekleşeceğine inancım tam ve öğretme hayallerimden asla vazgeçmeyeceğim. Benim için yüksek bir ideal olan bu yolda, bazen yalnız ve çaresiz olduğum düşüncesine kapılmıyor da değilim, ancak etrafımda eğitim ve inancından emin olduğum gençler çoğaldıkça, hayallerimin onlar tarafından geleceğe taşınacağına dair güvenim de yeniden filizlenerek artıyor.

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 6, Aralık/December 2023)

Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye'deki Sosyolojiye Kısa Bir Bakış

A Brief Overview Of Sociology in Turkey at 100 Years of the Republic

Nilgün ÇELEBİ

Prof. Dr.

nilguncelebi@gmail.com

 ORCID 0000-0001-6442-0117

Derleme

Geliş Tarihi/Received: 07.11.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 15.11.2023

Atıf/Citation

Çelebi, Nilgün (2023), "Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye'deki Sosyolojiye Kısa Bir Bakış", *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 105-112.

Çelebi, Nilgün (2023), "A Brief Overview Of Sociology In Turkey at 100 Years of the Republic", *bitig Journal of Faculty of Letters*, 3 (6), 105-112.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.

This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz Bu makalenin konusu Türkiye'deki sosyolojinin tarihçesini özetlemektir. Türk entelektüellerinin sosyoloji ile tanışması 19. yüzyılda başlar. Sosyoloji öncelikle Osmanlı devletinin zayıflamasına karşı çareler üretme olasılığı olabilecek bir bilgi gövdesi olarak görülür. Cumhuriyet döneminde sosyolojiden beklentiler değişir. Sosyolojinin genç Türkiye Cumhuriyeti devletinin bekası için çok önemli bir misyon olan ulus inşasının yollarını gösterecek bir bilgi gövdesi olması beklenir. İlerleyen dönemlerde sosyolojinin daha sivil bir formata dönüştüğü gözlemlenir. Günümüzde 2022-2023 ders yılı sonu itibarıyla Türkiye'de toplam 105 üniversitenin 121 farklı pozisyonunda sosyoloji lisans eğitimi yapılmaktadır. Devlete ait üniversitelerin 1. öğretiminde 83 ikinci öğretimde 13 lisans eğitimi mevcuttur. Ayrıca 3 üniversite sosyoloji açık öğretim programı yürütmektedir. (16 üniversitenin 13'ünde 2. öğretim, 3'ünde açık öğretim sosyoloji programı vardır). Vakıf ve özel üniversitelerdeki sosyoloji lisans eğitimi sayısı ise 22'dir. Sosyoloji öğretimine gösterilen ilgi olumlu bir tablo sunmaktadır. Ancak bu ilgiye rağmen sosyologların kamu ve özel sektörde istihdam edilmelerinde sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunun giderilmesinin yollarından biri sosyoloji bölümlerinde verilen eğitimin içeriğinin sosyal hayatla bağlantılı olmasıdır.

Anahtar sözcükler: sosyoloji, toplum, devlet, birliktelik, istihdam

Abstract The subject of this article is to summarize the history of sociology in Turkey. Turkish intellectuals became acquainted with sociology in the 19th century. Sociology is primarily seen as a body of knowledge that could possibly produce remedies against the weakening of the Ottoman state. During the Republican period, expectations from sociology changed. Sociology is expected to be a body of knowledge that will show the ways of nation building, which is a very important mission for the survival of the young Turkish republic. In the following periods, it is observed that sociology transformed into a more civilian format. Today, as of the end of the 2022-2023 academic year, sociology undergraduate education is offered in 121 different positions in 105 universities in Turkey. There are 83 undergraduate programs in the first education of state-owned universities and 13 in the second education. In addition, 3 universities run open education programs in sociology. (Out of 16 universities, 13 have 2nd education and 3 have open education sociology programs). The number of sociology undergraduate programs at foundation and private universities is 22. The interest in sociology education presents a positive picture. However, despite this interest, there are problems in the employment of sociologists in the public and private sectors. One of the ways to overcome this problem is to link the content of the education given in sociology departments to social life.

Keywords: sociology, society, polity, socius, employment

Giriş

Sosyal hayatın işleyiş düzeni, sosyal olayların akışı ve geçireceği aşamalar ilk çağlardan beri gerek sosyal olaylara yön vermek isteyen yöneticilerin gerek sosyal hayat üzerine düşünen bilgi üreticilerinin dikkatlerini çekmiştir. Önceleri yaşam deneyimleri ve sosyal felsefe gibi aynı konuya yönelik iki farklı etkinlik olarak yürütülen bu tanıma, betimleme, açıklama, anlamlandırma ve yorumlama girişimleri 19.yüzyılda bilim şemsiyesi altında yürütülmeye başlanır. Auguste Comte'un verdiği adla insan birlikteliklerini tanıma etkinliğinin adı sosyoloji olarak belirlenir. Bu makalede sosyolojinin Osmanlı döneminden Cumhuriyet Türkiye'sine uzanan tarihsel gelişimi konu edilmektedir.

Sosyolojinin Türkiye'deki Uzun Yürüyüşü

Sosyoloji Auguste Comte tarafından 1838 yılında bir bilim dalı olarak bilgi dünyasına sunulduğu ilk yıllardan itibaren Türk aydınlarının da ilgisini çekmiştir. Bilindiği üzere Sosyoloji A. Comte tarafından pozitif bir bilim olarak betimlenir. Pozitif bilim olmak o

dönemde sözünün güvenilirliğinin kanıtı gibi görülür. Sosyolojinin geçmişten günümüze insan birlikteliklerinin açıklanması, günümüzün sosyal sorunlarının çözümü ve geleceğin sosyal olay ve birlikteliklerinin kestirilmesi üzerine güvenilir söz söyleyebilme kapasitesine sahip olduğu anlayışı çeşitli ülkelerde heyecanla benimsenmeye başlanır. Bu ülkelerden biri de Osmanlı devletidir.

İlber Ortaylı'nın kitabına verdiği İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı başlığı 19.yüzyıl Osmanlı devletinin o dönemi için kullanılabilecek en etkili ifadelerin başında gelir. Orta çağa son verme iradesini sergileyebilen Osmanlı ne yazık ki Yeni Çağ'ı kapatıp Yakın Çağ'a adım atanlarla arasındaki ticari, sınai, askerî, sivil, siyasi ve entelektüel güç farklılığına yol açan etkenlerin önemli bir bileşeni olan bilim ve teknikte gereken atılımı gösterememekte, rekabet imkânını hızla yitirmektedir. Bu sorunlara çözüm arayan başta Osmanlı devlet ricali için sosyoloji ilgilenilmeye değer bir alan olarak görülür. Sosyolojiyi Osmanlı siyasi ve entelektüel ortamına taşıyanlar öncelikle Sadaret makamı da denen Babiali, daha açık bir ifadeyle dönemin siyaset, idare ve matbuat hayatının ileri gelenleri ile Darülfünun'daki bazı hocalardır. Buradaki ilginç nokta sosyolojinin sarayı destekleyenler kadar saraya muhalifler arasında da taraftar bulmasıdır. Zira seçtikleri yol ne olursa olsun hepsinin ortak amacı devletin devamlılığını sağlamaktır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti kurucularından ki Meclis-i Mebusan Reisliği de yapmıştır, Ahmet Rıza'nın Fransa'da yayımladığı Meşveret dergisinin logosu Nizam ve Terakki'dir. Bu ifade A. Comte'un da sloganıdır: Order et progress. Ahmet Rıza Jön Türklerin kurmakta oldukları derneğin adının da Nizam ve Terakki olmasını önermişse de diğer üyeler derneğin adının İttihat ve Terakki olmasını daha uygun bulmuşlardır. A. Comte'un sosyolojiden beklentisi şeyler ve kavramlar arasındaki bağların koptuğu metafizik dönemi yaşayan Fransa'nın bu kaotik durumdan çıkmasının ve düzenin tesis edildiği aşamaya geçip ilerlemeye başlamasının yolunu göstermesidir. İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri ise Osmanlı devletinin dağılmakta olması karşısında önceliği dağılan parçaları bir araya getirmeye vermişlerdir. Osmanlı'da sosyolojinin devletin yönetiminden de öte devletin bekası üzerinde de etkili olabileceği umudu Osmanlı dönemindeki sosyolojinin bilim olarak konumlanmasında da etkili olmuştur.

Türkiye'de sosyoloji denince akla gelen ilk ad Ziya Gökalp'tir. O sosyolojisini, Osmanlı devletindeki kurumların ve imparatorluk tebası unsurların bir tespiti tanesi gibi dağılımlarının kaynağını gerek bu unsurların gerek rical-i devletin zihinlerindeki epistemolojik/metodolojik yanlışlardan kaynaklandığı tezine dayandırmaz. (Oysa A. Comte Fransa'daki kaotik durumun zihinlerdeki karışıklıktan kaynaklandığını, pozitif bilim sayesinde düşüncelerin berraklaşacağını, berrak zihinli kişilerin de düzenli bir toplum oluşturacaklarını ileri sürmüştü). Ziya Gökalp sosyolojisini daha ontolojik bir temelden hareketle kurar. Zaten dağınık olan parçalardan toparlayabildiklerini bir bütüne ait kılma idealini ve sonra da bu parçalar arası dayanışmanın imkânı arayışını yansıtan bir sosyoloji anlayışı geliştirir. Biz buna idea yönelimli polity (devlet?) merkezli bir sosyoloji tavrı diyoruz.

Osmanlı döneminde sosyolojiden bilimsel bir bilgi gövdesi olarak söz eden ilk yayınlar dergilerdir. *Servet-i Fünun*, *Meşveret*, *Hüsün* ve *Şiir* gibi dergilerin bazı sayılarında sosyoloji ile ilgili makaleler yayımlanmışsa da kapağında sosyoloji kelimesi geçen ilk dergi *Ulum-i İktisadiyye ve İctimaiyye*'dir. Dergi 1908-1911 yılları arasında 27 sayı yayımlanır. Yayımlayanlar Ahmet Şuayp, Mehmet Cavit ve Rıza Tevfik (Bölükbaşı)dir. İçinde sosyoloji makaleleri olan ikinci dergi *Bilgi Mecmuası*'dir. Türk Bilgi Cemiyeti'nin yayını olan bu dergi 1914'te yayımlanır. Sosyoloji makaleleri yayımlayan üçüncü dergi İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Kürsüsü'yle bağlantılı olarak 1915'te kurulan *İctimaiyyat Darülmesaii*'nin yayını *İctimaiyyat Mecmuası*'dir. 1917 yılında yayımlanmaya başlanan bu derginin yayımlayıcısı Ziya Gökalp'tir. Bu dergi günümüzde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi adıyla yayımlanmaktadır.

Osmanlı döneminde kapağında sosyoloji kelimesi geçen ilk kitap ise 1912'de Fransızca'dan Türkçeye çevrilen *İlm-i İctimai Nedir* adını taşır. Kitabın yazarı Celestine Bougle, çeviricisi

Mustafa Suphi'dir. Türkçe'deki ilk sosyoloji ders kitabı Ziya Gökalp'in İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde verdiği derslerin metni olan *İlm-i İctimai*'dir. Bunun yayım yılı 1913'tür.

İlk sosyoloji dersinin kim tarafından nerede verildiği konusunda netlik olmamakla birlikte genel kabul İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencilerine Ahmet Şuayp'ın 1910 yılında İlm-i Cemiyet adlı bir ders verdiğidir. Ziya Gökalp ise 1911/1912 yılında Selanik'teki İttihat ve Terakki Sultaniye'sinde sosyoloji dersi vermiştir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi içinde Sosyoloji Kürsüsü kurulması ve bu kürsüye hoca olarak Ziya Gökalp'in atanması 1914'te gerçekleşir.

Bilindiği üzere 1914 yılında 1. Dünya Savaşı çıkar. Ancak Osmanlı bu savaştan önce de yıllardır savaş içinde olan bir devlettir. 1877 Osmanlı-Rus Savaşı, Balkanlar ve Ortadoğu'daki ayaklanma ve savaşlar, Doğu Anadolu'daki ayaklanmalar devletin temel kurumlarının düzenli çalışmasına imkân vermeyecek boyutlara ulaşır. 1918'te Dünya Savaşının bitmesinin akabinde yaşanan Millî Mücadele dönemi gerek devletin imkânlarını gerek ülke insanının enerjisini bilime hasretmesinde engel teşkil eder. Bu ortam 19. yüzyıl döneminin aydınları gibi 20. yüzyıl sosyolog ve sosyal bilimcilerinin de sosyolojiden beklentilerini etkiler. Bu noktada 1921 yılında Torino'da toplanan Uluslararası Torino Sosyoloji Kongresine Osmanlı devletinin Muslihiddin Adil başkanlığında bir heyetle katıldığını da not edelim. Ne var ki sarayın diğer girişimleri gibi bu çabaları da Osmanlı devletinin yıkılmasını önlemeye yetmez. Milli Mücadele yanlıları Anadolu coğrafyasındaki Türk unsuruna dayalı yeni bir devlet kururlar.

Bu dönemin öncekinden farkı 'ittihat' fikrinin ötelenmesi onun yerini 'ulus inşası' idealinin almasıdır. Mustafa Kemal Atatürk'ün 'Fikirlerimin babası Ziya Gökalp'tir.' cümlesi bu bağlamda anlamlıdır, Atatürk ve Ziya Gökalp arasındaki zihinsel bağı kavramamızın ipucudur. Ziya Gökalp'in elde kalan parçalar arasında dayanışmayı öne çıkaran, Emile Durkheim çizgisindeki kolektif bilincin kişinin seçenekleri ayırt etme, seçim yapma, karar verme süreçlerini belirleme yönünde etkileyeceğine dair beklentisi Cumhuriyet dönemi sosyolojisinde de bir ekol olarak devam eder. Bu çizgiye polity (devlet?) merkezli idea yönelimli sosyoloji anlayışı demekten yana olduğumuzu yukarıda ifade etmiştik. Bu noktada Ziya Gökalp'in E. Durkheim'in doğrudan izleyicisi olduğunu ileri sürmek her ikisine de haksızlık olacaktır. Ziya Gökalp dayanışmadan yanadır, kolektif bilincin kişi üzerindeki etkisini onaylar ama bu onun E. Durkheim'in diğer görüşlerini de tamamen benimsediği ve kendinin ondan ayrı bir sözünün olmadığı tarzında anlaşılmalıdır.

Ziya Gökalp dışında bir başka çizgi Prens Sabahattin tarafından çizilir. Prens de Türkiye'nin nasıl kurtarılacağı üzerine düşünür. Prens Z. Gökalp'ten farklı olarak bu kurtuluşun kolektif bilinçten kişiye doğru değil düşünce, inanç ve teşebbüs hürriyetine sahip kişiden kolektif bilince doğru giden bir hareketle sağlanabileceği anlayışını benimser. Sloganı Adem-i Merkezîyetçilik ve Teşebbüs-ü Şahsî'dir. Ancak Prens Sabahattin'in görüşleri Cumhuriyet Türkiye'sinde ne resmî mahfillerde ne akademide ne kamuoyunda ve onun sözcüsü olması beklenen basında kabul görür. Prens Sabahattin çizgisinin yansımalarını Türk siyasi hayatında kısmen 'Özallı yıllar' olarak siyasi tarihimize geçen dönemde görebiliriz. Sosyoloji camiası içinde ise Şerif Mardin ve Nilüfer Göle'nin aynı zaman mekân bileşkesini paylaşan insan birliktelikleri arasındaki yakınlaşma ve uzaklaşmaları, çekme ve itmeleri içinde sergilendikleri ortamların tarihsellikleri ve kültürellikleri temelinde, sosyal hayattan toplanan verilerle açıklama gayretleri onları Prens'in çizgisine yaklaştırır. Biz bu çizgiye veri yönelimli, 'insan birlikteliği/birliktelik' (socius?) merkezli sosyoloji tarzı diyoruz. Burada kullanılan insan birlikteliği ya da birliktelik kavramı her türlü insan birlikteliklerine işaret eder. Bu birliktelikler sosyal hayat içinde gerek sosyal kişilerin gerek kolektif kişiliklerin süreklilik ve yaygınlık kazanan, süreçselleşen yapma ve etmelerinin, sunumlarının olaydan olguya, gruplaşmaya, farklı derecelerde yapılaşmaya, kurumsallaşmaya uzanan bir seyir

izlemesiyle ve bir kategorizasyon, bir interseksiyonaliteye yol açmasıyla hayatıyet kazanır. Bu insan birlikteliği betimlemesi aslında günümüzde toplum dediğimiz birliktelik formunun daha kapsamlı, ayrıntılı ve daha gerçeğe yakın bir tarzda betimlenmesidir. İnsan birlikteliklerinin mekanik bir yapboz oyunu gibi değil ama tarihselliğe ve kültürelliğe sahip özel bir varoluş tarzı olarak görülmesi imkânını ve fırsatını sunar, pekiştirir. Sosyolojimizde Prens Sabahattin'in görüşleriyle bağlantıları olmamakla birlikte çalışmalarında alttan alta tarih ve kültürün gürül gürül aktığı diğer adlar Niyazi Berkes ve Baykan Sezer olarak ifade edilebilir.

Türkiye'deki sosyoloji anlayışında üçüncü çizgiyi yine veri yönelimli ama toplum (society) merkezli olarak adlandırmaktan yanayız. Bilindiği üzere 'toplum' ulus-devletin sivil okuması olup modern bir insan birlikteliği formudur. Nasıl ki ulus-devletin tarih sahnesine çıkışı Fransız devrimi süreci içinde adım adım gerçekleşmiş ise toplum da yine bu süreçte ulus-devletle birlikte inşa edilen bir birliktelik formudur. Toplum aradaki tüm farklılıklara rağmen kederde, sevinçte, tasada, kıvançta ortak olan ya da olması beklenen, nitekim bu idealleri gerçekleştirmek üzere özel kurumların tesis edildiği insan birlikteliğidir. Toplum merkezli sosyoloji bu toplumun 1923'te cumhuriyetin kuruluşuyla tesis edildiği sayılısından hareketle, sosyolojik araştırmanın temelini bu tarihi dikkate alarak sosyal kişiler ve kolektif kişilikler arası işlevsel ya da bozuk işlevsel ilişkiler ağına dayandırır. Bu çizginin temsilcileri olarak Behice Boran, İbrahim Yasa, Mübeccel Belik Kıray ve sonraki kuşaktan Emre Kongar adları ifade edilebilir. Bu adların birleştikleri bir nokta da konularına ya doğrudan ya da görünenin itici gücü olarak makro seviyeden bakma eğilimleridir. Öte yandan bu çizginin yani toplum merkezli, veri yönelimli sosyoloji çizgisinin Türkiye'deki çok özgün bir adı Gerhard Kessler'dir. G. Kessler'in Türkiye'deki sosyolojinin kurumsallaşma tarzı ve gelişim doğrultusundaki önerilerini ifade ettiği metni bugün bile tazeliğini korumaktadır. G. Kessler'in sosyoloji anlayışının somutlaştığı örnek Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'dur. G. Kessler ve Z. F. Fındıkoğlu'nun birleştikleri diğer bir nokta ise konularını doğrudan mezzo seviyede ele alma eğilimleridir.

Bu noktada şu da not edilmelidir ki, burada sosyologlarımızın ana metinleri üzerinden yapılan ve sosyologlarımızın sosyoloji yapma tarzları, içinde yaşadıkları birliktelik formunu nasıl tahayyül ettikleri ve analiz birimlerinin ne olduğu temelinde yapılan bu ayrıştırma Türkiye'deki sosyoloji tarihi üzerine yazan herkesin paylaştığı bir bakış olarak nitelendirilemez. Günümüzde hâlâ Türkiye'deki sosyolojiyi Ziya Gökalp-Prens Sabahattin farklılığı üzerinden betimleyenler vardır. Başka bir görüş ise H. Bayram Kaçmazoğlu'nun İstanbul Ankara ekolleri arasında yaptığı ayrıştırmaya dayanır. Kanımızca bu betimlemelerin hepsi ayrı bir değer olarak görülmelidir. Bunlar birbirini dışlayan farklılaştırmalar olarak değil farklı ölçütler temelinde yapılan kategorileştirmeler olarak alınmalıdır. Tarihsel bağlamda özetlemeye çalıştığımız sosyolojimizdeki bu panoramik görüntü içindeki farklı çizgiler, yönelimler ana hatları ile günümüzde de devam etmektedir. Kuşkusuz bir yandan bu süreklilik gözlemlenirken bir yandan da dünyadaki sosyolojik tavır ve yaklaşımlardaki, metodolojik ve teorik bağlamlardaki değişme ve dönüşmelerden de etkilenilmektedir.

Yukarıda değinilen 'toplum merkezli veri yönelimli' sosyoloji anlayışı 2. Dünya Savaşı sonrası sosyoloji çalışmalarında temel paradigma olarak kabul edilmişti. Kuşkusuz, bu sosyoloji anlayışına 19. yüzyıldan beri karşı duranlar olmuştur. Alman düşünce geleneğinin kültür temelli bakışı, tarihsel maddeci yaklaşımın ekonomi politik temelli analizleri, 1950'lerde Birleşik Amerika içinden sosyolog Wright Mills'in Talcott Parsons'dan hareketle 'Grand Theory' eleştirileri uzun yıllar sosyolojinin elbise dolabındaki iskelet muamelesi görmüştür. Nitekim 20. yüzyılın son on yılından günümüze gelen süreçte sosyolojiye yöneltilen bu eleştiriler ve bunlara eklenen yenileri günümüz sosyolojisinde paradigma değişikliği olmasa bile paradigma çeşitliliğine yol açmıştır. Kuşkusuz Türkiye'deki sosyoloji çalışmaları da bu genel süreçten etkilenmektedir. Gözlemlerimize göre genç kuşak sosyologlarımızın yayınları dünya literatürünü dikkatle izleyen bir bakışın ürünü olup bunlar uluslararası literatüre giren çalışmalarla rahatlıkla boy ölçüşebilecek seviyede başarılıdır.

Günümüzde Durum

Sosyolojinin günümüzdeki durumuna bireysel başarılar değil ama kurumsal gelişim açısından baktığımızda da yüzümüzü güldüren örneklerle karşılaşmaktayız. Araştırma ve yayın alanında akademik niteliği yüksek dergilerin yayımlandığını, saygıdeğer yayınevlerinde sosyologlarımızın kitaplarının basıldığını gözlemlemekteyiz. Nebiye Konuk Kandemir'in Yükseköğretim Kurulu kayıtlarından tespit ettiği üzere 2022-2023 ders yılı sonu itibarıyla devlete ait üniversitelerin birinci öğretimde 83, ikinci öğretimde 13, açık öğretimde 3, vakıf statüsünde ise 22 üniversitede toplam 105 sosyoloji lisans eğitimi veren bölüm bulunmaktadır (Gerek birinci ve ikinci öğretim yapılan bölümler gerek açık öğretim yapılan bölümler aynı üniversite çatısı altında oldukları için toplam 121 değil 105 olarak belirtilmiştir.). Yine Yükseköğretim Kurulu kayıtlarına göre 2022-2023 ders yılı sonu itibarıyla sosyoloji lisans programında kayıtlı devlet üniversitelerinin birinci öğretiminde 19.849, ikinci öğretiminde 2.037, açık öğretimde ise 111.940 öğrenci bulunmaktadır. Aynı dönemdeki öğretim üyesi sayısına baktığımızda devlet üniversiteleri sosyoloji bölümlerinin birinci öğretimde 605, ikinci öğretimde 111 öğretim üyesi istihdam ettikleri görülmektedir. Vakıf üniversitelerindeki sosyoloji bölümü öğretim üyesi sayısı ise 134'tür.

Gençlerin sosyolojiye yönelmeleri açısından bakıldığında, bu rakamlar sosyoloji adına memnuniyet verici verilerdir. Öte yandan sosyoloji açısından bir sorunumuz bulunmaktadır ki o da sosyologlarımızın topluma hizmet etme konusunda karşılaştıkları bariyerlerdir. Sosyologların sosyolojiye ilişkin bilgi ve becerilerini icra edebilecekleri, bilgi ve becerilerini topluma sunabilecekleri üç alan vardır: Yükseköğretimde akademisyenlik, orta öğretimde öğretmenlik ve çeşitli özel ve kamusal kuruluşlarda sosyologluk. Sosyologlarımızın akademisyen ve öğretmen olma gibi idealleri varsa da bu ideale ulaşabilme imkân ve fırsatları giderek daralmaktadır. Üniversitelerin ve liselerin sosyolog istihdam etme kapasiteleri ile sosyoloji diplomasına sahip olanların sayıları arasındaki açıklık giderek büyümektedir. Bu durum karşısında alınan tavırlardan biri genelde üniversite özelde sosyoloji eğitiminin meslek değil formasyon kazandırmak amaçlı olduğu, dolayısıyla sosyolojinin bir meslek olarak görülmemesi gerektiğidir. Diğer bir tavır ise ki biz bu tavırdan yanayız, sosyolojinin bir meslek olduğudur. Zira sosyoloji eğitimi temel bilimsel bilgi üretiminin yani kavram kuram geliştirmenin yanı sıra sorunlara çözüm önerme anlamında politika da üretebilen bilgi ve beceriye sahip sosyologlar yetiştirmeye yönelik olmalıdır. Sosyolojik bilgi kuramsal ve empirik bilginin toplamıdır. Temel bilim; kuramın ve verinin bileşkesi olan araştırma tipine dayanır. Veriyle sınınamayan, sınınamayan kuramsal sözün/kavramın bilimde yeri yoktur. Ne var ki sosyoloji bilimsel bilgi üretiminden ibaret değildir. Bilim soyut bir bilim için yapılmaz. Bilimsel bilgi üretme etiği; bir bilim dalında üretilen bilginin hayata uyarlanmasıyla, tatbikiyle, uygulanmasıyla da sorumlu olduğuna işaret eder. Uygulamalı sosyoloji bilimsel bilgiyi hayatın herhangi bir alanındaki sorunun çözümüne uyarlayabilen sosyoloji alanıdır. Sosyoloji eğitimi sadece kuramsal bilgilerin aktarıldığı bir etkinlik olamaz. Sosyoloji eğitimi gerek kuram ve empirinin bileşkesi olan sosyolojik bilginin üretilmesi sürecini öğreten gerek bu bilgiyi sosyal hayatın herhangi bir sorununun çözümüne uyarlayabilme bilgi ve becerisini kazandıran bir eğitim olmalıdır. Bu, gerek toplumun kaynaklarıyla eğitim öğretim yapılan her kurumun topluma ödemesi gereken borcu gerek bilim etiğinin gerekliliğidir.

Öte yandan şu nokta da özellikle önemlidir: temel ya da uygulamalı sosyolojide yoğunlaşma sosyoloğun ilgi alanıyla, imkân ve koşullarıyla bağlantılı bir konudur. Bazı sosyologlar temel araştırma içinde bazıları temel araştırma sonunda ortaya çıkan bilimsel bilgiyi hayata uyarlayabileceği uygulamalı, politika önerici sosyoloji içinde kendini daha verimli görebilir. Mesleklerinin hangi alanına yönelecekleri kendi öznel seçimleridir. Diploma veren bölümlerin açtıkları dersler için böyle bir seçim söz konusu değildir. Bölümler hem kuram/kavram hem politika üretimine yönelik dersler vermekle yükümlüdür. Bunlar arasından seçimi yapacak olan sosyolog adaydır.

Sonuç

Cumhuriyetin 100. yılında sosyolojinin Türkiye'deki yolculuğunu konu edinen bu makalenin sonunda özellikle genç kuşakların dikkatlerine sunulmasında fayda görülen bazı noktaları vurgulamanın gerekli olduğu da açıktır. Öncelikle vurgulanmalıdır ki sosyoloji sadece Türkiye için değil dünyanın neresinde olursa olsun doğal ve sosyal hayatı gerek dün paylaşmış gerek bugün paylaşmakta olan gerek yarın da paylaşacak olan tüm sosyal kişiler ve onların oluşturdukları birliktelik formları için söz söyleme yükümlülüğünü üstlenmesi gereken bir bilim dalıdır. Sosyologlar işte bu yükümlülüğü taşıma yetkinliğine ve sorumluluğuna sahip olduklarının bilinciyle kendilerini yetiştirmelidirler. Bunun için sosyal hayatın dünü ya da bugününe ilişkin verilerini toplayabilecekleri araştırmalarını yapmalı, verilerini kavrama taşıyarak bulgulaştırabilmelidirler. Ancak sosyoloğun sorumluluğu sosyolojik bilgiyi üretmekle sınırlı değildir. Sosyolog bunun yanısıra Aristoteles'in Phronesis olarak adlandırdığı yaşama sanatındaki performansı pratik bilgelige dönüştürecek politika önerileriyle de sosyal hayat alanına, kamusal hayata katkılarını sunmalıdır.

Kaynaklar

- Bogle, Celestine (1909-1912/2014), "Sosyoloji Nedir?", çev. İsmail Suphi, çevrim yazı A. Erdoğan, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 28 (1), 323-334.
- Coşkun, İsmail (1991). "Sosyoloji Bölümünün Tarihine Dair", yay.haz. İsmail Coşkun, *75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji*, 13-27, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Çelebi, Nilgün (2015) "Sosyoloji Tarihimize Kısa Bir Bakış", yay.haz. Nevin Güngör Ergan, *Türkiye'de Sosyolojinin Yüz Yılı Sosyoloji Konferansları Özel Sayı* (52), 13-28.
- Ergin, Osman (1941), *Türkiye Maarif Tarihi* c. 3, İstanbul: Osmanbey Matbaası.
- Erişçi, Lütfi (1942), "Türkiye'de Sosyolojinin Tarihçesi ve Bibliyografyası", *Sosyoloji Dergisi*, 1(1), 158-167.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri (1950), "Profesör Kessler'i Uğurlarken", *İş*, 17(113), 5-18.
- Fildiş, Berna (2019), "Türk Sosyoloji Cemiyeti'nin Resmî Dergisi: Sosyoloji Dünyası", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(36), 443-476.
- Kaçmazoğlu, Hacı Bayram (2003), *Türk Sosyoloji Tarihi 2.*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kafadar, Osman (1998), *Türkiye'de Yükseköğretimde Felsefe Eğitimi-Tarihsel Gelişim ve Lisans Eğitiminin Bir İncelenmesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Konuk Kandemir, Nebiye ve Işık, E (2023), "Türk Yükseköğretiminde Sosyoloji Eğitiminin Son Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme", *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10(2). 740-759.
- Meriç-Yazan, Ümit (1997), "Önsöz", *İçtimaiyat Mecmuası* 1-6 1917, reprint, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Araştırma Merkezi.
- Toprak, Zafer (1987), "Türk Bilgi Derneği (1914) ve Bilgi Mecmuası", *Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri*, yay.haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 247-254.
- Toprak, Zafer (1988), "Giriş Türkiye'de Toplumbilimin Doğuşu", *Türk Toplumbilimcileri 2*, Emre Kongar, İstanbul: Remzi Kitabevi, 13-29.
- Toprak, Zafer (2012) "1921 Torino Uluslararası Sosyoloji Kongresi ve Türkiye", *Toplumsal Tarih Dergisi*, (225). 56-70.

Nilgün ÇELEBİ

Ülken, Hilmi Ziya (1950), "Türk Sosyoloji Cemiyeti", *Sosyoloji Dergisi*, 6, 137-139.

Ülken, Hilmi Ziya (1979), *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları.

Yalvaç, Mehmet (1985), "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Sosyoloji Eğitiminin Tarihçesi (1912-1982)", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ocak, 57-73.

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 6, Aralık/December 2023)

Türkiye Cumhuriyeti'nde İngiliz Filolojisi Eğitiminin Başlangıcı: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi-İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü

The Beginning of English Studies in the Republic of Turkey: Ankara
University, The Faculty of Languages, History and Geography-
Department of English Language and Literature

Sıla ŞENLEN GÜVENÇ

Prof. Dr.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

sguvenç@ankara.edu.tr

 ORCID 0000-0002-4707-6024

Derleme

Geliş Tarihi/Received: 07.11.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 15.11.2023

Atıf/Citation

Şenlen Güvenç, Sıla (2023), Türkiye Cumhuriyeti'nde İngiliz Filolojisi Eğitiminin Başlangıcı: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi-İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü, *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 113-135.

Şenlen Güvenç, Sıla (2023), The Beginning of English Studies in the Republic of Turkey: Ankara University, The Faculty of Languages, History and Geography-Department of English Language and Literature, *bitig Journal of Faculty of Letters*, 3 (6), 113-135.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.
This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yükseköğretim kurumu olan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (1935), eğitim faaliyetlerine Atatürk'ün de katıldığı resmî törenle Ankara-Ulus'ta bulunan Evkaf Apartmanı'nda 1936 yılında başlamıştır. 1940 yılında ise, Alman Mimar Bruno Taut tarafından tasarlanan, bugünkü binasına geçmiştir. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nde İngiliz Dili ve Edebiyatı ile Amerikan Kültürü ve Edebiyatı alanında lisans ve lisansüstü programları başlatan ilk yükseköğretim kurumudur. Kurulduğu yıllarda kürsüde bulunan öğretim üyeleri Doçent Saffet dengi (Korkut), Profesör Oliver Ralph Baker, Doçent Orhan Burian ve Doçent İrfan Şahinbaş'tan oluşmaktadır. Yeni Cumhuriyetin kültürel kalkınma politikası doğrultusunda, DTCF-İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü öğretim üyeleri hem bölümdeki öğrencilerinin yetiştirilmesi için çalışmış hem de farklı kurumlarda ders vermişlerdir. Bu doğrultuda Saffet Korkut ve İrfanbaş Şahinbaş uzun yıllar Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde, Orhan Burian ise Ankara Devlet Konservatuvarı'nda ders vermiştir. Birçok telif kitapları, akademik ve popüler edebiyat dergilerinde yayınlanan yazıları bulunan öğretim üyeleri, Batı edebiyatına ait eserlerin Türkçeye kazandırılması için de büyük emek vermişlerdir. Millî Eğitim Bakanlığı'nın 'Dünya Edebiyatından Tercümeler' serisi kapsamında ve Tercüme Bürosu'na bağlı *Tercüme* dergisinde, özellikle Shakespeare ve çağdaşları ile İrlanda tiyatrosuna ait oyunları çevirmişlerdir. Söz konusu yayınlar, Bakanlık tarafından okul kütüphanelerine ve köy enstitülerine yollanmaktaydı. Ders ve çeviri faaliyetlerine ek olarak DTCF, Ankara Halkevi ve radyo programlarında halka yönelik -Shakespeare, Byron, Beowulf vb. konular üzerine- konuşmalar yapmışlardır. Ayrıca Profesör İrfan Şahinbaş, Profesör Bedrettin Tuncel ile beraber, tiyatronun bir bilim dalı olarak ele alan, sonradan DTCF Tiyatro Bölümü olan Tiyatro Enstitüsü'nü kurmuştur ve Muhsin Ertuğrul ile beraber Türkiye'de devlet tiyatrolarının sayılarının artması için çalışmıştır. İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü'nün yetiştirdikleri öğrenciler sonradan Türkiye'deki diğer İngiliz Dili ve Edebiyatı, Amerikan Kültür ve Edebiyatı, Tiyatro, İngilizce Öğretmenliği, İngilizce Mütercim Tercümanlık gibi bölümleri kurmuşlar veya bu alanlarda çalışmışlardır. Bu anlamda, DTCF İngiliz Dili ve Edebiyatı kurucu öğretim üyeleri genç Cumhuriyet'in başkenti Ankara'da, İngiliz Dili ve Edebiyatı çalışmalarına ve toplumun aydınlanmasına büyük bir katkıda bulunmuş, yarattıkları ekol -eserleri ve yetiştirdikleri öğrenciler vesilesiyle- tüm Türkiye'ye yayılmıştır.

Anahtar sözcükler: İngiliz Filolojisi, D.T.C.F İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü, Üniversite Reformu, Hasanoğlan Köy Enstitüsü, Ankara Devlet Konservatuvarı, Saffet Korkut, Orhan Burian, İrfan Şahinbaş

Abstract The Faculty of Languages, History and Geography (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi), the first higher education institution of the Republic of Turkey, was founded in 1935 under the directives of Kemal Atatürk. The Faculty officially opened its doors at the Evkaf Apartment (Ulus) in 1936, and then, moved to its current building designed by Bruno Taut in 1940. The Faculty of Languages, History and Geography was also the first institution in Turkey to start an undergraduate and postgraduate program in English Language and Literature Studies, and, later, American Culture and Literature Studies. The academics of the English and Language Department worked to educate students at the Faculty as well as in other institutions in Ankara. In this respect, Saffet Korkut and İrfan Şahinbaş taught English at the Hasanoğlan Village Institute while Orhan Burian offered courses on Western literature and drama at the Ankara State Conservatory. In addition to their academic publications, and articles published in various popular literary journals, they made a vast contribution to the field of English literature through their translations. As part of the translation project administered by the Ministry of Education Translation Bureau, they translated several works, the majority of which were composed of plays by Shakespeare and his contemporaries, and the works of Irish playwrights such as Shaw and Synge. They were published by the Ministry of Education as individual books or in the journal of *Tercüme (Translation)*, which were then distributed to school libraries and village institutes. Furthermore, the public talks and lectures on literature delivered by these academics at the Faculty, at community centres and on the radio helped to enlighten the general public. Professor İrfan Şahinbaş, together with Professor Bedrettin Tuncel, established the Theatre Institute that later became the Theatre Department in the Faculty of Languages, History and Geography, and he also contributed, with Muhsin

Ertuğrul, to the increase of the number of state theatres in Turkey. The graduates of the Department of English Language and Literature went on to establish English Language and Literature, American Culture and Literature, Theatre, ELT, Translation and Interpretation departments at other universities or to work in the relevant fields all across Turkey. Thus, the founding members of the department contributed immensely to the field of English Language and Literature Studies as well as educating the general public. Their legacy lives on through their work and many generations of graduates of the department.

Keywords: English Studies, Faculty of Languages, History and Geography-Department of English Language and Literature, University Reform, Hasanoğlan Village Institute, Ankara State Conservatory, Saffet Korkut, Orhan Burian, İrfan Şahinbaş

Giriş*

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (1935), İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü, Türkiye Cumhuriyeti'nde İngiliz Dili ve Edebiyatı alanında lisans programı başlatan ilk yükseköğretim kurumudur. Kürsü, eğitim ve öğretime, 9 Ocak 1936'da, Atatürk'ün de katıldığı resmî törenle fakültenin kurulduğu ilk bina olan Evkaf Apartmanı'nda başlamıştır. Ankara-Ulus'ta bulunan söz konusu bina, günümüzdeki Küçük Tiyatro'dur. 1940 yılında, faaliyetlerini Ankara-Sıhhiye'de bulunan, Alman mimar Bruno Taut tarafından tasarlanan, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi binasında devam etmiştir. Yeni Cumhuriyetin kültürel kalkınma politikası doğrultusunda, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin öğretim üyeleri hem kendi öğrencilerinin yetiştirilmesinde görev almış, hem de akademik yayınları, çevirileri ve halka yönelik, DTCF'de, halkevinde, konservatuarda ve köy enstitüsünde verdikleri derslerle toplumun aydınlanmasına büyük katkıda bulunmuşlardır. Yetiştirdikleri öğrenciler, sonradan Türkiye'deki diğer İngiliz Dili ve Edebiyatı, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı¹, Tiyatro², İngilizce Öğretmenliği, İngilizce Mütercim Tercümanlık gibi kürsüleri kurmuşlar veya bu alanlarda çalışmışlardır. Bu çalışmanın amacı da, özellikle DTCF-Personel Arşivi'nde bulunan belgeler ışığında, Türkiye Cumhuriyeti'nde İngiliz Filoloji alanının temelinin atan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü'nün kurulduğu yıllarda bölümde bulunan değerli öğretim üyelerinin çalışmalarıyla beraber, eğitim ve öğretim faaliyetlerine değinmektir.

* Yıllar içinde ve özellikle de bu çalışmayı hazırladığım süreçte bana Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü ve genel olarak Türkiye'deki İngiliz Filoloji alanıyla ilgili bilgilerini ve tecrübelerini paylaşan değerli hocalarım Prof. Dr. Ünal Aytür, Prof. Dr. Ayşegül Yüksel, Prof. Dr. Ayten Coşkunoğlu Bear, Prof. Dr. Sema E. Ege, Dr. Öğr. Üyesi Hasan İnal, Dr. Öğr. Üyesi İsmet Babaoğlu, Prof. Dr. Joshua Bear ve Prof. Dr. Deniz Bozer'e teşekkür ederim. Ayrıca, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Personel İşleri Dairesi Şefi Latife Duyar ve Sevda Altın'a, Personel Arşivi'nde bulunan dosyalarla ilgili yardımları için minnettarlığımı ifade etmek isterim.

¹DTCF-Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nın tarihçesi için Bkz. Nisa Harika Güzel Köşker (2023), Prof. Dr. Necla Aytür ve Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Cumhuriyetin 100. Yılına Armağan: Kuruluşundan Günümüze Ata Yadigarı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Cilt I, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları. 161-172.

² DTCF-İngiliz Dili ve Edebiyatı öğretim üyelerinin tiyatro alanına katkıları için Bkz. Sıla Şenlen Güvenç (2023), İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü Öğretim Üyeleri Saffet Korkut, Orhan Burian ile İrfan Şahinbaş'ın Tiyatro Çalışmalarına Katkıları, Edebiyatı Anabilim Dalı, Cumhuriyetin 100. Yılına Armağan: Kuruluşundan Günümüze Ata Yadigarı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Cilt I, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları. 285-327.

Üniversite Reformu-Avrupa Müsabaka İmtihanı

Atatürk'ün 1932-1933 yıllarında gerçekleştireceği 'Üniversite Reformu'nun ilk aşaması olarak 'Avrupa müsabaka imtihanı' düzenlenmiş ve başarılı bulunan öğrenciler, eğitim almak üzere devlet bursuyla yurtdışına gitmişlerdir. Bu suretle, 1927-30 yılları arasında toplam beş yüz öğrenci, yurtdışına yetiştirilmek üzere seçkin üniversitelere gönderilmiş ve vatana döndüklerinde, üniversite reformu başlamıştır (Erdem, 2012, s. 377). Söz konusu dönemde öğrenci olan DTCF-İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü hocaları Saffet Dengi (Korkut)³, Orhan Burian⁴, Hamit Dereli ve Ali İrfan Şahinbaş devlet burs sınavını kazanarak Londra, Oxford ve Cambridge üniversitelerinde eğitim görmek üzere İngiltere'ye gitmişlerdir. Yurtdışına gönderilen ilk grupta annesi Hadiye Sayron da bulunan Erendiz Atasü, Cumhuriyet kuşağını ele alan *Dağın Öteki Yüzü* adlı romanında bu sürece şu şekilde değinmektedir:

Annem Hadiye [Sayron]⁵, 1929 yılında, Çapa Kız Muallim Mektebi'nde öğrenciyken "Reisicumhur Gazi Paşa Hazretleri'nin direktifleriyle" açılan devlet burs sınavını kazanır ve İngiltere'ye tahsile gönderilir. Aynı grupta, sonraları **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi**'nde öğretim üyeliği yapacak, çevirileriyle dilimizi zenginleştirecek ve artık hepsi bizi terk etmiş bulunan **Saffet Korkut, Orhan Burian, İrfan Şahinbaş** da vardır. [...] tahsillerini tamamlayıp yurda dönerler. Annem ve **Saffet Korkut**, Oxford Üniversitesi'nin "kızlara mahsus" St. Anne's College'in Edebiyat Bölümü'nden 1934'te üstün başarıyla mezun olurlar. Türkiye'ye dönüp Cumhuriyet'in uygun gördüğü vazifelerine başlarlar. (Atasü 2016:16)

Yurt dışında eğitim alan öğrenciler, Türkiye'ye döndükten sonra, DTCF İngiliz Dili ve Edebiyatı kürsüsünde farklı tarihlerde görevlendirilirler. Çok geniş çapta bir değişim geçirmekte olan bir ülkenin gençleri olarak, amaçları genç Cumhuriyetin başkenti Ankara'da, İngiltere'de gördükleri eğitime yaraşır nitelikte bir bölüm yaratmaktır. Ana dilin İngilizce olmadığı bu ortamda ise, "izlenecek yol bir yandan dil eğitimi sürerken bir yandan da öğrencilere edebi eserleri metin analizi yöntemiyle" işlemektir (Aytür 2014:60). Bu program kapsamında, kompozisyon derslerinin yanı sıra "Outlines of English Literature", "Readings from Literature", "Phonetics", "Social History of England", "History of the English Language", "Set poetry", "Set Prose", "Set Fiction", "Introduction to Shakespeare"⁶, "Selections from Shakespeare I & II", "Modern English Literary Texts" ile "Modern prose" gibi edebiyat dersleri ve "Latince" gibi zorunlu tutulan seçmeli dersler verilmekteydi. Programa hem dil, hem de edebiyat derslerinin koyulma nedeni, Atatürk'ün yüklediği misyon doğrultusunda, Kürsü'nün eğitime 'elitist' bir yaklaşımdan uzak, halkı kültürel olarak kalkındırma gayesi taşıyan bir yol benimsemesidir. Nitekim, kürsünün öğrencileri arasında Cumhurbaşkanı İnönü'nün kızı Özden İnönü ve Bülent Ecevit gibi sadece ayrıcalıklı bir eğitim şansı olan kişiler bulunmayıp, aynı zamanda, farklı altyapılardan ve koşullardan gelen, aynı düzeyde dil bilmeyen öğrenciler de mevcuttu. Kürsünün zorlu görevi, farklı

³ Profesör Saffet Korkut'un farklı soyadlarıyla çalışmaları mevcuttur. İlk Fakülteye katıldığında soyadı 'Dengi', ilk evliliğinde 'Pala' ve Doktor Şerif Korkut ile yaptığı ikinci evliliğinde ise 'Korkut' olmuştur.

⁴ Orhan Burian, yazılarında zaman zaman 'M.Ö. Engin' ve 'Ali Agah' gibi takma adlar da kullanmıştır.

⁵ Hadiye Sayron, Türkiye'ye döndüğünde Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü'ne atanmıştır.

⁶ Profesör Aytür, farklı yıllarda verilen Shakespeare dersleriyle ilgili şunları söylemektedir: "İlk yıl verilen "Introduction to Shakespeare" dersinde, Shakespeare'in oyunlarından seçilmiş ünlü bölümler satır satır incelenir, sınavda bunların bugünkü dille açıklamaları istenirdi. İkinci yıl Shakespeare dersinde ise, bir trajedi ya da komedi iki sömestr boyunca her yönüyle incelenirdi. [...] Shakespeare dersi, duruma göre gene bir trajedi ya da komedinin aynı biçimde incelenmesiyle, üçüncü yılda da devam ediyordu." Ünal Aytür (2014). *Dil ve Tarih-Coğrafya'da İngiliz Dili ve Edebiyatı: Kuruluş Yılları. 75. Yıl Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Anı Kitabı Geçmişten Geleceğe*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. s. 61.

düzeylerde dil bilen öğrencileri İngiliz Dili ve Edebiyatı alanında yetiştirerek, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara'da, gerçek bir kültürel kalkınma sağlamaktı.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi-Personel Arşivi'ne bakıldığında, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nın önce 'zümre' ve 'enstitü'⁷, sonra 'kursü' ve Yüksek Öğretim Kurumu'nun (1981) kurulmasıyla da Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'ne bağlı bir anabilim dalı olduğu görülmektedir.

1935-1940 Evkaf Apartmanı'nda DTCF-İngiliz Dili ve Edebiyatı Zümresi

Kürsünün kurulma sürecinde, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne ilk atanan 20 Kasım 1935⁸ tarihinde **Doçent Saffet Dengi (Korkut)** olmuştur. 1934'de Oxford Üniversitesi, St. Anne's College'dan üstün dereceyle, ilk Türk kadın mezunu olarak yurda döndüğünde, öncelikle Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü'ne (sonradan Gazi Üniversitesi-Eğitim Fakültesi) 'muallim' olarak atanır. Gösterdiği başarı doğrultusunda da 26.11.1935 tarihinde Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi-İngiliz Dili ve Edebiyatı zümresine Doçent unvanıyla⁹ başlar. Saffet Korkut'un İngiliz Dili ve Edebiyatı kürsününün kurulmasında, müfredatın oluşturulması ve derslerin hazırlanmasında büyük emeği geçmiştir:

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulurken, İngiliz Dil ve Edebiyatı Enstitüsünün tesisi kendisine verilmişti. Tek başına geceli gündüzlü çalışarak bu enstitüyü Oxford ve Cambridge üniversitesi programlarını örnek alarak kurmaya muvaffak oldu. İlk zamanlarda haftada onbeş yirmi çeşitli dersi hazırlamak başarısını gösteren Saffet Korkut yavaş yavaş Enstitüsüne katılan arkadaşlarına bir örnek ve cesaret kaynağı olmuştur. (SÖZ *Fikir, Sanat ve Tenkit Mecmuası*, 1 Ağustos 1946)

Saffet Korkut'un hayat, sanat ve eğitim felsefesi, halkın aydınlanmasını temel alıyordu¹⁰. O nedenle, hem Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde hem de devletin farklı kurumlarında ders veriyor ve alanıyla ilgili halka yönelik konuşmalar yapıyordu. Örneklendirmek gerekirse, 7 Mayıs 1938'de CHP-Konferanslar Serisi kapsamında Ankara Halkevi'nde "Shakspeare Kimdi?"¹¹ adlı bir konuşma, DTCF'de 30 Kasım 1942'de halka açık verilen serbest dersler dahilinde, *Beowulf* destanı üzerine bir bildiri¹² ve 19 Şubat 1943 itibarıyla Hasanoğlan Köy

⁷ Örneğin, 10.1.1944 yılına ait bir evrakta "İngiliz Dili ve Edebiyatı Enstitü Direktörü" Prof. Dr. Oliver Ralph Baker'dir. DTCF-PA, Dosya no.186 Saffet Korkut, "Profesör Baker'ın Dekanlığa Saffet Korkut'un profesörlüğe terfi edilmesine ilişkin yazısı", 10.1.1944.

⁸ DTCF-PA, Dosya 186, "Saffet Dengi'nin (Korkut) Göreve Başlama Yazısı", Sayı 166, 26.11.1935.

⁹ Bu dönemde yurtdışında öğretimini bitirip gelen öğretim üyeleri 'Doçent' unvanıyla atanmış, kendilerine Doçent kadrosu sonradan, değerlendirme sonucu, verilmiştir.

¹⁰ Prof. Dr. İlhan Başgöz, DTCF'nin 75. Yılı vesilesiyle yapılan röportajda Saffet Korkut'u büyük saygı ve sevgiyle anlatıyor. Başgöz, Turhal Şeker Fabrikası'na iki ay staja gidiyor, döndüğünde sınavını kazandığı yerlerden biri olan DTCF'ye, kayıt için iki ay geç kalarak gidiyor: "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne gittim, hiç unutmuyorum Fakültenin o vakit bir müdürü vardı. Yıl 1940. Müdür Saffet Korkut isminde dağ gibi bir İngilizce hocasıydı, profesör. Ona gittim. Bana sorular sordu, "Evladım neredesin, ailen kimdir, baban ne iş yapar?" Ben de anlattım. Sonunda bana dediğini hiç unutmuyorum. "Evladım," dedi "Fakülteye sizin gibi halk çocuklarını almayacağız da kimi alacağız! Zenginler zaten okuma imkânı buluyor. Sen git herhangi bir doktordan iki aydır hasta olduğuna dair bir rapor getir. Ben senin iki aylık bursunu da verdireceğim." Hayriye Erbaş (2016), *Bir Cumhuriyet Çınarı: Sözlü Tanıklıklarla Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin 75. Yılı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. s. 129

¹¹ Saffet Dengi. (7.5.1938), *Shakspeare Kimdi?*, Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları Konferansları Seri 1, Kitap 16. Ankara: Recep Ulusoglu Basimevi; Saffet Dengi (15.6.1938), *Şekspir Kimdi?*, *Kalem*, 4, 129-142.

¹² Doçent Saffet Korkut'un verdiği konuşma *Halkın Sesi*'nin 1 Aralık 1942 tarihli sayısında haber olmuştur: "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi serbest derslerin besincisi dün akşam saat altıda İngiliz Dili ve Edebiyatı Doçenti Saffet Korkut tarafından kalabalık ve seçkin bir dinleyici kütlesi karşısında

Enstitüsü'nde "öğrencilerinin kafalarında, dünya kültürüne bir kapı açmak gayesiyle" İngilizce öğretmenliği yapmıştır (*SÖZ Fikir, Sanat ve Tenkit Mecmuası*, 1 Ağustos 1946).

Prof. Korkut'un Anglo-Sakson ve Ortaçağ destanları, Shakespeare ve özellikle İrlanda tiyatrosu üzerine çalışmaları mevcuttur. Bu doğrultuda, *Türk Tiyatrosu, Yurt ve Dünya* gibi dergilerdeki yazıları, Shakespeare'in *Antonius ile Kleoparta* (1944), Synge'in *Babayiğit* (1944) ve Shaw'ın *Ermiş Jeanne* (1945) gibi oyunların çevirileri, *İrlanda Milli Tiyatrosunu: Kuranlar ve Dramlarından Nümuneler* (1943?)¹³ başlıklı telif kitabı ve *Ana Hatlariyle İngiliz Edebiyatı*¹⁴ başlıklı yarı çeviri, yarı telif olan bir kitabı mevcuttur. Çeviri yapmak dışında, çeviri üzerine eleştiri yazıları da kaleme almıştır. *Tercüme* dergisinin 19 Mart 1942 sayısında İrfan Şahinbaş'ın ortaklaşa yazdığı "Hamlet Tercümesi" başlıklı yazıda, yapılan çevirilerde, Shakespeare'in eserlerinin şiirselliğini azaltmadan, "metindeki [...] sahne edasını, o dil hususiyetlerini" sezdirerek gerekliliği vurgularken, İstanbul Üniversitesi talebelerinin yayınladığı *Hamlet* çevirisini tenkit edilmektedir. Çeviride güncel bir Türkçe kullanımını destekledikleri görülen Korkut ve Şahinbaş, "Yeni dil kurulurken genç mütercimlerin" "çoktan bırakılmış kelimeleri" kullanmaları eleştirilmiştir (527-529)¹⁵.

Saffet Korkut bütün yayınlarını 'Doçent' olarak yapmıştır çünkü profesör unvanını ancak kanser tedavisi gördüğü dönemde almıştır¹⁶. Profesör Saffet Korkut'un vatanına ve Cumhuriyete olan bağlılığı son döneminde bile açıktır. İkinci ameliyatına marş söyleyerek giderken, "memleketim rahat bir dünyanın bahtiyar ve mamur bir ülkesi olmalıydı. Ben ondan sonra ölmeliydim. Böyle yatakta, pisipisine ölmek çok fena, dünyada yapacak işlerimiz o kadar çok ki" demiştir (*SÖZ*). Otuz yedi yaşında vefat eden Saffet Korkut'u *Tercüme* dergisi, 19 Temmuz 1946 tarihli sayısında ve *SÖZ* dergisi çıkardığı Saffet Korkut¹⁷ özel sayısında anmıştır. *SÖZ* dergisi, "inkılapçı ve bir kafa işçisi ve bir KAHRAMAN" olarak tanımladığı Profesör Korkut için meslektaşlarının, öğrencilerinin, dostlarının da görüşlerini paylaşmıştır. Saffet Korkut için yazdığı "1909-1946" başlıklı şiiri paylaşan Şair Enver Gökçe, vefakâr kişiliğini ortaya koymaktadır:

[...]
Gavur müslüman demezdi
"Kendisi için bir şey istemezdi"
Yatak ölümü beklemezdi"
Gitti vadesiz, gencecikken
Yiğitken, güzelken, incecikken
Ölüm, adın kalleş olsun! (*SÖZ*, 1 Ağustos 1946, Satır 13-18)

verilmiştir. "İngiliz Edebiyatında epik eserler" konusu üzerine verilen bu derslerin ilkinin mevzuu İngilizlerin kahramanlık devrine ait destan "Beowulf. "Dil, tarih-coğrafya Fakültesinde". (1942, 1 Aralık). *Halkın Sesi*, Sahife 3.

¹³ Eserde yayın yılı belirtilmemiş olmasına rağmen önsözünde verilen bilgiler 1943 yılına işaret etmektedir.

¹⁴C.H. Herford ve Saffet Korkut. *Ana Hatlariyle İngiliz Edebiyatı*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi (yıl yok, 1944 veya öncesi).

¹⁵ Bunun üzerine, İstanbul Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı kürsüsü başkanlarından Halide Edip Adivar da "*Tenkidi Tenkid*" başlıklı yazıyı kaleme almıştır.

¹⁶ Profesör unvanını aldığı kendisine 16 Şubat 1946 tarihinde tebliğ edilmiştir (DTCF-PA, Dosya 186). Halk Bilimci Profesör İlhan Başgöz'ün anlatımıyla "Kış geldi, bahar geldi, kar yerini çimene terketti, kendisi profesör oldu. Çok sevdiği üniversitesi bağımsızlığına kavuştu. Saffet Korkut bütün bu mesut değişimleri, bu hastane camının donukluğu ardından, bir ölüm yatağında görmek talihsizliğine uğradı." (*SÖZ*, 1 Ağustos 1946)

¹⁷ Ayrıca 2021 yılında, Berfin Bahar dergisi, Saffet Korkut'u kapak yapmıştır. Bkz. Mehmet Ergün (2021), Devrimci-demokrat bir Cumhuriyet kadını: Saffet Korkut, *Berfin Bahar*, 278, 5-24.

Saffet Hoca'yı takiben, aynı dönemde, kürsüye 15 Ekim 1936 tarihinde **Profesör Oliver Ralph Baker**, 1 Ekim 1937 tarihinde **Orhan Burian** ve 11 Ekim 1937 itibarıyla **İrfan Şahinbaş**¹⁸ atanmıştır (DTDF-PA, Dosya 126; Dosya 200; Dosya 871).

Evkaf Apartmanı'nda eğitime başlanan 1936 yılında, kürsüde 'Profesör' unvanı taşıyan tek öğretim üyesinin Oliver Baker olduğu ve 2 Kasım 1942 tarihine ait bir evrakta adının "*İngiliz Dili ve Edebiyatı Enstitü Müdürü*" (DTCF-PA, Dosya no. 871)¹⁹ olarak geçtiği değerlendirildiğinde, **Profesör Baker**'ın Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü'nün ilk 'Kürsü Profesörü' veya Başkanı olduğu anlaşılmaktadır. Emekli Sicil Belgesi'nde, doğum yeri Corsham, Wiltshire, doğum tarihini 14.10.1890 ve Milliyetini "İngiliz (Protestan)" olarak belirten Londra Üniversitesi mezunu Profesör Baker, görevine "15. Birinci Teşrin. [Ekim] 1936" tarihi itibarıyla atanmış, sözleşmesi yıllık olarak yenilenmiş ve "30.IX.1952" tarihinde görevden ayrılmıştır (DTCF-PA, Dosya no. 126 Profesör Oliver R. Baker). Dönemin Dekanı Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat, Prof. Baker'ın çalışmalarıyla ilgili, rapor niteliği taşıyan 10 Nisan 1954 tarihli bir belge hazırlamıştır:

Profesör R. Baker, 1936 yılı eylülünde, o zaman yeni kurulmuş olan ve sonradan Ankara Üniversitesi bünyesi içine alınan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümüne profesör olmak üzere Başvekil İsmet İnönü ve Kaarif Vekili Saffet Arıkan tarafından Ankara'ya davet edilmiştir.

Profesör Baker 1936'dan 1952'ye kadar İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümüne devam etmiş, Fakültemizde İngiliz Filolojisi (Anglosakson dahil), İngiliz dili tarihi, modern İngiliz edebiyatı, İngiltere'nin Sosyal Tarihi, nazım tekniği ve fonetik sahalarında tesrisatta bulunmuştur. [...] (DTCF-PA, 10 Nisan 1954)

Yukarıda verilen detaylara göre, kendisi İnönü tarafından davet edilmiştir. Prof. Baker ile ilgili ilginç bir detay ise eşi Helen A. Baker "28.IX.1898" ve oğlu Neale R. Baker'ın "12.IX.1931" İstanbul doğumlu olmasıdır (DTCF-PA, D. 126)²⁰. Bu bilgiler, Baker'ın Ankara'ya davet edildiğinde zaten İstanbul'da yaşadığını ortaya koymaktadır.

1940 öncesi DTCF İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü'ne katılan bir başka değerli öğretim üyesi **Profesör Orhan Burian**'dır. Cambridge Üniversitesi, Trinity College'den 1936 yılında mezun olan Orhan Burian, bir yıl kadar Cambridge ve Paris'te incelemeler yapmak üzere kaldıktan sonra, 1937'de DTCF'ye ilk olarak 'Mütercim' olarak atanır. 1938'de Doçent unvanını alan Burian, 1942'de Doçentlik ve 1952'de Profesörlük kadrosuna yükseltilir. Burian, Fakülte'nin dışında, 1940 yılında kurulan Ankara Devlet Konservatuvarı'nda 'Garp (Batı) Edebiyatı ve Tiyatro Tarihi' dersleri vermiştir.

Hem Türkiye'de hem de uluslararası²¹ platformda kendisini kanıtlamış, alanında öncü ve yetkin bir bilim insanı olan Orhan Burian, eğitim, edebi eleştiri, Türk ve İngiliz şiiri, roman,

¹⁸ DTCF-PA, Dosya no. 871 Profesör İrfan Şahinbaş, İntibak Formu, 11.10.1937.

¹⁹ DTCF-PA, Dosya no. 871 Profesör İrfan Şahinbaş, "İrfan Şahinbaş Habilitasyon yazısı 27 biriciteşrin [19]42 Ek-İngiliz Dili ve Edebiyatı Enstitüsü Profesörü O.H. Baker'ın Dekanlığa Yazısı", 2 ikinciteşrin [Kasım]1942.

²⁰ Babası John Baker (7. I 1849), annesi Esther H. Baker (5.VII.1864), İstanbul doğumlu eşi Helen A. Baker (d. 28.IX. 1898) ve çocukları Ruth E. S. Baker (d.10. IV. 1926), Alpin J. R. Baker (d. 24.V. 1923) ve Neale R. Baker (12. IX. 1931, İstanbul). DTCF Personel Arşivi, Dosya no. 126 Prof. Oliver R. Baker.

²¹ Burian'ın bir süre araştırma için gittiği Princeton'da Psikoloji profesörü olan, eski DTCF mensubu Prof. Pratt Dekanlığa yolladığı taziye mektubunda, "hem Türkiye'nin hem de Ankara Üniversitesi'nin iyi niyet elçisi" olarak tanımladığı Burian'dan şu şekilde bahseder: "Türkiye'yi zaten bilen ve seven bizler için, Ankara temsilcisinin Amerika'daki arkadaşlarının içinde Atatürk'ün halkı ve ülkesine karşı yarattığı sıcaklığa şahit olmak bizim için büyük bir memnuniyet kaynağı olmuştur" (DTCF PA- Burian Princeton, New Jersey May 18, 1953).

Türklerin temsili, çağdaş yazarlar, seyahatnameler, İngiliz, Amerikan ve Türk tiyatrosu, tarih, arkeoloji ve folklor gibi pek çok alanla ilgili çalışmaları vardır. Zeki Arıkan'ın derlediği *Orhan Burian: Araştırmalar-İncelemeler* (2006) başlıklı kitapta, Burian'ın çalışmalarının bir kısmını oluşturan "Shakespeare in Turkey" (1951, *Shakespeare Quarterly*), "Theatre in Turkey [II]" (*May Players*), "Interest of the English in Turkey as Reflected in English Literature of the Renaissance"²² (1956, *Oriens*), "An Introduction to Hardy's Novels" (1948-49, *Ankara Üniversitesi Yıllığı*), "Kahramansız Bir Tragedia: Julius Ceasar" (1954, *Yeni Ufuklar*), "Drama at the Universities" (Yayınlanmamış), "Romantik Uyanış: Şiir Nazariyesinde Mefkure ve Tatbikatı" (1943, *İngiliz Edebiyatı Etüdüleri*), "Goethe ile Byron" (1949, *AUDTCF*), "Ölümünün Yüzüncü Yıldönümünde Wordsworth" (1950, *AUDTCF*), "Türkiye Hakkında Dört İngiliz Seyahatnamesi" (1951, *Bellekten*), "Üç Yüzyıl Önce Memleketimizi Gezen İngilizlerden Peter Mundy" (1952, *Bellekten*), "Sir Robert and Richard Knolles" (1952, *Notes and Queries*), "Kraliçe Elizabeth'den Üçüncü Sultan Murat'a Gelen Hediyenin Hikayesi" (1951, *AUDTCF*) gibi yazıları dahil etmektedir (içinde Arıkan, 2006). Çok geniş bir çalışma alanı olan Burian'ın ayrıca ders notlarından ve çevirilerinden derlenen, Shakespeare'ın hayatı, kimliği, şiir ve oyunları ile ilgili bilgiler, incelemeler ve oyunlardan bölümler içeren *Shakespeare* (1955) başlıklı bir telif kitabı, *Canın Yongası* (1954) adında bir telif tiyatro eseri ve Nazım Hikmet'in de şiirlerini dâhil eden *Kurtuluştan Sonrakiler*²³ (1946) başlıklı bir çağdaş Türk şiir antolojisi mevcuttur²⁴.

Millî Eğitim Bakanlığı'nın çeviri projesinin bir parçası olarak Tercüme Bürosu²⁵ kurulmuş ve bu kapsamda Burian, Shakespeare'den *Othello* (1943), *Beğendiğin Gibi* (1943), *Hamlet* (1944), *Atinalı Timon* (1944), *Macbeth* (1946; 1960) ve İrlanda tiyatrosundan J. M. Synge'in *Denize Giden Atlılar* (1940) gibi eserleri çevirmiştir. Öte yandan, "Millî Eğ. Bakanlığının Tercüme Yayınları Üzerine" başlıklı yazısında, bakanlığın eser seçimiyle beraber eserleri çevirecek ve değerlendirecek kişilerin üniversite tarafından belirlenmemesini eleştirmiştir:

Şimdiye kadar bakanlık her tercüme için yerli yersiz bir başkasına kontrol ettirmekle mantıksız bir iş işlemiştir. Kontrol eden tercüme edenden daha ehliyetsizse tercüme neden peşinen kendisine verilmemiştir; dikkat edilsin ki, böyle kontrol adı altında bakanlık bir hayli para harcamış, neticede tercüme (daha iyileşmek şöyle dursun!) mesuliyetini ne tercümeçinin ne kontrolcünün benimsediği bir karma halini almıştır. Ayrıca, bu yanlış siyaset yüzünden, iyi tercümeçiler de tercüme yapmaz olmuşlardır. Bu düşüncelerle, salâhiyet sözde kalan, işlerini yürütmekten ziyade aksatan, beyhude masraflara yol açan Tercüme Bürosundan vazgeçmek ve bize lüzumlu klasikler tespit ve tercüme edilmek üzere havalelerini üniversiteye bırakmak doğrudur. Böylece tercüme işini, gelip geçen bakanlara bağlı bir politika işi olmaktan da kurtarmış oluruz. (Burian, içinde Arıkan 2006: 504).

Orhan Burian bütün çalışmalarına ek olarak, Şubat 1952'de *Ufuklar* dergisini çıkarmaya başlamıştır. Ancak on dört sayı çıkarıldıktan sonra, Burian'ın 5 Mayıs 1953 tarihinde, karaciğer yetersizliği sonucu ani ölümüyle, dergi varlığını Ekim 1953 itibarıyla *Yeni Ufuklar* olarak

²² Bu makalenin devamı olarak yazılan "Interest of the English in Turkey as Reflected in English Literature of the Renaissance II Thomas Goffe" *Osmanlı Araştırmaları* dergisinde 1999 yılında yayınlanmıştır. İçinde Arıkan, Z. (Der.) (2006). *Orhan Burian Araştırmalar-İncelemeler*. İçinde Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. s. 121-149.

²³ Orhan Burian (Der.) (1946; ikinci baskı -yıl belirtilmemiştir-). *Kurtuluştan Sonrakiler*. İstanbul, Yücel Yayınevi.

²⁴ Ayrıca, *Yeni Ufuklar*'da da yayınlanan "Shakespeare" ve "Ana Eser: "Hamlet" başlıklı Radyo söylevleri yapmıştır. İçinde Arıkan, Z. (Der.) (2006). *Orhan Burian Araştırmalar-İncelemeler*. İçinde Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. s.245-250; 221-226.

²⁵ Fırat Soysal, 1940 Yılında Kurulan Tercüme Bürosu. *Atatürk Ansiklopedisi*, Erişim tarihi: 11.3.2023, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/1940-yilinda-kurulan-tercume-burosuna/#:~:text=Terc%C3%BCme%20B%C3%BCrosu%2C%201939%20y%C4%B1l%20da%20toplana,eser%20b%C4%B1rakma%C4%B1%20kurumun%20ad%C4%B1%20C4%B1r.>

devam ettirmiştir. *Yeni Ufuklar*, yakın dostu Vedat Günyol tarafından Kasım 1976'ya kadar çıkarılmaya devam edilmiştir (Akagündüz 2010: 65).

Dönemin önde gelen aydınlarından olan Burian'ın²⁶ öğretim üyesi olarak temel amacı, öğrencisi Prof. Sevda Şener'in sözleriyle, öğrencilerine “Düşünme yiğitliğini” aşılama, “konulara kalıplaşmış yargılara saplanmadan yaklaşmayı, özgür düşünmeyi...tartışmaktan korkmamayı” öğretmektir. Vefat ettiğinde, “Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi çok değerli bir hocasını, Türkiye Cumhuriyeti ise derin bilgisi ve akıyla gelişmesi uğruna çalışıp duran bir evladını kaybetmiştir” (Aytür 2014: 63).

Fakültenin kurulduğu yıllarda kürsüde bulunan bir başka öğretim üyesi, tiyatro alanında sadece akademik çalışmalarıyla değil, aynı zamanda Türkiye'de tiyatronun bilimsel olarak incelenmesine, tiyatro alanında öğrencilerin yetiştirilmesine ve devlet tiyatrolarının sayılarının artmasına katkıda bulunan **Profesör İrfan Şahinbaş**'dır (10 Nisan 1913-3 Nisan 1990). 1937 yılında Cambridge Üniversitesi'nden mezun olan Şahinbaş, Türkiye'ye döndükten sonra 11.10.1937 tarihinde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı'na atanmıştır (DTCF-PA, Dosya 871). Prof. Şahinbaş, 1942 yılında 'doçentlik ehliyet sınavını' vererek doçentlik kadrosuna, 8.05.1948 tarihinde Profesörlük kadrosuna atanmış ve 1983 yılında emekli olmuştur. 1950-1983 yılları arasında Amerikan Edebiyatı Kürsüsü²⁷ Başkanı ve 1978'de bir yıl süreyle İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü Başkanlığını yürütmüştür. Fakülte'nin dışında, Hasanoğlu Köy Enstitüsü'nde de uzun yıllar ders vermiştir. Kürsünün mezunu hocalarından olan Dr. Öğretim Üyesi Hasan İnal, İrfan Şahinbaş'ın tiyatro derslerine nasıl girdiğini anlatmaktadır: “İrfan Hoca, sınıfa girerken, ders başlamadan önce mutlaka Shakespeare'den bir tiradla başlardı derse. Kapıdan girerken, örneğin Hamlet'den veya Macbeth'den bir tirad okur, derse genelde öyle başlardı. Tabi dersleri planladığı için, anlatacaklarını anlatırdı ve bütün öğrenciler, onu can kulağıyla dinlerdi. Onun tiyatro dersleri veya çeviri dersleri gerçekten herkesin girmek istediği ve devamlı ön sıralarda oturmaya çalıştığı derslerdi.” (Şenlen Güvenç, Hasan İnal Hoca ile Röportaj, 27 Nisan 2023). Bu yanı sıra, tüm öğrencilerde büyük hayranlık uyandırmıştır (Şenlen Güvenç, Prof. Dr. Sema E. Ege ile Görüşme, 7 Nisan 2023).

Prof. İrfan Şahinbaş, İngiliz tiyatrosunun başlangıcından Rönesans dönemine kadar olan gelişimini ele alan ve Ortaçağ tiyatrosundan çevrilmiş örnekler içeren *İngiliz Tiyatrosu Tarihi / Tiyatronun Gelişmesi* (1950) başlıklı bir telif kitabı mevcuttur. Şahinbaş'ın çevirileri arasında Eflatun'un *Mektupları* (1943), Jonathan Swift'in *Güliver'in Seyahatleri* (1943), Christopher Marlowe'un *Doktor Faustus* (1943), Shakespeare'in *Kral Lear* (1965) ve İrlandalı tiyatro yazarı Sean O'Casey *Dünyanın Düzeni* (1965) bulunmaktadır. Ayrıca Nathaniel Hawthorne'un *Kızıl Damga*'sını (1963) ABD Büyükelçiliğe bağlı kültür dairesinin isteği üzere çevirmiş ama farklı bir isimle, 'Hüseyin Aydın' olarak yayınlamıştır (Reyna 2021: 7).

1958 yılında, Prof. İrfan Şahinbaş ve Prof. Bedrettin Tuncel'in girişimleriyle tiyatroyu bir bilim dalı olarak ele alan ve eğitim veren Tiyatro Enstitüsü²⁸ kurulmuştur. Söz konusu Enstitüsü, 1964 yılında DTFC-Tiyatro Kürsüsü ve 1981 yılında ise DTFC-Tiyatro Bölümü olmuştur. Tiyatro Kürsüsü'nün ilk asistanları DTFC-İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü mezunlarından Sevda

²⁶Bkz. Melih Yener (2022), Seçkin Bir Aydın Olarak Orhan Burian'ın Fikir Ve Edebiyat Portresi, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 1365-1421.

²⁷ DTFC-Amerikan Kültürü ve Edebiyatı tarihçesi için Bkz. Nisa Harika Güzel Köşker (2023), Prof. Dr. Necla Aytür ve Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Cumhuriyetin 100. Yılında *DTFC ve Bilim*, 3 Mayıs 2023. DTFC Muzaffer Göker Salonu.

²⁸ Bkz. Ayşegül Yüksel (18 Temmuz 2023), Tiyatro bilimi ile 65 yıl önce tanıştık: DTFC Tiyatro Araştırmaları Enstitüsü. *Cumhuriyet*.

Şener ve Özdemir Nutku olmuştur. Ayrıca, Muhsin Ertuğrul ile beraber Türkiye’de devlet tiyatrolarının sayılarının artması için çalışmıştır. İrfan Şahinbaş’ın oğlu, emekli Büyükelçi Aydın Şahinbaş’ın sözleriyle: “Şahinbaş, hocalığının yanı sıra tiyatroyla da yakından ilgilenirken uzun yıllar Devlet Tiyatroları’nda Edebi Heyet Başkanlığı görevini üstlendi. DTCF’de Tiyatro Enstitüsü’nü kurdu ve Muhsin Ertuğrul ile birlikte tiyatronun tüm Türkiye’ye yayılması için büyük çaba harcadı. Ankara ve İstanbul dışında Bursa’da, İzmir’de, Adana’da açılan tiyatrolarda büyük pay sahibidir. Bu nedenle, 1990 yılında hayatını kaybettikten sonra adı İrfan Şahinbaş Atölye Sahnesine verilmiştir” (Fıstık, 2020).

Kültürlerarası işbirliğine çok önem veren Profesör Şahinbaş, Devlet Tiyatroları Edebi Kurulu, Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Kurulu, UNESCO Ulusal Komisyonu Yönetim Kurulu, Uluslararası Tiyatro Enstitüsü Türkiye İcra Konseyi gibi birçok eğitim ve kültürel kurullarda yer almıştır. Ayrıca, otuz iki yılı aşkın bir süre Fulbright Türkiye Komisyonu üyeliği ve başkanlığı ile 1951 yılında Türkiye ile İngiltere arasındaki kültürel ilişkilerin gelişmesi için kurulan Türk-İngiliz Kültür Derneği’nin ilk başkanı olmuş, bu görevi yirmi beş yıl yürütmüştür. Kendisine verdiği üstün hizmetten dolayı Britanya İmparatorluk Nişanı (Officer of the Order of the British Empire) verilmiştir.

1940 Yılından Sonra DTCF İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü

İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü 1940 yılında günümüzdeki Ankara-Sıhhiye’de bulunan binasına geçtikten sonra öğretim kadrosuna, 24 Kasım 1944 tarihinde **Profesör B.E.C. Davis** katılmış ve aynı yıl Kürsü Profesörü (Kürsü Başkanı) olduğu görülmektedir. Kendisiyle yapılan bir yıllık sözleşmenin, 30 Ekim 1945 tarihinde “*memleketine dönmek zorunda olduğunu*” bildirmesi üzerine “*bozulması*” uygun bulunmuştur (DTCF-PA, Dosya no. 203 Davis)²⁹. Bundan dolayı, Saffet Korkut ile Orhan Burian imzasını taşıyan, Dekanlık makamına yazılan 25 Ekim 1945 tarihli yazıda, Prof. Davis’in görevden ayrıldığı için yerine Profesör Gatenby’nin görevlendirilmesi istenmiştir³⁰. Nitekim, **Profesör Edward Vivian Gatenby** (1892-1955) 1 Kasım 1945 tarihinden itibaren mukavele imzalanmıştır ve DTCF-Personel Arşivi’ne göre, en azından 1947³¹-1953 yılları arasında “Kürsü Profesörü” olduğu anlaşılmaktadır³² (DTCF-PA, Dosya no. 136 Gatenby).

Profesör Gatenby, İngiliz dil eğitimi konusunda çok ünlü bir isimdir. Lisans ve Yüksek Lisansını Londra Üniversitesi’nde tamamlamış, Londra Üniversitesi-King’s College’de bir süre çalışmış, 1926 yılında Tohoku Imperial University’de profesör olmuş ve British Council’in çalışmaları kapsamında Türkiye’ye dil öğretimi danışmanı olarak gelmiştir. 1944 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü’nde Pedagoji Profesörü olarak ve 1945’de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü’ne İngiliz Edebiyatı Profesörü olarak atanmıştır. İngiliz ile Japon edebiyatı ve özellikle de yabancı dil olarak İngilizce’nin öğretimi üzerine birçok çalışması vardır. Hornby ve Wakefield ile beraber editörlüğünü yaptığı *Idiomatic and Syntactic English Dictionary* (1942), sonradan 1948 yılında *Oxford Advanced Learner’s Dictionary* olarak yayınlanmıştır. *The Cloud-men of Yamato: Being an Outline of Mysticism in Japanese Literature* (1929), *English as a Foreign Language: Advice to Non-English Teachers* (1944), *Essential English for Turkish Students* (1948), *A Direct Method English Course. A New Course Specially Designed for Turkish Students* (1949-1953), *A Direct Method English Course* (1952-53; 1954) başlıklı kitaplar ve “Second Language in the Kindergarten”,

²⁹ T.C Milli Eğitim Bakanlığı’nın 11 Ağustos 1945 tarihli, 4111/174 (3943) sayılı yazısı “Memleketine dönmek zorunda olduğunu bildiren Fakülteniz İngiliz Dili ve Edebiyatı Profesörü Davis’le yapılmış olan sözleşmenin 30 Ekim 1945 tarihinde bozulması uygun görülmüştür. M. Eğ. Bakanı [imza Yücel]

³⁰ DTCF-AP, Dosya no. 126 Profesör Baker, “Saffet Korkut ve Orhan Burian imzalı Dekanlığa Yazı”, 25 Ekim 1945.

³¹ DTCF-AP, Dosya no.200 Orhan Burian, “E.V. Gatenby’nin Dekanlığa yazısı”, sayı 1523, 10 Haziran 1947.

³² DTCF Personel Arşivinde bulunan 22 Şubat 1947 ve 18 Kasım 1953 tarihli iki yazıda “Kürsü Profesörü” olduğu görülmektedir.

"English Studies in Turkey", "Translation in the Classroom", "Conditions for success in Language Learning", "The use of Wall-pictures in language teaching" gibi *English Language Teaching* dergisinde yayınlanmış makaleleri mevcuttur. Ama Türkiye'deki ünü, özellikle 1951 itibarıyla radyoda verdiği İngilizce dersler ve pedagoji üzerine çıkardığı bültenlere dayanmaktadır. Üstün hizmetlerinden dolayı, kendisine 1953 yılında Britanya İmparatorluk Nişanı verilmiştir.

Gatenby'yi takiben, kürsü başkanı görevini 1954-1956³³ yılları arasında **Profesör William Arthur Sewell** (d. 1903-ö. 1972) devralmıştır. Lisansını Leeds Üniversitesi'nde ve Yüksek Lisansını Oxford Üniversitesi-Queen's College'de yapan Sewell, Cape Town Üniversitesi, Auckland University College, Atina Üniversitesi ve Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde çalışmıştır. Yayınlarının bazıları şu şekildedir: *The physiology of beauty* (1931), "Katherine Mansfield, a critical essay" (1936), *A Study in Milton's Christian doctrine* (1939), *1840 and after: essays written on the occasion of the New Zealand centenary* (editör) ve *Essays: Character and Society in Shakespeare* (1951) (Sewell, 1988).

Profesör Sewell'un ardından, kürsü başkanları Türk öğretim üyelerinden oluşmaktadır. Bunlardan ilki **Profesör Hamit Dereli**'dir. 1935 yılında Londra Üniversitesi-King's College'den mezun olan Hamit Dereli, 1936 yılında DTCF, Lâtin Dili ve Edebiyatı kürsüsüne atanmış ve sonradan İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü'ne geçmiştir. 1943 yılında İngiliz Dili ve Edebiyatı Doçenti, 1946'da profesör, 1957'de Klâsik Filoloji Kürsüsü Başkanı ve 1958 yılında da İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü Başkanı olmuştur. Latin Dili ve Edebiyatı alanındaki uzmanlığından dolayı, yayınları, konuşmaları ve çevirileri ağırlıklı olarak Klasik edebiyat alanındadır. Örneğin, 25 Mayıs 1938'de, hala Lâtin Dili ve Edebiyatı Kürsüsü'ndeysen, CHP-Konferans Serisi kapsamında yaptığı "Virgil, Hayatı ve Eserleri" başlıklı konuşmasında Latince öğrenmenin ve öğrenciler tarafından anlaşılması için çeviri yapılmasının önemine dikkat çekmektedir: "Ankaradaki Fakültemizde Latince tedrişatına [tedrisatına] başlaması Türkiye'de yapılan diğer inkılaplardan hiç te aşağı olmıyan bir inkılapdır. İlk defa Garp kültür ve medeniyetinin hakiki kaynaklarına gidiyoruz demektir." (1938: 28-29) Sonradan Profesör Dereli, İngiliz Dil ve Edebiyatı kürsüsünde görevlendirilmiştir. *Kraliçe Elizabet Devrinde Türkler ve İngilizler* (1951) başlıklı bir telif kitabı, *A University English Reader* (1965) başlıklı bir derleme, Julius Caesar'ın *Galia Savaşları* (1942), C. Tacitus'un *Agricola'nın Hayatı* (1943), Shakespeare'in *Kuru Gürültü* (1944), Augustus Octavianus'un *Ankara Anıdı* (1949), Bernard Shaw'ın *Silahlar ve Kahramanlar* (1953), Bertrand Russel'in *Terbiyeye dair* (1954), Francis Bacon'un *Yeni Atlantis* (1957), Savory'nin *Tercüme Sanatı* (1961), *Germania* (1944) gibi tercümeleri vardır. Hamit Dereli, Shakespeare'in başkalarının yazdıkları ve kendi eserlerini değerlendirerek, çeşitli özelliklerini ortaya koyan "Shakespeare'in Bazı Özellikleri" başlıklı bir bölümünün de bulunduğu, Shakespeare'in 400. Yaşgününü kutlamak için *Batı Dil ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi-Shakespeare Özel* (1964) Sayısı çıkarmıştır. Ayrıca 1948-50 ve 1960-62 yılları arası dekanlık ve rektör vekilliği yapan Profesör Hamit Dereli, 12 Eylül 1977'de emekliye ayrılmıştır.

Prof. Hamit Dereli'nin ardından, Kürsü Başkanlığı bir yıl kadar (1978), aynı zamanda Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Kürsüsü Başkanı olan **Prof. İrfan Şahinbaş** tarafından yürütülmüştür. 1979 yılında ise bu görevi **Prof. Dr. Engin Uzmen**'e devretmiştir. Prof. Dr. Engin Uzmen, DTCF'ye 31.10.1954 yılında başlamış ve 1976 yılında profesörlük kadrosuna atanmıştır³⁴. Prof. Dr. İrfan Şahinbaş'ın öğrencisi olan Prof. Uzmen'in yayınları ağırlıklı olarak Shakespeare, tarihi kaynakları ve Antik tiyatronun Shakespeare tiyatrosu üzerine etkisi

³³ DTCF Personel Arşivinde bulunan 27 Mart 1956 ve 11 Haziran 1956 tarihli iki yazıda "Kürsü profesörü" olduğu anlaşılmaktadır.

³⁴ 19 Ekim 1976-10837 Dekanlığın yazısında üçlü kararname ile kadrolu profesörlüğe tayin edilen Uzmen 28.8.1976 tarihinde göreve başlamıştır. DTCF-PA, Dosya 881.

üzerine olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, *Shakespeare'in Tarihi Oyunları: Kaynaklar Işığında Başlıca Kişiler* (1973) ve *Plautus ve Terentius'un Shakespeare Öncesi ve Shakespeare'in Komedi Üzerindeki Etkileri* (1969) gibi telif kitapları ve "Shakespeare'in Venedik Taciri Oyunu ve Latin Komedi", "On Dokuzuncu Yüzyıl Sonlarında bir İngiliz Kadının Gözüyle İstanbul" (1969), "On Dokuzuncu Yüzyıl Sonlarında Türkiye'de bir Yabancı Gözüyle Bakış" (1965) gibi makaleleri mevcuttur. Ayrıca, Prof. Dr. A. Afet İnan'ın *Life and Works of Piri Reis: The Oldest Map of America* başlıklı kitabının 2008 baskısına, DTCF mezunu Leman Yolaç ile birlikte çevirmen olarak katkı vermiş ve Shakespeare'in *Cymbeline* (1992) adlı oyununu çevirmiştir. Prof. Uzmen, ayrıca uzun yıllar görevlendirmeye Gazi Üniversitesi-Gazi Eğitim Fakültesi, Hacettepe Üniversitesi ve Fırat Üniversitesi gibi birçok üniversitede ders vermiş³⁵, 1997 yılında çalışmaya başladığı Atılım Üniversitesi'nde İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanlığı ve 1999 ile 2000 yılları arasında da Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanlığı yapmıştır. 2002 yılında emekli olan ve 2007 yılında vefat eden Prof. Dr. Engin Uzmen'in anısına Fen-Edebiyat Fakültesi'nde 'Prof. Dr. Engin Uzmen Konferans Salonu' (2008) açılmıştır.

1981 Sonrası DTCF-İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yükseköğretim Kurumu'nun 1981 yılında kurulmasıyla yapılan yeni düzenlemeler kapsamında, kürsü³⁶ 'İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı' olmuştur. Bu tarihten sonra, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nın başkanları Prof. Dr. Engin Uzmen (1979-1984), Prof. Dr. Ünal Aytür (1984-2003), Prof. Dr. Ayşegül Yüksel (2003-2006), Prof. Dr. Sema E. Ege (2006-2008), Prof. Dr. Belgin Elbir (2008-2012) ve Prof. Dr. Nazan Tutaş'tan (2012-Devam Etmekte³⁷) oluşmaktadır.

Burada, özellikle üçüncü jenerasyon Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nı temsil eden, benim de hocalarım olan **Prof. Dr. Ünal Aytür** ve **Prof. Dr. Ayşegül Yüksel**'in çalışmalarına değinmek yerinde olacaktır.

1959 yılında, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü'nden mezun olan **Prof. Dr. Ünal Aytür**, 20.02.1960 tarihinde asistan olmuştur. 28.03.1964 tarihinde doktorasını tamamlayan Prof. Aytür, 22.11.1968 tarihinde doçent, 29.09.1977 yılında profesör olmuş ve 1.07.2003 tarihinde emekliye ayrılmıştır. Akademik çalışmaları çağdaş İngiliz ve Amerikan romanı, roman kuramı ve eleştirisi, mizah ve hiciv üzerine yoğunlaşan Ünal Aytür'ün *Henry James ve Roman Sanatı* (2009) ile "Şiirin Gücü", "Houyhnhnm'lar Ülkesine Seyahat", "Shakespeare'de Cinsel Mizah" ve "Evelyn Waugh ve Pikaresk Roman Geleneği" gibi Türkçe çalışmalarından derlenmiş *Destandan Romana* (2023) başlıklı iki telif eserleri mevcuttur. İngilizce olarak kaleme aldığı bazı makaleler ise şu şekildedir: "Humour and Satire in English Literature" (2005), "Evelyn Waugh's Satirical World" (1971), "Teaching of the Novel: Frustrations and Consolations" (1981) ve "From Practice to Theory: Henry James's Prefaces" (2014).

Prof. Dr. Ünal Aytür'ün belki de İngiliz Edebiyatı alanına en büyük katkısı, dilimize kazandırdığı çeviri eserler olmuştur. Kendisi, E. M. Forster'ın *Roman Sanatı* (1982), Joseph Conrad'ın *Casus* (2011), Henry James'in *Londra Kuşatması* (2021), George Eliot'un

³⁵ Örneğin 1977-1978, 1978-1979 akademik yıllarında Hacettepe Üniversitesi'nde Ortaçağ Edebiyatı, Fırat Üniversitesi'nde de Yardımcı İngilizce dersi vermiştir.

³⁶ İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünün hala 'Kürsü' olduğu son döneme denk gelen 1978 öğrenci yıllığına bakıldığında, eğitim kadrosu Profesör İrfan Şahinbaş, Profesör Engin Uzmen, Profesör Necla Aytür, Profesör Ünal Aytür, Doçent Dr. Sami Ferliel, Asistan Dr. Sema Kormalı, Uzman Mary Fletcher, Uzman Lesley Sephton, Asistan Gül Celkan, Asistan Sevda Erüreten (Prof. Dr. Sevda Çalışkan), Asistan Can Ünal, Asistan Benay Bozdoğan, Okutman Kemal Ateş, Asistan Hasan Cicioğlu, Asistan Ülker Gürsoy'dan oluştuğu görülmektedir.

³⁷ 2023

Middlemarch (2021), D. H. Lawrence'in *Dokundun Sen Bana* (2023) başlıklı kitapları çevirmiştir. Ayrıca eşi, DTCF-Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dalı başkanlarından Prof. Dr. Necla Aytür³⁸ ile birlikte *Bir Kadının Portresi* (1995), Hermann Melville'in *Pierre ya da Belirsizlikler* (2006), Henry James'in *Kısa Romanlar, Uzun Öyküler* (2007), William Faulkner'in *Çılgın Palmiyeler* (2011), William Faulkner'in *Yenilmeyenler* (2012) ve Talat Sait Halman ile beraber William Faulkner'in *İki Hamlede Zafer* (2020) başlıklı eserini dilimize kazandırmıştır. Edebi çeviri alanında çok önemli bir yeri olan Ünal Aytür'ün özellikle Henry James üzerine yoğunlaşan çalışmaları ve çevirileriyle ilgili olarak, İshak Reyna kendisiyle *Kitap-lık* dergisi için "Ünal Aytür ile Henry James ve çevirmenlik serüveni" başlığı altında yayınlanan bir röportaj yapmıştır (2021, sayı 217: 5-24). Ünal Aytür, Henry James'in eserlerine ve kendisinin veya eşiyle beraber yaptığı çevirilere odaklanan röportajda, çevirmenin³⁹, editörün ve yayıncının okura karşı sorumluluklarından ve "korku salacak nitelikte" çeviri eleştirisinin gerekliliğinden de bahsetmektedir:

Şimdi de "korku salacak nitelikte çeviri eleştirisi"yle ne kastettiğimi açıklayım. Alexander Pope, kötü yazarları hedef alan hicivlerine dayanarak, "Tanrı'dan korkmayanlar benden korkuyorlar" der; bizde de bu şekilde korku uyandıracak eleştiriler çıkmadıkça, çeviri alanındaki başıboşluğun önünün alınabileceğini, gerçek bir iyileşme sağlanabileceğini hiç sanmıyorum. *Londra Kuşatması*'ndaki öyküler arasında yer alan "Beltraffio'nun Yazarı"nın kahramanı Mark Ambient'in kendi romanlarında yaptığı hataları kastederek söylediği şu sözler bu tür bir eleştirinin yararını açıkça gösterecek niteliktedir: "Bunlar benim bildiğim en büyük toplumsal suçlardır. (...) Herkesin içinde kırbaçlanacağımı bilseydim ben eğer, ne yapar eder doğru ifadeleri bulurdum. Bulamayan yazarlar da...mürekkep hokkalarını temelli kapatırlar ve böylece şimdiki gibi her yer saçmalıklarla bu kadar dolup taşmazdı!" der. Kırbaçlamak da kırbaçlanmak da bir benzetme olarak bile hoş bir şey değil elbette; ama ortada elde edilecek iyi bir sonuç varsa, o şiddette olmasa da eleştirinin ürkütücü, caydırıcı bir yanı da bulunmalı diyorum ben. Dikkat edilecek önemli nokta, eleştirilerin bir sen-ben kavgasına dönüşmemesi, yalnızca çevirilerin iyileşmesi uğruna girilen değerli bir çaba olarak görülmesidir. (2014: 8)

Prof. Dr. Ünal Aytür, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda da uzun yıllar şiir, roman, düzyazı, hiciv ve çeviri üzerine dersler vermiştir. Meslektaşı Prof. Dr. Ayşegül Yüksel, birlikte verdikleri çeviri derslerini, *Cumhuriyet* gazetesindeki köşesinde "Çevirinin Beyfendisi: Ünal Aytür" (2021) başlığıyla aktarmıştır. Prof. Dr. Ünal Aytür ve Prof. Dr. Ayşegül Yüksel uzun yıllar birlikte, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda çalışmışlardır. Nitekim, Prof. Dr. Ünal Aytür

³⁸ Bkz. Nisa Harika Güzel Köşker, "Amerikan Kültürü ve Edebiyatı'nın First Lady'si Necla Aytür'ü Anıyoruz", *Konuşma*, 4 Nisan 2019. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Konferans Salonu.

³⁹ Ünal Aytür, bir çevirmenin metine nasıl yaklaşması gerektiğini şu sözlerle anlatmaktadır:

Bir yazarın şairler gibi bol çağrışımlı benzetmeler, imgeler, simgeler de içeren bir üslup kullanarak çok yönlü, çok katmanlı anlamlar yaratmaya çalışması iyidir de, bu durum okuyucular için de, çevirmenler için de işi epeyce güçleştiriyor. Bu güçlüğü bir dereceye kadar aşmanın başlıca yolu, bu tür yazarları yaşam öykülerini, düşünce yapılarını, inançlarını, içinde yetiştikleri kültürel ortamları inceleyip öğrenerek, onların her bir sözcükle, her cümleyle, kişilerinin her davranışıyla ne yapmak, ne göstermek, neler anlatmak istediklerini anlayabilecek hale gelmeye çalışmaktır. Okuduğunuz yazarın tüm kitaplarını büyük tek bir romanın parçaları gibi düşünmeniz gerekiyor -tıpkı adına İngilizce "jigsaw puzzle", bizde "yapboz" denen oyundaki parçalar gibi. O parçalar birleştirildiğinde ortaya tek bir resim çıkar. Parçalar tek tek kendi içlerinde hayattan derli toplu birer kesitler, ama büyük resmin içine yerleştirildiklerinde, deyim yerindeyse, karşılıklı etkileşerek yazarın düşünce yapısını, dünya görüşünü, insan anlayışını daha açık seçik görmemizi sağlar. (s. 8-9)

emekli olduğunda, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Ayşegül Yüksel olmuştur.

Prof. Dr. Ayşegül Yüksel, 1964 yılında İstanbul Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olmuş ve Yüksek Lisans derecesini, Fulbright bursuyla gittiği New York Üniversitesi-Graduate School of Arts and Sciences'dan (1966) almıştır. Zamanında Profesör İrfan Şahinbaş ile Profesör Bedrettin Tuncel'in kurduğu Tiyatro Enstitüsü, DTCF Tiyatro Kürsüsü olmuş ve Ayşegül Yüksel, söz konusu kürsüde doktorasını tamamlayarak (1981), aynı bölümde, yarı zamanlı olarak 2013 yılına kadar ders vermeye devam etmiştir. Diğer taraftan, 1971-1982 yılları arasında Beşeri Bilimler Bölümü'nde ve 1982 ile 1987 yılları arasında ODTÜ-Yabancı Diller Eğitimi Bölümü'nde çalışan Ayşegül Yüksel, 1985 yılında doçentliğini almış ve 1987 itibarıyla Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olmuştur. 1992 yılında profesör olan Prof. Dr. Ayşegül Yüksel, 2006 yılında emekli olmuştur. Emekli olduktan sonra da Atılım Üniversitesi, Başkent Üniversitesi ve Ankara Devlet Konservatuarı gibi eğitim kurumlarında ders vermiştir.

Türkiye'deki en önemli tiyatro uzmanlarından ve eleştirmenlerinden biri olan Prof. Dr. Ayşegül Yüksel, lisans ve lisansüstü düzeyde verdiği dersler, telif eserleri, akademik yazıları, tiyatro eleştirileri ve 1996 yılından itibaren *Cumhuriyet* gazetesindeki 'Sahnedeki' köşesinde yayınlanan yazılarıyla, tiyatro alanındaki engin bilgisini öğrencileriyle ve genel okuyucuyla paylaşmıştır. Anabilim Dalı'nda yoğun olarak Shakespeare, Çağdaş Batı Tiyatrosu, Çağdaş İngiliz Tiyatrosu ve Yapısalcılık üzerine dersler veren Prof. Dr. Ayşegül Yüksel'in telif kitapları *Yapısalcılık ve Bir Uygulama: Melih Cevdet Anday Tiyatrosu* (1981), *Haldun Taner Tiyatrosu* (1986), *Samuel Beckett Tiyatrosu* (1992), *Çağdaş Türk Tiyatrosundan On Yazar* (1997), *Sahnedeki İzdüşümler 1975-2000* (2000), *Dram Sanatında Ezgi ve Uyum* (2004), *Türk Tiyatrosu Üstüne Notlar: Uzun Yolda Bir Mola* (2011), *William Shakespeare Yüzyılların Sahne Büyücüsü* (2017) ve *Güneşin Sofrasında: Genco Erkal'ın Dostlar Tiyatrosu Serüveni*'nden (2019), *İz Bırakanlar* (2023) ve *Cumhuriyet'in 100. Yılında Sanat'ın* (2003) içinde yer alan "Cumhuriyet'in 100. Yılında Tiyatromuz" başlıklı, detaylı bölümden oluşmaktadır.

Prof. Dr. Yüksel'in çeviri ve yazıları *Türk Dili, Varlık, Ataç, Milliyet Sanat Dergisi, Gösteri, Bilim ve Sanat, Evrensel, Tarih, Kitap-lık, Tiyatro...Tiyatro ve Sahne* gibi dergilerde yayınlanmıştır. Milletlerarası Tiyatro Enstitüsü, Türkiye Milli Merkezi Genel Sekreterliği (1986-1991) ve Tiyatro Eleştirmenleri Birliği kurucu üyelerinden olan Prof. Dr. Yüksel ayrıca Edebiyatçılar Derneği, Türkiye PEN Yazarlar Derneği üyesi ve İstanbul Tiyatro Festivali ve Ankara Tiyatro Festivali danışma kurulunda yer almıştır. Kitapları, eleştirileri ve tiyatro alanına verdiği hizmetten dolayı, kendisine Türk Dil Kurumu İnceleme Araştırma Ödülü⁴⁰ (1982), Tiyatro ve TV Yazarları Derneği "Tiyatroya Hizmet" Ödülü (1990), Kültür Bakanlığı Tiyatro İnceleme ve Araştırma Ödülü⁴¹ (1993), Kültür Bakanlığı Tiyatro Eleştiri Ödülü⁴² (1993), 12. Uluslararası Ankara Tiyatro Festivali 'Emek Ödülü' (2007), Muhsin Ertuğrul Tiyatro Emek Ödülü (Dokuz Eylül Güzel Sanatlar Fakültesi Sahne Sanatları Bölümü, 2010), Tiyatro Dergisi 'Tiyatro Ödülleri Özel Ödülü (2010), 15. Afife Tiyatro Ödülleri Yapı Kredi Sigorta Özel Ödülü (2011), Sadri Alışık Tiyatro Onur Ödülü (2017), 16. Troya Kültür Sanat Ödülleri Tiyatro Ödülü (2018), 2019-2020 Tiyatro Gazetesi 7. Anadolu Tiyatro Ödülleri Onur Ödülü ve İKSV 25.İstanbul Tiyatro Festivali Onur Ödülü (2021) gibi birçok ödül verilmiştir.

DTCF-İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü Öğretim Üyeleri ve Mezunlarının Türkiye'de Kurdukları Diğer İngiliz Filolojisi Bölümleri: Hacettepe, Atatürk, Selçuk, Fırat, ODTÜ ve Bilkent Üniversiteleri Örnekleri

⁴⁰ Ödül, *Yapısalcılık ve Bir Uygulama: Melih Cevdet Anday Tiyatrosu* kitabı nedeniyle verilmiştir.

⁴¹ Ödül, kendisine *Haldun Taner Tiyatrosu* kitabı nedeniyle verilmiştir.

⁴² Ödül, 'Harold Pinter'in Git-Gel Dolap Oyununda Anlatım Dizgeleri' başlıklı makalesi için verilmiştir.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü, aynı zamanda İngiliz Filolojisi alanındaki bölümlerin artmasına destek vermiştir. Bunun en belirgin örneği, **Ankara Üniversitesi bünyesi altında açılan 'İngiliz Filolojisi' Kürsüsü'dür** (sonradan **Hacettepe Üniversitesi-İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü**). Söz konusu bölüm ilk olarak Ankara Üniversitesi rektörü Prof. Dr. İhsan Doğramacı tarafından, Ankara Üniversitesi'nin ikinci bir tıp fakültesi olarak 1963 yılında kurulan Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi'nin altında yer almıştır. Nitekim, bölümün kurucusu olan Prof. Dr. Emel Doğramacı, Prof. Dr. İhsan Doğramacı'nın kız kardeşidir. 1967 yılında ise, Prof. Dr. İhsan Doğramacı, Ankara Üniversitesi-Hacettepe Tıp Fakültesi ile Ankara Üniversitesi-Çocuk Sağlığı Enstitüsü'ne bağlı yüksekokulları birleştirerek Hacettepe Üniversitesi'ni kurmuş ve ilk rektörü olmuştur. Böylece, Ankara Üniversitesi-Tıp Fakültesi'nin çatısı altında bulunan Ankara Üniversitesi-İngiliz Filolojisi, Hacettepe Üniversitesi-İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü olmuştur. Hacettepe Üniversitesi-İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün kurulduğu yıllarda kadrosunda bulunan Prof. Dr. Bülent Bozkurt, Prof. Dr. Himmet Umunç, Prof. Dr. Gönül Uçele, Prof. Dr. Gülsen Canlı, Prof. Dr. Oya Batum Menteşe ve Doçent Nurdan Sümer gibi hocalar Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü mezunudur. Ayrıca, DTCF, İngiliz Dili ve Edebiyatı hocalarından Prof. Dr. Engin Uzmen, uzun yıllar görevlendirmeye Hacettepe Üniversitesi-İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde ders vermiştir.

Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi'nde 1958 yılında kurulan **İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü** en eski filoloji kürsülerinden biridir. Bölüm Kurucu Başkanı, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü öğretim üyelerinden **Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal**'dir. Atatürk Üniversitesi'ne görevlendirmeye giden Prof. Uysal'ın, 1970'li yıllarda bile hala ders vermeye devam ettiği ve "Atatürk Üniversitesi'nden 3 asistanın doktora çalışmasını yönetmekte"⁴³ olduğu görülmektedir (DTCF-PA, Dosya. 20, 12 Mart 1974 tarih ve 1272 numaralı yazı). DTCF-Personel Arşivine bakıldığında, DTCF, İngiliz Dili ve Edebiyatı hocalarından Doç. Dr. Sami Ferliel'in de Atatürk Üniversitesi'nde görevlendirmeye ders verdiği anlaşılmaktadır.

Selçuk Üniversitesi-İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1975 yılında Fen-Edebiyat Fakültesi çatısı altında kurulmuştur. Bölümün ilk (Kurucu) Başkanı, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı öğretim üyesi Prof. Dr. Ünal Aytür ve ilk asistanı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi mezunu Dr. Öğr. Üyesi Hasan İnal'dır. YÖK'ün kurulduğu 1981 yılına kadar, DTCF, İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü'nden Prof. Dr. İrfan Şahinbaş, Prof. Dr. Ünal Aytür ve Prof. Dr. Engin Uzmen gibi öğretim üyeleri, görevlendirmeye ders vermeye devam etmiştir⁴⁴.

1976-1977 akademik döneminde kurulan **Fırat Üniversitesi**⁴⁵, **İngiliz Kürsüsü**'nün de Kurucu Başkanı, **Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal**'dir. Uzun yıllar, Prof. Uysal ve Doç. Dr. Sema Günışık gibi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü öğretim üyeleri görevlendirmeye Fırat Üniversitesi'nde ders vermiştir.

Benzer bir şekilde, **ODTÜ-Yabancı Diller Eğitimi Bölümü**, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı bölüm hocalarından **Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal**'in ODTÜ-Eğitim

⁴³ Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal DTCF-Dekanlık'ın 12 Mart 1974 tarih ve 1272 sayılı yazında "Atatürk Üniversitesi'nden 3 asistanın doktora çalışmasını yönetmekte" olduğu belirtilmiştir. DTCF Dekanlık'ın 22 Şubat 1977 tarih ve 1277 sayılı yazısında, Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı'nda ders vermek üzere görevlendirilmiştir. DTCF-PA, Dosya no.20 Ahmet Edip Uysal.

⁴⁴ Sıla Şenlen Güvenç. Dr. Öğr. Üyesi Hasan İnal ile Görüşme. 3.11.2023

⁴⁵ 1979/1980 Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal, Fırat Üniversitesi'nde, 1981 yılında Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'nde ders vermek üzere görevlendirilmiştir.

Fakültesi Dekanlığı görevine getirildiği 1982 yılında, yine DTCF mezunu olan **Prof. Dr. Ayten Coşkunoglu Bear** tarafından kurulmuştur⁴⁶. Kurulduğu yıllarda ağırlıklı olarak edebiyat çalışan öğretim üyelerinden oluşan bölüm, sonradan lisansüstü düzeyinde İngiliz Dili ve Edebiyatı programı da başlatmıştır. Nitekim, ilk yıllarında bölümde bulunan öğretim üyelerinden Prof. Dr. Joshua Bear (University of California) dışında kalan Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal, Prof. Dr. Ayten Coşkunoglu Bear, Prof. Dr. Meral Çileli⁴⁷, Prof. Dr. Hüsnü Enginarlar ve Prof. Dr. Nursel İçöz gibi hocaların hepsi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü mezunlarıdır. Bu durum, sonradan bölüme katılan Doç. Dr. Ünal Norman ile Prof. Dr. Belma Baskett⁴⁸ gibi hocalar için de geçerlidir. Öte yandan, İstanbul Üniversitesi mezunu olan ve 1971-1982 arası ODTÜ, Beşeri Bilimler Bölümü'nde öğretim üyesi ve 1982 itibariyle ODTÜ, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü'nde çalışan Prof. Dr. Ayşegül Yüksel, 1987 yılında ODTÜ'den ayrılarak Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'na geçmiştir⁴⁹.

Prof. Dr. İhsan Doğramacı 20 Ekim 1984 tarihinde, Türkiye'nin ilk vakıf üniversitesi olan Bilkent Üniversitesi'ni kurmuştur. **Bilkent Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü**, 1986 yılında, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü mezunu, Shakespeare çevirileriyle bilinen Prof. Dr. Bülent Bozkurt tarafından kurulmuştur. Bölümün eğitime başladığı ilk yıllarda, DTCF mezunu hocalardan Prof. Dr. Himmet Umunç, Dr. Öğr. Üyesi İsmet Babaoğlu ve Dr. Öğretim Üyesi Birtane Karanakçı görevlendirmeyeyle ders vererek destek olmuşlardır.

Yukarıda belirtildiği üzere, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk İngiliz Filolojisi bölümü olan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü, ülkede İngiliz Dili ve Edebiyatı alanındaki kürsülerin artması için çok çalışmıştır. Günümüzde bile, **Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi-İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü** (2020) gibi yeni açılan kürsülere destek vermeye devam etmektedir.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi-İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü/Anabilim Dalı, lisans programından mezun olup, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı, İngilizce Mütercim Tercümanlık, İngilizce Öğretmenliği ve Tiyatro gibi alanlarda çalışmalarına devam eden bazı öğretim üyeleri şu şekildedir: Prof. Dr. Sevda Şener, Prof. Dr. Özdemir Nutku, Prof. Dr. Engin Uzmen, Prof. Dr. Necla Aytür, Prof. Dr. Ünal Aytür, Prof. Dr. Ayten Coşkunoglu Bear, Prof. Dr. Himmet Umunç, Prof. Dr. Oya Batum Menteşe, Doç. Dr. Saadet Bozkurt, Prof. Dr. Bülent Bozkurt, Prof. Dr. Gülsen Canlı, Prof. Dr. Nursel İçöz, Prof. Dr. Meral Çileli, Prof. Dr. Hüsnü Enginarlar, Doç. Dr. Ünal Norman, Prof. Dr. Günseli Sönmez İşçi, Dr. Öğretim Üyesi Sedat İşçi, Dr. Öğretim Üyesi Birtane Karanakçı, Öğretim Görevlisi Dr. İsmet Babaoğlu, Dr. Öğretim Üyesi Hasan İnal, Prof. Dr. Belgin Elbir, Prof. Dr. Sema E. Ege, Prof. Dr. Sevda Çalışkan, Dr. Öğr. Üyesi Hamit Çalışkan, Prof. Dr. Gönül Uçele, Doç. Dr. Nurdan Sümer, Prof. Dr. Ayfer Altay, Prof. Dr. Ufuk Ege Uygur, Prof. Dr. Aslı Özlem Tarakcıoğlu, Dr. Öğr. Üyesi. Alev Yemenici, Doç. Dr. Fatma Özlem Saka Akdeniz, Doç. Dr. Nejat Töngür, Dr. Öğr. Üyesi Ziver Nüvit Bengül, Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım Çevik, Prof. Dr. Mine Özyurt Kılıç, Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Angı, Prof. Dr. Sıla Şenlen Güvenç, Doç. Dr. Zeynep Z. Atayurt Fenge, Doç. Dr. Ayça Vurmay, Doç. Dr. Seda Pekşen, Dr. Öğr. Üyesi Sibel İzmir, Dr. Öğr. Üyesi Selen Aktari Sevgi, Doç. Dr. Ayşenur İplikçi Özden, Doç. Dr. Kerimcan Yazgünoğlu, Dr. Öğr. Üyesi Serdar Altaç, Dr. Öğr.

⁴⁶ Sıla Şenlen Güvenç. Prof. Dr. Joshua Bear ile Görüşme. 1.11.2023

⁴⁷ ODTU-Prof. Dr. Meral Çileli ile 2012 yılında Röportaj için Bkz. http://fle.metu.edu.tr/en/system/files/meral_cileli_interview_21.02.2015.pdf

⁴⁸ Baraka'nın Mart-Temmuz 2021 sayısı için Özay Yaşar'ın Prof. Dr. Belma Baskett ile yaptığı söyleşi için Bkz. <http://www.odtumistbaraka.org/icerik/prof-dr-belma-baskett-ne-istiyorsaniz-kalbinizle-yapin/1255>.

⁴⁹ Sıla Şenlen Güvenç. Prof. Dr. Ayşegül Yüksel ile Görüşme. 1.11.2023

Üyesi Samet Kalecik, Dr. Öğr. Üyesi Nusret Ersöz, Dr. Öğretim Üyesi Funda Hay Kılıç ve Öğr. Gör. Dr. Simla Kötüz Çiftcioğlu.

İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nın, 8 Nisan 2011 tarihinde, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin 75. Yıldönümü kutlamaları kapsamında düzenlediği "Türkiye'de İngiliz Dili ve Edebiyatı Eğitimi" Konferansında, kürsünün emekli öğretim üyeleri ve mezunları bir araya gelmiş, anılarını ve alan ile ilgili tecrübelerini paylaşmıştır. Prof. Dr. Belgin Elbir'in Anabilim Dalı Başkanı olduğu dönemde düzenlenen konferansta yapılan konuşmalar, Prof. Dr. Sema E. Ege'in önsözünü derlenerek *75. Yıl Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Dalı Anı Kitabı Geçmişten Geleceğe* başlığı altında 2014 yılında yayınlanmıştır.

Sonuç

Atatürk'ün bizzat emri ve katılımıyla 1935 yılında kurulan ve eğitime 1936 yılında başlayan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin bünyesindeki İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü, Türk Cumhuriyeti'nde İngiliz Dili ve Edebiyatı programı başlatan ilk bölümdür. İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü, 1981 yılında kurulan Yüksek Öğretim Kurumu'nun yaptığı düzenlemeler sonucu Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'ne bağlı bir anabilim dalı olmuştur. Kurulduğu dönemde, öğretim kadrosu Doçent Saffet Dengi (Korkut), Profesör Oliver Baker, Doçent Orhan Burian ve Doçent Ali İrfan Şahinbaş'tan oluşmaktaydı. Yeni Cumhuriyetin kültürel kalkınma politikası doğrultusunda, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde, Ankara Halkevi'nde, Ankara Devlet Konservatuvarı'nda ve Hasanoğlan Enstitüsü'nde verdikleri dersler ve bildiriler, yaptıkları akademik yayınlar, Millî Eğitim Bakanlığı'nın 'Dünya Edebiyatından Tercüme' serisinde ve *Tercüme* dergisindeki çevirileri ve Tiyatro Enstitüsü gibi eğitim kurumların açılmasına verdikleri destekle, toplumun aydınlanmasına büyük katkıda bulunmuşlardır. Sonradan kürsüye, farklı zamanlarda Profesör B.E.C. Davis, Profesör Edward Vivian Gatenby, Profesör Hamit Dereli, Profesör William Arthur Sewell, Prof. Ahmet Edip Uysal, Profesör Harold Edwards, Profesör Alexander Carl Kern, Dr. Leman Yolaç, Prof. Dr. Engin Uzmen, Prof. Dr. Necla Aytür, Prof. Dr. Ünal Aytür, Doç. Dr. Sami Ferliel, Doç. Dr. Sema Kormalı, Uzman James Michael Leech, Uzman Violet Gordon, Uzman Mary Fletcher, Uzman Lesley Stepton, Prof. Dr. Howard R. Wolf, Dr. Öğretim Üyesi Birtane Karanakçı, Dr. Öğretim Üyesi Dr. Hasan İnal, Dr. Öğretim Üyesi İsmet Babaoğlu, Prof. Dr. Sema E. Ege, Prof. Dr. Belgin Elbir, Prof. Dr. Ufuk Ege Uygur, Prof. Dr. Nazan Tutaş, Prof. Dr. Sıla Şenlen Güvenç, Doç. Dr. Zeynep Z. Atayurt Fenge, Dr. Öğretim Üyesi Fahri Öz, Doç. Dr. Seda Pekşen ve Dr. Öğretim Üyesi Funda Hay gibi Türk ve yabancı öğretim üyeleri katılmıştır.

Cumhuriyetin 100. yılının kutlandığı bu yıl, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü'nün de 88. yılına denk gelmektedir. Atatürk'ün Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne yüklediği özel misyon doğrultusunda, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, kurucu öğretim üyeleri Profesör Saffet Korkut, Profesör Oliver Baker, Profesör Orhan Burian ve Profesör İrfan Şahinbaş'ın miras bıraktığı değerleri korumakta ve başlattıkları ekol, her yıl verilen mezunlarıyla beraber, tüm Türkiye'ye yayılmaya devam etmektedir. Ayşegül Yüksel'in sözleriyle "Onlar hepimizin hocasıdır..."

Kaynaklar

Akagündüz, Ümit (2010), Yeni Ufuklar Dergisinde Batılılaşma ve Aydın Tartışması (1952-1976). *Folklor Dergisi*, 16 (64), 65-87.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı 1975-1976 Mezunları (1976), İstanbul: Erdini Basım ve Yayınevi.

Arıkan, Zeki (Haz.) (2004), *In Memoriam Prof. Orhan Burian*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

- Atasü, Erendiz (2016), *Dağın Öteki Yüzü*, İstanbul: Can Yayınları.
- Aytür, Ünal (1968), Bazı Hiciv Türleri Üzerine, *Batı Dil ve Edebiyatları Araştırma Dergisi*, 1-3, 135-149.
- Aytür, Ünal (1969), Houyhnhnm'lar Ülkesine Seyahat, *Batı Dil ve Edebiyatları Araştırma Dergisi*, 11-1, 63-68.
- Aytür, Ünal (1971), Evelyn Waugh's Satirical World. *Batı Dil ve Edebiyatları Araştırma Dergisi*, 11-2, 77-83.
- Aytür, Ünal (1981) Teaching of the Novel: Frustrations and Consolations, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 35-45.
- Aytür, Ünal (1993), Shakespeare'de Cinsel Mizah, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 10.10, 77-90.
- Aytür, Ünal (2005), Humour and Satire in English Literature, *Journal of Arts and Sciences*, sayı 3, 35-41.
- Aytür, Ünal (2014), Dil ve Tarih-Coğrafya'da İngiliz Dili ve Edebiyatı: Kuruluş Yılları. *75. Yıl Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Anı Kitabı Geçmişten Geleceğe*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. 59-63.
- Aytür, Ünal (2014), From Practice to Theory: Henry James's Prefaces, *Journal of American Studies of Turkey*, 40, 5-40.
- Aytür, Ünal (2023), İngiliz Dili ve Edebiyatı ve Cumhuriyet, *Destandan Romana*. İstanbul: YKY. 470-479.
- Bacon, Francis (1957), *Yeni Atlantis*, Çev. Hamit Dereli. Ankara: Maarif Basımevi.
- Burian, Orhan (18-5-1938), *Byron ve Türkler*, CHP Konferanslar Seri 1/Kitap 12. Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi Yayını.
- Burian, Orhan (1951). Shakespeare in Turkey. *Shakespeare Quarterly*, (11.2), 127-128.
- Burian, Orhan (1954), *Canın Yongası*, İstanbul: Yeni Ufuklar Yayınları.
- Burian, Orhan (1955; 1962), *Shakespeare*, (O. Burian'ın notlarından haz. Vedat Günyol). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Burian, Orhan (Der.) (1946; ikinci baskı -yıl belirtilmemiştir-), *Kurtuluştan Sonrakiler*, İstanbul: Yücel Yayınevi.
- Burian, Orhan, "Drama at the Universities", *Orhan Burian Araştırmalar-İncelemeler*, içinde Arıkan, Z. (Der.) (2006). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. 387-409.
- Burian, Orhan, "Sir Robert Cotton and Richard Knolles", *Orhan Burian Araştırmalar-İncelemeler*, içinde Arıkan, Z. (Der.) (2006). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. 421-423.
- Burian, Orhan, Interest of the English in Turkey as Reflected in English Literature of the Renaissance, *Oriens*, içinde Arıkan, Z. (Der.) (2006). *Orhan Burian Araştırmalar-İncelemeler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. 93-121.
- Burian, Orhan, Introduction to Hardy's Novels, içinde Arıkan, Zeki (Der.) (2006), *Orhan Burian Araştırmalar-İncelemeler*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. 295-387.

- Burian, Orhan, Kahramansız Bir Tragedia: Julius Ceasar, İçinde Arıkan, Zeki (Der.) (2006), *Orhan Burian Araştırmalar-İncelemeler*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. 217-221.
- Burian, Orhan, Milli Eğ. Bakanlığının Tercüme Yayınları Üzerine, İçinde Arıkan, Zeki (Der.) (2006), *Orhan Burian Araştırmalar-İncelemeler*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. 503-505.
- Burian, Orhan, Theatre in Turkey [II], *Orhan Burian Araştırmalar-İncelemeler*, İçinde Arıkan, Z. (Der.) (2006). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. 449-453.
- Burian, Orhan, Theatre in Turkey, *Orhan Burian Araştırmalar-İncelemeler*, İçinde Arıkan, Z. (Der.) (2006). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. 445-449.
- Caesar, Julius (1942), *Galia Savaşları*, çev. Hamit Dereli, İstanbul: Maarif Matbaası.
- Dengi (Korkut), Saffet (15.6.1938), Şekspir Kimdi?, *Kalem*, 4, 129-142.
- Dengi (Korkut), Saffet (7.5.1938), Shaksipeare Kimdi?, Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları Konferansları Seri 1, Kitap 16. Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi.
- Dereli, Hamit (1964), "Shakespeare'in Bazı Özellikleri". *Batı Dil ve Edebiyatları Araştırma Dergisi Shakespeare Özel Sayısı*, (1.1), 29-39.
- Dereli, Hamit (25-5-1938), *Virgil, Hayatı ve Eserleri*. Konferanslar Seri 1/Kitap 9. Cumhuriyet Halk Partisi Yayını. Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi.
- Dereli, Hamit, (1951), *Kraliçe Elizabet Devrinde Türkler ve İngilizler*, Ankara: DTCF.
- Dereli, Hamit, (1965), *A University English Reader*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- "Dil, tarih-coğrafya Fakültesinde". (1942, 1 Aralık). *Halkın Sesi*, Sahife 3.
- DTCF Personel Arşivi, Dosya no. 20 Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal.
- DTCF Personel Arşivi, Dosya no. 126 Prof. Oliver R. Baker.
- DTCF Personel Arşivi, Dosya no. 136 Prof. Gatenby.
- DTCF Personel Arşivi, Dosya no. 186 Saffet Korkut.
- DTCF Personel Arşivi, Dosya no. 200 Orhan Burian.
- DTCF Personel Arşivi, Dosya no. 203 B.E.C. Davis M.A.
- DTCF Personel Arşivi. Dosya no. 214 Prof. William Arthur Sewell.
- DTCF Personel Arşivi, Dosya no. 854 Hamit Dereli.
- DTCF Personel Arşivi, Dosya no. 871 İrfan Şahinbaş.
- DTCF Personel Arşivi, Dosya no. 881 Engin Uzmen.
- DTCF Personel Arşivi, Dosya no. 988 Ünal Aytür.
- Ege, Sema E. (Haz.) (2014), *75. Yıl Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Anı Kitabı Geçmişten Geleceğe*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Erbaş, Hayriye (2016), Bir Cumhuriyet Çınarı: Sözlü Tanıklıklarla Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin 75 Yılı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Erdem, Ali Rıza (2012), Atatürk'ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası, *Belgi*, 4(2), 376-388.
- Ergün, Mehmet (2021), Devrimci-demokrat Bir Cumhuriyet Kadını: Saffet Korkut, *Berfin Bahar*, 278, 5-24.
- Fıstık, Fırat (31 Ocak 2020), Modalı bir Cumhuriyet çocuğu: Prof. Dr. Ali İrfan Şahinbaş (Aydın Şahinbaş ile Röportaj), *Gazete Kadıköy*, <https://www.gazetekadikoy.com.tr/yasam/modali-bir-cumhuriyet-ocugu-prof-dr-ali-irfan-sahinbas> (e.t. 2.2.2023).
- Güzel Köşker, Nisa Harika (2019), "Amerikan Kültürü ve Edebiyatı'nın First Lady'si Necla Aytür'ü Anıyoruz", Konuşma, 4 Nisan 2019. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Konferans Salonu.
- Güzel Köşker, Nisa Harika (2023), Prof. Dr. Necla Aytür ve Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Cumhuriyetin 100. Yılında *DTCF ve Bilim*. 3 Mayıs 2023. DTCF Muzaffer Göker Salonu.
- Güzel Köşker, Nisa Harika (2023), Prof. Dr. Necla Aytür ve Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Cumhuriyetin 100. Yılına Armağan: Kuruluşundan Günümüze Ata Yadigarı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Cilt I, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları. 161-172.
- Hawthorne, Nathaniel (1963). *Kızıl Damga*. çev. H. Aydın (İrfan Şahinbaş), İstanbul: Varlık.
- Herford, C.H. ve Saffet Korkut (yıl yok, 1944 veya öncesi). *Ana Hatlariyle İngiliz Edebiyatı*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi
- İnan, Afet A., Leman Yolaç (Çev.) ve Engin Uzmen (Çev.) (2008), *Life and Works of Piri Reis: The Oldest Map of America*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnal, Hasan (2014), Bin Dokuz Yüz Altmışlı Yıllarda İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü, *75. Yıl Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Anı Kitabı Geçmişten Geleceğe*. Haz. Sema E. Ege. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. 107-108.
- İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü 1978 Yılı Mezunları* (1978), Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- İngiliz Dili ve Edebiyatı Yıllığı İDE '68 A.Ü.D.T.C.F* (1968). Ankara: Eroğlu Matbaası
- Koç, Bekir (25 Şubat), Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (1935-1946), *Atatürk Ansiklopedisi*, Erişim tarihi: 5 Mart 2023, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/dil-ve-tarih-cografya-fakultesi-1935-1946/>
- Korkut, Saffet (15.2.1945), İrlanda Tiyatrosu, *Türk Tiyatrosu*, 17(180), 10-12.
- Korkut, Saffet (15.2.1945), İrlanda Tiyatrosu, *Türk Tiyatrosu*, 17(181), 10-11.
- Korkut, Saffet (15.11.1945), İrlanda Tiyatrosu, *Türk Tiyatrosu*, 18(185), 10-12.
- Korkut, Saffet (1.12.1945), İrlanda Tiyatrosu, *Türk Tiyatrosu*, 18(187), 10-11.
- Korkut, Saffet (1.12.1945), İrlanda Tiyatrosu, *Türk Tiyatrosu*, 18(186), 10-12.
- Korkut, Saffet (1.1.1946), İrlanda Tiyatrosu, *Türk Tiyatrosu*, 18(188), 4-7.
- Korkut, Saffet (15.1.1946), İrlanda Tiyatrosu, *Türk Tiyatrosu*, 18(189), 10-11.

- Korkut, Saffet (1.2.1946), İrlanda Tiyatrosu, *Türk Tiyatrosu*, 18(189), 12-13.
- Korkut, Saffet (1.1.1947), İrlanda Tiyatrosu, *Türk Tiyatrosu*, 19(198), 12-16.
- Korkut, Saffet (1.2.1947), İrlanda Tiyatrosu, *Türk Tiyatrosu*, 19(199-200), 12-15.
- Korkut, Saffet (1.3.1947), İrlanda Tiyatrosu. *Türk Tiyatrosu*. 19(201), s.15.
- Korkut, Saffet (1.11.1946), Dram Sanatı, *Türk Tiyatrosu*, 19(194), 12-13.
- Korkut, Saffet (15.12.1946), İrlanda Tiyatrosu, *Türk Tiyatrosu*, 19(197), 12-16.
- Korkut, Saffet (1943), *İrlanda Milli Tiyatrosunu Kuranlar ve Dramlarından Nümuneler*, Ankara: Çankaya Matbaası.
- Korkut, Saffet (1943), İrlanda Tiyatrosu W.B. Yeats. *Yurt ve Dünya*, sayı 22-23, 386-393.
- Korkut, Saffet ve İrfan Şahinbaş (19 Mart 1942), Hamlet Tercümesi, *Tercüme*, 2(12), 527-529.
- Marlowe, C. (1943), *Doktor Faustus*, çev. İrfan Şahinbaş, İstanbul: Maarif Matbaası.
- O'Casey, Sean (1965), *Dünyanın Düzeni*, çev. İrfan Şahinbaş, İstanbul: Maarif Basımevi.
- Octavianus, Augustus (1949), Ankara Anıdı-*Monumentum Ancyrantum*, çev. Hamit Dereli ve Önsöz Remzi Oğuz Arık, Ankara: Maarif Matbaası.
- Plato (1943), Mektuplar, çev. İrfan Şahinbaş, İstanbul: Maarif Matbaası.
- Plato (1944), Meneksenos, çev. İrfan Şahinbaş, Ankara: Maarif Vekaleti.
- Plato (1963), Alkibiades, çev. İrfan Şahinbaş, Ankara: Milli Eğitim Matbaası
- Reyna, İshak (Ekim 2021), "Ünal Aytür'le Henry James ve Çevirmenlik Üstüne". *Kitap-lık*, 217, 5-24.
- Russel, Bertrand (1954), *Terbiyeye dair*, Ankara: Maarif Basımevi.
- Savory, Theodore (1961), *Tercüme Sanatı*, çev. Hamit Dereli, Ankara: Maarif Basımevi.
- Sewell, Bill (1988), Sewell, William Arthur, *Dictionary of New Zealand Biography*, <https://teara.govt.nz/en/biographies/4s20/sewell-william-arthur> (1.10.2013)
- Shakespeare, William (19.9.1940), *Perikles*, Çev. Saffet Pala, *Tercüme*, I (3), 220-231.
- Shakespeare, William (1943), *Beğendiğin Gibi*, çev. Orhan Burian, Ankara: Maarif Basımevi.
- Shakespeare, William (1943), *Othello*, çev. Orhan Burian, Ankara: Maarif Basımevi.
- Shakespeare, William (1944), *Kuru Gürültü*, Ankara: Maarif Matbaası.
- Shakespeare, William (1944), *Antonius ile Kleopatra*, çev. Saffet Korkut, Ankara: Maarif Matbaası.
- Shakespeare, William (1944), *Hamlet*, çev. Orhan Burian, Ankara: Maarif Basımevi.
- Shakespeare, William (1944), *Atinalı Timon*, çev. Orhan Burian, Ankara: Maarif Basımevi.
- Shakespeare, William (1946), *Macbeth*, çev. Orhan Burian, Ankara: Maarif Basımevi.
- Shakespeare, William (1965), Kral Lear, çev. İrfan Şahinbaş, İstanbul: Maarif Basımevi.

- Shakespeare, William (1992), *Cymbeline*, çev. Engin Uzmen. Ankara: İmge Yayınları.
- Shaw, Bernard (1945), *Ermış Jeanne*, çev. Saffet Korkut, Ankara: Maarif Basımevi.
- Shaw, Bernard (1953), *Silahlar ve Kahramanlar*, İstanbul: Maarif Basımevi.
- Soysal, Fırat, 1940 Yılında Kurulan Tercüme Bürosu. *Atatürk Ansiklopedisi*, [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/1940-yilinda-kurulan-tercume-burosuna/#:~:text=Terc%C3%BCme%20B%C3%BCrosu%2C%201939%20y%C4%B1%C4%B1nda%20toplanaan,eser%20b%C4%B1rakm%C4%B1%C5%9F%20bir%20kurumun%20ad%C4%B1d%C4%B1r.e.t.\(11.3.2023\).](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/1940-yilinda-kurulan-tercume-burosuna/#:~:text=Terc%C3%BCme%20B%C3%BCrosu%2C%201939%20y%C4%B1%C4%B1nda%20toplanaan,eser%20b%C4%B1rakm%C4%B1%C5%9F%20bir%20kurumun%20ad%C4%B1d%C4%B1r.e.t.(11.3.2023).)
- Söz Fikir, Sanat ve Tenkit Mecmuası*- Saffet Korkut Sayısı, 1 Ağustos 1946. Sayı 5-6, <https://tam-metni.nasil-yazilir.com/2020/06/1-agustos-1946-soz.html> (e.t. 10 Ocak 2023).
- Synge, J. M (1940), *Denize Giden Atlılar*, çev. Orhan Burian, İstanbul: Maarif Basımevi.
- Swift, Jonathan (1943) . *Gülliver'in Seyahatları*, Ankara: Maarif Vekaleti.
- Synge, J. M (1944), *Babayiğit*, çev. Saffet Korkut, İstanbul: Maarif Matbaası.
- Şahinbaş, İrfan (1950), *İngiliz Tiyatrosu Tarihi- I Tiyatronun Gelişmesi (Başlangıçtan Shakespeare'e Kadar)*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları no. 61, İngiliz Dili ve Edebiyatı Enstitüsü: I. Ankara: Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik A. O. -Yeni Matbaa.
- Şenlen Güvenç, Sıla (10 Ocak 2023), Dr. Öğretim Üyesi Hasan İnal ile Görüşme.
- Şenlen Güvenç, Sıla (27 Nisan 2023), Profesör Ünal Aytür ile Görüşme.
- Şenlen Güvenç, Sıla (27 Nisan 2023), Dr. Öğretim Üyesi Hasan İnal ile Görüşme.
- Şenlen Güvenç, Sıla (2023), İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü Öğretim Üyeleri Saffet Korkut, Orhan Burian ile İrfan Şahinbaş'ın Tiyatro Çalışmalarına Katkıları, Cumhuriyetin 100. Yılına Armağan: Kuruluşundan Günümüze Ata Yadigarı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Cilt I, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları. 285-327.
- Şenlen Güvenç, Sıla (1 Kasım 2023), Prof. Dr. Joshua Bear ile Görüşme.
- Şenlen Güvenç, Sıla (1 Kasım 2023), Prof. Dr. Ayşegül Yüksel ile Görüşme.
- Şenlen Güvenç, Sıla (3 Kasım 2023), Dr. Öğretim Üyesi Hasan İnal ile Görüşme.
- Tacitus, Cornelius (1943), *Agricola'nın Hayatı* (1943), Çev. Hamit Dereli, Ankara: Maarif Matbaası.
- Tacitus, Cornelius (1944), *Germania*, çev. Hamit Dereli, Ankara: Maarif Matbaası.
- Ufuklar Aylık Sanat, Fikir Dergisi*, Orhan Burian 1914-1953, Özel Sayı no.5, İstanbul: Varol Matbaası.
- Uzmen, Engin (1965), "On Dokuzuncu Yüzyıl Sonlarında Türkiye'de bir Yabancı Gözüyle Bakış" *DTCF-Batı Dilleri ve Edebiyatları Araştırma Dergisi*, Cilt I, sayı 4, 25-48.
- Uzmen, Engin (1969), "On Dokuzuncu Yüzyıl Sonlarında bir İngiliz Kadının Gözüyle İstanbul", *DTCF-Batı Dilleri ve Edebiyatları Araştırma Dergisi*, Cilt I, sayı 4, 49-80.
- Uzmen, Engin (1969), Shakespeare'in Venedik Taciri Oyunu ve Latin Komedi, A.Ü. *DTC.Fakültesi Dergisi*, Cilt 27 (3-4), 71-88.

- Uzmen, Engin (1969), *Plautus ve Terentius'un Shakespeare Öncesi ve Shakespeare'in Komedi Üzerindeki Etkileri*, Ankara: DTCTF Yayınları.
- Uzmen, Engin (1973), *Shakespeare'in Tarihi Oyunları: Kaynaklar Işığında Başlıca Kişiler*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Yener, Melih (2022), Seçkin Bir Aydın Olarak Orhan Burian'ın Fikir Ve Edebiyat Portresi, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43). 1365-1421.
- Yüksel, Ayşegül (1981), *Yapısalcılık ve Bir Uygulama: Melih Cevdet Anday Tiyatrosu*, İstanbul: Yazko Yayınları.
- Yüksel, Ayşegül (1986), *Haldun Taner Tiyatrosu*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Yüksel, Ayşegül (1992), *Samuel Beckett Tiyatrosu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yüksel, Ayşegül (1997), *Çağdaş Türk Tiyatrosundan On Yazar*. İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Yüksel, Ayşegül (2000), *Sahnedeki İzdüşümler 1975-2000*. İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Yüksel, Ayşegül (2004), *Dram Sanatında Ezgi ve Uyum*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Yüksel, Ayşegül (2011), *Türk Tiyatrosu Üstüne Notlar: Uzun Yolda Bir Mola*, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Yüksel, Ayşegül (2014), Onlar Hepimizin Hocasıdır, *75. Yıl Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Anı Kitabı Geçmişten Geleceğe*. Haz. Sema E. Ege. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. 105-106.
- Yüksel, Ayşegül (2017), *William Shakespeare Yüzyılların Sahne Büyücüsü*, İstanbul: Habitus.
- Yüksel, Ayşegül (2019), *Güneşin Sofrasında: Genco Erkal'ın Dostlar Tiyatrosu Serüveni*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Yüksel, Ayşegül (21.12.2021), "Çevirinin Beyfendisi: Ünal Aytür", *Cumhuriyet Gazetesi*.
- Yüksel, Ayşegül (18 Temmuz 2023), Tiyatro bilimi ile 65 yıl önce tanıştık: DTCTF Tiyatro Araştırmaları Enstitüsü. *Cumhuriyet Gazetesi*.
- Yüksel, Ayşegül (2023). Cumhuriyet'in 100. Yılında Tiyatromuz. *Cumhuriyet'in 100. Yılında Sanat*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 6, Aralık/December 2023)

Cumhuriyetin İlk 100 Yılında Çeviriye “Resmî” Bakış: Yayın Kongreleri

**The “Official” View on Translation in Türkiye: The Case of National
Publishing Congresses**

Şehnaz TAHİR GÜRÇAĞLAR

Prof. Dr.

Boğaziçi Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi

sehnaz.tahir@gmail.com

 ORCID 0000-0003-0332-2323

Derleme

Geliş Tarihi/Received: 07.12.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 07.12.2023

Atıf/Citation

Tahir Gürçağlar, Şehnaz (2023), “Cumhuriyetin İlk 100 Yılında Çeviriye ‘Resmî’ Bakış: Yayın Kongreleri”, *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 136-151.

Tahir Gürçağlar, Şehnaz (2023), “The ‘Official’ View on Translation in Türkiye: The Case of National Publishing Congresses”, *bitig Journal of Faculty of Letters*, 3 (6), 136-151.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.

This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz Bu çalışmada Türkiye’de 1939-2018 yılları arasında devlet tarafından düzenlenen altı yayın kongresinde oluşan çeviri konulu söylemler ele alınacaktır. Amaç bu söylemler üzerinden devletin çeviriye dair “resmî” bakış açısında gerçekleşen değişimi ortaya koymaktır. 1939 yılında Birinci Türk Neşriyat Kongresi ile başlayan ve devletin kamu sektöründe ve özel yayıncılar arasında süreli yayınlar ve kitap yayıncılığıyla ilgili çeviri de dahil olmak üzere bir dizi konuyu derinlemesine inceleme ve düzenleme amacıyla hareket ettiği ulusal yayın kongreleri, ülkenin siyaset hayatı ve kültür politikalarına koşturulan raporların mercek altına alınmasıyla yaklaşık 80 yıllık bir dönemde Türkiye’nin değişen yayıncılık ve çeviri manzarasına, bu alanlardaki sorunların nasıl irdelendiği ve çözümlenmeye çalışıldığına ve bu süreçte devletin nasıl girişimlerle ne tür sonuçlar elde ettiğine dair önemli bulgular elde edilebilir. Çalışmada kongrelerde özellikle çeviri üzerine yapılan değerlendirmeler temel alınmış ve tek partili dönemde yoğun devlet desteği ile bir Batılaştırma aracı olarak yapılandırılmaya çalışılan çeviri alanının ilerleyen yıllarda yaşanan siyasi ve kültürel değişimlerle birlikte Türk kültürünün dünyada tanıtımına yönelik bir araç olarak konumlandırılmaya başlandığı sonucuna varılmıştır. 21. yüzyılda çeviri farklı bir amaca yönelik de olsa hâlâ devletin aktif müdahalesiyle şekillendirilmeye çalışılan bir alan olmayı sürdürmektedir, ancak cumhuriyetin ilk yüzyılıının son çeyreğinde çeviri artık bir meslek olarak görülmeye başlanmıştır. Çevirmenler ise bazı ideallerle çalışan kültür gönüllüleri değil, yapılandırılmış bir mesleğin profesyonel mensupları olarak eğitim ve uygulama alanında yaşadıkları sorunları açıkça dile getiren ve bu konuda doğrudan hak arayışına giren bir meslek grubu olarak görülmektedir.

Anahtar sözcükler: Türkiye Cumhuriyeti, Yayın Kongreleri, kültür planlaması, Tercüme Bürosu, TEDA, çeviri ve siyaset.

Abstract This study focuses on the discourses on translation in six publishing congresses organized by the government in Türkiye between 1939 and 2018. The aim is to reveal the changes in the state’s “official” perspective on translation through these discourses. Starting in 1939 with the First Turkish Publishing Congress, the national publishing congresses reflected the political life and cultural policies of the country. The government stepped in to examine and regulate a range of issues related to periodicals and book publishing in the public sector and among private publishers, which also included translation. A study of the discussions and reports presented at the six congresses may provide important findings regarding the changing landscape of publishing and translation in Türkiye over a period of nearly 80 years allowing an insight into the problems raised, solutions proposed and the results achieved through state initiative. This study is based on the comments made at the congresses particularly on translation and concludes that the field of translation, which was structured as a tool of Westernization with intensive state support during the single-party era, started to be positioned as a tool for the promotion of Turkish culture in the world with the political and cultural changes experienced in later periods. In the 21st century, translation is a field that is still being shaped by the active intervention of the state, albeit for a different purpose. In the last quarter of the first century of the Republic, translation started to be seen as a profession. Translators are no longer seen as cultural volunteers devoted to certain ideals, but as members of a structured profession, openly voicing the problems they face in the field of education, professional practice and legal rights.

Keywords: Republic of Türkiye, Publishing Congresses, culture planning, Translation Bureau, TEDA, translation and politics.

Giriş*

Bu makale, Cumhuriyetin ilk 100 yılında Türkiye’de devletin çeviriye bakışını ele almaktadır. Altı ulusal yayın kongresi ve bu kongrelerin yayımlanmış raporları ve tutanakları bu çalışmada kullanılan temel malzemeyi oluşturmaktadır. Makale, kongrelerin işleyişinde önemli bir yer tutan komisyonların çalışmalarında ve kongre katılımcılarının müzakerelerinde çeviriye ayrılan yere ve uygun görülen konuma odaklanmaktadır. Yayın kongreleri üzerinde durulmasının nedeni, bu kongreler sırasında ve kongrelerle ilgili olarak basında karşımıza çıkan söylemlerin, iktidardaki hükümetin, kültür ve edebiyat kurumlarının ve ilgili uzman ve yetkililerin çeviri konusunda benimsediği tutumun bir göstergesi olduğu fikridir. Ancak bu kongre katılımcılarının aynı zamanda özgür birer eyleyici oldukları ve kongreler sırasında ortaya atılan tüm fikirlerin devlet tarafından desteklenmemiş, hatta onaylanmamış olabileceği de unutulmamalıdır.

Bu çalışmada ele alınacak kongreler neredeyse 80 yıllık bir süreye yayılmıştır. Birinci Türk Neşriyat Kongresi adıyla düzenlenen ilk kongre 1939’da ve şimdilik sonuncu olan altıncı kongre 2018’de gerçekleştirilmiştir. İlk üç kongre için farklı başlıklar seçilmiş, dördüncü kongreden itibaren başlık konusunda bir devamlılık oluşturulmuştur; bu hem iktidardaki kurumların dil ve sözcük tercihlerinde bir değişim yaşandığını hem de kongrelerin kullandıkları başlıklar yoluyla farklı konuları vurguladıklarını göstermektedir. Bununla birlikte, her kongrede önceki kongrelere atıf yapılmaktadır ve birinci kongreden başlayarak tüm kongreler birbirini izleyecek şekilde numaralandırılmıştır. Yani devlet ilk kongrenin gerçekleştirildiği 1939’dan başlayarak yayın kongrelerini düzenlemeye devam etme niyeti taşıdığını göstermiştir. Bu makalede kongrelerin tümünden genel olarak bahsederken “yayın kongresi” terimi kullanılacak, her bir kongreden ayrı ayrı bahsedilirken özgül başlıklarına yer verilecektir.

Hepimizin bildiği gibi Türkiye’de toplum ve siyaset son 100 yılda önemli bir dönüşüm yaşadı. Türkiye Cumhuriyeti, kültür ve edebiyata büyük önem veren ve özellikle 1930’ların sonlarında ve 1940’ların başlarında çeviriye ulus inşası için bir araç olarak konumlandırılan tek partili bir yönetim sistemi olarak kuruldu. 1946’da çok partili sisteme geçişle çevirinin ulusal kültür oluşumundaki rolü büyük ölçüde ikinci plana atıldı. İki askerî darbe (1960, 1980) ve 1971 askerî muhtırası döneminde yayıncılık ve çeviri çeşitli kısıtlamalar ve sansür uygulamalarına hedef oldu, ülkemizdeki kültür ve yayın hayatı kaçınılmaz olarak sınırlandı. Geçmişte olduğu gibi bugün de yayıncılık ve çeviri alanında yargı yoluyla işletilen farklı sansür mekanizmaları olduğunu biliyoruz (Aktener 2019, Arslan 2020, Konca 2022, Mortenson 2016, Sarız 2018).

Geçtiğimiz 80 yıl boyunca Türkiye uluslararası alanda farklı siyasi ve askerî ittifaklara katıldı. 1945’te Birleşmiş Milletler’in, 1961’de OECD’nin kurucu üyesi oldu, Avrupa Konseyi (1949) ve NATO (1952)’ya da üye oldu. Ayrıca Avrupa Birliği’yle 60 yıldır devam eden uzun ve sancılı ilişkisi Türkiye’nin siyasi ve kültürel yaşamını farklı yönlerden etkiledi. Türkiye Avrupa Birliği’ne 1987’de, adı Avrupa Ekonomik Topluluğu iken üyelik başvurusunda bulundu, ancak ondan çok daha önce, 1963’te kuruluşla ortaklık anlaşması imzalamıştı. AB ile tam üyelik müzakereleri ancak 2005 yılında başlayacaktı. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla Türkiye’nin NATO’daki stratejik konumunda bir dönüşüm yaşandı, bu arada eskiden Sovyetler Birliği’ne bağlı olan Türki cumhuriyetlerle daha yakın temaslar kurulması için bazı adımlar atıldı. Bu çalışmada bu siyasi gelişmelerin ve 21. yüzyılda Türkiye’nin küreselleşen dünyada kendine yeni bir yer arayışının çeviri ve kitap

* Bu makale aşağıda belirtilen kitap bölümünün gözden geçirilmiş ve güncellenmiş çevirisidir: “The “Official View on Translation”: The Case of National Publishing Congresses” *Tradition, Tension and Translation in Turkey*. Şehnaz Tahir Gürçağlar, Saliha Paker ve John Milton (der.), John Benjamins, 2015, 124-144.

Makalenin çevrilip burada yayımlanmasına izin veren John Benjamins yayınevine teşekkür ederim.

yayıncılığı alanındaki dışavurumları incelenmektedir. Bu dışavurumlar yayın kongrelerinde ve bu kongrelerin etrafında oluşan söylemler aracılığıyla mercek altına alınacaktır.

Klasik Eserleri Merkeze Alan Birinci Türk Neşriyat Kongresi (1939)

Birinci Türk Neşriyat Kongresi, devlet adamları, yazarlar, akademisyenler ve dönemin kültür dünyasından birçok ismin katılımıyla 1-5 Mayıs 1939’da gerçekleştirildi. Kongrenin zamanlaması tesadüfi değildi. Ülkenin yayıncılık ve kültür yaşamında Atatürk ve iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi tarafından 1920’lerin sonları ve 1930’lar boyunca yapılan siyasi, kültürel ve sosyal devrimler kalıcı bir iz bırakmıştı. Devletin yayıncılık ve çeviri alanına ilgisi yeni değildi. Mustafa Kemal’in bundan yıllar önce, daha 1923’te TBMM’de yaptığı bir konuşmada “Telif ve Tercüme işleri hakimiyet-i milliyenin ve millî harsın en mühim vasıtaları intişarındır.” dediği bilinmektedir¹ (*Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri* 1952: 289). Net bir şekilde dile getirilen bu düşüncenin bir yansıması olarak devlet yayın ve çeviri işlerine çok erken bir aşamada katılmış ve 1920’lerde iki farklı diziyile batı klasiklerinin çevirisi ve yayımında aktif rol almıştı. Bunlardan birincisi, henüz cumhuriyetin ilanından önce, 1921’in başlarında Maarif Vekâletine bağlı olarak kurulan Telif ve Tercüme Heyeti’ydi. Bu kurumun temel amacı batı kültürünün başyapıtlarını ve ders kitaplarını çevirtmek ve yayımlamaktı, oysa asıl faaliyet alanı edebî başyapıtlardan ziyade eğitim konulu kitaplar oldu. Heyet 1926’da kapatılana kadar 30’u çeviri olmak üzere 68 eser yayınladı (Kayaoğlu 1998: 227).

Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet tarafından düzenlenen ve yürütülen ikinci çeviri faaliyeti, Maarif Vekaleti tarafından 1927’de başlatılan “Dünya Edebiyatından Numuneler” serisiydi. 1928 Harf Devrimi sonrasında noktalanmış seride, Pierre Corneille, Charles Dickens ve William Shakespeare’in eserlerinin kısaltılmış çevirilerinden oluşan 10 kitap yer aldı (Tuncor 1989). Bu kitapların başlıca hedef okur kitlesi lise öğrencileriydi (Sevük 1940: 530; Ülken 1997: 342). 1928 yılıyla Tercüme Bürosu’nun faaliyete geçtiği 1940 arasında Maarif Vekâleti herhangi bir çeviri dizisi yayımlamadı ama arada sırada çocuk edebiyatı örnekleri ve klasiklerden oluşan kitaplar yayımlayarak çeviri faaliyetine küçük bir ölçekte de olsa devam etti. Ancak devletin bu kısıtlı çeviri faaliyetleri ve sayıca artıyor olsa da özel yayınevlerinin bastığı çeviriler ne devlet yetkilileri ne de batılılaşma düşüncesini destekleyen aydınlar tarafından yeterli bulunmaktaydı. 1930’larda çeviriye ilişkin söylemler çeviriye kültürel modernleşme için gerekli düşünsel ve edebî arka planı oluşturma misyonu yüklüyor, bu bakımdan çeviriyi merkeze alan siyasi ve ideolojik bir bağlamı yansıtıyordu. Bununla birlikte, çevirilerin az sayıda olması ve mevcut çevirilerin niteliği konusundaki iddialar kültür alanında çeviriye dair bir hoşnutsuzluk olduğunun göstergesiydi. 1930’lu yıllar boyunca gazetelerde, kitaplarda ve dergilerde yayımlanan birçok yazıda çevirilerin kalitesinden şikâyet edilmekte ve açıkça devletin çeviriye el atması çağrısında bulunulmaktaydı (Tahir Gürçağlar 2018).

Sistematik bir çeviri hareketine duyulan ihtiyaç üzerine oluşturulan bu söylemin devletin kültür alanındaki önceliklerine çeviriyi de dahil etmesi yolunda bir baskı oluşturduğu söylenebilir. Yayın dünyasıyla yakın temasta olan ve eğitimciliğinin yanı sıra yazar ve çevirmen de olan Hasan-Âli Yücel’in 1938’de bakanlığa getirilmesi bu sürecin önünü açmış ve Maarif Vekâleti tercüme konusuna doğrudan müdahil olma kararı almıştır. Bu nedenle Mayıs 1939’da gerçekleştirilen Birinci Türk Neşriyat Kongresi’nin arka planında çeviriye duyulan ihtiyaç konusunda aydınlarla devletin büyük ölçüde hemfikir olduğu bir ortam vardı. Kongrenin açılış konuşmasını yapan Başvekil Refik Saydam’a göre Kongre, ülkedeki yayıncılık faaliyetlerine bir “program” getirecekti (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi* 1939: 9). Kongre, yalnızca çeviri alanında değil, yayıncılığın çeşitli yönleriyle ilgili olarak da bir program oluşturmayı amaçlamaktaydı. Kongre başlamadan önce devlet bazı sorunları daha yapılandırılmış bir yaklaşımla ele almak üzere yedi encümen kurmuştur. Bu encümenler, basım, yayın ve satış konularını, telif haklarını, gençlik ve çocuk edebiyatını, yerli edebiyat ve çeviriye ödül ve yardımları, özel yayıncılara devlet yardımlarını, halk arasında okumayı teşvik etmeyi, çeviriye ek olarak Türkçe ansiklopedi ve referans materyallerinin hazırlanmasını ele

¹ Sabri Gürses, bu ifadenin Türkiye’nin Batı’daki telif hakkı uygulamalarından hariç tutulmasını sağladığı Lozan Antlaşması öncesinde yaklaşmakta olan müzakerelere atıfta bulunduğunu savunuyor (Gürses 2010).

alacaktı (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi 1939: 3*). Kongre çeviri özelinde Türkçeye çevrilmesi gereken eserlerin belirlenmesi ve bu eserlerin çevirisi için ilgili kişi ve kurumlar arasında iş birliğinin başlatılmasını amaçlıyordu (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi 1939: 3*).

Tercüme Encümeni hazırladığı raporda “Tercüme, hem memlekete medeniyet aleminin fikirlerini ve hassasiyetini getirmek, hem de dilimizi zenginleştirmek hususunda hizmet edecektir.” demiş, böylelikle çeviriye kültürel ve dilsel bir rol biçmiştir (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi 1939: 125*). Raporda ayrıca çeviri işinin “perişan bir hâlde” olduğu ve bu nedenle bir “usul ve nizam altına alınması” gerektiği de belirtilir (a.g.y). Encümenin getirdiği tavsiyeler arasında bakanlık nezdinde bir tercüme bürosunun kurulması, özel yayıncılara çeviri faaliyetleri için devlet yardımının arttırılması ve bir “tercüme mecmuasının” yayımlanması yer alıyordu. Ayrıca, eski Yunanca ve Latince klasikler de dahil olmak üzere tümü klasik eserlerden oluşan bir çeviri eser listesi de oluşturulmuştu (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi 1939: 125-127*).

Diğer encümenlerin raporları önemli tartışmalara yol açar ve zaman zaman karşıt görüşler duyulurken, tercüme encümeninin raporu bütün katılımcıların onayını almış görünmekteydi. Raporda belirtilen tavsiyelerin hemen hepsi kabul edildi ve kongrenin hemen ardından Tercüme Bürosu ve onun faaliyetlerine eşlik edecek ve onları tamamlayacak bir yayın organı olarak tasarlanan *Tercüme* dergisi kuruldu. Tercüme Bürosu 1966 yılına kadar faaliyetlerine devam etti, ancak zaman içinde yayın kurulunda, politikalarında ve çalışma hızında önemli değişiklikler gözlemlendi. Büronun en aktif dönemi, repertuarının çoğunlukla klasik eserleri içerdiği dönem olan ilk altı yılıydı.² Devletin bir tercüme bürosu kurması ve çevrilecek eserlerin seçimine katılması, çeviri alanına etkin bir şekilde adım attığı ve çeviri eserleri ve çeviri faaliyetlerini “planlama” niyetini taşıdığı anlamına geliyordu.³ Bu adım, gazete ve dergilerde Neşriyat Kongresiyle ilgili görüşlerini bildiren yazarlar ve gazeteciler tarafından olumlu karşılandı ve kongre bir “Türk Rönesansı” ile ilişkilendirildi (Fıratlı ve Aka Gündüz, *Birinci Türk Neşriyat Kongresi 1939: 131, 241*). Devletin klasik eserlerin çevirisini üstlenmesi “hayırlı” bir iş olarak değerlendirildi (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi 1939: 171*). Avrupa klasiklerinin yanı sıra eski Yunanca ve Latince eserlerin öne çıkarılması özellikle takdir görmekteydi, zira bunların Türk kültürünü güçlendireceği bekleniyordu (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi 1939: 171*). Tercüme Encümeni’nin Kongreye sunduğu raporda, hümanizmle ilişkili eserlerin çevirisine öncelik verilmişti (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi 1939: 126*). Bu öncelik Tercüme Bürosu tarafından da benimsendi ve Büro ilk birkaç yılında Türkiye’de hümanizm ruhunu yaratmayı kendine görev edindi. Bu görev Hasan-Âli Yücel tarafından kaleme alınan ve 1941-1946 yıllarında Tercüme Bürosu ürünü olan her kitaba basılan önsözde şöyle dile getiriliyordu:

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş aşaması, insan varlığının en somut şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat dalları içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama gücünü o eserler nispetinde arttırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte, çeviri etkinliğini biz bu bakımdan önemli ve uygarlık davamız için etkili bellemekteyiz (Yücel 1961: 12).

Yücel’in sözleri, kültürel modernleşmede çeviriye (ve daha sonra Tercüme Bürosuna) yüklenen misyonu açıkça göstermektedir. Çevirinin bir kültür planlaması aracı olarak konumlandırıldığı süreç 1946 yılına kadar devam etti, ardından siyasette bir rejim değişikliği yaşandı ve çok partili demokrasiye geçiş başladı. Bu süreçte çeviriye atfedilen ideolojik görev ortadan kalktı ve çevirinin kültür alanındaki kurucu rolüne ilişkin ifadeler duyulmaz oldu. Bu

² Birinci Neşriyat Kongresi ve Tercüme Bürosu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Berk 2004 ve Tahir Gürçağlar 2002, 2018.

³ Kültür planlaması kavramıyla ilgili bkz. Even-Zohar 2017.

elbette çok partili sisteme geçiş sonrasında iktidara gelen hükümetlerin kültür politikalarındaki değişimin bir sonucuydu (Tahir Gürçağlar 2018).

Geçmişe Dönüş: İkinci Türk Yayın Kongresi (1975)

Birinci Türk Neşriyat Kongresi sırasında yayın kongrelerinin her yıl düzenlenmesine karar verilmişti. Ne var ki ikinci yayın kongresi bundan ancak 36 yıl sonra (ikinci Türk Yayın Kongresi, 24-27 Ocak 1975) düzenlenebildi. Bunun birçok nedeni olabilir, ancak aradaki dönemde iktidara gelen hükümetler için yayıncılık ve çeviri konularının öncelikli olmaması muhtemelen en önemli nedendi. Birinci ve ikinci kongre arasında geçen 36 yıl, Türkiye'nin sosyo-kültürel ortamında köklü değişiklikleri de beraberinde getirdi. Dönemin Kültür Bakanı Nermin Neftçi ikinci kongrede yaptığı açılış konuşmasında bunu şöyle dile getiriyordu:

Birinci Kongre yirminci yüzyılın ilk yarısındadır, ikinci kongre son yarısında. Yirminci yüzyılın ilk yarısı ile son yarısı arasında bir çağ farkı vardır. (...) Rejimler çeşitli, ideolojiler çeşit çeşit, toplumsal hayat görüşleri ve yaşama sistemleri ayrı ayrı olabilir bu dünyada. Ama hepsinin kendi kalıplarını aşarak etkilendiği bir hızlı değişme sürecinin içindedir çağımız. Toplumsal değişmeleri bu açıdan değerlendirmeye alışacağız (*İkinci Türk Yayın Kongresi* 1987: 8).

Bakan, değişimi kabullenmenin önemini vurgulasa da, kongreye katılanların çeviriye ilişkin görüşleri büyük ölçüde 36 yıl önce ifade edilen görüşü yansıtıyordu. Katılımcıların söylemlerinde Tercüme Bürosu'nun gerçekleştirdiği çeviri faaliyetlerinden takdirle söz ediliyor ve bu çabanın devam etmesi gerektiği görüşü dile getiriliyordu. Büronun eski başkanı Suut Kemal Yetkin, 1940'larda yürütülen çeviri faaliyetinin niteliğini ve yoğunluğunu hatırlattığı uzun bir konuşma yapmış ve devlete o dönemde basılan klasiklerin çevirilerinin yeniden basılması çağrısında bulunmuş, Tercüme Bürosu'nun ardında, özel yayıncıların ancak sınırlı bir şekilde doldurabilecekleri bir “kültür boşluğu” bıraktığını savunmuştur (*İkinci Türk Yayın Kongresi* 1987: 19-20).

Dünya klasiklerinin Türkçeye çevrilmesinin bir ihtiyaç olduğunu vurgulayan söylem ikinci kongrede de çeviri tartışmalarına hâkim olmaya devam etmiştir. Çeviri çocuklar ve gençler için yayımlanacak kitapların üretiminde önemli bir araç olarak görülmüş, bu konu özellikle ansiklopedi ve başvuru kitapları ile ilgili önerilerde gündeme gelmiştir. Ayrıca dünya edebiyatının başlıca eserlerinin çocuk kitabı olarak uyarlanması önerisinde de bulunulmuştur (*İkinci Türk Yayın Kongresi* 1987: 100-102). Çeviri ile ilgili tartışmaların büyük kısmı, Çeviri ve Teknik Yayınları ele alan Yedinci Komisyon tarafından hazırlanan raporun sunumu sırasında gerçekleşmiştir. Çeviri ve teknik yayınlar konusunun neden aynı komisyon tarafından ele alındığı belli değildir, ancak komisyon bu iki alanda iki farklı rapor hazırlamıştır ve raporları hazırlayan katılımcılar da ayrı ayrı çalışmış olabilir. İkinci Türk Yayın Kongresi, komisyonu oluşturan üyeler açısından Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nden farklıydı. Birinci kongredeki tercüme encümeninde çok az sayıda profesyonel çevirmen vardı; ikinci kongredeki komisyonda ise neredeyse tüm üyeler çevirmendi, bu da bir meslek grubu olarak çevirmenlerin daha görünür hâle gelmeye başladığını ve söz sahibi birer uzman konumuna getirildiğini ortaya koyan bir gerçektir.

Yedinci Komisyonun Çeviri İşleri başlığıyla hazırladığı raporda her biri çevirinin farklı bir yönünü ele almakta olan on iki kısa paragraf yer alıyordu. Bu rapor, ikinci kongrenin Türkiye'de geçmişte gerçekleştirilen çeviri faaliyetlerini yeniden canlandırmayı hedeflediğini göstermektedir. Özetle Çeviri İşleri başlıklı raporda şunlara dikkat çekilmektedir:

- Çeviriyi bir yenilenme, gelişme ve kültürel oluşum aracı olarak görmenin önemi,
- Arzu edilen çeviri faaliyetlerinin devlet eliyle yürütülmesine duyulan ihtiyaç,
- Daha önce Tercüme Bürosu tarafından çevrilmiş ve yayımlanmış klasiklerin yeniden basılması,

- Daha önce Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren Tercüme Bürosu'nun bıraktığı boşluğu doldurmak üzere Kültür Bakanlığı'na bağlı sürekli bir çeviri kurulu kurulması,
- Dünya klasiklerinin çevirilerini yapmak ve büyük yazarların tüm eserlerini yayımlamak için bir seri başlatmak,
- Dünya klasiklerinin tercümesinde özel yayıncılarla iş birliği yapmak,
- Tercüme Bürosu tarafından yayımlanan *Tercüme*'ye benzer bir süreli yayın başlatmak, Türk yazarların eserlerinin yabancı okurlara tanıtılması için yabancı dilde bir dergi çıkarmak,
- "Evrensel nitelik taşıyan" Türkçe eserlerin yabancı dillere çevirilerini yapmak,
- Çeviri ödülleri vermek,
- Daha önce devlet tarafından yayımlanan bilimsel ve akademik çeviri serilerinin benzerlerini yeniden başlatmak,
- Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanacak çevirilerin uygun fiyatlarla satılması,
- Çevirilerin eğitici ve tanıtıcı değerini tamamlayacak teknolojik araçları kullanmak (*İkinci Türk Yayın Kongresi* 1987: 125-127).

Yukarıda da belirtildiği gibi, ikinci kongrenin çeviriyle ilgili vizyonu, 36 yıl önce ifade edilen vizyondan pek farklı değildi. Çeviri hâlâ bir kültürel gelişim aracı ve düşünsel bir zeminin ülkeye aktarılabilceği bir kanal olarak görülüyordu. Dolayısıyla "çağ farkı" söylemine rağmen Türkiye'nin kendisini dünyada yerleştirdiği konum pek değişmiş görünmüyor. Bu, katılımcıların herhangi bir itiraz veya ekleme yapmadan raporu kabul etmeye hazır olmalarından da anlaşılmalıdır. İkinci Yayın Kongresi'nde ortaya konulan önemli bir fikir, Türkçe eserlerin yabancı dillere çevrilmesiydi. Aslında bu fikir yeni sayılmazdı. Türkçe eserlerin yabancı dillere çevrilmesi, *Tercüme* dergisinin üstlendiği bir çabaydı ve derginin yazı kurulu kaleme aldığı bir önsözde Türklerin diğer ulusları düşünceleriyle tanıştırmaya çalışmaları gerektiğini savunmuştu ("Önsöz" 1951). Ancak bu fikir İkinci Yayın Kongresi sonrasında bile gündemde fazla yer tutmamış ve tutarlı bir kamu politikası olarak benimsenmemiştir. Türkçe eserlerin kapsamlı olarak yabancı dillerde yayımlanması ancak 21. yüzyılda öncelikli bir konu hâline geldi.

Türkiye'de 1970'lerin siyasi ortamına damgasını vuran çok başka tartışmalar vardı; koalisyon hükümetleri, şiddet olaylarındaki ciddi yükseliş, yaşanan ekonomik zorluklar gündemi işgal ediyordu. Birincil hedef ülkede istikrarlı bir hükümetin kurulması ve karşıt siyasi gruplar arasındaki çatışma ve şiddeti sona erdirmektir. Bu aynı zamanda ülkenin büyük ekonomik zorluklar yaşadığı, 1974-1975'teki petrol krizinden ciddi ölçüde etkilendiği, ithalatta kısıtlamalar olduğu ve pazarda temel malların kıtlığının yaşandığı bir dönemdi. Kısacası, ülkenin vizyonu oldukça içe dönüktü, o nedenle bir bakıma Türkiye'nin dünyayı kasıp kavuran İkinci Dünya Savaşı'nın beraberinde getirdiği pek çok sorunla mücadele etmek zorunda olduğu bir dönem olan 1939'daki ortamdan çok da farklı değildi. Belki de üçüncü kongrenin ikincisinden ancak 16 yıl sonra düzenlenebilmesinin nedeni de bu oldu. Bu uzun aranın başlıca nedeni muhtemelen ülkedeki siyasi iklimi büyük ölçüde değiştiren 1980 askerî darbesiydi. Darbenin ardından insan hakları ihlalleri ve sansür yaygınlaştı ve siyasi atmosferin nispeten normalleşmesi birkaç yıl sürdü. Darbe sonrası Türkiye'de kültürel açıdan muhafazakâr, ancak ekonomik olarak liberal bir iktidar yönetime geldi. Artık içe dönük politikalara yer yoktu, Türkiye'nin dünyayla daha fazla teması olacaktı (Zürcher 2004). Ekonominin serbestleşmesi, Türkiye'nin uluslararası ticarete girmesini beraberinde getirdi ve bu da şüphesiz yayıncılık dünyasını etkiledi.

Milliyetçi Bir Odak: Üçüncü Yayın Kongresi (1991)

Üçüncü Yayın Kongresi, “Üçüncü Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı” başlığı altında gerçekleştirildi (12 Haziran 1991). Telif hakları konusunun kongre başlığına dahil edilmesi, özellikle 1995 yılına kadar yürürlükte kalan eski telif hakları düzenlemesi düşünüldüğünde oldukça ilginçtir. Kongre, Türkiye’yi telif hakları uygulamaları açısından diğer Batılı ülkelerle eşit hâle getiren yasal düzenlemenin zeminini hazırlamayı amaçlamış olabilir. Bununla birlikte, çevirinin bu çerçevede fazla yeri olmamıştır. Telif Hakları Komisyonu, yeni bir telif hakları yasasının hazırlanması çağrısını yaparken çeviriye yalnızca kısa bir atıfta bulunmuş ve o sırada çeviriler için yalnızca 10 yıl olan koruma süresinin nasıl iyileştirilebileceği konusunda somut öneri getirmemiştir (*Üçüncü Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı* 1992: 164).

Telif haklarının yanı sıra kongrenin üzerinde durduğu bir diğer konu, Türkiye’de bütüncül bir millî kültür yaratma fikriydi. Türkiye ile diğer Türki dilleri konuşan ülkeler arasında kültürel ilişkilerin kurulması da bu millî kültüre dâhil görülüyordu. Bakan Namık Kemal Zeybek’i temsilen orada bulunan Kültür Bakanlığı Müsteşarı Acar Okan, açılış konuşmasında kongrenin önemli bir görevinin “Türkiye dışındaki Türk topluluklarının” ihtiyaçlarının belirlenmesi olacağını savundu (*Üçüncü Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı* 1992: 16). Okan’ın kastettiği topluluklar Avrupa ve diğer bölgelerde yaşayan Türkiye diasporası değil, yazarlarını ve yayıncılarını kongreye temsilci olarak gönderen Azerbaycan, Nahçıvan, Tataristan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Karaçay, Balkarya, Başkurdistan ve Kazakistan halklarıydı. Okan şunları söyledi: “Biliyorsunuz, pek çoğu aşağı yukarı karar aldı, yakın bir zamanda Latin alfabesine geçecekler. Yazılı dillerini Türkiye Türkçesine yaklaştırmaya çalışıyorlar. İşte yayıncılarımız için yeni bir ufuk ve şüphesiz yeni bir Pazar.” (*Üçüncü Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı* 1992: 16). Okan ayrıca, Türkiye’nin kültürel yatırımları ve eserlerinin kalitesi açısından Türkiye’den oldukça gelişmiş olan bu toplulukların sanatsal ve edebî ürünlerini de ithal etmesi gerektiğini sözlerine ekliyordu.

Kongre sırasında çeviri konusunda dile getirilen görüşler, Türkiye’yi “kardeş” denen bu eski Sovyetler Birliği cumhuriyetleriyle yakınlaştırma isteğiyle de ilişkilendirilebilir. Çeviri konusunda ayrı bir komisyon oluşturulmamasına rağmen, üç komisyonun raporlarında çeviri ele alınmıştır. Bunlardan biri Millî Kültür ve Yayıncılık Sorunları Komisyonuydu. Bu komisyon raporunda “Türk kültür eserlerinin yabancı dillere çevrilmesi gerektiğini” vurgulamış ve ayrıca “Türk kültür ve tarihi ile ilgili yabancı dille yazılmış” eserlerin Türkçeye çevrilmesini önermiştir (*Üçüncü Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı* 1992: 102). Görüldüğü üzere komisyonun vurgu yaptığı konu Türk kültürünün tanıtılması ve güçlendirilmesiydi. Ancak Kitap Yayıncılığı ve Okurların Sorunları Komisyonu, Türkçeye çeviriler üzerinde daha fazla durarak, “çeviri yayın alanının genişletilmesi” gerektiğini belirtti. Komisyon raporuna göre dünya kültürünü en iyi temsil eden edebî, bilimsel ve teknik eserler hızlı bir şekilde Türkçeye çevrilerek bir an önce yayımlanmalı ve bu yönde kurumlaşmaya “ön ayak olunmalıydı”. Bunun yanı sıra komisyon, Türk kültürünün “üstün” örneklerinin yabancı dillere çevrilmesi gerektiğini vurgulayarak Türkçe eserlerin yabancı dillere çevrilmesine verilen önemi muhafaza etmiştir (*Üçüncü Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı* 1992: 176). Bununla birlikte, ilginçtir ki, bu kez devletin çeviri ve yayıncılık faaliyetlerinin büyük bölümünü üstlenmesi gerektiği fikri genel kabul görmemiştir. Millî Kültür ve Yayıncılık Sorunları Komisyonu büyük ölçüde devletin klasiklerin çevirisi ve kültürel yayınları üstlenmesi gerektiğini öne sürse de, Erol Erduran adlı bir katılımcı bu fikre karşı çıkmıştır. Erduran, Hasan-Âli Yücel yönetiminde kurulan Tercüme Bürosu’nun, batının temel eserlerini Türkçeye çevirerek zamanında çok iyi bir iş yapmış olduğunu, ancak ülkenin seçtiği “liberal sistem” içerisinde devletin 1990’larda aynı işlevi yerine getirmesinin beklenemeyeceğini savunmuştur (*Üçüncü Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı* 1992: 108). Bu görüş o dönemde dahi ekonomik liberalizmin kültür alanında da hâkim olmaya başladığı gerçeğini yansıtmaktadır.

1991 yılında yapılan kongrenin “millî” bir Türk kültürünün geliştirilmesi ve tanıtımına odaklanması dönemin ruhunu yansıtmaktaydı. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Türkiye, Türki Cumhuriyetlerle daha yakın ilişkiler kurmaya çalışıyordu. Türkiye’nin Sovyetler

Birliği'nin bölgesel bir güç olarak bu cumhuriyetler gözünde bıraktığı boşluğu doldurabileceği yolunda fikirler vardı ve 1991'de Türkiye bu devletlerle arasındaki bağları güçlendirme yolunda adımlar atmaktaydı (Zürcher 2004: 328). Türkiye'nin bu konuyla ilgili iddiası zamanla azaldı ve Orta Asya'da ulaşılabilecek ekonomik başarının sınırlı olduğu anlaşıldı.

Telif haklarına verilen önemin ve o dönemde telif hakları yasalarının güncellenmesi ihtiyacının Türkiye'nin ekonomik sisteminin daha uluslararası hâle gelmesiyle ilgili olduğuna şüphe yok. Telif Hakları Komisyonu, 1952 yılında yürürlüğe giren Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun gözden geçirilmesi çağrısında bulunuyordu. Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan beri çeviri yayınlarla ilgili genel uluslararası telif hakları düzenlemelerine uymamış, 1910 yılında çıkarılan Hakk-ı Telif Kanunu'nu uygulamaya devam etmişti. Türkiye 1923'te Lozan Antlaşması'ndaki ilgili maddeye çekince getirdi ve çevirilerin ülkenin kültürel gelişimi için önemli olduğunu savunarak uluslararası telif hakkı yasalarını uygulamama hakkını saklı tuttu (İskit 1939: 154). 1952'de yeni telif hakları yasası çıkarılırken, Bern Sözleşmesi'nin (1948'deki Brüksel revizyonu) gelişmekte olan ülkelere yönelik eski bir versiyonunun uygulanması tercih edildi. Bern Sözleşmesi ancak 1995 yılında tam olarak uygulamaya konuldu ve ancak o tarihte çevirilere orijinal eserlerle aynı telif hakkı koruması verildi, koruma süresi 70 yıla çıkarıldı. İlginçtir ki, 1991'de kongredeki Telif Hakları Komisyonu Türkiye'yi tüm uluslararası telif hakları sözleşmelerine uymaya davet ediyor, ancak Türkiye'ye önceden verilen hakların saklı tutulmasını öngörüyordu - bu da Türkiye'nin Bern Sözleşmesi'ne getirdiği istisnalardan yararlanmaya devam etmesi anlamına gelmekteydi (*Üçüncü Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı* 1992: 164).⁴ Bununla birlikte, çeviriler için koruma süresinin uzatılması konusunda tüm yayıncılar hemfikir değildi ve 4. Ulusal Yayın Kongresi sırasında sürenin kısaltılması talep edildi. Telif Hakları Sorunları (!) Komisyonu uzun koruma süresinin sorun yarattığını ve eserlerin Türkçeye çevrilebilmesi için sürenin yedi yıla indirilmesi gerektiğini öne sürmüştür (*IV. Ulusal Yayın Kongresi Komisyon Raporları* 1998: 19) - bu talep hiçbir zaman yerine getirilmemiştir.

Değişim Rüzgarları: Dördüncü Ulusal Yayın Kongresi (1998)

Dördüncü kongre "Dördüncü Ulusal Yayın Kongresi" başlığı altında gerçekleştirilmiştir.⁵ Dönemin Kültür Bakanı İstemihan Talay'ın kongre raporlarını içeren kitaba yazdığı giriş, "bilgi güçtür" ifadesiyle başlıyordu (*IV. Ulusal Yayın Kongresi Komisyon Raporları* 1998: V). Bu ifade Türkiye hükümeti için 20. yüzyılın eşliğinde bilgi ekonomisinin ne denli önemli olduğunu da göstermekteydi. Dördüncü kongrenin bir öncekinden sadece 7 yıl sonra yapılmış olması, Türkiye'de yayıncılığın 1990'lar boyunca yaşadığı değişimin hızını ve kapsamını da ortaya koymaktadır. Yabancı yayıncılarla artan uluslararası bağlar, gelişen bir kitap pazarı ve elektronik yayıncılığın ve internetin yükselişi yeni dönemin temel özellikleriydi. Bu gelişmelerin yansımaları "Yayıncılıkta Yeni Ufuklar: Elektronik Yayıncılık ve Yayıncılık Eğitimi" adıyla kurulan komisyonda da görülmekteydi. Kongrede, Düşünceyi İfade Özgürlüğü Açısından Yazar ve Yayıncı Sorunları da dahil olmak üzere Türkiye'nin güncel kaygılarını yansıtan başka önemli komisyonlar da vardı. Bu komisyonun varlığı ifade özgürlüğünün tartışılması açısından daha özgür bir ortamın oluştuğuna işaret ediyordu. Dördüncü Ulusal Yayın Kongresi, Türkçe eserlerin yabancı dillere çevrilmesinin önemine

⁴ Türkiye Telif Hakları Yasasını 1995 yılında, bütün mevzuatının Avrupa müktesebatıyla uyumlaştırılması çerçevesinde değiştirmiştir. Yani ülkemizde 20. yüzyılın sonunda telif hakları açısından atılan adımlar Türkiye'nin AB üyesi olma arzusuyla doğrudan bağlantılıdır. Türkiye'de telif hakları ve çeviri konusuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Gürses 2010 ve Üstünsöz 2011.

⁵ Kongrenin başlığında daha önceki kongreler gibi "Türk" değil, "ulusal" sözcüğünün tercih edilmesi bundan sonra gerçekleşen kongreler için de belirleyici olmuştur. Millî yerine ulusal sözcüğünün kullanılması 1998'deki koalisyon hükümetinde Kültür Bakanlığı'nın Demokratik Sol Parti'ye ait olmasına ve partinin lideri Bülent Ecevit'in Öztürkçeci dilsel seçimlerine bağlı olabilir. Bu sözcüğün muhafazakâr AKP döneminde gerçekleştirilen beşinci ve altıncı yayın kongrelerinde değiştirilmemesi de ayrı bir tartışma konusudur.

vurgu yapmaya devam etmekteydi ve aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi Türkiye'nin fikir ve edebiyat ürünlerinin yurtdışında tanıtımına ilişkin ayrı bir komisyona yer verdi.

Kongrenin ilginç bir yönü, devletin yayıncılık alanına katılımının önemine sürekli vurgu yapılmasıydı. Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Yayıncılık ve Sorunları Komisyonunun hazırladığı raporda devletin geçmişte çeviri ve yayın alanına yaptığı katkılardan söz edilmekteydi (IV. Ulusal Yayın Kongresi Komisyon Raporları 1998: 123). Komisyon, raporunda Tercüme Bürosu ve yayın kongreleri de dahil olmak üzere hükümetin yayıncılık ve okumanın geliştirilmesi konusunda geçmişte yaptığı çalışmaları hatırlatıyor ve “Devletin özellikle basın ve yayın alanından elini çekmesi yararlı görülmemektedir.” diyordu (IV. Ulusal Yayın Kongresi Komisyon Raporları 1998: 123). Devlete hâlâ yayıncılık sektörünün gelişimi ve hem Türk hem de yabancı eserlerin çevirisi konusunda sorumluluk yüklense de Dördüncü Ulusal Yayın Kongresinde özel yayıncılara daha fazla gönderme yapılıyor ve daha fazla katkıda bulunmaları bekleniyordu. Özellikle 2000 yılı öncesi yayıncılık faaliyetleriyle ilgili fazla istatistiksel veri bulunmasa da Türkiye’de yayıncılık sektörünün 1990’lar boyunca önemli ölçüde büyüdüğü yaygın olarak bilinen bir gerçektir. Büyük şirketler ve bankalar yayıncılık alanında faaliyetlerini arttırmış ve büyük kitapçılar açılmaya başlamış, yeni dağıtım ağları kurulmuş ve yayımlanan kitap sayısında önemli bir artış gerçekleşmiştir.

Dördüncü kongrede Türk Fikir ve Edebiyat Ürünlerinin Yurt Dışında Tanıtılması Komisyonu, Türk edebiyatının uluslararası alanda daha iyi tanıtılmasında özel yayıncılığın rolüne özellikle değinmekteydi. Komisyonun raporunda uluslararası fuarlara katılıma özel bir bölüm ayrılmış ve yayınevlerinin bu fuarlara katılmalarının önemine vurgu yapılmıştır. Komisyon, yayıncıların yabancı yayınevleriyle telif hakkı anlaşmaları yapabilmeleri ve temsil ettikleri Türk yazarları da bu anlaşmalara dahil edebilmeleri için fuarlara katılımın teşvik edilmesi gerektiğini savunuyordu. Bu kongrede ayrı bir çeviri komisyonu yoktu ama Türk Düşün ve Kültür Ürünlerinin Yurtdışında Tanıtımı başlıklı komisyon, çeviriye tanıtımın en önemli stratejilerinden biri olarak değerlendiriyordu. Bu komisyonun raporu, çeviri açısından önemli sonuçlar doğurabilecek bir dizi tavsiye içeriyordu. Bunlardan bazıları şunlardı:

- Yurt dışında Türkçe kitapların çevirisinin ve yayımlanmasının teşvik edilmesi,
- Doğru çevirilerin yayımlanması,
- Türkçe eserleri yabancı dile çevirecek çevirmenlerin ücretlerinin artırılması,
- Türkçe kitapların İngilizce, Fransızca ve Almancaya çevirilerini yayımlayacak yayınevlerine maddi destek ve kredi verilmesi,
- Yabancı dillere çevrilmiş eserlerin bibliyografyasının hazırlanması,
- Türk edebiyatı antolojilerinin yurt dışında yayımlanmasının teşvik edilmesi (IV. Ulusal Yayın Kongresi Komisyon Raporları 1998:115-116).

Bu öneriler oldukça ayrıntılıydı ve çeviriye yeni bir bağlama taşıyordu. Türkiye giderek küreselleşen bir dünyada kendisine yeni bir konum ararken çeviriye bir araç olarak kullanabileceği fikri iyice belirginleşmekteydi. Getirilen öneriler de önceki iki kongrede sunulanlardan çok daha somuttu. Yabancı yayınevlerine devlet desteği ve çevirmenlerin ücretleri konusu uzun süredir ele alınmamıştı ve bu yeni yaklaşımda çeviri, kültürel bir çabanın yanı sıra mesleki ve ekonomik bir çaba olarak da görülüyordu. Birinci kongrede doğru ve birinci dilden yapılan çevirilerin önemi vurgulanmış ve yayıncılara devlet desteği konusuna değinilmişti (Birinci Türk Neşriyat Kongresi 1939: 125-126). Aradan geçen yarım yüzyılın sonrasında çeviri bir kez daha somut bir programa konu olarak devletin gündemine geri dönmüştü. Bunun, çeviriye farklı bir siyasi rol biçildiği bir dönemde gerçekleşmesi tesadüf değildir. Çeviriye addedilen yeni görev geçmişte olduğu gibi hümanizmi ve batı kültürünü Türkiye’ye aktarmak değil, Türk kültürünü tanıtmak ve Türkiye’nin uluslararası alanda görünürlüğünü arttırmaktı.

Komisyonun belki de en önemli tavsiyesi, Millî Eğitim Bakanlığı ve Kültür Bakanlığı himayesinde yabancı dillere çevrilecek eserleri yıllık olarak seçecek ortak bir komisyonun

kurulmasıydı (*IV. Ulusal Yayın Kongresi Komisyon Raporları* 1998: 115). Türkçe eserlerin yabancı dillere çevrilerek yurt dışında yayımlanması özel yayıncılar tarafından yürütülecek bir süreç olsa da devlet, kurulacak komisyon aracılığıyla yayımlanacak kitapların hangileri olacağına karar verecekti ve bu alanda belirli bir kontrol sahibi olacaktı. Önerilen bu adım, 1939'da Tercüme Bürosu'nun kurulmasına ilişkin alınan kararları hatırlatıyordu ve tıpkı Tercüme Bürosu gibi bu kurum da gerçekleşti. Ancak bu sefer bu biraz daha uzun zaman aldı ve Türk kültür, sanat ve edebiyat eserlerinin yabancı dilde yayımlanması projesi olan TEDA, bu kongreden 7 yıl sonra, 2005 yılında başlatıldı. TEDA projesi Tercüme Bürosu gibi bir devlet teşebbüsüydü; ondan farklı olarak bu kez Türkçe eserlerin yabancı dillere aktarılmasını sağlayan bir kurum olarak ortaya çıktı. TEDA, kültür dünyasında küresel bir gündem oluşturma çabası içinde çevirinin yeniden keşfedildiği, devletin bir kez daha siyasi ve kültürel anlamda çeviriyi merkeze yerleştirdiği bir atılım olarak düşünülebilir.

Bir Meslek Olarak Çeviri: Beşinci (2009) ve Altıncı (2018) Ulusal Yayın Kongreleri

21. yüzyılda gerçekleşen beşinci ve altıncı yayın kongreleri çeviriye bakışları ve çevirinin Türk kültürünün yurtdışında tanıtımı bağlamında başat bir konuma getirilmesi açısından birbirine çok benzer niteliktedir, o nedenle aynı başlık altında ele alınacaktır.

TEDA'nın kuruluşunun ardından, yabancı dillere çevrilen ve yayımlanan Türk edebiyat eserlerinin sayısında önemli bir artış kaydedildi. 2005 yılından önce dünyada Türk edebiyatından toplam 260 civarında çeviri yayımlanmıştı, TEDA projesi ise kuruluşundan 2021 yılına kadar geçen 16 yıl içinde toplam 3110 çevirinin yayımlanmasına destek vermiştir⁶ (URL-1). Orhan Pamuk'un 2006 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü alması ilk yıllarında TEDA projesine özel bir ivme kazandırmıştır. Bu nedenle, 4-5 Aralık 2009 tarihinde düzenlenen Beşinci Ulusal Yayın Kongresi TEDA'nın ve kısa bir sürede kaydettiği başarıların getirdiği ortamda gerçekleştirilmiştir. Kongrede, aralarında yurt dışında Türkçe eserlerin yayımlanması ve çevirisinin öne çıktığı bir dizi konu üzerinde durulmuştur. Kongrenin sonuç bildirisinde kongrenin ana temaları "Bu kongrenin ana temasını devletin yayıncılıktan çekilerek bu alanı gelişen özel sektöre bırakması, yayıncılığın hukuki alt yapısını sektörün bütün bileşenleriyle birlikte oluşturması, Türk edebiyat, kültür ve sanat eserlerinin ve Türk yayıncılığının dünyaya açılması, yeni toplumsal ve teknolojik ortama uyum sağlaması" olarak özetlenmiştir (*5. Ulusal Yayın Kongresi* 2011: 199). Çeviri bu bağlamda, özellikle Yayıncılığın Dünyaya Açılımı, AB ve Uyum Komisyonu'nun çalışmalarında öne çıkmıştır. Bu komisyon, Türkçeden yabancı dillere yapılacak çeviriler ve TEDA projesi kapsamında çeviriyle ilgili konuları ele almıştır. TEDA projesinin geliştirilmesi ve Türkçeden yapılan çevirilerin nitelik ve niceliğinin artırılması için çeşitli önerilerde bulunulmuştur. Bu öneriler arasında, yabancı çevirmenleri Türkçe kitaplar üzerinde çalışmaya teşvik etmek için Çevirmen Merkezlerinin kurulması, TEDA projesine bir çeviri kontrol ve çeviri örneklerinin incelenmesi sürecinin dâhil edilmesi, Türkçeden çeviride karşılaşılan ortak zorlukları tartışmak için platformlar oluşturulması ve Türk edebiyatının çeşitli dillerdeki çevirmenlerine eğitim sunulması için çeviri atölyeleri başlatılması yer alıyordu⁷ (*5. Ulusal*

⁶ TEDA Projesi, yabancı dillere çevrilecek Türkçe eserlerin çevirmenlerine ve/veya yayıncılarına mali destek sağlamaktadır. Proje kapsamında yayın veya pazarlama faaliyetleri yoktur, çevrilecek eserlerin seçimi de proje tarafından gerçekleştirilmez. Proje yılda en az iki kez toplanarak yayıncılardan gelen başvuruları değerlendirir ve desteklenecek çalışmalara Danışma Kurulu tarafından karar verilir. Proje, yapısı ve usulleri bakımından Dördüncü Kongre'de önerilen komisyondan farklıdır. En büyük fark, çevrilecek eserlere yayıncıların karar vermesi, devletin seçim aşamasına müdahale etmemesidir. Bununla birlikte, TEDA projesi yayıncılardan aldığı başvuruları eleyerek yalnızca uygun gördüğü başvuruları desteklediğinden yayıncıların seçimlerinde tümüyle özgür olduğunu söylemek mümkün değildir.

⁷ Bu atölyeler Prof. Dr. Saliha Paker tarafından kurulan ve 2006-2015 yılları arasında her yıl düzenlenen Cunda Uluslararası Türk Edebiyatı Çevirmenleri Atölyesi örneğini temel alarak düzenlenmiştir. Bu atölye, Türk edebiyatını İngilizceye çeviren çevirmenlerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Boğaziçi Üniversitesi tarafından düzenlenen atölyeye Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından finansman sağlanmıştır. Atölyelere 2011 yılından başlayarak kimileri düzenli olarak, kimileri de sınırlı sayıda

Yayın Kongresi 2011:180-183). Bu komisyon çeviriye Türkiye edebiyatının yurtdışında tanıtımı özelinde ele alırken, genel olarak çeviri, Çeviri Politikaları başlığı altında ayrı bir komisyonun konusu oldu.

10-11 Mayıs 2018’de gerçekleştirilen Altıncı Ulusal Yayın Kongresi’nde de yer verilen bu komisyonun başlığı yanlıcıdır çünkü her iki kongrede de komisyon çeviriyle ilgili çeşitli konuları tartışmış ve esas olarak 21. yüzyıl Türkiye’inde çeviri alanının ve çevirmenlerin sorunları ve zorlukları üzerinde durmuştur. Aslında, her iki kongre de Çeviri Politikaları komisyonu geçmişte olduğu gibi çevirinin toplumu ve kültürü şekillendirici rolü ile ilgili herhangi bir politika önermemiştir. Komisyon tarafından 2009 ve 2018’de hazırlanan raporlar, o güne kadar kongrelerde yer verilen en uzun ve en kapsamlı raporlar olmuştur. Burada yalnızca bu iki komisyonun raporlarında yer verilen başlıklardan bazılarını değineceğim (5. *Ulusal Yayın Kongresi* 2011: 186-195; 6. *Ulusal Yayın Kongresi* 2019: 245-252):

- Çeviri sözleşmeleri ve uyumsuzlukları,
- Çevirmenler için sosyal güvenlik düzenlemeleri,
- Çevirmenlerden alınan vergiler,
- Çevirmenin eser sahibi olarak durumu,
- Çevbir’in çeviri korsanlığının önlenmesinin takibine katılımı,
- Meslek birliklerinin gelirleri,
- Çevirmen yargılamaları,
- Çeviride intihal,
- Çeviri eğitimi,
- Çeviri editörlüğü,
- AB desteği ve çeviri atölyeleri,
- Çeviri bibliyografyasının hazırlanması,
- Nitelikli çevirilerin desteklenmesi ve çevirmenlerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi,
- Kütüphanelerde çeviri kitaplığı oluşturulması,
- Uluslararası Çeviri Haftası / Günü kutlaması,
- Meslek birliği mevzuatıyla ilgili sorunlar.

Bu başlıklar, daha önceki kongrelere göre çeviriye karşı benimsenen yaklaşımın köklü bir değişimden geçtiğini göstermekte yeterlidir. Beşinci kongrede ilk kez çevirmenler bir meslek grubu olarak karşımıza çıkmıştır. Bu kongrede kurulan Çeviri Politikaları komisyonunda Çevbir ve Çeviri Derneği temsilcileri, ayrıca üniversite ve bakanlıklardan temsilciler yer almıştır ve çeviri eğitimi, çevirmenlerin çalışma koşulları ve ücretleri ile ilgili konular tartışılmıştır. Bu, çevirmenlerin toplumdaki görünürlüğünün arttığını ve bir meslek grubu olarak haklarının daha fazla farkında olduklarını göstermektedir. Altıncı kongredeki komisyonun katılımcıları da benzer bir profildedir, aynı kurumlar temsil edilmiş, hatta komisyon üyelerinden birkaçı her iki kongrede de aynı komisyonda görev almıştır. Çeviri Politikaları komisyonuna meslek birliği olarak katılan Çevbir, devlet açısından çevirinin bir meslek olarak, sorunları, eğitimi ve günlük uygulamalarıyla ekonomik bir faaliyet olarak var olduğunu kanıtlayan bir kurumdur. Çevbir, 2003 yılında çevirmenler arasında bir yazışma

gerçekleştirilen, birçoğu farklı yabancı kurumlarla ortaklıklar içeren Fransızca, Almanca, Rusça, İspanyolca, Çince, Arapça, Lehçe, İtalyanca, Ukraynaca, Boşnakça-Sırpça-Hırvatça, Korece, Farsça, Bulgarca dillerindeki atölyeler ve Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Çeviri Atölyesi katılmıştır (URL-2).

grubu olarak ortaya çıkmış, 2006'da ise birlik halini almıştır. 2009'da altyazı, seslendirme, tiyatro çevirisi alanında çalışan çevirmenleri de kapsayacak şekilde genişleyen birlik, Türkiye'de yazılı çeviri alanındaki en kapsayıcı meslek kuruluşudur (URL-3). Kuruluşundan bu yana çevirmenlerin hukuki ve ekonomik sorunlarına dikkat çekmek için bir dizi faaliyet yürütmüş ve çevirmen yargılamaları konusunda başlattığı kampanyayla çeviri konusundaki söylemi şekillendiren bir güç olmuştur. Profesyonelleşmeyi teşvik etmekte, çevirmenler adına hak takibi yapmakta, çeviri atölyeleri düzenlemektedir. Çevbir'in çalışmaları sayesinde, okuyucuların çeviriyi bir meslek olarak görme eğiliminin arttığı ve çevirmenlerin kötü çalışma koşullarının daha fazla ayırdına vardıkları söylenebilir.

Çevirinin meslek olarak ortaya çıkışı sadece Çevbir'in faaliyetlerinden kaynaklanmıyor, kitap pazarındaki büyüme de çeviri alanının meslekleşmesine katkıda bulunmaktadır. Türkiye'de yayımlanan kitap sayısı 2000'de 12.580'den 2010'da 35.775'e, 2018'de ise 61.257 adede ulaşarak beşe katlandı (URL-4). Bu kaçınılmaz olarak çevirilerin ve dolayısıyla çevirmenlerin sayısında artış getirmiştir. Ayrıca, Türkiye'de üniversitelerde çeviri bölümlerinin sayısındaki artış ve bu bölümlerden mezun olarak geniş bir profesyonel kadro oluşturan çevirmenler kamuoyunda çevirinin bir meslek olarak görülmeye başlamasına katkıda bulunmuştur. 2000'lerin ilk on yılında çevirinin meslekleşmesine katkıda bulunan bir diğer unsur da Türkiye ile AB arasındaki üyelik müzakereleridir. Türkiye'nin 1999 yılında tam üye adayı olarak kabul edilmesinin ardından çeviri faaliyetleri hız kazanmıştır. Bu, hem Avrupa müktesebatını ve diğer ilgili AB belgelerini Türkçeye çevirmek zorunda kalan kamu kurumları düzeyinde, hem de Avrupa ülkeleriyle ekonomik ve kültürel bağlarını yoğunlaştıran özel sektör ve STK'lar düzeyinde gerçekleşmiştir. Çevirinin devlet nezdinde bir meslek olarak görülmeye başlanmasının bir diğer nedeni de mesleki yeterlilik çerçevesidir. Yine AB ile uyum bağlamında başlatılan ve farklı mesleklere yönelik yeterlilik standartları benimsenmesini içeren Mesleki Yeterlilik süreci çeviri mesleği için de gerçekleştirilmiştir. 2013 yılında Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Çevirmen Seviye 6 Ulusal Meslek Standardı büyük ölçüde Çeviri Politikaları komisyonlarında temsil edilen kurumların paydaş olarak katıldıkları uzun bir hazırlık dönemi sonrasında son hâlini almıştır (URL-5). Bütün bu gelişmeler kongrelerde çeviri konusunda fark edilen yaklaşım değişikliğinin salt devletin kendi girişimiyle ortaya çıkmadığını, Türkiye'nin ve yayıncılık sektörünün yoğunlaşan uluslararası siyasi ve kültürel bağlantılarının getirdiği ivmeyle yaşandığını gösteriyor.

Sonuç

Çevirinin izlediği yönü 80 yıllık bir zaman dilimine yayılan yayın kongreleri üzerinden takip etmeye çalışmak beraberinde iki temel sorunu getirmektedir: Her şeyden önce, bu yöntem söz konusu altı yayın kongresinin dışında yaşanan diğer tüm gelişmeleri dikkate almamakta ve yalnızca kongrelerde oluşan söyleme odaklanmaktadır. Yukarıda aktarılan Mesleki Yetkinlik konusunda yaşanan süreç bunun bir göstergesidir. İkinci olarak bu yaklaşım kongreleri "kurumsal" bir yapı olarak ele almakta ve gerçekleşen tartışmaların devlet tarafından denetlenip desteklendiğini varsaymaktadır. Oysa kongre katılımcıları özgür birer bireydir ve söyledikleri şeyler devletin resmî görüşünü değil, kendi kişisel düşüncelerini ifade ediyor olabilir. Bununla birlikte, yayın kongrelerinde oluşan söylemler, düzenlendikleri dönemde yayın ve çeviri dünyasının genel görünümüne dair önemli ipuçları sunarlar. Kongreler sırasında kurulan komisyonlar, komisyonların çeviriye bakış açıları ve aldıkları kararlar çevirinin devlet nezdinde nasıl görüldüğüne dair bilgiler vermektedir. Ayrıca kongrelerin oluşumu ve işleyişi çeviriye yüklenen görev ve işlevlerin nasıl bir siyasi bağlam içinde oluştuğunu ve kongrelerin gerçekleştiği dönemlerdeki siyasi iktidarların bu konuda ne denli şekillendirici bir rol oynadığını da göstermektedir.

O halde altı yayın kongresinde oluşan söylemlerin incelenmesinden nasıl sonuçlar çıkıyor? Kongrelerdeki söylemler, Cumhuriyet dönemi Türk kültürü ve siyaseti için çevirinin vazgeçilmez bir araç olduğunu kanıtlıyor. Çeviri, 1939 Kongresi'nin odak noktasıydı ve Türk kültür ve edebiyatında bir rönesans gerçekleştirilenin yolu olarak görülüyordu. Bu kongre aynı zamanda eyleme dönük bir kongreydi ve Tercüme Bürosu'nun ve *Tercüme* dergisinin

kurulmasına yol açtı. Çeviri, 1946 yılına kadar tek parti yönetiminin kültür planlaması sürecinde önemini korudu. Bunu izleyen dönemde ise siyasi bağlamını yitirmeye başladı. 1975'te gerçekleşen İkinci Türk Yayın Kongresi, 1939'daki Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nin çalışmalarını kaldığı yerden devam ettirme ve geçmişteki çeviri faaliyetlerini canlandırma amacını güdüyordu. Bu kongrede oluşan söylemde devletin gözünde çevirinin çağdaşlaşma ve eğitim misyonunu koruduğu anlaşılıyordu. Bununla birlikte, devlet Tercüme Bürosu'nun faaliyetlerini devam ettirmedi. 1991 yılına gelindiğinde Üçüncü Yayın Kongresi sırasında devletin başka bir amaca yöneldiği anlaşılıyor. Bu kongredeki çeviri söylemi farklı bir görüşe işaret ediyordu: Çeviri artık öncelikle Batı kültürünün ve yabancı dildeki eserlerin Türkçeye aktarımı için bir kanal değildi. Çeviri, bu kongrenin katılımcıları için Türkiye'nin yeni oluşmakta olan bir düzende siyasi ve kültürel konumunu sağlamlaştırmasını ve Türki devletlerle bağlarını güçlendirmesini sağlayacak bir araçtı. Öte yandan, 1998 yılında yapılan Dördüncü Ulusal Yayın Kongresi bu görüşü genişletmiş ve Türkiye'de çeviriye yeni bir siyasi işlev atfetmiştir. Artık Türkiye için çeviri faaliyetlerinin temel amacı, Türk kültürünün dünyada tanıtılmasına yardımcı olmaktır. 2005 yılında kurulan TEDA projesi bu yolda somut adımların atıldığı bir girişim olmuştur. 2009 yılında yapılan Beşinci Ulusal Yayın kongresi, çevirinin kültürel tanıtımdaki rolünü kurumsallaştırmayı amaçlıyordu. Çeviri üzerine oluşan söylemler iki eksenle odaklanıyordu. Bunlardan biri çevirinin her zaman muhafaza ettiği kültürel aktarım rolünü sürdürmesiydi, ancak bu kez bundan 70 yıl önce önerilen rolün aksine, kültür aktarımı çeviri aracılığıyla Türkiye'den dünyaya doğru gerçekleşecekti. İkinci odak noktası çeviriye değil, çevirmen hakları ve çalışma koşullarına yönelikti ve bu da çevirmenlik mesleğinin kamuoyunda tanınması ve takdir edilmesi yolunda olumlu sinyaller veriyordu. Altıncı Ulusal Yayın Kongresi'nde her iki vizyonun da büyük ölçüde korunduğu görülüyor.

Kongrelerde çeviri ile ilgili dile getirilen söylemleri incelerken her bir kongre döneminde iktidarda bulunan siyasi partilerin kültür vizyonunu da dikkate almak gerekir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin kültür planlaması ve reform yanlısı vizyonu ya da 1991'de iktidarda bulunan partinin milliyetçi, muhafazakâr görüşleri, kongrelerin yapısını ve seyrini etkilemiştir. Bu arada, devletin çeviriye ilişkin görüşlerinde yaşanan değişimi ele alırken akılda tutulması gereken bir diğer unsur da, hem mevzuata yapılan değişiklikler hem de Türk yayıncılarla Avrupalı meslektaşları arasındaki temaslardaki artışı tetikleyen AB üyeliği hedefidir. Bu, telif hakkı kanununa yapılan değişikliklerin arkasındaki önemli bir itici güçtü. Öte yandan şimdilik en son kongre olan Altıncı Ulusal Yayın Kongresi'nde Çeviri Politikaları komisyonunun AB'ye ilişkin herhangi bir öneri getirmediği görülmektedir, bu da Türkiye'nin üyelik müzakerelerinin artık çeviriye yön verecek bir süreç olarak görülmediği, bu bakımdan gündemden düştüğü anlamına geliyor olabilir.

Çevirinin hem bir kültür planlaması aracı hem de erken Cumhuriyet döneminde planlamaya konu olan bir alan olduğu bilinmektedir (Tahir Gürçağlar 2018). “Planlama” kavramını 21. yüzyılda çevirinin ele alınış biçimini düşünürken kullanmaya devam edebiliriz. Çeviri hâlâ bir araç olarak görülüyor, ancak bu sefer amaç çeviriye Türk kültürünü planlamakta bir araç olarak kullanmak değil; çeviri daha ziyade devlet tarafından Türkiye'nin uluslararası alanda kendisine yeni bir imaj oluşturma ve giderek küreselleşen bir kültür pazarında Türkiye'nin konumunu sağlamlaştırma amacına yönelik bir araç olarak görülüyor. Devletin, özellikle Türkçeye yapılan çeviriler açısından çeviri ve yayıncılık faaliyetlerine doğrudan katılma niyetinin artık olmadığı açık. Bununla birlikte, yayın kongreleri yoluyla çevirmenler ve meslek kuruluşları için bir platform oluşturuyor. Böylece çeviri mesleğini ekonomik, etik, eğitim ve hukuk yönünden daha iyi yapılandırılmış bir alana dönüştürme amacını taşıyan eyleyciler için bir alan açmış oluyor.

Yayın Kongrelerinin Basılı Tutanak ve Raporları:

Birinci Türk Neşriyat Kongresi, Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları (1939) Ankara: Maarif Vekilliği.

İkinci Türk Yayın Kongresi II. Cilt (1987) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Üçüncü Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı (1992) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

IV. Ulusal Yayın Kongresi Komisyon Raporları (1998) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

5. Ulusal Yayın Kongresi (2011) İstanbul: Türkiye Yayıncılar Birliği ve Basın Yayın Birliği.

6. Ulusal Yayın Kongresi (2018) İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

Kaynaklar

Aktener, Ilgın (2019), Censorship and literary translation in Turkey: translating obscenity after The Soft Machine and Snuff court cases, *Neohelicon* 46 (1), 347-367.

Arslan, Devrim Ulaş (2020), *Translation, obscenity and censorship in Turkey: Avni İnsel as a translator and patron of popular erotic literature*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938) – II (1952), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Berk, Özlem (2004), *Translation and Westernisation in Turkey, from the 1840s to the 1980s*, İstanbul: Ege Yayınları.

Even-Zohar, Itamar (2017), Culture Planning and Cultural Resistance in the Making and Maintaining of Entities, *Papers in Culture Research* Tel Aviv: Unit of Culture Research, Tel Aviv Üniversitesi, 104-111.

Gürses, Sabri (2010), Çeviride Seferberlik Hali: Telif ve Tercüme, *Çeviribilim*, 1. Sayı, Kasım-Aralık 2010, 1,4.

İskit, Server (1939), *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, İstanbul: Devlet Basımevi.

Kayaoğlu, Taceddin (1998), *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri*, İstanbul: Kitabevi.

Konca, İrem (2022), *State Censorship and Ideologue Translators: A History of Translation and Transfer of Marxist/Socialist Texts in the Turkish Legal Field (1908-1970)*. Yayımlanmamış doktora tezi. KU Leuven.

Mortenson, Erik (2016), Turkish Censorship, Cultural Translation, and the Trial of William S. Burroughs's The Soft Machine, *Arizona Quarterly: A Journal of American Literature, Culture, and Theory* 72 (3), 47-73.

Önsöz (1951), *Tercüme*, 9: 53-54, 293.

Sariz, İnci (2018), Censorship (s) in translation: constraints and creativity, *Journal of Intellectual Freedom & Privacy* 2 (3-4), 3-6.

Sevük, İsmail Habib (1940), *Avrupa Edebiyatı ve Biz*, I. Cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Tahir Gürçağlar, Şehnaz (2018), *Türkiye'de Çevirinin Politikası ve Poetikası: 1923-1960*. Çev. Tansel Demirel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tahir Gürçağlar, Şehnaz (2002), Translation as Conveyor: Critical Thought in Turkey in the 1960s, *Works and Days*, 20 (1-2), 253-278.

Tuncor, Ferit Ragıp (1989), *Millî Eğitim Yayınları Bibliyografyası*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Ülken, Hilmi Ziya (1997) [1935], *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul: Ülken Yayınları.

Üstünsöz, İrem (2011), *The Legal Status and the Self-Images of Translators in Turkey, Translators at the Crossroads: Experts or Messengers?*, Saarbrücken: Lambert Academic Publishing.

Yücel, Hasan-Âli (1961), Klâsiklere Birinci Önsöz, *Tercüme*, 15 (75-76), 12.

Zürcher, Eric J. (2004), *Turkey, A Modern History*, London: I.B. Tauris.

URL-1 TEDA, Rakamlarla TEDA, <https://teda.ktb.gov.tr/TR-250769/rakamlarla-teda.html> (e.t. 10.11.2023).

URL-2 TEDA, Türkiye'nin edebi çeviri atölyeleri, <https://teda.ktb.gov.tr/TR-252057/turkiye39nin-edebi-ceviri-atolyeleri.html> (e.t. 10.11.2023).

URL-3 Çevbir., Hakkımızda <http://www.cevbir.org> (e.t. 10.11.2023).

URL-4 Türkiye Yayıncılar Birliği, Yayınlar ve Raporlar <http://www.turkyaybir.org.tr> (e.t. 10.11.2023).

URL-5 MYK (2013) Çevirmen Seviye 6 Ulusal Meslek Standardı https://www.myk.gov.tr/images/articles/editor/2013/300113/CEVIRMEN_Seviy_6_U MS.pdf (e.t. 23.11.2023).

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 6, Aralık/December 2023)

Cumhuriyetin Yüzüncü Yıl Dönümünde Yüz Yıllık Tarihçiliğimiz

One Hundred Years of Historiography in the Centenary of the Republic

Ahmet ÖZCAN

Prof. Dr.

Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Tarih Bölümü

kitapcigezgin@yahoo.com

 ORCID 0000-0002-6264-5977

Derleme makale/Review article

Geliş Tarihi/Received: 16.12.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 18.12.2023

Atıf/Citation

Özcan, Ahmet (2023), "Cumhuriyetin Yüzüncü Yıl Dönümünde Yüz Yıllık Tarihçiliğimiz", *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 152-170.

Özcan, Ahmet (2023), "One Hundred Years of Historiography in the Centenary of the Republic", *bitig Journal of Faculty of Letters*, 3 (6), 152-170.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.

This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz 20'nci yüzyılda devlet ve toplumlar için vazgeçilmez etkinliklere dönüşen yıl dönümü anmaları, çeşitli tarihsel olay, olgu ve dönüm noktalarını referans almıştır. Cumhuriyetin "onuncu, ellinci, yetmiş beşinci" yıldönümleri bu türden örneklerdendir. Cumhuriyetin 100'üncü yıl dönümü itibarıyla içinde bulunduğumuz 2023 yılında Türkiye genelinde birçok konferans, panel, sempozyum tarzı etkinliğin yanı sıra akademik dergilerin, yüzüncü yılla ilişkilendirilmiş özel sayı nitelikli yayınlarındaki artışa şahit olunmaktadır. 2024 yılında da bu kapsamda düzenlenen etkinlik ve yayın sayısında artışın devam edeceği aşikârdır. Akademik etkinlikler sonucunda yayımlanmış ve yayınlanacağını düşündüğümüz metinlerin niceliği ve niteliği önümüzdeki yılın sonunda daha objektif değerlendirmelere imkân sunacaktır.

Anahtar sözcükler: tarihyazımı, tarihçilik, tarih felsefesi

Abstract Anniversary commemorations, which have become indispensable events for states and societies in the 20th century, refer to various historical events, facts and milestones. The "tenth, fiftieth, seventy-fifth" anniversaries of the Republic are examples of this kind. In 2023, the year of the 100th anniversary of the Republic, there are many conferences, panels, symposiums, etc. across Turkey, as well as an increase in the number of special issues of academic journals associated with the centennial. In 2024, it is obvious that the number of events and publications organized in this context will continue to increase. The quantity and quality of the texts that have been published and will be published as a result of academic activities will allow for more objective evaluations at the end of next year.

Keywords: historiography, history, philosophy of history

Giriş

20'nci yüzyılda devlet ve toplumlar için vazgeçilmez etkinliklere dönüşen yıl dönümü anmaları, çeşitli tarihsel olay, olgu ve dönüm noktalarını referans almıştır. Cumhuriyetin "onuncu, ellinci, yetmiş beşinci" yıldönümleri bu türden örneklerdendir. Cumhuriyetin 100'üncü yıl dönümü itibarıyla içinde bulunduğumuz 2023 yılında Türkiye genelinde birçok konferans, panel, sempozyum tarzı etkinliğin yanı sıra akademik dergilerin, yüzüncü yılla ilişkilendirilmiş özel sayı nitelikli yayınlarındaki artışa şahit olunmaktadır. 2024 yılında da bu kapsamda düzenlenen etkinlik ve yayın sayısında artışın devam edeceği aşikârdır. Akademik etkinlikler sonucunda yayımlanmış ve yayınlanacağını düşündüğümüz metinlerin niceliği ve niteliği önümüzdeki yılın sonunda daha objektif değerlendirmelere imkân sunacaktır. Cumhuriyetin 100'ncü yıl dönümü kapsamında yürütülen her türlü akademik faaliyetle üretilen yayınlar aynı zamanda Cumhuriyetin bilimsel zenginliğini göstermektedir. Önceki yıllarda yaşanan yıl dönümü kutlamalarında yıl sayısına göre coşkulu törenlere şahit olunmuş ve Cumhuriyet dönemi hakkında bilgi üretimine katkı sağlanmıştır. Türkiye'de 2023 Şubat'ında yaşanan deprem felaketi, ardından yüzüncü yıl dönümüne yakın bir zamanda Ortadoğu'da çıkan ve binlerce sivil insanın ölümüne yol açan çatışma ortamı, beklenen muhtemel coşkuyu zayıflatmıştır. Yüzüncü yıla referansla yapılan ve yapılması planlanan akademik faaliyetler ise bu olumsuz durumdan törensel faaliyetlere göre daha az etkilenmiştir. Yüzyıllık birikimin yansıması olarak gördüğümüz akademik tarih yayınları tarihçiliğimiz açısından Cumhuriyetin ilk yıllarıyla bugünü arasındaki "değişim ve süreklilik" konusunda bize genel bir fikir verecektir. Özellikle sempozyum bildirisi, makale ve kitap türündeki yayınlarda dün ile bugün arasındaki değişimin nicelik ve nitelik bakımından somut bir şekilde ortaya konulması, bugünle bağı kurulmayan bir geçmiş nostaljisi ve tekrar eden bilgiden kaçınılmasıyla ortaya çıkacak metinler, akademik tarihçiliğin niteliksel gelişimini somut birer örnek olarak gösterebilirler.

Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar geçen süreçte Türk tarihçiliğindeki değişimi, kurumların, şahısların ve bunların yayın faaliyetlerini kronolojik zaman eşliğinde konu edinen bu makalenin amacı, Türkiye'de tarihçiliğin yüzyıllık süreçteki safahatını ana çizgileriyle analiz ederek ortaya koymaktır. Yüzyıllık geçmişten bugüne kadar olan süreçteki tarihçiliğin gelişimini verilere dayanarak izleyebileceğimiz birkaç farklı mecra bulunmaktadır. Bunlardan birisi tarih öğretimi, tarih bilgisinin üretimini ve paylaşımını

yapan üniversitelerin tarih bölümleri, araştırma merkezleri, enstitüleri ve tarihçi sıfatı taşıyan akademisyenlerdir. Diğerleri ise üniversite dışında tarih araştırmaları yaptıran veya destek veren sivil ve resmî kurumlar, yayınevleri, tarih araştırmaları çerçevesinde yayımlanmış makale ve kitap gibi çeşitli yayınlardır. Gelişmeleri bir bütün olarak izleyebileceğimizi iddia etsek de kaynak ve planladığımız ölçüde veri elde etme konusunda şanslı olduğumuz söylenemez. Çünkü bu makaleye katkı sağlayacak, akademik bir yöntemle ortaya konulmuş çalışma ve tasnif edilmiş veriye ulaşacağımız belirli bir müracaat noktası bulunmamaktadır. Bu nedenle bazı konularla ilgili değerlendirmelerde genellemeyle iktifa edilmek zorunda kalınmıştır. Ayrıca bahsi geçen mecraların dışında tarihe meraklı okur kitlesi ve doğrudan tarih araştırmalarının merkezi konumunda olmasa da bazı kurumların tarih yazıcılığına dolaylı katkısı bulunmaktadır. Örneğin; Siyasal Bilgiler Fakülteleri gibi üniversitelerin tarih dışındaki sosyal bilimlerle ilgili bölümlerinde de tarih araştırmalarına katkı sunacak nitelikteki yayın üretimi, tarih yazıcılığı üzerine çalışma yapanların genellikle dikkatinden kaçmıştır.

Çalışmamızda istediğimiz ölçüde bu durumun aksini yansıtabildiğimizi söyleyemeyiz. Dolayısıyla Cumhuriyetin ilk yıllarıyla yüzüncü yılı arasındaki tarih yazıcılığını değerlendirme amacıyla yazılan bu makale konuyu ancak belirli mecralardaki gelişmeleri dikkate alarak ele alan bir deneme niteliğinde olmak durumundadır. Dolayısıyla bu deneme bir anlamda yüzyıllık sürede tarihçiliğin tarihini ortaya koyma iddiasındadır.

Yukarıda amacını, önemini ve sınırlarını belirlediğimiz bu makalenin ilk başlığı altında tarih yazıcılığı üzerine yapılmış çalışmalar ele alınacaktır. İkinci başlık altında ise makalenin esas metnine geçmeden Cumhuriyetten önceki tarihçiliğin Cumhuriyet'e miras bıraktığı tecrübenin 1930'lu yıllara kadar olan durumuna değinilecektir. 1930'dan başlattığımız Cumhuriyet dönemini içeren süreç ise kronoloji tabanlı dönemselleştirme biçiminde ele alınacaktır. Burada yapılan kronolojik dönemselleştirmenin kendi içindeki tutarlılığı ilgili bölümler okunduğunda daha iyi anlaşılacaktır. Yüzyıllık bir sürecin kısa hacimli bir makale ile ortaya konulmasının bazı eksiklikleri barındıracağını burada belirtmemiz gerekmektedir. Daha önce bahsi geçen mecralardan birine dâhil olarak gördüğümüz okur, tarih meraklısı ve öne çıkan tarihçiler, çalışmamızın dışında kalmış, ancak dolaylı bahisler şeklinde metin içinde yer edinmişlerdir. Aşağıda Türkiye'de modern tarih çalışmalarını konu edinen eserler ve yazarlar hakkında verdiğimiz kısa bilgi, çalışmamızın bazı hususlarda eksik kalmasının nedenleri hakkında bir kanaat oluşturacaktır.

Türkiye'de Tarihçilik Üzerine Çalışmalara Genel Bir Bakış

Türkiye'de tarihçiliğin günümüzdeki dışavurumu, tartışmalı ve tartışıldığı ölçüde ilgi alanı olmaya devam eden konuların cazibesine kapılmış popüler tarihçi ve popülerleşme temayülündeki akademisyenlerin kuşatması altında görünmektedir. Buna rağmen Kurtuluş Kayalı'nın tespitiyle söylemek gerekirse "Türkiye'de tarih kapsamlı olarak tartışılmamıştır", doğal olarak tarihçilik de tartışılmamıştır. Ancak son yıllarda birkaç isim ve konuyla düğümlenen tarihçi ve tarihçilik tartışmalarının zemininin medya olduğuna şahit olmaktayız. Tartışmalarsa genellikle televizyon dizisi, sinema filmi ve tarih programları ile güncel politik hesaplar üzerinden yapılmaktadır. Anlaşılan tarih üzerine tartışmalar televizyon kanallarını tercih etmiştir. Bu durum mevcut tarihçiliğin genel durumunu medya vasıtasıyla görünenlerle sınırlamaktadır. Medya-tarihçi ilişkisinin tarihe duyulan ilgi ve tarih araştırmalarına dolaylı katkısı inkâr edilemez olsa da tarihçilerin ve toplumun tarihle kurduğu ilişkinin sıhhati konusunda olumsuz etkileri olduğu görmezlikten gelinemez. Türkiye'de tarih ile tarihçinin olduğu kadar toplumun kurduğu ilişkinin anlamı ve açıklanması için modern Türk tarihçiliğinin doğuş ve gelişiminin bilimsel bir bakış açısıyla

¹Ahmet Özcan, "Tarih Yazanların Yazılmayan Hayatları", *Türk Yurdu*, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1172> Erişim Tarihi: 16.12.2023.

ortaya konulmasına ihtiyaç vardır. Maişetin temini anlamında profesyonel tarihçi, lisans ve lisansüstü düzeyde öğretim veren kurum ve öğrenim gören öğrenci boyutu ile tarih araştırmalarının sayısında ki artışa rağmen Türk tarihinin zaman ve coğrafi sınırlarıyla mütenasip olmayan az bilimsel nitelikli üretimin ve tarihe olan yoğun toplumsal ilginin sebeplerinin anlaşılması zorunlu görülmektedir. Ancak tarih yazıcılığı konusunda unvan ve kadro imkânı sunan kurumlar, tarih disiplininde çağ ayrımları dışında doğrudan tarih yazıcılığına ilişkin bir alan açmak konusunda istekli görünmemektedirler. Tarih yazıcılığı ile ilgili ayrı bir anabilim dalı olmasa da Türk tarih yazıcılığını ele alan bazı lisansüstü tezler ile bunların kitaba dönüştürülmüş hali ve konuyla ilgili sınırlı sayıda dikkate değer makale ve araştırma kitabı bulunmaktadır. Bunlar daha çok 19'ncü yüzyılın son çeyreğinde başlayan ve Cumhuriyetin ilk çeyrek yüzyılını kapsam alanına almışlardır. 8. Baskısı yayımlanan *İktidar ve Tarih* (Ersanlı Behar, 2021) ve *Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1910-1940)* adıyla yayımlanan Mustafa Oral'ın doktora tezi (2006) bunlara örnek olarak verilebilir. Daha uzun zaman dilimini ele alan istisnalar da bulunmaktadır; ancak genellikle lisansüstü tezler dışındakiler, sempozyum, kongre bildirisi ve yukarıda bahsi geçen somut verilerin izlendiği genel makalelerin dışına çıkamamışlardır (Alaslan, Şimşek, 2013: 129-191). Bunlara bazı ansiklopedilerdeki ilgili maddeler de eklenebilir. Örneğin; Halil Berktaş'ın Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi için yazdığı "Cumhuriyet Dönemi Tarih Çalışmaları" (1985: 2468) ile Zeki Arıkan'ın Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi için yazdığı "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik" (1985: 1883-1895) bunlardandır. Kuruluş tarihleri yarım asrı geçen tarih bölümleri kendi tarihlerini yazmak, bölümlerinin Türk tarihçiliğine katkısının ne olduğunu analiz etmek gibi bir gayret göstermemişlerdir. Bu da tarih bölümleri konusundaki analizimizi, istemesek de genel yorumlara dayandıracaktır.

Birinci Türk Tarih Kongresi'ndeki bildirimlerin yayınlandığı kongre kitabı Cumhuriyet Dönemi tarih yazıcılığının başlangıcı ve ana paradigması üzerine incelemeler için bir kaynak niteliğindedir. Nitekim modern Türk tarihçiliğini konu edinen çalışmaların büyük çoğunluğunda Birinci Türk Tarih Kongresi ve bu kongrede sunulan Türk Tarih Tezi temel hareket noktası olmuştur.² Bunlara Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ve Türk Tarih Kurumunu'da katmak gerekir ki birbiriyle ilişkilidirler. Uzun yıllar kapsamlı bir tartışma ortamı bulamayan tarihçilik ilk ve orta dereceli okullarda tarih öğretimi de dâhil olmak üzere bu ortamı Felsefe Kurumu Seminerleri sayesinde bulmuştur. Türkiye'de Tarih Eğitimi ele alan bu seminere tarihçilerin yanı sıra sosyologlar ve felsefeciler de katılmıştır. Hacettepe Üniversitesi evsahipliğinde yapılan seminer sonunda ortaya çıkan konuşma metinlerinden anlaşılan bu faaliyete bilimsel ve eleştirel bir atmosferin hâkim olduğu anlaşılmaktadır.³

20'nci yüzyılın ilk yarısında tarihçiler tarafından kronolojik sıraya riayet edilerek genel değerlendirme şeklinde ele alınan Türk tarihçiliğine ilişkin konularda 1960'lı yıllardan itibaren sosyal bilimcilerin daha etkin oldukları görünmektedir. Felsefe Kurumunun düzenlediği seminerlerde tarihçiliğin tartışılması bu gelişmenin ürünlerindedir. Sonraki süreçte tarihçilikle ilgili 1980'li yılların başında merkezden uzak yeni kurulmuş bir üniversitede tarih metodoloji ve Türk tarihinin meseleleriyle ilgili bildirimlerin sunulduğu bir kolokyum yapılmıştır.⁴ Bu kolokyumda tarihçilik konularında alan açmaya çalışan ve metodolojiye ilişkin bazı kitapların da çevirisini yapan Hacettepe Üniversitesi öğretim üyesi Bahattin Yediyıldız'ın adı öne çıkmıştır. Hacettepe Üniversitesi dışında Ankara ve İstanbul gibi merkezlerde pek gündeme gelmeyen tarihçilik konuları Ege Üniversitesi'nde yeni yayımlanmaya başlayan Tarih İncelemeleri Dergisi'nde Salih Özbaran'ın katkılarıyla yer bulmuştur. Özbaran da tıpkı Yediyıldız gibi tarihçilik üzerine makale, bildiri, kitap ve yaptırdığı tezlerle öne çıkan isimlerdendir. İlhan Tekeli, Ali Birinci, Hakan Erdem, Ahmet Şimşek, Erdem Sönmez, Oktay Özel, Yahya Kemal Taştan, Teyfur Erdoğan, Kurtuluş Kayalı,

² *Birinci Türk Tarih Kongresi*, Maarif Vekâleti, Ankara 1932.

³ 13-15 Kasım 1975, Hacettepe Üniversitesi Rektörlük Salonu Ankara, Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara 1977.

⁴ *Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu Bildiriler*, ed. Abdulkadir Yuvalı, Fırat Üniversitesi 21-26 Mayıs 1984, Elâzığ.

Gültekin Yıldız ve daha birçok isim farklı mecralarda Türkiye’de tarih yazıcılığı tartışmalarına katkı sunmuşlardır. Ayrıca meslekte tecrübeli ve çalışmalarıyla tanınmış isimlerle yapılan söyleşiler tarihçiliğin mevcut durumu hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Yüzyıllık tarihçiliğin farklı yönlerini de içerecek şekilde bir bütün halinde yazılmasında katkısı olacağını düşündüğümüz hatırat türü eserler konusunda çok az tarihçi kalem oynatmıştır. Bu konuda Tuncer Baykara, Şerafettin Turan gibi isimleri örnek olarak verebiliriz.

Modern tarihçiliğin gelişiminde öncü rolü olan Ankara ve İstanbul’daki iki tarih bölümü, Türkiye’deki tarih yazıcılığı tartışmalarına kurumsal katkıda bulunmamışlardır. Tarihçiliğin kurumsallaşması ve birçok tarihçinin yetişmesinde öncü rolü olan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, tarihçilik tartışmalarında Kurtuluş Kayalı örneğinde olduğu gibi ancak bireysel katılımlarla yer almıştır. Tarihçilik üzerine tartışmaların kapsamlı bir şekilde ele alındığı sempozyumlardan biri de Hacettepe Üniversitesi ve Türk Tarih Kurumu iş birliğiyle yapılmıştır.⁵ Türk Tarih Kurumu ve Gazi Üniversitesi iş birliğiyle Halil İnalçık’a atfen 2017’de yapılan tarih ve tarihçilik sempozyumunu da bunlara ekleyebiliriz.⁶ Verilen örnekler dışında farklı yerlerde ve kurumlarda yapılan tarihçilik konulu faaliyet ve yayınların sayısının 1980 ve özellikle 1990’lı yıllardan itibaren dikkat çekecek tarzda arttığı anlaşılmaktadır. Tarih yazımı, felsefesi, metodolojisi üzerine tercüme edilen eser sayısı da bu artışa paralel bir şekilde çoğalmıştır. Tarihçilik üzerine ortaya konulan metinlerin birçoğunda tarihçiliğimiz üzerine yapılan değerlendirmelere eleştirel bakışın hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Ancak özellikle uzun süreci ele alan çalışmalar ve bildirilerde eleştirilerin siyasal, toplumsal ve bibliyografik bağlamından soyutlanmış şekilde sıkça genellemelere yöneldiğine rastlanmaktadır. Türk Tarih Kurumu, Üniversiteler, Tarih Vakfı gibi kurumların tarih yazımına ilişkin faaliyetlerinin dışında Prof. Dr. Ahmet Şimşek’in öncülüğünde 10’ncusu Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi’nde yapılan Tarihyazımı Çalıştayları’nın kurumsal yapılara göre daha etkili ve bir geleneğe dönüşmüş nitelikte oldukları görülmektedir.⁷ Ayrıca doğrudan tarih yazımı üzerine 2019’da yayın hayatına başlayan bir akademik dergi de çıkarılmaktadır.⁸ Tarihçilik konulu mevcut literatürün sayısının azımsanmayacak kadar arttığı, diğer disiplinlerle kıyaslandığında en çok tartışma ve araştırma konusunun tarihçilik olduğu, hatta araştırma ve tartışmaların tarih disiplininin alt anabilim dallarına kadar indiği görülmektedir.

Osmanlıdan Cumhuriyet’e Devredilen Tarihçilik Mirası

Cumhuriyet, Osmanlıdan devralınan mirasla tarih araştırmalarına başladı. Bu mirası kurum, kişi ve yayın üzerinden ele alıp yine bu çerçevede ilerleyen yılları değerlendirdiğimizde bugün gelinen noktayı somut mecralar üzerinden değerlendirebiliriz. 1930’lu yıllara kadar Cumhuriyet döneminde de adı Türk Tarihi Encümeni olan *Tarih-i Osmanî Encümeni* ve *mecmuası*⁹, Türkiyat Enstitüsü ve aynı adla yayımladığı dergi, Edebiyat Fakültesi tarih bölümü ve Fakültenin dergisi kurumsal tarihçilik faaliyetlerinin temsili niteliğindediler. Enver Koray’ın *Tarih Yayınları Bibliyografyası*, Harf Devrimine kadar yayımlanmış tarih yayınlarının iki bin civarında olduğunu göstermektedir (C.I, 1952). II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e uzanan süreçte süreli yayınların birçoğunda tarihe ilişkin yazılar bulmak mümkündür. Türk Ocağının yayın organı *Türk Yurdu* bunların başında gelir. Ancak sistematik olarak adı geçen kurumlar dışında kurumsal bir tarih yayıncılığında söz etmek

⁵ *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildiriler*, Ankara 18-20 Mart 2010, ed. Mehmet Öz, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

⁶ *Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalçık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu*, haz. Ayşe Bedir-Birkan Soykan-Uğur Cenk Deniz İmamoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022.

⁷ Tarih Yazımı Çalıştayları için bkz. <https://www.tarihyazimi.org/> Erişim Tarihi: 16.12.2023.

⁸ <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarihyazimi/issue/43330> Erişim Tarihi: 16.12.2023.

⁹ Tarih-i Osmanî Encümeni için bkz. Mikdat Yazgan, *Tarih-i Osmanî Encümeni*, Çınaraltı Yayıncılık, 2023.

mümkün değildir.¹⁰ Modern tarihçiliğimizin gözden kaçmış, ihmal edilmiş kurumsal yapı ve yayıncılığı için Harp Tarihi Dairesi ve *Askeri Mecmuasının* tarih kısmı önemli bir yer tutmaktadır. Askeri Tarihte açılan bu mecra günümüze kadar etkinliğini sürdürmesine rağmen Türkiye’de tarih yazıcılığını ele alanlar bu dairenin faaliyetlerine dikkat etmemişlerdir (Baş, 2023: 47-50).

Yaklaşık yüz yıl kadar önce Türkiye’de tarihçiler arasında Türk Tarihi ve onun büyük bir parçası olan Osmanlı tarihinin yazılmadığı ve nasıl yazılması gerektiğine dair tartışmalar yürütülüyordu. Daha doğrusu bu iddialar tarihin çağdaş yöntemlerle yazılmadığı üzerineydi. Henüz modern tarih düşüncesi ve araştırmalarıyla yeni tanışmaya başlayan tarihçiliğimiz için geçmişin tarihçilik mirasına bakıldığında her iki iddianın da doğruluk payı büyüktü. Birbirinden farklı zamanlarda bu iddiada bulunanlar arasında modern tarihçiliğimizde yöntem ve eserleriyle öncü rol oynamış iki isim dikkat çekmektedir; Fuat Köprülü ve Mükrimin Halil Yinanç. Esasında önceki tarihçiler tarafından fark edilse de modern metodoloji ve araştırmaların uygulamaya konulması belirli bir birikim ve imkân olmadan mümkün değildi. Hanedan tarihi ve vakanüvislerin yazdıklarının dışında Osmanlı tarihin farklı yönlerini, bir bütün halinde ele alan kayda değer eserler yazılmamıştı. Dönemin tarih yazıcılığının durumunu ortaya koyanlar neden eleştirdiklerinin ötesinde neden modern metodolojiye uygun tarih yazılmadığı sorusu ile karşılaşacak olsalardı, verecekleri cevaplar dönemin siyasi konjonktüründen uzak olmayacaktı. Yapılan ise sadece mevcut literatürün tespiti ve biraz da haksız eleştirisiydi. Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren şekillenmeye başlayan ve yaygın kurumları vasıtasıyla bir öğreti haline gelen resmi tarih veya inkılap tarihçiliğinin oluşturduğu algıya göre Türkiye’de siyasal, toplumsal, ekonomik ve bilimsel anlamdaki bütün ilklerin temeli Cumhuriyet’le birlikte başlamıştı. Daha insafli görünen metinler ise; ilkleri erken dönemde gösterse bile, negatif bir dille sunuyordu. Örneğin; Tanzimat’ın 100’ncü yılıyla ilgili hazırlanan *Tanzimat I* (1940) adlı her yönüyle Tanzimat reformlarını ele alan eserde bu sunumun izlerine rastlanmaktadır. Mükrimin Halil Yinanç’ın “Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Kadar Biz de Tarihçilik” adlı eleştirel makalesi de burada yayımlanmıştır. İnkılap ideolojisiyle şekillenen ve kesin kanaate dönüşen bu bakış açısı akademik alanda etkisini kaybetmiş olsa da günümüz Türkiye’sinde de geniş bir kitle üzerinde hala etkisini sürdürmektedir. Bugün gelinen noktada sosyal bilimcilerin yaptığı çalışmalar Cumhuriyet Dönemi kurumlarının geçmişten kopuştan veya ilk defa ortaya çıkmış olduğu düşüncesinden ziyade muhteva ve şekli değişikliklerle Osmanlı geçmişine dayandığını göstermiştir. Süreklilik ve değişme paradigması çerçevesinde anlaşılabilir bu olguyu tarihçilikteki gelişmelere de uyarlamak mümkündür. Bu çerçeveden bakıldığında modern Türk tarihçiliğinin sonraki yıllardaki bilimsel çalışmalara ufuk açan kurumsal yapısının fikri temelleri ve şahıslar kadrosu büyük ölçüde II. Meşrutiyet Döneminde başlayan modern tarihçilik arayışıyla ilişkilidir. Türk Tarih Tezi istisna tutulursa Cumhuriyet Dönemi tarihçiliği bu mirasın sunduğu kurum ve aktörler üzerinden şekillenmiştir. Hatta Türk Tarih Tezine referans teşkil edecek fikirlerin temellerine de belirli ölçülerde bu dönemde rastlanılmaktadır.

Birinci Türk Tarih Kongresi’yle ortaya çıkan Türk Tarih Tezi ve bu doğrultuda yapılan çalışmaların Türk tarihçiliği, tarihçileri ve toplumda olumsuz bir etki yaratıp yaratmadığı konusu bugün bile kolaylıkla dillendirilememektedir. II. Meşrutiyet Dönemi, zamanının resmi tarih kurumu niteliğindeki Tarih-i Osmanî Encümeni’nin rahatlıkla tenkit edilebildiği bir devri ifade eder. Bu devirde Türk tarihi üzerine yapılan araştırmalar nitelik açısından bir kenara bırakılırsa Türk Tarih Tezi gibi Türk tarihinin muhayyel inşasını öngören coşkusuna kapılmamış, nispeten tarihi gerçekler üzerine oturtulmuştur. Osmanlı tarihi üzerine bilimsel ve popüler yayınların ilk örneklerinin yanı sıra, arşiv çalışmaları, uluslararası akademik kuruluşlarla irtibata geçilmesi, özellikle kitabeler ve sanat eserlerinin tespitine yönelik tarih çalışmalarına öncü nitelikte ki faaliyetlerin başlaması, Ahmet Refik ve Fuat Köprülü gibi tarihçilerin uluslararası alanda tanınır hale gelmesi, II. Meşrutiyet Dönemi

¹⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özcan, *Türkiye’de Popüler Tarihçilik (1908-1960)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

tarihçiliğinin genel manzarasını göstermektedir. Dışarıdan gelmiş olsalar bile modern tarihçiliğin kuruluşunda Cumhuriyet Döneminin etkili isimleri olan Zeki Velidi Togan, Yusuf Akçura gibi şahsiyetler de bu dönemde şöhret bulmuşlardır. Yine bu döneme dâhil edebileceğimiz Darülfünun bünyesinde açılan tarih şubesi ileriki yıllarda açılacak tarih bölümlerinin ilk örneği ve Türkiye’de ki yükseköğretim düzeyinde tarih öğretiminin başlangıcı olmuştur. Ayrıca akademik tarihçiliğe paralel olarak gelişen popüler tarihçiliğin temel ilgi alanları bu yılların ürünü olarak doğarken yazar kadrosu da bu devirde yetişmiştir. Bunların dışında siyasal ve toplumsal olarak yaşananların hafızalarda kalan izleri, sonraki yılların yakın tarih tartışmalarının ana malzemesi olacaktır (Özcan, 2011).

II. Meşrutiyet Dönemi tarihçilerinin miras aldığı modern tarihçilikle ilgili gelişmelerin başlangıcı 19’ncü yüzyılın ortalarına kadar uzanmaktadır. Özel olarak Osmanlı tarihi ve genel olarak Türk tarihini çeşitli kaynaklar kullanarak bütünüyle ele alan eserlerin ilk örnekleri yabancı tarihçilere aittir. Joseph de Guignes’in *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Dair Sair Batı Tatarlarının Tarih-i Umumisi* adıyla Hüseyin Cahit tarafından Türkçeye çevrilen eseri sonraki yıllarda Türkleri Asya ile bağlantılı gören eserlerin birçoğunun temel referanslarından olmuştur.¹¹ *Tarih-i Alem*, Cahun’un *Asya Tarihine Giriş* çalışması, Necip Asım’ın *Türk Tarihi* için temel kaynak olma özelliğini teşkil etti.¹² Türk tarihinin Osmanlı öncesini ele alan eserlerde olduğu gibi Osmanlı tarihini birçok el yazması kaynağı kullanarak nispeten modern metodolojiyle uyumlu bir şekilde yazan yabancılardan başında ise Joseph von Hammer-Purstagall yer almıştır. Hammer’in Osmanlı Tarihi adlı eserinin basılmasının üzerinden uzun zaman geçmeden Ahmed Cevdet Paşa tarafından *Tarih-i Cevdet* adıyla Osmanlı tarihinin değişim sancıları çektiği 1774-1826 tarihleri arasında kapsayan dönem, on iki cilt halinde kaleme alınmıştır. Ahmed Cevdet, sınırlı, fakat o günkü devletin yakın tarihi açısından önemli bir dönemi kendisinden öncekilerden fark edilecek bir nitelikte yazarak bütüncül bir telif eser ortaya koymuştur. Türk tarih yazıcılığının, modern tarihçilikle buluşmasında dönüm noktası niteliğindeki bu külliyatlı eserin, yüzyılı aşkın bir zaman geçtikten sonra ancak transkripsiyonu yapılabildi. Türk Tarih Kurumu’nun birçok akademisyenin katılımıyla başlattığı ve birkaç cildini ancak yayına hazırlayabildiği bu kıymetli çalışma, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği adına iki arşiv uzmanı tarafından hazırlanıp 2017’de yayımlanmasına rağmen kurumun depolarında altı yıldır dağıtıma çıkarılmadan bekletilmektedir.¹³ Von Hammer tarafından yazılan eserin ise hala Türkçe metne uygun tam çevirisinin olmaması kaynak eserlerin çevirisi konusunda hâlihazırda olumlu bir kanaat uyandırmamaktadır.

Yabancılar için Osmanlı tarihi yazmak mümkünken Türkler için Avrupa veya Avrupa ülkelerinden birinin tarihini yazan tarihçi örneğine bugün dahi birkaç istisna dışında rastlanılmamaktadır. Avrupa’da matbaanın icadı ve aydınlanma düşüncesinin hâkimiyetiyle birlikte yayıncılık ve yayın sayısında hızla artış oldu. Avrupa hem kendisini hem dünyayı keşfetme yolundaki bilgisini yazıya dökerken Osmanlı ülkesinde ise Batının inşası Batıda yazılanları taklit ve tercüme etmenin ötesine geçemedi. 19’ncü yüzyılda Türklerin Medeniyet Tarihi ve Tarih-i Umumi yazması bütüncül bir Osmanlı tarihi yazmaktan daha kolaydı, önlerinde tercüme yoluyla da olsa büyük bir külliyat hazırды. Namık Kemal’in *Osmanlı Tarihi* denemesi “vatan ve millet” kavramlarını yeni bir anlam katarak inşa etme çabasının sonucuydu. Edebiyatla tarihin henüz birbirinden ayrılmasının güç olduğu bir dönemde

¹¹ Joseph De Guignes, *Histoire Générale des Huns, des Turcs, des Mongoles et autres Tartares Occidentaux*, Paris, 1756-1758; Joseph De Guignes, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umûmisi*, Çev. Hüseyin Cahid (Yalçın), İstanbul: Tanin Matbaası, Yeni Matbaa, 1923-1925 Mustafa Celâleddin Paşa, *Les Turcs Anciens et Modernes*, İstanbul, 1869.

¹² Léon Cahun, *Introduction a l’Histoire de l’Asie*, Paris, 1896; Bu kitap Necip Asım (Yazıksız) tarafından *Türk Tarihi*, (İstanbul: Dârü’t-Tıbaatü’l-Âmire, 1316-1318, II c.) başlığı ile Türkçeye çevrilip yayınlanmıştır.

¹³ Sadık Emre Karukuş-Murat Babuçcuoğlu, *Târîh-i Cevdet (Tertib-i Cedîd) Zeyl ve İlaveleriyle Tam Metin Transkripsiyon*, TOBB Yayınları, 2017.

Tarihî romanın vatan ve millet inşasındaki gücünü kullanabilmek için tarihi romanın kaynağını kendi tarihinde aramak gerekmektedir. Osmanlı Tarih metinleri onun işine yarayacak bir sayıda ve bütünlükte değildi. Yine de bütüncül bir Osmanlı tarihi yazma denemesi yaptı, fakat ortaya çıkan eser sonraki yıllarda çabuk unutulmuştu. Kurumsal tarihçiliği başlatan selefleri arasında ise doğrudan tarihçi olarak tanınanlar Osmanlı tarihi yazmanın zorluğunu işin içine girdikçe daha iyi anlayacaklardı. Türkiye'nin tarih kurumu niteliğindeki ilk merkezi olan Tarih-i Osmanî Encümeni'nin aynı adla yayınlanan süreli yayını Osmanlı tarihi ve kaynaklarına yönelik yayımlar yapmaya başladı. Encümen sadece yayın yapmakla sınırlı kalmadı ülkenin genelinde tarihi eserlerin kayıt altına alınması yönünde ki çalışmaları da hedefledi. Hedeflerinden biri de modern tarih usullerine uygun bir Osmanlı tarihi yazmaktı. Necip Asım ve Mehmet Arif Bey'in bu hedefe uygun Osmanlı tarihi yazma girişimi, ne yazık ki bir ciltle sınırlı kaldı.¹⁴ Ortaya çıkan eser hakkında Encümen dışındakilerin eleştirileri bir yana, kendileri bile memnun kalmadılar. Encümenin hedefine uzun yıllar sonra ancak İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Enver Ziya Karal'ın hazırladığı Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan *Osmanlı Tarihi*¹⁵ ile ulaşılabildi.

Encümenin araştırma ve yayın tecrübesi geleceğin tarihçilerine miras kalacaktı; fakat Türk tarihi sadece Osmanlı'dan ibaret değildi; erken zamanlara inen ve geniş bir coğrafyayla ilişkili daha kapsamlı bir tarihin sadece cüz'î olarak 19'ncü yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlandı. Ancak tarihi yazabilecek müellif henüz yoktu. 20'nci Yüzyılın ilk çeyreğinde ise kurumsal tarih çalışmaları, henüz üniversitelerin bünyesine girememişti. Daha doğrusu ülkenin bir tek üniversitesi İstanbul Darülfünun'u idi. İstanbul Darülfünun'u bünyesinde bulunan Edebiyat Fakültesi ve 1919'da bu fakültenin bir şubesi olarak açılacak tarih bölümü dışında geleceğin tarihçilerini mezun edecek tarih öğretimi yapan kurum da bulunmamaktaydı. II. Meşrutiyet dönemi dernekleşme ve yayıncılık konusunda dikkat çeken bir yoğunluğu göstermektedir. Dernekler ve enstitü tarzı kuruluşlar yaptıkları yayınlarla Türk tarihine ilginin artması açısından büyük katkı sağladılar. *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*'nın ardından *Milli Tettebbular Mecmuası*¹⁶ Osmanlı son döneminde artık Cumhuriyetin milli tarih anlayışının modern usuller yoluyla temellerinin atıldığı süreli yayınlardan oldu. Âsar-ı İslamiye ve Milliye Tetkik Encümeni ve Milli Tettebbular Mecmuası Cumhuriyet döneminin ilk akademik kurumu sayılabilecek Türkiyat Enstitüsü ve Türkiyat Mecmuasının öncüsü niteliğindedir. *Tarih-i Osmani Mecmuası* Cumhuriyet ile birlikte *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası* adını aldı. Cumhuriyetin ilk yıllarında Darülfünun Edebiyat Fakültesi Tarih Şubesi, Türkiyat Enstitüsü ve Türk Tarihi Encümeni kurumsal tarihçiliğin merkezleri konumundaydı. Birinci Dünya Savaşı sırasında kurulan Harp Tarihi Dairesi ise kendi mecrasında faaliyet yürüten, kitap ve dergi yayıncılığıyla dikkat çeken kurumsal yapılarından biridir. Hâlâ benzer şekilde faaliyet sürdüren bu kurumun misyonu ve tarihçiliğimize olan katkısının, tarihçilik üzerine yazarlar tarafından fark edildiği söylenemez.

Akademik Tarihçiliğin Kurumsallaşması ve Yayın Faaliyetleri (1930-1950)

Cumhuriyet döneminde Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Tezi ve sonradan Türk Tarih Kurumuna dönüşecek olan Türk Tarih Tetkik Cemiyeti ve Üniversite reformu, tarihçilik bakımından dikkat çeken gelişmelerin başlangıç noktasıdır. 1930'lu yılların kültürel hayatı, tarih ve dil inkılabının etkisi altında seyir izlemiştir. Türk tarihi, dil, kültür, coğrafya bütünlüğü içinde düşünülmüş, Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulması bu düşüncenin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde öne çıkan tarihle ilişkili kurumların temel hedefi Türklerin medeniyete katkılarını öncelikle ve arkeolojik kazılar bu önceliği temellendirmek için kullanılmıştır. Bu dönemin öne çıkan tarih düşüncesi kadim medeniyetlerle Türkler arasındaki ilişkinin bilimsel düzeyde ortaya konulmasının yanı sıra

¹⁴ Matbaa-i Orhaniye, İstanbul 1335.

¹⁵ İlk baskısı 1947'de yapıldı.

¹⁶ Bu mecmua hakkında bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/milli-tettebbular-mecmuasi> Erişim Tarihi: 16.12.2023.

ulusal ve uluslararası düzeyde yaygınlaştırılmasıdır. İlk ve orta dereceli okullarda tarih eğitimi paradigması bunun üzerine kurulmuştur. Tarih Kurumu bu yönde çalışmalar yapmış, popüler tarihçilik bu paradigmaya uygun bilgi üretimi ve yaygınlaşmasında aktif rol almıştır. Türk Tarih Tezi, sunulduğu dönemde sınırlı sayıda olan akademik kurumlar tarafından dikkate alınmamıştır. Bu dönemde yayımlanan *Türkiyat Mecmuası*, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuasına* bakıldığı zaman Türk Tarih Tezinden etkilenmedikleri anlaşılacaktır. Türk tarihinin ana hatlarını bir kitapta toplayarak Türk tarihine bütüncül bir bakış sunma girişimi Türk Tarih Tezinin ürünüdür. Etkisi daha çok eğitim kurumları ve topluma dönük bir çaba olarak görünmektedir; bu çabanın ürünü *Türk Tarihinin Ana Hatları* adıyla kitaplaştırılmıştır. Türk Ocaklarının yerine kurulan Halkevlerinin faaliyetleri arasında başta merkezi yayın organı *Ülkü* olmak üzere yerel düzeydeki yayıncılığın tarih araştırmalarına önemli katkısı olmuştur. Özellikle Çağatay Uluçay'ın, bu kaynak türünde ilk örneklerini teşkil eden şer'iyye sicillerine yönelik çalışmaları *Ülkü* mecmuasında yer almıştır. Uluçay'ın Manisa Halkevi'nden yayımladığı kitapları da dönemin tarih araştırmaları için örnek niteliğindedir. İkinci Türk Tarih Kongresiyle Türk Tarih Tezinin muhayyel tarih anlayışı sona erecek sonraki yıllardaki Türk Tarih Kongreleri bilimsel tarih etkinliğinin merkezi haline gelecektir. Türk Tarih Kurumunun dünya tarihi serisinde etkilerini gördüğümüz Türk Tarih Tezine uygun ürünler ise eğitim-öğretim süreçlerinden geçenleri uzun süre etkileyecek, belirli bir kuşağın zihninde bu tezde ileri sürülen göç haritası silinmeyecektir. 1930'lu yılların sonuna doğru yayın hayatına başlayan *Tarih Semineri*, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, *Vakıflar Dergisi* gibi dergiler kurumsal yayıncılığın akademik mecradan çıkmadığının göstergesi olmuşlardır. *Tarih Semineri Dergisi* 1937-38 yıllarında iki sayı üç kısım halinde yayımlanabilmiştir. Tarih araştırmaları için önemli adresler olan diğer iki dergi ise yayın hayatını günümüzde de sürdürmektedirler.

1940'lı yıllar Ankara ve İstanbul'daki üniversitelerin kurumsal tarihçiliğinin merkezi konumunda oldukları anlaşılmaktadır. Her iki üniversitede süreli yayınların yanı sıra kitap yayıncılığı da başlatılmıştır. Edebiyat Fakültesi ile Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi, doktora tezlerinin yayınları başta olmak üzere tarihe dair süreli ve kitap şeklindeki yayıncılığın merkezi konumuna oturmuştur. Türk Tarih Kurumu her ne kadar bu fakültelerden daha önce yayın faaliyetine başlasa da esas ürünlerini 1940'lı yıllardan itibaren vermeye başlayacaktır. İlk yayınının *Piri Reis Haritası ve Kitab-ı Bahriye* (1935) olması dönemin zihni evreni içerisinde değerlendirildiğinde anlam bulabilir. 1930'lu yıllara dâhil ettiğimiz Vakıflar Genel Müdürlüğü ve İÜ. İktisat Fakültesinin tarih alanındaki yayınları 1940'lı yıllarda ivme kazanan tarih yazıcılığının ana mecralarından olacaklardır. 1939'da yapılan *I. Neşriyat Kongresi*'nde alınan kararlar birçok alanda tercüme faaliyetini başlattığı gibi tarih yayıncılığında da özellikle kaynak eserlerin tercümesi yolundaki adımları güçlendirmiştir.¹⁷ Bu yayıncılığın içeriği Selçuklu başta olmak üzere esas olarak Osmanlı tarihine dönüşün göstergesi olmuştur. Başka da bir çare görünmemektedir Türk tarihinin yazılı kayıtlarla yazılabilir kısmı öncelikli olarak Osmanlı tarihine aittir. Bir bakıma Tarih-i Osmani Encümeninin araştırmaları geri dönmüştür. Ancak bu dönüş, vakanüvis geleneğinden gelenler yerine artık akademik süreçlerden geçmiş tarihçilerin inisiyatifindedir.

1940'lı yıllardan itibaren tarih yayıncılığına büyük katkı sunan kurumlardan biri de Millî Eğitim Bakanlığı olmuştur. Bu bakanlık sadece tercüme değil telif eserlerle de tarih çalışmalarının yayınında ana mecralardan birisi olarak uzun yıllar öncülüğünü devam ettirmiştir. Bakanlığın bu anlamdaki en önemli girişimi *İslam Ansiklopedisini* yayımlamaya başlamasıdır. Ayrıca *Türk Ansiklopedisi* de bu dönemin ürünüdür. M. Zeki Pakalın tarafından hazırlanan ilk kapsamlı *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* de bu bakanlık tarafından yayımlanmıştır. İbnülemin Mahmut Kemal İnal tarafından hazırlanan yakın tarih için müracaat eseri niteliğindeki biyografi kitapları da Millî Eğitim Bakanlığı yayınları arasındadır.

¹⁷ I. *Türk Neşriyat Kongresi*, Maarif Vekâleti Yayınları, Ankara 1939.

Bakanlık *Tarih Vesikaları* adıyla 1941-1961 arasında 18 sayı yayınlanan bir dergi de çıkarmıştır. Bu dergide ağırlıklı olarak yakınçağa ait tarihi belgeler yayımlanmıştır. Adında tarih geçmese de 1937 yılından beri tarih ve arkeoloji çalışmalarını yayınlayan *Bulleten*, 1940'lı yılların birkaç akademik nitelikli tarih dergisi arasındadır. Bu dönemde henüz Cumhuriyet Tarihi adıyla ayrı bir anabilim dalı açılmamış inkılap tarihi bir ders niteliğinin dışına çıkmamıştır. Çağlara ayrılan tarihte Yeni ve Yakın Zamanlar birlikteliği vardır. 1942'te *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* yayın hayatına girmiştir. Fakültenin adını kullanan dergide, farklı disiplinlerden yazılar yayımlanmıştır. Bu dergi Türkiye'nin akademik tarih araştırmalarının ilk örneklerinden sayılabilecek yazılara yer vermesi bakımından köklü ve önemli bir yere sahiptir. Akademik kurumların dışındaki süreli yayınlar için bu dönemde II. Meşrutiyet ile başlayan sürecin devamını gösterir şekilde tarih yazılarının yayımlanması revaçtadır. Süreli yayınların hemen hemen hepsinde tarihi roman, hatırat veya yazı dizisi şeklinde tarih metinleri bulunmaktadır. Hatta Türkiye'nin ilk popüler tarih dergisi Tarihten Sesler 1943'te yayın hayatına girmiştir 25 sayı yayımlandıktan sonra 1945 yılında kapanmıştır. Birçok kurum tarafından mesleğe dönük yayınlanan dergiler de tarihe dair bilgi üretimine kendi meslekleriyle ilişki kuracak şekilde yer verilmiştir. 1949 yılında akademik yayınlar arasına *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* katılacaktır. Daha önce bu üniversite tarafından üç cilt halinde iki sayı *Tarih Semineri Dergisi* yayımlanmıştı. Bu derginin yayınına son vermesinden yaklaşık on yıl sonra doğrudan bir üniversite tarafından doğrudan tarih adıyla çıkarılan ilk dergi *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi* olmuştur. *Tarih Dergisi* günümüzde de yayımlanmaya devam eden süreli yayınlardandır. İstanbul Üniversitesinin tarih bölümünün yapısal ve zihni görünümünü yansıtır şekilde Osmanlı tarihi ağırlıklı yayın yapmıştır.

1940'lı yılların başında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ilk mezunlarını vermiş bunların bazıları Türkiye'de yapılmış ilk tarih doktoru unvanını almışlardır. Halil İnalçık, Osman Turan, M. Altay Köymen, Tayyip Gökbiçgin, Şerif Baştav, İbrahim Kafesoğlu, Mustafa Akdağ, Bahaeddin Ögel, Füzuzan Kınal gibi tarihçiliğimizin farklı alanlarında temayüz etmiş isimleri DTCF'nin ilk mezun ve doktora öğrencileri arasındadır. Gökbiçgin ve Kafesoğlu İstanbul Üniversitesi üzerinden şöhret bulmuşlardır. Bundan sonraki süreçte Türkiye'deki akademik tarihçiliğin temsili bu isimler ve onların öğrencileri üzerinden sürdürülmüştür. 1940'lı yıllarda ise Türk Tarihi Kurumu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İÜ. Edebiyat Fakültesi ve Millî Eğitim Bakanlığı kurumsal tarih yayıncılığının ana mecrasını oluşturmuşlardır.

1950'li Yıllar

1950-1960 arası yıllara bakıldığında önceki başlıklar altında adı öne çıkan kurumların faaliyetleri tarih yayıncılığı mecrasında devam etmektedir. Bu yıllarda kurulan Atatürk Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde tarih bölümlerinin açılışı sonraki yıllarda gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Ankara ve İstanbul'daki iki tarih bölümü dışında henüz başka tarih bölümü bulunmamaktadır. Cumhuriyet ile yaşit sayılabilecek Türkiyat Enstitüsü ilk on yıldaki etkin özelliğini kaybetse de dergisini yayımlamaya devam etmektedir. 1940'lı yıllarda yayımlanmaya başlayan müracaat eserleri mahiyetindeki *İslam Ansiklopedisi* ve *Türk Ansiklopedisi* fasiküller halinde yayını sürdürmüştür. 1950'li yıllarda akademide modern akademik formasyon almış akademisyen sayısının artışına rağmen bu dönemde daha ziyade popüler yayınlar ve popüler tarihçilerin etkin olduğu görünmektedir. Çok partili sistem özellikle iktidar ve muhalefet arasındaki politik tartışmalar, tarihle ilişkiyi de belirlemiştir. Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele konuları bu dönemde dikkat çeken şekilde ilgi görmüştür. Birbirini takip eder şekilde yayın hayatına giren popüler tarih dergileri bu on yıllık süreçte bir bakıma popüler tarihçiliğin altın çağını oluşturmuştur. Popüler dergilerde akademisyenlerin yazılarına oldukça sık rastlanmaktadır. Tarihe ilginin artışında Tek Parti Döneminde tartışılmayan konuların gündeme gelmesinin etkisi olduğu kadar İstanbul'un Fethinin 500'üncü Yıl Dönümüne yönelik faaliyetlerin büyük katkısı olmuştur. Hazırlıkları 1940'lı yılların başından itibaren başlayan Fethin yıl dönümü etkinliklerinin yansıması özellikle, İstanbul ve Fatih üzerine yayınların artışıyla belirginleşmiştir. Büyük ölçüde Reşat Ekrem

Koçu'ya ait maddelerin bulunduğu *İstanbul Ansiklopedisi* akademik olmasa da akademiye büyük katkı sağlayacak niteliğiyle bu dönemin dikkat çeken eserlerindedir. Osmanlı Tarihi araştırmalarında müracaat eseri olan İsmail Hami Danişmend'in hazırladığı *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*'de bu dönemin kayda değer eserlerindedir. Tarih araştırmaları merkezi niteliğindeki ilk enstitülerden olan İstanbul Fetih Cemiyeti ve İstanbul Enstitüsü kültürel ve yayın faaliyetleriyle 1950'li yıllarda üniversite dışı akademik tarihçiliği temsil eden kurumlardandır.

Tarihçiler için akademik ve popüler diye net ayrımların bulunmadığı 1950'li yıllarda Osmanlı tarihine ilgiyi bir bütün olarak gösteren sonradan popüler tarihçi olarak tanımlanacak üniversite dışındaki yazarlar ve yayınlarının çokluğu dikkat çekmektedir. Fetih yıl dönümü coşkusuyla Osmanlı tarihine artan yoğun ilgiye rağmen halkın anlayabileceği türden bütüncül bir Osmanlı tarihi henüz yazılmamıştı. Yüzyılın başlarında Tarih-i Osmani Encümenin üstlendiği bütüncül bir Osmanlı tarihi yazma girişimi eleştirilere maruz kalmış ve tek ciltlik bir yayının ötesine geçememişti. Encümenin Osmanlı tarihi yazma hedefi sonraki yıllarda Osmanlı tarihine artan ilginin etkisiyle olsa gerek Türk Tarih Kurumu'na miras kalmıştı. İlk dört cildini İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın hazırladığı, yenileşme döneminin alındığı beşinci ciltten itibaren Enver Ziya Karal'ın yazdığı *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarihi Kurumu tarafından yayımlanmıştır.¹⁸ Fakat bu eser halka hitap etme konusunda yeterli niteliklere sahip değildir. Bir dönem Tarih-i Osmani Encümeni'nin başaramadığını daha popüler niteliğiyle Ahmet Rasim, *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi* yazarak yapmıştı.¹⁹ Her ikisine göre daha mufassal ve beğenilen Osmanlı tarihi yazma girişimi ise Server İskit'in yayıncı olarak başını çektiği *Resimli Tarih Dergisi* ekibi tarafından yapıldı. Altı ciltlik *Mufassal Osmanlı Tarihi* ilk olarak dergi ilavesi şeklinde, resimlerle zenginleştirilmiş fasiküller halinde yayımlanmıştır.²⁰ 1950'li yılların tarihçiliğinde Fetih ve Fatih olgusu ile 500'üncü Fetih Yıl Dönümü anmalarının izi vardır. 1950'li yılların başında popüler tarih yayıncılığı ve akademik tarihçiliğin şekillenmesinde "fetih" olgusunun önemli rolü sonraki yıllarda da devam etmiştir.²¹ Fetih ve Fatih özellikle fethin yaklaştığı yıllarda popüler tarihçinin gündemini belirlerken, Osmanlı tarihinin ilgi duyulan alanlarından biri de deniz savaşları olmuştur. Ancak bu konuda da o yıllarda amatör çalışmalar ve popüler eserler öne çıkmaktadır.

1950'li yıllardan itibaren daha belirgin bir şekilde kendini göstermeye başlayan II. Dünya Savaşı sonrası değişen dünyanın etkileri tarih yazımında da görülmeye başlamıştır. Artık tarih araştırmalarında ilgi devlet merkezinden topluma doğru genişleme göstermektedir. Sosyal bilimlerin gelişimi insan ve toplumla ilgili bilgi arayışlarında geleneksel sınırları aşmış, her disiplin birbirinden bağımsızlığını ilan etmeye başlamıştır. Tarihin dışına çıkarılmış bütün unsurlar 1950'li yıllardan itibaren bir anlamda tarih yazımının içine geri çağrılacaktır; fakat Türk akademik tarihçilerinin uzun bir süre araştırma alanını klasik konular ve aktüel olayların itici gücü belirleyecektir. Bu açıdan doğan boşluk popüler tarihçilerin hâkimiyetinde kalmıştır. Gündelik hayatın, sıradan insanların, marjinalerin, küçük yapıların, sokakların, caddelerin tarihi Reşat Ekrem Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi* üzerinden baktığımızda özellikle sözlü tarih çalışmalarını da içeren sıra dışı bir örnektir. Türkiye'de sözlü tarih araştırmalarının gündeme gelmesinde etkin olan Tarih Vakfı çevresindeki tarihçiler bu alanın akademik ve kuramsal temellerini genellikle Amerikan tarihyazımıyla ilişkilendirme eğilimindedir; ilk fasikül ve ciltlerinin yayımlanmasına 1940'lı yıllarda

¹⁸ İlk olarak 1947'de yayımlanmaya başladı.

¹⁹ *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi I-IV*, İkbâl Matbaası, İstanbul 1326.

²⁰ *Mufassal Osmanlı Tarihi I-VI*, İstanbul 1957-1963.

²¹ Nahid Sırı Örik, "Fatih Sultan Mehmed Han ve İstanbul'un Fethi'nin 500. Yıldönümü" *Tarih Dünyası*; Mükrimin Halil, "500. Yılında Fetih ve Fatih", *Aydabir* 1953; Fetih Töreni, Haber, *Vatan*, 29 Mayıs 1950; Fetih Töreni, Haber, *Yeni Sabah*, 29 Mayıs 1949.

başlanılan *İstanbul Ansiklopedisi*'nin kuramsal ve akademik kriterlere riayet konusunda amatör tarafları olsa da sözlü tarih araştırmaları konusunda iskanmış bir eserdir.

1950'li yıllara gelindiğinde geleneksel hale gelen Türk Tarih Kongresi dışında uluslararası alanda bilimsel faaliyetlere ev sahipliği yapma hareketliliği görünmeye başlamıştır. 1951'de XXII. Milletlerarası Müsteşrikler Kongresi, 1955'te X. Bizans Tetkikleri Kongresi'nin İstanbul'da yapılması bu bağlamda değerlendirilebilir. Akademik kurumsallaşma ve araştırmaların artışı yeni yayın aracı ihtiyaçlarını da artırmıştır. Zeki Velidi Togan editörlüğünde İstanbul Üniversitesi'nde *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* adlı derginin yayımlanmaya başlaması da bu ihtiyaca dönüktür. Bu dergide ağırlık İslami ilimler olsa da çok sayıda tarihe dair makalede bulunmaktadır. 1949'da Ankara Üniversitesi'nde açılan İlahiyat Fakültesi'nin kitap ve süreli yayıncılığı da İslam tarihçiliğine katkıda bulunmuştur. *Tarih-i Osmani Encümeninin* başlattığı kitabe çalışmalarında İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın ve henüz yayımlanmayan Yusuf Akyurt gibi isimlerin çalışmaları 1940'lı yıllardan itibaren İbrahim Hakkı Konyalı'nın eserleriyle tarih araştırmalarına şehir tarihçiliği üzerinden katkıda bulunacaktır.

1960-1980 Arası Yıllar

1960'lı yılların başlangıcı Askeri Darbenin etkisiyle bir sessizliğe yol açsa da tarih araştırmalarında ilerleyen yıllar yeni bakış açılarının ortaya çıktığı bir zaman dilimini ve tarih yayıncılığında yeni gelişmeleri göstermektedir. Köprülü, Barkan gibi tarihçilerin, hukuk, iktisat, sosyal tarih alanında 1930'lu yıllarda açtığı yoldaki gelişmelerin yanı sıra 1960'lı yıllarda belirgin olmak üzere II. Dünya Savaşı sonrasında sosyal bilimlerdeki gelişmeler ve Annales Okulu'nun dünya tarihçiliğindeki nüfuz alanı bulması, tarih yazımında yeni araştırma alanları açmış ve metodolojik çeşitliliği artırmıştır. Bu durum yayın faaliyetlerine de yansımıştır. 1951'de Sabri Ülgener'in yazdığı *İktisadi İnhitat Tarihimizin Ahlak ve Zihniyet Meseleleri*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nin tarih araştırmalarına farklı bakış açısı getiren katkının ürünlerindedir. Lütfi Göçer'in *XVI-XVII Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler (1964)*, Halil Sahillioğlu'nun *İktisat Fakültesi Mecmuası*'ndaki makaleleri, Mehmet Genç'in bu araştırma zincirindeki etkisi 1930'lu yıllarda Köprülü'nün bir bakıma araştırmacıların dikkatini çektiği Barkan'ın ise sistematik çalışmalarla açtığı yolu takip edenlerin ürünüdür. Barkan'ın *Tahrir Defterleri* üzerinden yaptığı çalışmalar İnalçık tarafından devam ettirilmiş, Nejat Göyünç'ün *Mardin Sancağı* ile başlayan ve Anadolu'daki birçok sancağın ele alındığı araştırmalara dönüşmüştür. Göyünç'ün çalışması sonra yapılacak sancak çalışmaları için de bir model oluşturmuştur.

1960'lara gelindiğinde Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki akademik kurumlarının hedefi olan ilk akademisyen kuşağı ilgili kürsülerde pozisyon sahibi olmuşlardı. Türkiye'de üniversite, okur-yazarlık ve eğitim-öğretim görmüş insan sayısındaki artış, politik alanda tarih tartışmalarının yoğunlaşması, tarih yayıncılığında 1950'li yıllarda başlayan sıçrama tarih araştırmalarının paylaşımı için yeni süreli yayın ve yayınevi ihtiyacını önceki yıllara göre daha da artırmıştı. 1963'te akademik tarih dergileri arasına Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü tarafından yayımlanmaya başlayan ve günümüzde de yayın hayatını sürdüren *Tarih Araştırmaları Dergisi*'nin girişini bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Bu dergi 1957'de tek sayı olarak çıkan aynı isimdeki derginin devamı niteliğindedir. 1960'lı yıllarda Türkiye'nin soğuk savaş döneminde dâhil olduğu bloğun etkisi araştırma alanlarına da yansımıştır. 1962'de üniversite dışında tarih araştırmalarına katkı sunacak olan Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü kurulmuş bu Enstitü tarih araştırmalarında kitap yayıncılığı ve *Türk Kültürü* adlı süreli yayınıyla yeni bir mecra açmıştır. *Türk Kültürü Dergisi* popüler, ideolojik yönü belirgin ve akademik yazılarla Türk tarih ve kültürünün farklı veçhelerine açık yazılar yayımlamıştır. Bu Enstitü ayrıca *Türk Dünyası El Kitabı (1976)* adıyla birçok akademisyenin katkı sunduğu bir genel müracaat eseri de hazırlamıştır. 1950'li yıllarda altın çağını yaşayan popüler tarih dergilerinin ömrü uzun olmamıştı. 1965'te yayımlanmaya başlayan *Hayat Tarih Mecmuası* öncekilerine göre oldukça uzun soluklu oldu (1965-1982). Bu derginin

yazarları arasında birçok akademisyen de bulunuyordu. 1967'de *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* yayın hayatına girdi. Bu dergide üniversite dışı tarih yayıncılığının başka bir örneği ve ülkenin karşılaştığı tarih referanslı sorunlara belgeler üzerinden cevap vermeye çalışıyordu. Milli tarih ve kültürün gelişmesine katkıda bulunmayı hedefleyen derginin amacı, gerçek tarihi olayların, sosyal, siyasi, ekonomik sebeplerinin tetkik edilebilmesi ve tartışılması zemininin hazırlanmasına yardımcı olmaktı.

1960'lı yılların başındaki sessiz ortam, dünyadaki siyasal gelişmelerin Türkiye gençliği üzerinde de oluşan etkisiyle ideolojik tartışmaları Marksizmin öne çıkması şeklinde genişletmiştir. Özellikle Marksist ideolojinin temel kitapları tercüme edilmiş bu ideolojiyle uyumlu telif eser ve süreli yayınlarda 1970'li yıllara doğru artacak sayıda yayın faaliyeti başlamıştır. 1950'lerde magazin ağırlıklı yayına başlayan dergiler, kitlelerin 1960-1980 arasında her türlü ideolojiye süreli yayınlarla ulaşma imkânının kullanım yolunu açtı. Özellikle daha önceki yıllarda aktif görünümü olmayan Marksizm referanslı solun yükselişinin, tarihçilik üzerine olan tartışmalara girdiği de görülmektedir. Modern tarihçiliğin başladığı dönemden 1960'lara kadar tarihçilerin ve tarihe bakışın milliyetçi görünümü, zaman çizgisinde ki sürekliliğini vurgulayan görüşünün hâkimiyetini günümüze kadar taşıyacaktır. Bu görüş, Türk Tarihini, Orta Asya ile Cumhuriyet arasında bir süreklilik olarak kurgulamıştır. 1960'lı yılların bu ideolojik atmosferinde özellikle sol görüşlü iktisat ve sosyoloji başta olmak üzere sosyal bilimcilerin Türk tarihine yoğun ilgisi dikkat çekmektedir. Bu durum sonraki yıllarda da artarak devam edecektir. Sosyal bilimcilerin tarihçiliğe katkısı ise tarih tartışmalarında özellikle düşünsel açılımı sağlamak şeklinde belirmektedir.

Önceki yıllarda Köprülü ve Mükrimin Halil gibi isimlerin tarih yazıcılığımız üzerine yaptıkları eleştiriler, kronolojik sıralama ve gelişme odaklı bir bakış açısını sunmuştur. Elbette gelişme çizgisinin anlamlı bir tarafı vardır; fakat gelişme literatürün aktarımı şeklinde kurgulanmıştı. Şerif Mardin, Niyazi Berkes, Muzaffer Sencer, Doğan Avcioğlu, Sencer Dıvıçioğlu, İsmail Cem, Emre Kongar, İdris Küçükömer gibi isimlerin önünde tarih toplum ilişkisi ve birçoğunun özellikle Marksist ideoloji ve Batının diğer teorilerinden beslenen entelektüel analiz kapasitesi ilerleyen yıllarda Halil Berktaş, Çağlar Keyder, Huricihan İslamoğlu gibi isimlerle devam edecek bir geleneği oluşturmuştur. Bu geleneğin ürünleri *Toplum ve Bilim*, *Tarih ve Toplum* gibi dergilerde yer bulmuştur. Tarih Vakfı çevresinde bu mecranın etkisi olmuştur.

II. Meşrutiyet döneminde tarih felsefesinin tarih üzerinde bütüncül açıklama girişimlerinin etkinliği Cumhuriyet dönemi akademik tarihçileri arasında yer bulamamıştır. Bunda Fuat Köprülü'nün spekülatif tarih analizinden uzak durulması yönündeki vurgularının etkisi olduğu şeklinde kanaatler ileri sürülmektedir. Yeterli olgulara dayalı bir tarih araştırması yapılmadan tarihin Türk toplumu üzerinden yapılacak analizleri konusunda eksik kalınacağı aşikârdır. Nitekim Mustafa Akdağ'ın birinci el tarih kaynaklarını kullanmasına rağmen bazı çalışmaları Halil İnalcık tarafından eleştirilmiştir. Şerif Mardin'in -her ne kadar meslekten tarihçi olmasa da- Yeni Osmanlılar üzerine yaptığı çalışması, birinci elden kaynaklara dayanırken, Niyazi Berkes ve Hilmi Ziya Ülken'in çağdaşlaşma kavramı çerçevesinde yaptığı çalışmalar zengin matbu eserlerin taranması şeklinde gerçekleşmiştir. Yeni Osmanlıların zihniyeti üzerinden hareket eden Şerif Mardin, dönemin süreli yayınları üzerinden spesifik bir alanı ele almıştı. Bu yıllarda tarihçiler, Türk tarihini arşiv ve literatür dışı kaynaklar dışında araştırma imkânı bulamadıklarından farklı devirleri aydınlatılabilmek için zorlu bir uğraş içine girmek zorundaydılar. Benzer zorluklar, zengin arşiv kaynağına sahip Osmanlı tarihçileri için de arşivlerin bugünkü gibi tasnif edilmemiş olmasıyla ortaya çıkıyordu. El yazması kaynak kullanmak durumundaki erken dönem tarihçileri içinse kütüphane sorunlarıyla karşılaşmamak mümkün değildi. Mardin'in Cumhuriyeti'de kapsayan yakınçağ araştırmalarındaki düşünsel derinliğiyle sunduğu katkı ayrıca incelenmeye değerdir. İstanbul'da Tarık Zafer Tunaya'nın *Türkiye'de Siyasal Partiler* (1952) adlı çalışması tarih bölümü dışındaki tarih araştırmaları için öncü niteliğindedir. Mete Tunçay, Sina Akşin, Şükrü

Hanioğlu'nun araştırmaları da bu kapsamda değerlendirilebilir. Yine tarih bölümleri dışında Ümit Hassan ve Taner Timur'un ikinci el kaynaklara dayansa da Türk tarihinin farklı safhaları üzerine yaptıkları kuramsal ve analitik çalışmalar görmezlikten gelinemez. *Türk Demokrasi Tarihi* adlı eserini 1967'de yayınladığında dönemin Türkiye'sinde yeterince tanınmayan Kemal Karpat ise Amerika'da yaptığı yayınlar ve bunların Türkçeye çevrilmesiyle Türkiye'deki yakınçağ tarihi araştırmalarında öne çıkan tarihçilerden olmuştur.

Daha çok Osmanlı öncesi araştırmaları yapanlar ise genel Türk tarihi adı verilen alanın, milliyetçiliği ideolojik referans olarak alan hâkim paradigmanın kurucusu oldular. Esasında Türk tarihçiliğinde Ziya Gökalp ve Köprülü'nün başlattığı tarihsel süreklilik anlayışı başta İbrahim Kafesoğlu, Osman Turan gibi isimlerin farklı boyutlardaki katkılarında belirgin olmak üzere akademik Türk tarihçilerinin büyük çoğunluğunun Türk tarihi algısını etkilemiş ve karakteristik özellikleri olmuştur. İbrahim Kafesoğlu, Osman Turan gibi isimler akademik çalışmalarının yanı sıra Türk tarihi ile ilgili kaynakları kullanarak spekülatif tarih metinleri de ortaya koydular. Kafesoğlu'nun Türk tarihi ve tarihçiliği üzerindeki denemelerin de olduğu gibi Osman Turan'da 1970'li yılların sonuna doğru ilk el kaynaklara ulaşabilir olmanın avantajıyla metafizikçi birer inşacıya dönüştüler. Her iki tarihçi de Türk tarihinin farklı alanlarıyla ilgili eserler verirken tarihçilik üzerine yazmalarının yanı sıra birbirleriyle intihal konusunda tartışmalarına da girdiler.

Malazgirt Zaferi'nin 900. Yıl Dönümü yaklaşırken özellikle DTCF tarih bölümü öğretim üyeleri, Selçuklular üzerine dikkat çeken ürünler vermişlerdi. Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı kuruluş dönemi konusunda çalışmalar birbiriyle bütünlüğü sağlayan belli bir birikim oluşumunu sağladı. İstanbul Üniversitesi'nden mezun olmasına rağmen DTCF'de kadro alan Faruk Sümer, *Selçuklu Araştırmaları Enstitüsü*'nün kuruluşunda ve enstitü adıyla dergi yayınında öncülük etti. Osman Turan, M. Altay Köymen, Halil İnalçık, Mustafa Akdağ, Faruk Sümer, Ali Sevim, Nejat Kaymaz, Şerafettin Turan gibi DTCF kökenli akademisyenler Türk tarihinin Selçuklu-Beylikler ve Osmanlı klasik dönemine uzanan çizgide ulusal ve uluslararası alanda etkin oldular. Daha genç kuşaktan Özer Ergenç Yeniçağ, Musa Çadircı ise Yakınçağ Osmanlı tarihinin belirli bir yönünün ortaya çıkarılmasında etkili oldular. Eski Türk tarihi ve Karadeniz'in Kuzeyi-Avrupa Türk tarihinde ise Akdes Nimet Kurat ve Bahaeddin Ögel gibi isimler çalışmalarıyla öne çıktı. Kurat'ın çalışmaları sadece bu alanla sınırlandırılmayacak kadar genişti. Ögel'de İslamiyet öncesi Türk tarihini bütün yönleriyle ele alan külliyyatlı eserler verdi.

Osmanlı öncesinin sınırlı sayıdaki kaynağı üzerinden yapılan araştırmaların ortaya koyduğu bilgi birikimi, 1960'ların sonu ve 1970'lerden itibaren Osmanlı tarihinin merkezden çevreye doğru genişleyen alanlarındaki araştırmalara yönelimi artırdı. Bunda 1970'lerin başından itibaren ardı ardına açılmaya başlayan yeni üniversitelerde tarih bölümlerinin kurulmasının da etkisi vardı. Hacettepe Üniversitesi'nde Ercüment Kuran tarafından kurulan tarih bölümü Ankara ve İstanbul Üniversitelerindeki tarih bölümlerinden ayrılan bir yapı ve müfredat ile faaliyete geçti. Hacettepe Üniversitesi'nden önce kurulan Atatürk Üniversitesi'nde tarih bölümü ancak yetmişli yıllarda mezun verebilecekti. 1970'lerin sonunda tarih bölümünü etkin hale getirebilen Ege Üniversitesi'nde açılan tarih bölümü de kuruluş yıllarında Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü gibi Türkiye'de hâkim tarih yükseköğretiminden farklı bir görünümdeydi. Tarih anlayışları ise sosyal, ekonomik, kültürel tarih mecrasını bir bütün halinde öğreten ve ele alan çeşitlilikteydi. 1970'li yıllara gelindiğinde sosyal ve ekonomik tarih alanındaki araştırma ve faaliyetler dikkat çekmektedir. Burada Wallerstein'in Hacettepe Üniversitesi, Türk İktisat Tarihi alanında da ilk sayılabilecek kongrelerden birini yapmıştır. Daha önce bahsedilen Türkiye'de tarihçiliğin tartışıldığı Felsefe Seminerlerine bu Üniversite ev sahipliği yapmıştır. Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü, İnkılap Tarihi ve Türkiyat Enstitüleri tarihçiliğe yaklaşımları ve ele aldıkları konularla çok az akademik kurumun başarabildiği farklılığı gösterebildiler. Ercüment Kuran'ın somut örnek olarak çalışmalarından ziyade akademik vizyonu ile açılan yoldan birçok akademisyen ülke geneliyle kıyaslandığında nitelik açısından farklılıklarını gösterdiler. Bahattin Yediyıldız, Ahmet Yaşar Ocak gibi isimler farklı alanlarda eserleri ve kendilerini takip eden öğrencileri

ve araştırmalarıyla Hacettepe Tarih bölümünü diğer tarih bölümlerinden farklı kılan özellikleri kazandırdılar.

1980-2000

1980 askeri darbesiyle beraber üniversiteleri tek merkez altında toplayan YÖK kuruldu. Yeni açılan üniversitelerde ilk kurulan bölümler arasında tarih bölümleri dikkat çekiyordu. Üniversite olarak kuruluşu önceki yıllarda olan ODTÜ ve Boğaziçi'nin ilk tarih bölümleri de bunlar arasındadır. Her ikisi de Türkiye'de hâkim geleneğin dışında bir tarih bölümü oluşturmuşlardır. 1980 sonrası açılan hemen hemen her üniversitenin ilk açtığı bölümlerin başında tarih bölümleri gelmiştir. 1980 darbesiyle beraber Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu kurularak bünyesine Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun yanı sıra inkılap tarihi araştırmalarını üstlenecek Atatürk Araştırma Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi adlı yeni merkezler eklendi. Atatürk Kültür Merkezi'nin faaliyetleri ve yayınları Türk tarihi araştırmalarına dolaylı katkı sağlayacak niteliktedir. Ayrıca inkılap tarihi enstitü ve merkezlerinin sayısı da artırıldı. 1980'li yılların tarihçiliğimiz açısından önemli gelişmelerinin başında özellikle Osmanlı Tarihi üzerine yapılan araştırmaların önünü açacak ve kolaylık sağlayacak olan Devlet Arşivlerinde kapsamlı bir düzenlemeye gidilmiştir; arşiv uzmanı istihdamı ve arşivlerin tasnifi bulunmaktadır. Arşivlerde o günlerde başlatılan çalışmalar günümüzde arşivlerin dijital kullanımına giden yolun açılmasına da zemin hazırlamıştır. Günümüzde arşivi fiziki mekân olarak kullanmaya gerek kalmadan belgelere dijital ortamdan ulaşmak mümkün hale getirilmiştir. Devlet Arşivlerinin ayrıca tıpkıbasım, orijinal belge ve transkripsiyonu içeren bir yayın külliyatı da bulunmaktadır.

1950'lerden 1980'lere kadar daha çok popüler tarihçilerin ilgilendiği konular, 1984' te Tarih ve Toplum adlı yarı akademik nitelikli ve renkli kaliteli basım tekniklerinin kullanıldığı bir dergide işlenmeye başlamıştır. 1980'lerin ilk yıllarında yayını devam eden *Hayat Tarih* ve *Yüzyıllar Boyu* tarih dergileri dışında popüler tarih dergilerinin bir başka örneği bulunmamaktadır. *Tarih ve Toplum*'da özellikle sosyal tarih, gündelik hayatın tarihi, Türkiye'de azınlıklar, Ermeni sorunu, Kürtler gibi konular içeriğin dikkat çeken yanlarından. 1960'lı yıllarda uluslararası alanda Türkiye'ye baskı araçlarından biri haline gelen Ermeni sorunuyla ilgili önceki yıllarda üretilen metinlerin birçoğu, resmi veya devlet destekli ve savunma odaklı yaklaşımı izledi. Daha önce belirtildiği üzere tarih bölümü sayısı artmış, bunların arasına Boğaziçi ve ODTÜ tarih bölümleri de katılmıştır. Dönemin tarih araştırmalarında Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün dikkat çeken tarafı, Osmanlı klasik tarihini de içeren inkılap tarihi dışında tezlerin de yaptırılmış olmasıdır. Bu enstitüde lisansüstü öğretim gören birçok akademisyen için yeni açılan tarih bölümleri istihdam imkânı yaratmıştır.

Türk tarihçiliğinde tarihin farklı alanlarına yönelim ve üretimin esas ivme kazanması ise 1990'lı yıllarda olmuştur. Devlet arşivlerindeki düzenlemelerin önemli katkısının yanı sıra Sovyetler Birliği'nin dağılması da Türk Dünyası ve Balkan araştırmalarına yönelimde kolaylık sağlamıştır. 1990'lı yılların başında Türk Tarih Kurumu dışında üniversite dışı kurumsal tarihçiliğin merkezi haline gelen Türkiye Toplumsal ve Tarih Vakfı faaliyete başlamış kitap ve toplumsal tarih adlı dergisiyle tarihçilerin dikkatini çekmeye başlamıştır. Bu vakıf Türk tarihçiliğinin karakteristik özelliği haline gelen hâkim paradigmaların dışında bir alan açmıştır. Türk tarihçiliğinin genellikle uzak durduğu konular ve geleneksel metodolojinin dışında marjinal sayılabilecek konular ve yeni yaklaşımları Türkçe literatüre sokmuştur. Devlet Arşivlerinde 1980 sonrası düzenlemelerin mimarları arasında sayılan Hasan Celal Güzel'in politik ve bürokratik işlerden sıyrılıp *Yeni Türkiye* adıyla yayıncılığa başlaması, Türk tarihi araştırmalarına katkı sağlamıştır. *Türkler* ve *Osmanlılar* adıyla iki ansiklopedik eser yayınlayan Güzel'in *Yeni Türkiye* adlı dergisi birçok özel sayısını tarih makaleleriyle

oluşturmuştur. Türkiye genelini saracak yerel yayın atağı aynı zamanda yerel yönetimlerin güçlenmeye başladığını da göstermektedir. İstanbul Belediyesi tarih kaynağı niteliğinde İstanbul tarihi merkezli yayınlar yapmıştır. Yerel yönetimlerin yayıncılığı, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yıl Dönümü münasebetiyle ülke genelinde yerel ve ulusal düzeyde yayın ve etkinlik sayısının artmaya başlaması, özel televizyonların yaygınlaşması ile artış göstermiş etkinlikleri televizyonlara da taşınmıştır. 1992'de açılan 19 üniversite için yurtdışına lisansüstü öğretim için gönderilen çok sayıda akademisyen bulunmaktadır. Yeni açılan üniversitelerin açtığı bölümler arasında tarih bölümleri ilk sıralardadır. Tarihe olan ilginin artması yayınevlerini de harekete geçirmiştir. 1990'lı yıllarda yükselen, farklı metodolojik yaklaşımlar ve konularla zenginleşen tarih ilgisi sonraki yıllarda da artarak devam etmiştir. Tarih, yerel yönetimlere kültür endüstrisi gibi faaliyetler yürütmesi ile siyasal ve toplumsal alanda görünürlüklerinin artırması için fırsat oluşturmuş, taşra üniversitelerinde yerel tarihe dair çok sayıda yayın üretilmiştir. 2000'li yılların sonundan itibaren her ilde açılan üniversitelerin ilk kurduğu bölümlerin arasında tarih bulunmaktadır. Bunlarda öncekilerin işlevine benzer şekilde yerel tarih konularında zaman zaman yerel yönetim iş birliğiyle birçok faaliyet yapılmasını ve yayının ortaya çıkmasını sağlamışlardır.

2000-2023 Arası Yıllar

Türk tarihçiliğinde 2000-2023 arası gelişmeleri ele almak önceki seksen yılın bütünü, bir makale sınırları içinde incelemekten daha zor görünmektedir. Bundan dolayı bu kısım özet olarak geçilmek durumunda kalmıştır. 2000'li yıllardan itibaren uluslararası politikadaki gelişmeler, tarih bölümlerinin uluslararası sorunlar konusundaki yetersizliğini bu dönemde açık bir şekilde ortaya koymuştur. Böylece bölge ve disiplinlerarası çalışmalara duyulan ihtiyaç ile kurumsallaşma ve yayınları artırmıştır. 1965'ten itibaren uluslararası politikada Türkiye'nin önüne konulan Ermeni Meselesi üzerine yayınlar, ele aldığımız dönemde nicelik olarak oldukça zengin bir literatür oluşturmuştur. Dikkat çeken konulardan biri de Kürt tarihi üzerine yayın sayısındaki artıştır. DTCF Felsefe Bölümünde erken tarihlerde başlatılan Bilim Tarihi araştırmaları özellikle İstanbul Üniversitesi ve IRCİCA gibi kurumlar vasıtasıyla sonraki yılları da etkileyecek kurumsal yapılaşma ve yayıncılıkla gittikçe yükselen bir biçimde sıçrama yapmıştır. Tarihçiliğimiz içinde dikkat çekici bir şekilde yükselen diğer bir alan da Askeri Tarih Araştırmalarıdır. Daha önce genellikle askerlerin ve askeri kurumların tekelinde görünen birçok konu, sivil ve asker akademisyenler tarafından açılan yeni mecradaki çalışmaların da etkisiyle, askeri tarihçiliği günün cazip alanlarından biri haline getirmiştir. Kültür tarihi çalışmalarındaki artışta bu dönemin göstergelerindedir. Tarih araştırmalarının merkezini Osmanlı tarihi oluştursa da araştırma konuları Osmanlı coğrafyasının bütününe doğru genişlemiştir. Türk dünyasının belirli coğrafyaları üzerinden yapılan romantik amatör araştırmaların yerini akademik çalışmalar almaya başlamıştır. 2000-2023 tarihleri arasında dikkat çeken diğer bir gelişme Türkiye'nin adeta yerel ve ulusal düzeyde sempozyum cennetine dönmesidir. Ortaya çıkan metinlerin bu sempozyumların maliyetiyle birlikte düşünüldüğünde nitelik açısından pek iç açıcı olduğu söylenemez. 2000-2023 yılında tarihe artan ilgi ve tarihçilik üzerinde etkisi itibarıyla belgesel, televizyon programları, dijital tarih çalışmaları ise makalemizin dışında tutulmuştur.

Sonuç

Bu makalede, Cumhuriyet Dönemi tarihçiliğimizin, Osmanlıya dayanan temelleri Cumhuriyetin 1930'lu yıllarının başına kadar olan süreciyle birlikte tarihsel arka plan olarak, günümüze kadar olan kısmı ise kronolojik dönemlere ayrılarak genel hatlarıyla ortaya konulmuştur. 2000-2023 yılları tarihçilik, tarih yayıncılığı ve tarih ilgisi anlamında nicelik ve nitelik açısından çok yönlü gelişmelere sahne olmuştur. Ayrı bir makale konusu olabilecek bu kısmı özet olarak geçmek zorunda kaldık. Diğer kısımlarda da birçok eksik kalan hususlar bulunmaktadır. Ancak bir makale çerçevesinde mümkün olanı ifade etmeye çalıştık.

Türk Tarihi Encümeni mirasını, Türk Tarih Kurumuna devrettiğinde Türkiye'de yeni rejim ve bu rejimin inkılap idealinin tarihsel referanslarını oluşturacak kültürel bir seferberlik başlatılmıştı. İlk defa Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti adıyla ortaya çıkan ve Tarih-i Osmanî

Encümeni'nin selefi olan Türk Tarih Kurumu varoluşunu, kuruluşundan itibaren yayıncılık, arkeolojik çalışmalar ve düzenli kongrelerle öne çıkan faaliyetlerinin dışında sınırlarını günümüzün burslarını da kapsayacak şekilde ve oldukça aktif bir şekilde sergilemiştir. Türk Tarih Kurumu'nun kuruluş amaçlarından birisi kaynak ve külliyatlı eserlerin araştırmacılara kazandırılmasıydı. Henüz özel yayınevlerinin yeterince gelişmediği dönemlerde Türk tarihinin kaynaklarının ve telif eserlerinin yayımlanmasında öncülük ettiği anlaşılmaktadır. Bu yöndeki işlevini hala sürdüren Türk Tarih Kurumu'nun, tarih yayıncılığındaki gelişmelere uyum sağlama ve misyonuna uygun eylemler sergileme konusunda köklü kurumsal yapısı ve maddi imkânlarına rağmen yeterli olduğu söylenemez. Resmi kurum hüviyeti, hızla değişen yayıncılığın dinamizmi karşısında değiştirilmesi zor mevzuatların statikliğiyle hareket edilmesi, yayıncılık konusundaki faaliyetlerinin, zamanın ruhuna uyumlu hâle gelmesinin önüne geçmektedir. Benzer uygulamalar ile Üniversite yayıncılığı da süreli yayınlar dışında başarısız olmuştur.

Bir bakıma bilginin sevk ve idaresini yapmakla yükümlü olan üniversitelerin, bilim konusunda dâhi düşünsel yeterliliği olmayan yöneticileri ile yukarıda bahsedilen türden faaliyetleri yürütme konusunda sorunlar yaşayacağı gün gibi aşikârdır. Türk matbuatının tarihsel sürecine bakıldığında devlet matbaası şeklinde ortaya çıkan tarih araştırmaları günümüzde artık çok sayıda özel yayınevinin katkıda bulunduğu bir görüntüye sahip olmuştur. Yapılan yayınların büyük bir kısmı, yazılı kaynaklara ulaşılabilmesinden dolayı doğal olarak Osmanlı tarihiyle ilgili olup önceki yılların, tarih yazıcılığının Türkiye ve Türk merkezli olduğu eleştirilerini yanıltacak şekilde yeni ufuklara açılmış durumdadır. Modern tarihçiliğin gelişiminde milliyetçiliğin rolü elbette görmezlikten gelinemez. Ulus devlet formuna uygun her ülkede alan, öncelikle kendi siyasal ve tarihsel coğrafyasının sınırlarındaki tarihten sorumlu olmuştur. Tarih bölümlerindeki öğretim önceliği de milli tarih müfredatına verilmiştir. Günümüz Türkiye'sinde tarih bölümü sayısı yüz elliyi bulmuştur. Bu sayı neyin göstergesidir? Tarihi sevmenin mi?, kolay okumanın mı?, tarihe dair üretimin çokluğunun mu?, üzerinde ayrıca durmak gerekmektedir. Lisans ve lisansüstü müfredatı, ağırlıklı Osmanlı tarihi olan tarih bölümlerinde bir bakıma kaynak dil bağı ve teknik altyapı zorunlu ders, Osmanlıca ile kurulmaktadır. Burada pek dile getirilmeyen bir ironi görünmektedir. O da öğretim üyesi kadrolarında Osmanlı tarihi ihtisasını işaret eden bir anabilim dalının olmamasıdır. Bu durum sadece Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti anabilim dalıyla kırılabilmıştır.

Üniversitelerdeki tarih bölümü fazlalığı ile esas olarak öğretime odaklanılması açık olduğu hâlde, bir bakıma sınav sonucunda en kolay girilebilecek bölümlerden biriyle istihdam kavramının iktisadi anlamının dışında bir nevi sosyal politikayla anlam kazanan bir "öğrenci istihdamı" yaratılmış oluyor. Üniversitelerde kariyer ve kadro odaklı talepler, akademisyene, "kaç puanlıksın" şeklinde karikatürize sorularla karşılaşacağı bir alan oluşturmuştur. Üniversiteler, bünyelerinde adı olan kendi olmayan araştırma merkezleri, enstitüler ve kütüphaneler, her ne kadar kurumuyla ve kavramıyla ilişkileri bakımından düşünsel zafiyetlere sahip olsalar da, tarihçiliğimizin geldiği nokta görmezlikten gelinemeyecek kadar geliştiği ile yeniliklere açık olduğu söylenebilir. Bunun ilgili kurumlardan ziyade bireysel çabaların ürünü olduğu da görünmektedir. Zamanın ruhuyla bağdaşmayan merkez-taşra ayırımlarına rağmen taşradaki birçok üniversitede tarihçiler birçok farklı alanda kayda değer ürünler vermektedir. Devlet merkezli tarihten insana dair her konunun ele alındığı tezler, makaleler, kitaplar yazılmaktadır. Yüz sene önce "biz de müverrihler" adıyla küçümsenerek yapılan konuşmalardaki şikâyetler konusunda haklı kısımları dışında değişen bir şey yok. Yüz sene önce tarihçilere yöneltilen yerli yersiz eleştirilerin bir kısmını, hâlâ devam ettirmek isteyenler bulunmaktadır. Türkiye dışında Türk tarihini ilgilendiren çalışmalar, büyük ölçüde Türkçeye tercüme edilmektedir. Son olarak; bilginin sevk ve idaresi konusundaki eleştirilerimizin, mevcut potansiyel ve zamanın yönetilmesi konusundaki kifayetsizlikten kaynaklı zihinsel yorgunluğa neden olmasına dönük olduğunu söylemeliyiz.

Velhasıl, Türkiye’de yüzyıllık tarih araştırmalarının ve tarihçilik tecrübesinin, oluşturduğu birikim takdire şayandır; fakat nicelik ve nitelik açısından Türk tarihiyle mütenasip bir üretim ve durumdan bahsetmek için de henüz erkendir. Burada adı geçmeyen, özellikle belirli bir yaş grubundan daha birçok tarihçinin tarihçiliğimize katkısı zikredilebilirdi. Ancak burada konunun özünden uzaklaşıp makale sınırlarının ötesine geçmemek için bir seçim yapmak zorunda kalınmıştır. Benzer durum bazı kurumlar, tarihçiliği etkileyen düşünce akımları, siyasal ve toplumsal yapı ve araştırma konularının çeşitlenmesiyle ilgili yeterince üzerinde durulmamasının nedenleri arasındadır.

Kaynaklar

“Fetih Töreni” *Yeni Sabah*, 29 Mayıs 1949.

“Fetih Töreni”, *Vatan*, 29 Mayıs 1950.

13-15 Kasım 1975, Hacettepe Üniversitesi Rektörlük Salonu Ankara (1977), Ankara: Felsefe Kurumu Yayınları.

Alaslan Funda ve Ahmet Şimşek (2013), “Tarihyazımı, Metodolojisi ve Felsefesiyle İlgili Türkçe Eserler Bibliyografyası”, Cilt 2, Sayı 2, 129-191.

Baş, Fatih (2023) “Fahri Belen: Asker, Siyasetçi ve Askerî Tarihçi”, *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 4, No: 1, s. 47-50.

Birinci Türk Tarih Kongresi (1932), Ankara: Maarif Vekâleti.

Cahun, Léon (1896), *Introduction a l’Histoire de l’Asie*, Paris: Armand Colin Editeurs.

Cahun, Léon (1316-13), *Türk Tarihi*, II c., çev. Necib Asım (Yazıksız), İstanbul: Dârü’t-Tıbaatü’l-Âmire.

Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildiriler (2011), Ankara 18-20 Mart 2010, ed. Mehmet Öz, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ersanlı Behar, Büşra (2021), *İktidar ve Tarih*, İstanbul: İletişim Yayınları.

I. Türk Neşriyat Kongresi (1939), Ankara: Maarif Vekâleti Yayınları.

Guignes, Joseph de (1756-1758), *Histoire Générale des Huns, des Turcs, des Mongoles et autres Tartares Occidentaux*, Paris.

Guignes, Joseph de *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sâir Tatarların Tarih-i Umûmîsi*, çev. Hüseyin Cahid (Yalçın), İstanbul: Tanin Matbaası, Yeni Matbaa, 1923-1925 Mustafa Celâleddin Paşa, *Les Turcs Anciens et Modernes*, İstanbul, 1869.

Karukuş, Sadık Emre ve Murat Babuççuoğlu, *Târîh-i Cevdet (Tertib-i Cedîd) Zeyl ve İlaveleriyle Tam Metin Transkripsiyon*, TOBB Yayınları, 2017.

Oral, Mustafa (2006), *Türkiye’de Romantik Tarihçilik (1910-1940)*, Asil Yayın: Ankara.

Örik, Nahid Sırrı, “Fatih Sultan Mehmed Han ve İstanbul’un Fethi’nin 500. Yıldönümü” *Tarih Dünyası*.

Özcan, Ahmet, (2011), *Türkiye’de Popüler Tarihçilik (1908-1960)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özcan, Ahmet, “Tarih Yazarların Yazılmayan Hayatları”, *Türk Yurdu*, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1172> (e.t. 16.12.2023).

Rasim, Ahmet (1326), *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi I-IV*, İstanbul: İkbal Matbaası.

Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu Bildiriler, ed. Abdulkadir Yuvalı, Fırat Üniversitesi 21-26 Mayıs 1984, Elâzığ.

Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalçık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu (2022), haz. Ayşe Bedir-Birkan Soykan-Uğur Cenk Deniz İmamoğlu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yazgan, Mikdat, (2023), *Tarih-i Osmani Encümeni*, İstanbul: Çınaraltı Yayıncılık.

Yinanç, Mükrimin Halil (1953), "500. Yılında Fetih ve Fatih", *Aydabir*.

Elektronik kaynaklar

URL-1: Tarih Yazımı Çalıştayları için bkz. <https://www.tarihyazimi.org/> (e.t. 16.12.2023).

URL-2: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarihyazimi/issue/43330> (e.t. 16.12.2023).

URL-3: <https://islamansiklopedisi.org.tr/milli-tetebbular-mecmuasi>

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 6, Aralık/December 2023)

Karia'da Arkeolojinin 100 Yılı: Kısa Bir Özet

100 Years of Archaeology in Caria: A Brief Summary

Hüseyin TAYLAN

YÖK 100/2000 Doktora Öğrencisi

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

taylanhsyn@gmail.com

 ORCID 0000-0002-5286-8296

Bekir ÖZER

Doç. Dr.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

bekirozer@mu.edu.tr

 ORCID 0000-0003-3706-6372

Derleme makale/Review article

Geliş Tarihi/Received: 28.12.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 29.12.2023

Atıf/Citation

Taylan, Hüseyin ve Bekir Özer (2023), "Karia'da Arkeolojinin 100 Yılı: Kısa Bir Özet", *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 171-199.

Taylan, Hüseyin ve Bekir Özer (2023), "100 Years of Archaeology in Caria: A Brief Summary", *bitig Journal of Faculty of Letters*, 3 (6), 171-199.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.

This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz Doğu Ege çağlar boyunca pek çok önemli uygarlığa ev sahipliği yapmış böylelikle zengin bir kültürel miras oluşturmuştur. Bu nedenle Avrupalı gezginler ve araştırmacılar için bölgedeki arkeolojik kalıntılar yüzyıllar boyunca ilgi odağı olmuştur. 17. yüzyıldan itibaren birçok Avrupalı gezgin ve araştırmacı kültürel veya ideolojik sebeplere dayanarak Avrupa'nın tarihsel ve kültürel temellerinin nasıl oluştuğunu anlamlandırmak için Anadolu kıyılarını ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaretçilerin bir kısmının motivasyonu her ne kadar tarihsel metinlerde adı geçen merkezleri görmek veya keşfetmek olsa da, asıl amaçları Antik Yunan ve Avrupa kültürlerinin doğum veya yayılım alanlarını izleyerek kendi kültürlerine nasıl etki ettiğini anlamak olmuştur. Bu açıdan coğrafi konumundan dolayı Karia bölgesi tarihi ve kültürel açıdan büyük bir öneme sahiptir. Karia'nın sınırları kuzeyde Büyük Menderes, doğuda Dalaman Çayı ile belirlenirken, kıyı kesiminde girintili çıkıntılı sahilleri ve yakınında birçok adaya ev sahipliği yapar. Güney Ege'de konumlanmış bu adalar, Güneybatı Anadolu'dan Kıta Yunanistan'a doğru denizde sıralanarak kültürel bir etkileşim ağı oluşturur. Karia'nın topografyası ve coğrafi konumundan dolayı tarihin hemen her döneminde farklı halkların, inançların, geleneklerin ve kültürlerin bu bölgeye ulaşmasına neden olmuştur. Bu geleneklerin bazıları yerel kültüre özgü hale gelmiş, bazıları ise değişime uğramış veya reddedilmiştir. Tarihsel süreçte, dağlık bölgelerin sarp yamaçları dış etkilere göreceli olarak uzak kalmış, sahil kesimi ise dış etkilere ve yeniliklere daha açık hale gelerek çok kültürlü bir mozaik haline gelmiştir. Bu açıdan Karia bölgesindeki arkeolojik kültürel miras her dönem yerli ve yabancı araştırmacıların ilgisini çeken bir araştırma ve çalışma alanı olmuştur. Karia arkeolojisi çalışmaları, özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra hız kazanmış ve bu dönemde birçok antik kent ve önemli arkeolojik alan kazılarla ortaya çıkarılmıştır. 1950'lerden itibaren ise bölgede başlatılan bilimsel arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları ile daha da gelişmiştir. Ayrıca bu dönemden itibaren, Türk arkeologlarının da aktif olarak katıldığı kazılar artmış ve Karia bölgesinin arkeolojik zenginlikleri daha detaylı bir şekilde incelenmiştir. Karia'da Çine Tepecik, Kumyer, Çapalıbağ, Damlıboğaz, İasos, Hüssamlar, Belentepe ve Myndos çevresinde bulunan nekropolislerden elde edilen buluntular, bölgenin Tunç Çağı'na ait ölü gömme ve materyal kültürünü anlamamıza yardımcı olurken; Knidos, Kaunos, Strotonikeia ve Halikarnassos gibi merkezlerden elde edilen bulgular Demir Çağı'ndan Bizans ve sonrası dönemlere ait kültürel devamlılığı görmemiz açısından önemli olmuştur. Su altı arkeolojisi de Karia bölgesinde önemli bir yer tutmaktadır. Knidos, Kaunos ve İasos gibi antik liman kentlerinde gerçekleştirilen su altı kazıları, bölgenin deniz ticareti ve liman yapılarına dair bilgiler sunmuştur. Bodrum Yarımadası'nda bulunan batıklar ve su altı kalıntıları da arkeologların dikkatini çekmiş ve Karia'nın denizcilik tarihine ışık tutmaktadır. Bu çalışmada Karia'daki ilk araştırma çalışmalardan günümüze kadar gerçekleşen arkeolojik kazılar ve merkezler bir arada incelenerek Karia araştırma tarihinin ve buluntularının kronolojik gelişimi ve bilimsel katkıları ele alınmıştır.

Anahtar sözcükler: Karia, kazı tarihi, arkeolojik araştırma ve çalışmalar

Abstract The Eastern Aegean has hosted many important civilizations throughout the ages and thus created a rich cultural heritage. For this reason, the archaeological ruins in the region have been a focus of interest for European travelers and researchers for centuries. Since the 17th century, many European travelers and researchers have visited the Anatolian coasts to understand how the historical and cultural foundations of Europe were formed, based on cultural or ideological reasons. Although the motivation of some of these visitors was to see or explore the centers mentioned in historical texts, their main purpose was to understand how Ancient Greek and European cultures influenced their own culture by monitoring their birth or spread areas. In this respect, due to its geographical location, the Caria Region is a historically and culturally important region. has some importance. While the borders of Caria are determined by the Menderes River in the north and the Dalaman Stream in the east, it is home to jagged beaches and many islands nearby. Located in the Southern Aegean, these islands line up in the sea from Southwest Anatolia to Continental Greece, creating a cultural interaction network. Due to Caria's topography and geographical location, different peoples, beliefs, traditions and cultures have reached this region in almost every period of history. Some of these traditions have become specific to the local culture, while others have been modified or rejected. In the historical process, the steep slopes of the mountainous regions have

remained relatively distant from external influences, while the coastal area has become more open to external influences and innovations and has become a multicultural mosaic. In this respect, the archaeological and cultural heritage in the Caria region has always been a research and study area that has attracted the attention of local and foreign. Karia archaeology studies have gained momentum, particularly after the establishment of the Republic of Turkey, leading to the excavation and revelation of numerous ancient cities and significant archaeological sites. Scientific archaeological excavations and surface surveys initiated in the region since the 1950s have flourished. Additionally, during this period, the active participation of Turkish archaeologists in excavations has increased, allowing for a more detailed examination of the archaeological riches of the Karia region. Discoveries from necropolises such as Çine Tepecik, Kumyer, Çapalıbağ, Damlıboğaz, İasos, Hüssamlar, Belentepe, and Myndos in Karia contribute to our understanding of burial practices and material culture from the Bronze Age. Findings from centers like Knidos, Kaunos, Stratonikeia, and Halikarnassos have been crucial in tracing cultural continuity from the Iron Age to the Byzantine and subsequent periods. Underwater archaeology holds significance in the Karia region as well. Underwater excavations in ancient port cities like Knidos, Kaunos, and İasos provide insights into the region's maritime trade and harbor structures. Shipwrecks and underwater remnants in the Bodrum Peninsula have also captured the attention of archaeologists, shedding light on Karia's maritime history. This study examines the chronological development and scientific contributions of archaeological excavations and centers in Karia from the early research efforts to the present day.

Keywords: Caria, history of excavations, archaeological research and studies

Karia Araştırma Tarihi Hakkında Genel Bilgiler

Karia kültür tarihi hakkındaki bilgiler, ilk olarak antik kaynaklara dayanmaktadır. Bunun dışında, 19. yüzyılda Anadolu'da seyahat eden gezginler ve bu gezginler tarafından gerçekleştirilen yarı-bilimsel kazılarla ortaya çıkan arkeolojik ve epigrafik veriler, bölgenin tarihi coğrafyası için önemli bilgiler sunmuştur. Ancak Karia arkeolojisi adına asıl sistemli çalışmalar, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra, özellikle 1950'lerden itibaren bölgede başlatılan bilimsel arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları ile başlamıştır. Karia bölgesindeki arkeolojik çalışmaların temelini atan projelerden biri, 1961 yılında Kenan Erım tarafından Aphrodisias'ta başlatılan kazılardır (Erım 1983: 233; Erım 1991: 152.). Ayrıca, 1963'te Ekrem Akurgal başkanlığında Dirmil'de (Tunakan 1964: 361-371), Yusuf Boysal başkanlığında Müsgebi'de (Boysal 1964: 81-85; Boysal 1965: 123-126. Boysal, 1966: 80) ve Aşkıldil Akarca'nın Menteşe Beyliği'nin başkenti Beçin Kalesi'nde başlattığı kazılar bölge arkeolojisinde önemli bir eksiğin giderilmesini sağlamıştır. (Akarca 1952: 367-405; Akarca 1953: 3-5; Akarca 1971: 1-37). 1980 yıllar ülkemizde kazıların hızlı bir ivme kazandığı yıllardır. 1960 ve 1970 li yıllarda yurtdışında doktora eğitimlerini tamamlayarak ülkemize dönen arkeologların birçok antik kentte kazıya başladığı görülür. Bu yıllar Türk arkeologlar tarafından başlatılan kazıların arttığı yıllardır. Karia bölgesinde de bunun yansımaları görülmektedir. Bu dönemde Baki Öğün tarafından başlatılan Kaunos kazıları Türkiye'nin en uzun soluklu kazılarından birisi olurken (Öğün 2001: 365-373; Öğün 2002), aynı dönemlerde Ümit Serdaroğlu Euromos'ta (Serdaroğlu 1982: 347-356) ve Yusuf Boysal Stratonikeia ve Lagina'da kazı çalışmalarına liderlik etmişlerdir. Karia bölgesinde Vedat İdil Nysa'da, Ramazan Özgan ise Knidos'da (İdil 1999: 437-441; Özgan 1997: 133-153; Özgan 1996: 273-296) kazı çalışmalarına başlamışlardır.

1990'lı yıllardan bugüne ise yukarıda sıralanan merkezlerin yanı sıra, Datça'da Burgaz (Tuna 1997: 283), Datça/Reşadiye Seramik Atölyeleri kazıları (Tuna 2003; 45-54) ve Emecik kazıları (Berges ve Tuna 2000: 171); Marmaris'de Amos kazısı (Gürbüzler 2021: 219-249); Bodrum'da Pedasa Kazı ve Araştırmaları (Diler, Özer, Gümüş vd, 2019: 35-59), Bodrum Gümüşlük'te Myndos (Gündüz ve Dumankaya 2015: 22-41), Mazıköy'de Kissebükü (Özcan-Özyurt 2022: 38-40); Ula'da Kedrai, Thera ve İdyma kazıları; Milas'da Sinuri Kutsal Alanı (Ateşlier 2020: 116-122),

Euromos Antik Kenti kazısı (Kızıl 2022: 1-32) Milas Kapıkırı'nda Latmos Herakleia ve Kavaklıdere'de Hyllarima kazıları; Aydın'da Tralleis Kazısı (Çekilmez 2015: 51-61), Çine'de Alabanda, Çine Tepecik Höyük, Çakırbeyli'de Küçüktepe Höyük ve Aydın Nazilli sınırları içerisinde yer alan Mastaura Antik Kenti kazıları bölge arkeolojik mirasının anlaşılmasına önemli katkılar sağlamaktadır.

Bununla birlikte Karia'da Kumyer, Çapalıbağ, Damlıboğaz İsasos, Hüssamlar, Belentepe ve Myndos ve çevresinde İlk Tunç Çağı'na tarihlenen nekropolislerden ele geçen pithos ve sandık mezar buluntuları bölgenin İlk Tunç Çağı ölü gömme kültürü ve materyal kültürünün anlaşılmasının sağlamıştır (Aykurt, vd 2023). Hüssamlar ve Belente ile birlikte Müsgebi ve Çömlekçi kazılarında bulunan MÖ 2. bin yılının sonlarına tarihlenen sandık ve dikdörtgen planlı oda mezarlarını ortaya çıkarmış ve böylelikle söz konusu yüzyıllarda bölge insanın Kıbrıs ve Kıta Yunanistan ile kurduğu kültürlerarası ilişkilerin anlaşılmasını sağlayan bulguları bilim dünyasına kazandırmıştır (Oğuzhanoglu ve Pazarcı 2020: 195-219; Özer 2019:133-168); Peynir Çiçeği Mağarası, Pilavtepe (Diler vd, 2009: 124-142), Çine Tepecik Höyük savunma sistemi ve savunma sistemi içerisinde yer alan yapılar (Günel 2021: 117-144) ve Aydın Küçüktepe Höyük'te (Yaylalı ve Acar 2023: 80-113) ele geçen Kalkolitik ve Tunç Çağı'na tarihlenen idoller, pithos mezarlar ve sivil konut mimarisine dair öğeler, bölge arkeolojisinin oldukça az araştırılan Tunç Çağı kültürlerinin anlaşılması açısından önemlidir. Muğla Özlüce'de bulunan fosil yataklarında yapılan kazı çalışmaları ise (Alpagut vd, 214: 732-743) Karia'nın Prehistorik Dönem flora ve faunasını anlamamıza katkı sağlamaktadır.

Karada yürütülen çalışmaların yanı sıra, sualtı kazı çalışmaları göstermiştir ki Karia bölgesi kıyıları binlerce yıl boyunca canlı deniz trafiği nedeniyle yüzlerce batık barındırmaktadır. Karia bölgesi coğrafi konumu ve girintili çıkıntılı sahil şeridinden dolayı da Antik Dönem'de birçok deniz ve nehir limanlarına ev sahipliği yapmış bu açıdan Ege ve Akdeniz dünyası kültürleri arasında önemli bir uğrak yeri görevi görmüştür. Bu açıdan bölgede birçok Antik Dönem liman kalıntısı ve su altı batığına dair arkeolojik buluntular bulunmaktadır. Bu buluntular sualtı kazı ve araştırmaları ile bilim dünyasına tanıtılırken, materyal kültüre ait buluntular Bodrum Su Altı Arkeoloji Müzesi gibi önemli kurumlarda sergilenmektedir. Karia'da Knidos, (Özgan 1990: 171-189); Kaunos (Öğün vd. 2001: 365-373), İsasos (Berti vd. 2004) antik kentlerindeki limanlarda kazı ve araştırmalar dönemsel olarak yapılmaktadır. Bununla birlikte Aşağı Mazi Köyü; Kissebükü (Anatasioupolis); Akyarlar; Myndos; Koyunbaba antik taş ocağı rıhtımı; Yalıkavak iskelesi; Kūdūr Yarımadası dalgakıran ve iskelesi; Bohaç Köyü dalgakıranı gibi merkezlerdeki liman yapıları gibi Bodrum Yarımadası örnekleri O. Dumankaya tarafından bir tez çalışması ile yayımlanmıştır (detaylı bilgi için bkz: Dumankaya 2013). Liman ve kıyı çalışmalarına ek olarak Muğla sualtı arkeolojik çalışmaları da oldukça önemlidir. Bu çalışmalara örnek olarak Marmaris Hisarönü Körfezi'nde bulunan Tunç Çağı Batığı ile birlikte çeşitli dönemlere ait yaklaşık 25 batık ile birlikte Karaburun Roma Dönemi Rodos batığı (Özdaş 2023: 158-173; Özdaş 2011: 1-31), Bodrum Turgutreis açıklarında bulunan Yassıada batıkları (Bass 1961: 8-11) gibi çeşitli dönemlere ait yüzlerce örnek, Karia kültür tarihinin çeşitli dönemler içerisinde kültürler arası ilişkilerini ortaya koyması açısından önemlidir. Son yılların keşifleri içerisinde Bozukkale batığı özellikle anmaya değer bir keşif olmuştur. Doğu Ege kutsal alanlarında binlerce örnek ile temsil edilen Kıbrıs kökenli adak figürinleri bu batığın kargosunu oluşturan mallar arasında yer almaktadır (Özdaş 2019: 68-71).

Karia'da Türk bilim insanları tarafından başlatılan ve sürdürülen bu çalışmaların yanı sıra 1934'te L. Robert tarafından bulunan bir yazıtın da yardımıyla Sinuri Kutsal Alanı keşfedilmiştir (Robert 1945). Sinuri'nin keşfinin ardından İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitüsü yönetiminde 1935 yılında Devambez ve Hespel başkanlığında arkeolojik kazı çalışmaları yürütülmüş ve yapılan çalışmalara ait veriler 1959 yılında bir kitap halinde yayımlanarak bilim dünyasına tanıtılmıştır (Devambez ve Haspels 1959). Güney Karia'da Bozburun yarımadasında ise, daha önce keşfedilen ancak detaylı çalışması yapılmayan Kastabos

Hemitheia Tapınağı ve çevresinde, Cook ve Plommer tarafından ilk detaylı bilimsel çalışmalar yapılmış ve bu alan tapınak kentçığı olarak değerlendirilmiştir (Cook ve Plommer 1966). Aynı tarihlerde Datça yarımadasında I.C Love tarafından Long Island Üniversitesi'nin desteğı ile Knidos'ta bir yüzyıl sonra yeniden arkeolojik çalışmalar yapılmış ve Love öncülüğünde yaklaşık on yıl süreyle devam etmiştir (Love 1976). İlasos da bu dönemlerde önce D. Levi (Levi 1972: 461-532), daha sonra da C. Laviosa tarafından kazı ve araştırması yapılan merkezlerden birisi olmuştur (Laviosa 1978: Pl.348.7-8). Aynı tarihlerde Pontus Hellström tarafından (Hellström 1971) Labraunda'da gerçekleştiren çalışmalar, yabancı kazı heyetleri tarafından araştırılan yerler arasında gösterilebilir. Fede Berti İlasos'da (Berti 2011: 221-231), Pontus Hellström Labraunda'da (Hellström 1971) kazılar yapmış, Analise Peschlow Bindokat Latmos Herakleia'da (Peshlow 1996; Peshlow 2001: 200-209) yüzey araştırmaları gerçekleştirmiştir. Wolfgang Blümel (Blümel 1996: 183-188), Ender Varinlioğlu, M. Çetin Şahin (Şahin 1976) gibi epigraflar da Karia bölgesinde çeşitli araştırmalar yapmışlardır. Karia bölgesinin tarihine ilişkin bu çalışmalar, Antik Dönem'den günümüze kadar uzanan zengin bir mirası aydınlatmış ve bilim dünyasına önemli bilgiler sunmuştur. Bu kazılar ve araştırmalar, Karia'nın kültürel ve tarihsel önemini daha iyi anlamamıza katkıda bulunmuştur.

Günümüzde ise başta Muğla Valiliğı'nin maddi destekleri, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izin ve destekleri, Muğla Müzeleri ve yerel yönetimlerin iş birliğı ile başta Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi olmak üzere diğer üniversitelerden öğretim üyeleri tarafından yürütölen arkeolojik kazı ve araştırmalarının sayısı artmış ve Karia bölgesi ölkemizde en çok kazı ve araştırma yapılan bölge olmuştur. Bu çalışmada Karia kazı ve araştırmaları tarihsel süreklilik içerisinde özetlenmiştir. Metinde kullanılan kaynaklar dışında, Karia çalışmaları ile ilgili faydalı olduğunu düşündüğümüz kimi yayınlar ve antik kaynaklar "seçilmiş kaynakça" başlığı altında verilmiştir. Karia ile ilgili yüzlerce yılı içeren arkeolojik çalışmalar devam etmeyi öngördüğümüz yazı dizileriyle aktarılmaya devam edilecektir.

18. Yüzyıl Karia Araştırma ve Çalışmaları

Karia bölgesinde ilk araştırmalar 1736-1740 yılları arasında Dilletanti Cemiyeti adına Anadolu'da geziler düzenleyen Chandler tarafından başlatılmıştır. Chandler, 1775 yılında Tralleis ve çevresine görölen Türk akınlarının izlerini tespit etmiş, kentin coğrafi konumunu ve depremlere karşı savunmasız olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte Chandler, İlasos antik kentini ziyaret etmiş ve kentin gravürünü yaparak İlasos'un tanınmasına vesile olmuştur (Chandler 1775: 260-268.). Chandler ile birlikte aynı tarihlerde Karia bölgesine kimi araştırmacı ve gezginler gelerek notlarını paylaşmıştır. Stratonikeia ve Lagina antik kentleri de bu araştırmacıların odak noktalarından birisi olmuştur. Stratonikeia'da gezginlerin ilgilendikleri başlıca konu, İmparator Diocletian'ın fiyat listesi olarak adlandırılan, bouleuterionun kuzey duvarının dış yüzünde bulunan yazıt olmuştur (Chishull 1728: 155; Chandler 1776: 116.). Diocletian'ın fiyat listesi, o dönem İzmir'de konsöl olarak çalışan W. Sherard tarafından 1709 yılında yayınlanmıştır (Crawford 2003: 83-107). Daha sonra 1709 ve 1743 yıllarında kenti ziyaret eden R. Pococke ise tiyatro, bouleuterion ve şehir kapısı hakkında bilgiler vermiştir (Pococke 1743). C. Gouffier¹ ve R. Chandler'de Stratonikeia'nın o dönemdeki yapılarının durumları hakkında çok daha ayrıntılı bilgiler paylaşmıştır (Choiseul-Gouffier 1782: 134; Chandler 1776).

18. yüzyıldaki bir başka keşif ise Knidos antik kenti olmuştur. Knidos antik kenti ilk defa 1749 yılında Lord Charlemont'un Datça Yarımadası'nı ziyareti ile gün yüzüne çıkmıştır. Charlemont, antik kaynaklardan yola çıkarak Knidos'un lokasyonunu belirtmiş, aşağı tiyatronun ve Aphrodite tapınağı sandığı Korinth tapınağının kısaca bir tanımlamasını

¹Gouffier ise Stratonikeia ile birlikte Lagina'yı da ziyaret ederek çeşitli gravürler çizmiştir detaylı bilgi için bkz: Choiseul-Gouffier 1782, 134.

yapmıştır (Doksanaltı 2006: 19-22). Aynı tarihlerdeki bir başka çalışma ise Kaunos hakkında olmuştur. Kaunos'la ilgili en eski bilgileri 1697- 1782 yılları arasında yaşamış olan Fransız coğrafyacı Jean-Baptiste Bourguignon d'Anville'den öğrenmekteyiz (Broc 1973: 33-41). d'Anville tarafından 1768 yılında yazılmış olan "la derniere des villes maritimes de Carie" eserinde Köyceğiz gölünden ve bir nehir ağzı olarak Calbis'ten (Dalyan Kanalı) söz edilmektedir (Robert 1987: 489). Kaunos'un henüz keşfedilmediği ve aramaların sürdüğü zamanlarda Avrupalı gezginlerden olan Marie-Gabriel-Florent-Auguste de Choiseul-Gouffier ve bunların takipçileri olan, 1784 yılında İstanbul'daki Fransız Akademisi'nde temsilci olarak görev yapan Jean d'Alemberts tarafından yapılan araştırmalar dikkati çekmektedir. Choiseul-Gouffier tarafından 1782 yılında yayınlanan "Voyage pittoresque" de Yunanistan ve Ege adaları üzerinden Rhodos'a ve buradan da Telmesos'a kadar olan alan anlatılmaktadır (Choiseul Gouffier 1782: 31; Tietz, 2003: 196 dn. 372). Tüm bu çalışmalar dışında Kaunos'un tam anlamıyla tanımlanması ve antik kaynaklarda bahsedilen Kaunos'un keşfedilmesi yaklaşık bir yüz yıl sonra 1840 yıllarında bölgeye gelen İngiliz kaptan R. Hoskyn tarafından yapılacaktır (Hoskyn 1842: 143-161).

Görüldüğü üzere Karia'daki erken dönem araştırmaları gezginler ve kimi kaşifler tarafından yapılan çeşitli gravürler, çizimler ve notlardan oluşan, bilimsel çalışmalardan uzak bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Ancak bu çalışmalar, daha sonraki yüzyıllarda yapılacak olan araştırmalar için ilgi çekici bir başlangıç noktası olmuştur.

19. Yüzyıl Çalışmaları Karia Araştırma ve Çalışmaları

Karia'daki 19. yüzyıl çalışmaları genel olarak yağmalama şeklindeki sonuçlarından dolayı tartışmalı olsa da Karia'nın ilk bilimsel çalışmalarının yapıldığı ve yayımlandığı bir dönem olmuştur. Bununla birlikte Türk arkeolojisi açısından Avrupalı araştırmacıların dışında 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Karia'da çalışmalar yapan Osman Hamdi Bey ve kardeşi Edhem Bey'in araştırmaları da ilk Türk bilimsel çalışmaların temelini oluşturması bakımından bölge arkeolojisinde özel bir yere sahiptir (Edhem 1905: 443-459).

İasos'da, Chandler'in 18. yüzyılda yapmış olduğu çalışmalardan sonra kent hakkındaki ilk bilimsel yayınlar ise 1835 ve 1849 yıllarında Karia'yı ziyaret eden Charles Texier tarafından yayımlanmıştır (Texier 1939; Texier 1862). Texier aynı zamanda Knidos ve Halikarnassos'ta da çalışmalar yapmıştır. İasos'tan sonra Halikarnassos ve Knidos kentlerini ziyaret eden Texier, Laborde ve W.J. Hamilton ve T.A.B. Spratt, şehri 1838'de ziyarette bulunmuş ve özellikle topografik ve epigrafi çalışmaları ile bu antik kentler hakkında yayımlar yapmışlardır (Hamilton 1842: 39; Spratt 1886: 347-365). Knidos'taki birinci dönem kazıları ise bu dönemde British Museum öncülüğünde, Charles Newton yönetiminde, 1857-1858 ardından 1858/1859 yılları kış aylarında gerçekleştirilmiştir. Newton; Aşağı tiyatro, Musalar Kutsal Alanı, Demeter Kutsal Alanı, Kap Krio ve Aslanlı Mezar bölgelerinde çalışmalar gerçekleştirmiştir (Newton 1863: 345-526; Newton 1865: 160). Bu kazılar sırasında Newton'un gün yüzüne çıkardığı eserler deniz yoluyla British Museum'a taşınmıştır. Newton, daha sonra 1 Ocak 1857 yılında ise Mausolleion sahasında kazılara başlamıştır (Carstens 2008: 56).

1865 yılında ise G.M.A. Biliotti, Mart ve Ağustos ayları arasında Mausolleion'ı kazan ikinci kişi olmuştur (Waywell 1978: 1). Halikarnassos Yarımadası kazılarına daha sonra 1886-1887'de W.R. Paton devam etmiştir. Asarlık nekropolünü kazan Paton, Şubat 1887'de yarımada'nın batısında yer alan Geriş köyü sınırları içerisinde çalışmalarını sürdürmüştür. 1893 ve 1894 yıllarında Paton ve J.L. Myres bölgeye yapmış oldukları seyahatlere dayanarak 1896'da Karia'nın topografik bir incelemesini yayınlamışlardır. Bu çalışmalara örnek olarak ilk defa tanımlanan iç Karia'da Amyzon ve Alinda gibi kimi antik kentler örnek olarak gösterilebilir (Paton ve Myres 1896: 188-271). Aynı dönem içerisinde 1889 yılında Cousin ilk defa Gerga'yı ziyaret ederek bilim dünyasına tanıtmıştır. G. Cousin, Gerga kutsal alanında yer alan naiskos ve naiskosa yakın bir konumda bulunan heykeli tanımlamıştır. Daha sonra 1933 ve 1958

yıllarında A. Laumonier, Karia araştırmaları sırasında Gerga'yı ziyaret etmiş ve G. Cousin aktarımlarından elde ettiği sonuçları karşılaştırmalı olarak yayınlanmıştır (Laumonier 1936:44). Laumonier, G. Cousin'dan farklı olarak Gerga'da yer alan Karia tipi eşmeleri mezar olarak tanımlamış ve A naiskosu olasılıkla kentin kurucu kahramanına ait bir tapınak-mezar olarak adlandırmıştır (Cousin 1900: 24). Gerga'da daha sonra 1976'da şahin, ve 1995 yılında Diler tarafından çeşitli araştırmalar ve yayınlar yapılmıştır (Diler 1996: 315). Daha sonra W. Held, Gerga Kome kutsal alanı hakkında detaylı araştırmalar yürüterek sonuçlarını bir kitap halinde yayımlamıştır (Held 2008: 1-219). Son yıllarda M. ekilmez tarafından Alinda ve Gerga Kutsal Alanı ve çevresinde araştırmalar yapılmaktadır (ekilmez 2022: 5-11).

Newton'un bir başka kazı çalışması ise Stratonikeia'da olmuştur. Kentte ilk olarak K. Wagner 1829 yılında Stratonikeia tiyatrosunu kısa süreliğine araştırmış, yapının kesitini ve bazı yazıtlı blokların çizimini yapmıştır (Wagner 1829: 212-213). Daha sonra kente gelen C. T. Newton da kentle ilgili izlenimlerini yazmıştır (Newton 1865). Bunun dışında C. T. Newton Lagina Hekate Kutsal Alanı'ndaki ilk araştırmayı yapanlardandır. Araştırmacı tapınağın planını çıkartmış ve aynı zamanda tapınağın frizlerinin bir kaçını ortaya çıkarmış ve kutsal alanla ilgili gravürlerle birlikte 1862 yılında yayımlamıştır (Newton 1862: PL. LXXVIII-LXXIX). P. Trémaux ve J. Chamonard 1895 yılında tapınağın frizlerinin bazılarını yayımlamıştır (Tremaux 1863).

Yukarıda değinildiği üzere Kaunos'un resmi anlamda keşfi ise bu yüzyılda olmuştur. Kent ilk defa, 1840 yılında İngiliz kaptan R. Hoskyn tarafından, Piraeus'tan başlayıp Rhodos üzerinden Kaunos limanına ulaştığı gemi gezileri sırasında keşfedilmiş ve kalıntılar ilk defa Hoskyn tarafından ayrıntılı bir şekilde tanımlamıştır. Hoskyn burada yaptığı araştırmalar sırasında bulduğu yazıtlı bir blok üzerindeki "Kaunos halkı ve meclisi" ibaresinden, bu yerleşimin Kaunos antik kenti olduğu sonucuna varmıştır (Hoskyn 1842: 143-161; Hoskyn 1842: 158 Nr. 1). Hoskyn'den hemen sonra Kaunos, Avrupalı başka gezginlerin de dikkatini çekmiş ve Polonyalı klasik filoloji uzmanı J. A. Schönborns ve F. H. Loew 1841-1842'de kenti ziyaret ederek Kaunos territoriumunda önemli araştırmalar yapılmıştır (Robert 1954: 59, 60). Daha sonra 1876 yılında Abbe Duchesne ve Max. Collignon tarafından, içinde Kaunos'un da dahil olduğu Marmaris'ten Tarsus'a kadar Anadolu'nun güney sahillerini kapsayan detaylı araştırmalar yapılmıştır (Duchesne ve Collignon 1877: 338-361; Collignon 1880: 153). Duchesne ve Collignon'un yaptığı araştırmalarda özellikle Kaunos'taki nekropollerdeki kalıntılar, kaya mezarları ve Dalyan kanalı (Calbis) üzerinde durulmuştur (Duchesne ve Collignon 1877: 363). 19. yüzyılın sonlarında ise Güney Karia'da Bybassos (Hisarönü) sınırlarında bulunan Hemitheia Kutsal alanı araştırmacıların ilgisini çekmiş (Spratt 1886:352) ve daha sonraki yıllarda düzenli olarak araştırma yapılan bir yer olarak önemini korumuştur (Cook-Plommer 1966).

Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Karia Kazı alışmaları ve Araştırmaları

Türk Cumhuriyeti Dönemi, Türkiye'deki arkeolojik kazılar ve arkeoloji çalışmaları için bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte Türkiye'de arkeolojik kazılar daha sistematik ve bilimsel bir şekilde ele alınmış ve bu alandaki çalışmalara daha fazla önem verilmiştir. Öncelikle yapılan kurumsal düzenlemeler ile birlikte cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, arkeolojik kazılar için gerekli kurumsal altyapı oluşturulmuştur. Türk Tarih Kurumu, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve üniversiteler, arkeolojik kazıları yönlendiren ve denetleyen kurumlar haline gelmiştir. Türkiye'deki arkeolojik kazılar hem yerli hem de yabancı arkeologların işbirliğiyle yürütölmüştür. Yabancı arkeologların da katılımı ile Türkiye'nin tarih öncesi ve Antik Dönem geçmişi hakkında önemli katkılarda bulunmuş ve uluslararası iş birliğini teşvik etmiştir. Bu iş birliği, farklı kültürel perspektiflerin kazılara katılmasını sağlayarak daha kapsamlı bir anlayışın oluşturulmasına yardımcı olmuştur. Bu kurumlar kazıların izlenmesi, koordinasyonu ve sonuçların araştırma dünyası ve halkla paylaşılması açısından kritik rol oynarken tarihi ve kültürel zenginliklerin korunması ve tanıtılmasında da önemli olmuştur.

Alinda Kazıları

Alinda kenti ilk defa 1841 yılında kenti ziyaret eden, kent ve kentte ele geçirdiği sikkeleri anlatan Fellows tarafından tanımlanmıştır (Fellows 1841: 60-64). Daha sonra Mionnet ve Le Bas kenti ziyaret ederek kitaplarında Alinda'dan bahsetmiştir (Mionnet 1937: 20-132; Le Bas 1844: 532-533). Tremaux ise kent tiyatrosu ve kraliçe Ada'ya ait olduğunu düşündüğü saray yapısına ait kalıntılarını kazı çalışması ile değerlendirerek bilim dünyasına tanıtan ilk kişi olmuştur (Tremaux 1852: 331-518). Kent, 20. yüzyıl ortalarına kadar birçok araştırmacı ve gezgin tarafından ziyaret edilerek çeşitli bilgiler aktarılmıştır. Ancak kentteki ilk bilimsel çalışmalar 1987 yılında Doruk tarafından daha sonra da 1997-2001 yılları arasında Özkaya tarafından yapılmıştır. Doruk, kentteki anıtsal yapıların ve mimari özelliklerini detaylı bir şekilde ele alarak yayımlamıştır (Doruk, 1987: 1117-1137; Özkaya vd, 1999: 299-309). 2007-2011 yılları arasında ise Ruggendorfer başkanlığında kentin topografyası, genel kent planı, kent ve kent dışı su yolları sistemi ile birlikte aşağı ve yukarı kent tapınak alanı ve agorasında çeşitli kazılar yapılmıştır (Ruggendorfer 2009: 37-42). Alinda antik kentindeki arkeolojik çalışmalar 2020 yılından itibaren ise M. Çekilmez tarafından yürütülmektedir (Yüksel ve Çekilmez 2021: 454-460).

Alabanda Kazıları

Osmanlı Müzesi adına kazılar yapan Osman Hamdi Bey, 20. yüzyılın başlarında Alabanda'yı iki defa ziyaret ederek kentin önemini anlamış ve kardeşi Halil Edhem Bey'e burada kazı yapmasını tavsiye etmiştir. 1904 ve 1905 yıllarında Halil Edhem Bey tiyatro, batı tapınak, merkezi hamam, Apollon Tapınağı, bouleterion ve Klasik Çağ Mezarı'nda kısa süreli bir dizi yüzey araştırması ışığında kazılar yapmış ve ulaştığı verileri yayınlamıştır (Edhem 1905: 443-459). Bundan sonra Alabanda Antik Kenti'ndeki kazı çalışmaları yaklaşık olarak bir asır sonra 1999 yılında Aydın Müze Müdürü Emin Yener tarafından Apollon Isotimos Tapınağı, agora, bouleterion, Doğu Hamamı ve tiyatrodan yapılan çalışmalarla yeniden başlatılmış ve araklı olarak günümüze kadar devam etmiştir. 2012-2015 yılları arasında S. Ateşlier tarafından yapılan araştırmalarda su kemeri, nekropol alanı, hamam, tiyatro, tapınak ve çevresinde kazılar yapılmıştır (Yener ve Uluişik Öncü 2006: 219-224; Bağdatlı 2001: 225-231; Tavukçu vd. 2017: 421-431; Ateşlier 2012-2013-2014). Son yıllarda Tavukçu'nun bilimsel danışmanlığında Alabanda kazıları devam etmektedir (Tavukçu, Erkovan, Coşkun vd. 2022: 325-334).

İasos

Texier'den sonra 20. yüzyıl başlarında A. Maiuri ve G. Guidi Karia'da keşif gezisi yapmışlar ve çalışmalarında İasos'a değinmişlerdir (Maiuri 1922: 397-459; Carstens, 2018: 10-56). Guidi İasos'da yapmış olduğu yüzey araştırmalarında alanın tamamen terk edilmiş olduğunu görünce, kalıntıları daha kolay görebilmek ve çizebilmek için burayı kaplayan kalın bitki örtüsünün yakılmasını emretmiştir. Bu durum her ne kadar İasos'un planını açıkça ortaya koymuş olsa da Antik Dönem yapılarına da ciddi zarar vermiştir (Carstens 2018: 56). 20. yüzyılın başlarında, İasos İtalyan araştırmacıların dikkatini çekmiş ancak çalışmalar Atina'daki İtalyan Arkeoloji Okulu'nun müdürü olan arkeolog Doro Levi tarafından yapılacak olan arkeolojik kazılar ile birlikte başlamıştır (Levi 1972: 461-532). Levi daha önce, Girit'te bulunan Phaestos'taki Minos sarayında kazıları yürüttüğü için Minos uygarlığının yayılma alanını araştırmaya odaklanmıştır. Bu sebepten dolayı Herodotos ve Thukydides gibi Antik Dönem yazarlarından yola çıkarak kral Minos'un talasokrasisi'nin bir parçası ve Minos uygarlığının yayılımı ile ilgili sorulara cevap aradığı için Karia'yı ve İasos'u uygun görmüş ve çalışmalara başlamıştır. Daha sonra yine Atina İtalyan Arkeoloji Okulu bünyesinde bulunan Clelia Laviosa getirilmiş 1975-1984 yılları arasında çalışmalar yapmıştır. Laviosa'nın ardından Fede Berti İasos kazılarını üstlenmişlerdir (Laviosa 1976: 401-402; Laviosa 1978, Pl 348.7-8; Berti 2011: 221-231). Berti'den sonra İasos'da M. Spanu üç dönem İasos kazılarına devam etmiştir (Spanu 2012: 445-455; Spanu 2014: 575-595). İasos 'da 2016 yılından bu yana ise

arkeolojik çalışmalar A. Baldıran başkanlığında bir ekip tarafından sürdürülmektedir (Baldıran 2019: 237-250; Baldıran 2022: 340-351).

İasos'da ilk yıllarda İtalyan arkeologlar tarafından yürütülen araştırmalar oldukça kapsamlı olmuş ve birçok anıtsal kompleks araştırılmış, kronolojisi ve topoğrafik detayları tespit edilmiştir. 1960 yılından bu yana pek çok arkeolog, epigraf ve mimar kentte araştırma ve keşif yapmaya devam ederek bilimsel çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalara örnek olarak agoranın temizliği ve restorasyonu, Balık Pazarı olarak bilinen mozolenin Antiquarium'a dönüştürülmesi gibi yıllar içinde pek çok restorasyon ve konservasyon çalışması gösterilebilir (Baldoni vd. 2004: 43-63).

Euromos

Euromos'da bilimsel anlamda ilk kazı çalışmaları Ü. Serdaroğlu tarafından 1969-1975 yılları arasında yapılmıştır. Serdaroğlu, Euromos Zeus Lepsynos Tapınağı'nda kazı ve restorasyon çalışmaları yaparken kentin Güney Nekropolisinde Geç Geometrik ve Arkaik dönem mezarlarına ilişkin veriler yayımlamıştır (Serdaroğlu 1971: 47-48; Serdaroğlu 1973: 36-37). Serdaroğlu'ndan yaklaşık 40 yıl sonra A. Kızıl başkanlığındaki bir ekip ile 2011 yılından günümüze kadar Euromos kazıları halen devam etmektedir. Bu güne kadar kentte yapılan çalışmalarda, Güney Nekropolisinde bulunan tonoz çatılı anıtsal mezar kompleksi ile birlikte Geç Geometrik, Hellenistik ve Roma Dönemi mezarları, Zeus Lepsynos Tapınağı ve restorasyon çalışmaları ile birlikte tiyatro, surlar ve agorada çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu çalışmalara ek olarak kentte ele geçen bir çok seramik, nümismatik veya plastik eserlere ait veriler yayımlanarak bilim dünyasına tanıtılmıştır. Bu çalışmalar ile birlikte kentteki arkeolojik zenginliklerine dair daha kapsamlı bir anlayışın oluşmasına katkıda bulunulmuştur (Kızıl 2002; Kızıl ve Doğan 2015; Kızıl ve Doğan 2016; Kızıl, Konuk ve Doğan 2018: 165-208).

Beçin

Beçin'de Akarca tarafından 1950 yıllarında başlatılan çalışmaların ardından uzun bir süre sonra kazı çalışmaları yeniden başlamış ve 1996 yıllarından 2003 yıllarına kadar H. R. Ünal kazı çalışmaları yapmıştır. Ünal'dan sonra 2009 yılında K. Pektaş tarafından kazılar yeniden başlatılmıştır. Bununla birlikte dönemselsel olarak Beçin'de müze kurtarma çalışmaları yapılmıştır. 2007 yılında Milas Müzesi tarafından bayrak direği için açılan sondaj çukurunda Tunç Çağı öncesine tarihlenen taş bir balta ile yine Geç Kalkolitik-Erken Tunç Çağı Dönemi'ne tarihlenen Kilia Tipi İdol Karia ve Beçin kronolojisi için erken örnekleri temsil etmektedir (Ünal vd 2005: 125:185). Bununla birlikte Pektaş tarafından 2009 yılında devralınan kazı çalışmaları boyunca çoğunlukla Bizans ve Orta Çağ gibi geç dönemlere tarihlenen şapel, hamam, türbe ve zaviye gibi siyasi ve sivil mimariye dönük yapı ve buluntular açığa çıkarılmıştır. Bu çalışmaların arasında özellikle 2000 yılında gerçekleşen kazı çalışmaları sırasında II ve III numaralı türbelerin doğusunda yer alan taş duvar önemli bir buluntunun açığa çıkmasına vesile olmuştur. Bu alanda çıkan yaklaşık olarak 30 kg ağırlığında, yaklaşık 49.000 adeti İslami olmak üzere çeşitli dönem ve kültürlerle ait 90.000 adet Osmanlı sikkesi günümüze kadar Beçin'de ele geçen en önemli buluntu grubunu oluşturmaktadır. Bulunan bu sikkeler ile birlikte kimi buluntular 2001-2004 yılları arasında restore edilmiş ve 2015 yılında 2 cilt kitap halinde Beçin Definesi başlığı altında yayımlanmıştır (Pektaş 2019: 501-510)².

Burgaz, Knidos ve Emecik

Burgaz, günümüzde Datça Limanı'nın 2 km kuzeydoğusunda, Dalacak Burnu'nda yer almaktadır. Datça'daki arkeolojik veriler Datça Körfezi kıyısında, Datça iskelesinin 1,5 km

²Beçin definesi ve içeriği hakkında detaylı bilgi için bkz: *Beçin Definesi I-II*, ed. Ünal, R.H ve Krinzing, F. Vd., *Türkiye Bilimler Akademisi*.

kadar kuzeydoğusundaki Dalacak Burnu ve Burgaz ovalarında bulunmaktadır. İlk olarak, 1952 yılında G.E. Bean ve J.M. Cook³ tarafından yapılan çalışmalarla (Bean ve Cook 1952: 173-179) buradaki kalıntılar bilim dünyasına Eski Knidos olarak tanıtılmıştır (Tuna 2008: 72-74; Kayan 1988: 51-70). Daha sonra, 1980'li yıllarda Prof. Dr. Numan Tuna tarafından Datça'da gerçekleştirilen yüzey araştırmaları kapsamında Knidos'un önemi tekrar ortaya çıkarılmıştır (Bean ve Cook, 1952; Tuna, 1994: 283-295). Datça Yarımadası üzerinde, Helenistik Dönem öncesi buluntu veren Eski Knidos sit alanında arkeolojik kazılar 1993-2017 yılları arasında Numan Tuna başkanlığında, Türkiye'deki diğer üniversitelerden katılan araştırma ekibi tarafından yürütülmüştür. Doğu Ege'nin Klasik Dönem'e tarihlenen oldukça iyi korunmuş yerleşim dokusu Eski Knidos kazılarının Ege arkeolojisine yaptığı katkılardan sadece biridir.

Knidos Yarımadası'nda kazı ve araştırma yapılan diğer bir yer Emecik Apollon Kutsal Alanı'dır. Kutsal alan günümüzde Datça'nın yaklaşık olarak 10 km. doğusunda yer alan Emecik köyü yakınlarındaki Sarı Liman Mevkiinde bulunmaktadır (Berges ve Tuna 1990: 19; Tuna 2012; Tuna 2022). Kaçak kazılar ile ortaya çıkartılan buluntular sonucunda Emecik daha 20. yüzyılın başlarında arkeoloji dünyasının ilgi odağı olmuştur. Burada 1998-2006 yılları arasında Numan Tuna başkanlığında bir ekip tarafından kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Üç terastan meydana gelen kutsal alanda bir tapınak ve tapınağa ait sunak, bunların kuzeyinde yer alan Bazilika tipinde bir kilise bulunmaktadır. Alt terastaki seramik ve figürin buluntulardan yola çıkarak kutsal alanın Geç Geometrik Dönem'den başlayarak Arkaik Dönem süresince yoğun bir biçimde kullanıldığı görülmektedir (Tuna 2002; Berges 2006; Atıcı 2013; Sakarya 2013; Özer 2017: 41; Özer 2018: 91). Bu Eski Knidos ve Emecik kutsal alanı Karia'da kültürel devamlılığın görüldüğü en iyi örneklerden birini oluşturmaktadır (Tuna 2022).

Sir Charles Newton'un kazılarından itibaren yaklaşık yüz senelik dilimde Knidos'da herhangi bir kazı yapılmamıştır. 1967 yılında Long Island Üniversitesi adına C. Iris Love tarafından Knidos'un ikinci dönem kazıları başlamıştır. Yapılan çalışmalarda Newton'un şehir planı gözden geçirilerek düzeltilmiş, Küçük Tiyatro, şehrin bazı caddeleri, Aphrodite tapınağı, Kap Krio, Hellenistik ve Roma Dönem'i evleri, Dionysos gibi tanrılara adanmış tapınak alanlarını, Nekropol, Demeter Kutsal Alanı, Bizans Kiliseleri ve Apollon Karneios Altarı'nın bulunduğu Apollon Kutsal Alanı'nda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ancak ne yazık ki yapılan bu çalışmalar tam anlamıyla bilimsel yayınlara aktarılamamıştır (Love 1973: 109; Love 1974: 403). On yıllık bir aranın sonrasında 1987'de Knidos'da üçüncü dönem kazıları R. Özgan tarafından başlatılmıştır ve 1996-2006 yılları arasında (Özgan 1997: 133-157). İlk etapta şehrin daha iyi bir planın çıkarılması amacıyla fotoğrametrik ölçümler yapılmış daha sonra, Aphrodite tapınağı olarak adlandırılan Yuvarlak Tapınak çevresinde çalışılmıştır. Üçüncü dönem kazılarının yoğunlaştığı alanlar Kap Krio ve Dionysos terasında yer alan Stoa olmuştur. Altı yıllık aranın ardından 2012 yılında Knidos'da kazı ve araştırma çalışmaları Selçuk Üniversitesi'nden E. Doksanaltı tarafından tekrar başlamıştır. Bu dönemdeki çalışmalar Liman, Liman Şapeli, Tiyatro, Tiyatro Caddesi ve Tonozlu Yapı ve gymnasium ve çevresinde sürdürülmüştür (Doksanaltı 2006; Doksanaltı 2018; Doksanaltı, Karaoğlan, Özgan vd 2016: 461-480).

³Bean ve Cook, Tekir Burnu'nun Eski Kinidos olduğuna dair hipotezlerini ileri sürdüğünde MÖ 4. yüzyıldan önceye tarihlenebilecek herhangi bir arkeolojik buluntu ele geçmemiştir. Detaylı bilgi için bkz: Bean ve Cook 1952, 173-179. Tekir'de bulunan ve yerleşim için *terminus ante quem* kabul edilen bir yazıt ile kentin kronolojisi en erken MÖ 4. yüzyılın ilk yarısı olarak kabul edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Blümel 1996, 183-186; Tuna 1994, 283-295. Buna rağmen bölgede, Arkaik Dönem'e tarihlenen bir torso, MÖ 5. yüzyıla tarihlenen dor sütun tamburları ve Atina Ulusal Müzesi'nde bulunan ve Tekir'den getirildiği bilinen, Klasik Dönem'e tarihlenen mermer bir heykel başı ve MÖ 6. yüzyıla tarihlenen seramik parçaları bilinmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Love 1968, 133-159.

Stratonikeia ve Lagina

Bölgede sistemli kazı ve araştırmalar yapan ilk Türk kazı heyeti başkanı Osman Hamdi Bey ve ekibi ile Halil Edhem Bey'i unutmamak gerekir. Osman Hamdi Bey Nemrut'tan sonra Anadolu'daki en erken kazıları 1892-93 yıllarında Lagina'da gerçekleştirmiştir (Söğüt 2009: 16). Osman Hamdi Bey, 1891-1892 yıllarında Lagina Hekate Kutsal Alanı içindeki propylon, tapınak, ve stoda kazılar yapmıştır. Tapınağa ait birçok friz ortaya çıkarılmış ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne taşınarak koruma altına alınmıştır. Bunların içinde en önemli grubu Hekate Tapınağı'nın frizlerine ait dört yönünde dört ayrı konunun işlendiği kabartmalar oluşturmaktadır. Bu araştırmaların dışında Lagina Hekate Tapınağı'nın frizleri 1933 yılında A. Schober (Schober 1933: 26-77), 1993 yılında E. Simon (Simon 1993: 277-284) ve 2007 yılında ise P. Baumeister tarafından yayınlanmıştır (Baumeister 2007: 11-219, Taf. 1-43).

Bu araştırmacıların yanı sıra 20. yüzyılda da pek çok araştırmacı Stratonikeia'da bulunan yapılar ve buluntular hakkında bilgiler vermişlerdir (Leake 1824; Perrot 1867; Perrot – Chipiez 1890; Ramsay 1890; Laumonier 1937: 236-289; şahin 1976; Bean 1987). Stratonikeia'da ilk sistematik kazılar 1977 yılında Y. Boysal'ın başkanlığındaki bir ekip ile başlamış ve bu çalışmalar 1999 yılına kadar devam etmiştir. Boysal tarafından gerek kentteki yapılar gerekse de nekropoldeki çalışmaların sonuçları, rapor niteliğindeki çalışmalarla bilim dünyasına tanıtılmıştır (Boysal 1985: 519-522; Boysal 1987a: 237-238; Boysal 1987b: 51-68; Boysal 1990: 501-502; Boysal 1992: 117-121.). Boysal'ın başkanlığı sırasında ekip üyesi olarak çalışan A.A. Tırpan, tiyatronun güneyinde yapılan kazılarla ortaya çıkarılan tapınağı, Augustus ve İmparatorlar Tapınağı olarak önermiş ve bu tapınağın restitüsyonunu yapmıştır.

Bu çalışmaların dışında kent ve çevresinde ele geçen epigrafik malzemeyi oluşturan yazıtlar birçok araştırmacı tarafından yayınlanmış ve heykeltraşlık eserleri ise R. Özgan tarafından değerlendirilmiştir (şahin 1981; şahin 1982; Varinlioğlu vd. 1991: 219-224; şahin 2002: 1-21; şahin 2005: 13-14; şahin 2008: 82-86; Özgan 1999; İdil 1979: 477-486.). 2003-2006 yılları arasında Ç. şahin'in başkanlığında yürütölen kazı çalışmalarında epigrafik buluntular yayımlanmıştır (şahin 1997: 83-106; şahin 1999: 35-36; şahin 2002: 1-21; şahin 2003: 1-7). Stratonikeia ve Lagina Kazıları 2008 yılından itibaren ise B. Söğüt başkanlığında bir ekip tarafından yürütölmektedir (Söğüt 2010, 263-286; Söğüt 2011, 194-211; Söğüt 2012, 395-419; Söğüt 2013: 45-58). Bu yeni dönemde önceden çalışma başlatılan tüm yapılarda mevcut rölöve çizimleri, mimari blok tasnifleri ve alan düzenlemeleri yapıldıktan sonra kazılar genişletilmiştir. Kentin batısındaki Erikli Kilisesi haricinde, ağırlıklı olarak antik kent içindeki Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi döşeme yolların ortaya çıkarılması, kuzey şehir kapısı, kuzey sütunlu cadde, batı cadde, gymnasion, propylon, agora, tiyatro, Augustus-İmparatorlar Tapınağı, batı ve kuzey sur duvarları ile Beylikler Dönemi Selçuklu hamamı'nda kazılar yapılmış ve Stratonikeia Çalışmaları altında 7 cilt halinde yayımlanmıştır (Söğüt 2015; Söğüt 2017; Söğüt 2018; Söğüt 2019a; Söğüt 2019b; Söğüt 2019c; Söğüt 2021).

Leleg Yarımadası, Halikarnassos, Pedasa, Myndos ve Kissebükü

1.Dünya Savaşı sırasında Mondros Ateşkes Anlaşması ile birlikte 30 Ekim 1918 yılında İtalyanlar başta Rhodos ve on iki ada olmak üzere daha sonra da 11 Mayıs 1919'da Bodrum'u da işgal ederek bölgeye hakim olmuşlardır. Bodrum'da İtalyan işgali 11 Mayıs 1919'dan 5 Temmuz 1921 tarihine kadar 2 yıl 2 aya yakın sürmüştür. İtalyanların bölgeyi işgali ile birlikte "kazı ve kendilerine ait" olduğu iddiası ile birlikte Bodrum Kalesi'ni tahribata ve yağmaya başlamışlardır. Bu aşamada 1919 sonunda, İtalyan işgali altındaki bölgelerde İtalyan nüfuzunu artırmak için o sırada Rhodos'ta bulunan Mauri'nin Anadolu sahillerine gönderilmesine karar verilmiştir. Maiuri, Paris Barış Konferansı'nda Anadolu'da İtalyan-Yunan sınırı tespit edilirken İtalya Dışışleri Bakanlığı'na, ülkesinin Efes'ten Ayasuluğ'a kadar olan ve Artemis tapınağının da bulunduğu yerlerin kendi sınırları içinde kalması gerektiğini belirtmiştir (D'Andria 1986: 101). İtalyanlar bu tahribat ve yağma sırasında götürebildikleri

eserleri ki bunlar kale taşları, Halikarnassos Mausoleion'unun plastik eserleri, lahitler ile birlikte diğer küçük buluntulardır. Eserler önce Rhodos'a kaçırılarak ardından Avrupa devletlerinin çeşitli müzelerine götürülmüştür. Bu açıdan İtalyan işgali öncesi ve sonrasında Halikarnassos ve Leleg Yarımadası'nda başta tahribat olmak üzere birçok arkeolojik kültür materyali ya tahrip olmuş ya da kaçırılarak ait oldukları topraklardan koparılmıştır (Özeçoğlu 2018: 27-42; Baykara-Taşkaya 2021: 550-563).

1921 yılının yazında A. Maiuri ve G. Guidi, Karia'da keşif gezisi yapmışlardır. Guidi, Halikarnassos'un kuzeyinde yer alan İasos'u ziyaret etmiş, Türkbükü ve Gümüşlük'teki kaya mezarlarının incelemesini yapmıştır (Carstens 2018: 56). G.E. Bean ve J.M. Cook, 1950'lerin başında Paton ve Myres'in çalışmalarının rehberliğinde Halikarnassos'ta bir araştırma yapmışlardır. Geniş bir epigrafik çalışma yapan Bean ve Cook, eski yazılı kaynaklara göre yerleşim yerlerinin tanımlaması üzerine çalışmışlardır (Bean ve Cook 1955: 85-171). 1962 yılında yerel çiftçiler tarafından Halikarnassos'ta bulunan, Miken Uygarlığına ait seramikler, G.F. Bass'a gösterilmiş; incelemeler sonucunda seramiklerin Müsgebi / Ortakent'teki bir nekropolden geldiği ortaya konmuştur. Ankara Üniversitesi Profesörü Y. Boysal, 1963 ve 1964 yıllarında bütün nekropolü kazmış ve kazı ile ilgili raporlar yayınlamıştır (Boysal 1964: 81-85; Boysal 1965: 123-126). W. Radt, Bodrum Yarımadası'nda çok detaylı araştırmalar yapmıştır. Özellikle Arkaik Dönem'e tarihlenen Alazeytin, Gökçeler ve Karadağ yerleşimleri incelenerek, mimari kalıntıların arkeolojik özelliklerine odaklanmıştır (Radt 1970). Leleg kültürüne dönük en kapsamlı araştırmaları yapmış olmasından dolayı bölge arkeolojisine katkıları sayısızdır.

1966 yılından itibaren Bodrum'da Danimarkalı arkeologlar çalışmıştır. İlk olarak K. Jeppesen yönetiminde Mausolleion yeniden kazılmaya başlanmıştır (Jeppesen 1981: 2). Sonraki Klasik ve geç dönemlerle ilgili araştırma ve kazılar, P. Pedersen ve Hornblower yönetiminde su altı araştırmaları (Hornblower 1989: 15-22; Jeppesen 1997: 42-48), Danimarka Halikarnassos Projesi ve Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi iş birliği ile yapılmaya devam etmiştir. 1994 yılında kazı ekibinden altı kişi malzemelerin yayına hazırlanması için çalışmıştır (Pedersen 1995: 242). Bugün pek çok araştırmacının yararlandığı 'Halikarnassian Studies I. II. III. IV. V. VI.' Kaynakları bu araştırmaların bir sonucudur (Pedersen ve Isager 1994-1997).

G. Bean, J. Cook, W. Radt ve A. Diler tarafından bilim dünyasına tanıtılan Leleg kültürü ile ilgili çalışmalar Pedasa kazılarının başlaması ile ivme kazanmıştır. 2007'den 2021 yılına kadar A. Diler yönetiminde yürütülen Pedasa kazıları ve Leleg kültürünü oluşturan tümülüs ve platform mezarlar, çiftlik evleri, savunma ve gözetleme yapıları, kutsal alanlar ve konutlar gibi bileşenlerin ve taşınabilir kültür varlıklarının anlaşılmasını sağlamıştır (Diler 2003: 11-22; Diler 2004: 143-154; Diler 2019: 33-55). Yapılan çalışmalar süreli yayınlar halinde yayımlanarak bilim dünyasına tanıtılmaya devam edilmektedir⁴.

Myndos hakkındaki ilk kapsamlı çalışmalar Bean ve Cook tarafından 1955 yılında yapılarak kentin, tarihsel süreci ve kentte gözlemledikleri yapılar hakkında olmuştur. Bu çalışmalarda Myndos'un limanı ile ön planda olduğundan antik dönemdeki siyasi konumundan bahsetmektedirler (Bean ve Cook 1955: 85-171). Myndos ve çevresi hakkındaki ilk bilimsel arkeolojik araştırmalar ise INA (Institute of Nautical Archaeology) ekibi tarafından yapılmıştır. Yapılan çalışmalar Myndos'un ilk su altı çalışmaları olması açısından da önemli olmuştur (Roslof 1981: 277-286). Myndos'ta yapılan çalışmalar daha sonra 2004 ve 2011 yılları arasında M. Şahin tarafından aralıklarla sürdürülerek, kentin liman ve liman yapıları ile birlikte Leleg sur duvarı ve çevresinde bulunan mimari öğelere yoğunlaşmıştır (Şahin 2007: 293-307; Şahin 2012: 25-37).

⁴Pedasa ve çevresinde son yıllarda yapılan çalışmalar hakkında bkz: Diler, Özer, Bulut vd. 2021: 183-267.

Kissebükü ilk olarak E. Hula ve E. Szantino'nun epigrafi çalışmaları ile tanıtılarak antik metinlerde geçen Anastasiapolis kenti olduğu ileri sürülmüştür. Günümüze kadar kimi çalışmalara konu olsa da 2004 yılından itibaren dönem dönem A. Diler başkanlığındaki bir ekip ile birlikte yüzey araştırmaları ve detaylı çalışmaları yayımlanmıştır. Yerleşim yeri akropol, sahil şeridi ve kuzeybatı yamaç-kule olmak üzere üç ana alandan oluşmaktadır. Kıyıda fazla yüksek olmayan bir tepe üzerindeki konumu ile birlikte küçük bir kale görünümünde olan Kissebükü, Pedasa ile benzer sur duvarları ile bir Leleg örneğini temsil ederken, yüzeyde tespit edilen seramik buluntuları ile birlikte Arkaik Dönem'den Geç Antik Çağ'a kadar veri sunmaktadır (Diler 2007: 479-501; Diler 2014: 423-447). Kissebükü arkeolojik çalışmaları günümüzde H. Özcan-Özyurt tarafından bir ekip eli birlikte sürdürülmektedir (Özcan-Özyurt 2022: 38-40). Bununla birlikte kenti ön plana çıkaran buluntu grubu MS. 5-6. yüzyıllara tarihlenen verileridir. Bu verileri vaftizhane, kilise, kiliseye bitişik şapel ve hamam, konutlar, kule ve sarnıçların yer aldığı buluntular oluşturmaktadır. Bu yüzyıllara kadar varlığını koruyan bir kale-kent durumunda olan yerleşim MS. 7. yüzyıldaki Arap akınları sonrasında terk edilmiş ardından yeniden planlanarak iskan görmüştür.

Kaunos

Kaunos, 17. yüzyıldan itibaren araştırmacılar ve gezginlerin dikkatini çekmiştir. Fakat bu gezgin ve araştırmacıların yapmış olduğu çalışmalar ne yazık ki bilimsel bir içeriğe sahip değildir (Philippson 1915: 85; Bean 1953: 10 dn. 2). Kaunos üzerine detaylı çalışmalar yapan diğer bir araştırmacı ise İtalyan A. Maiuri'dir. Maiuri 1920 yılı mayıs ayında Rhodos'tan Kaunos'a geçerek, özellikle kentin topografyası ve mimarisini birçok fotoğraf ve çizimlerle belgelemiştir. Özellikle Maiuri tarafından kaya mezarlarının, tiyatro ve kent surlarının fotoğrafları çekilmiştir ve bu yapıların detaylı çizimleri yapılmıştır (Maiuri 1921: 263- 273).

Kaunos'un gerçek anlamda araştırmasını yapanlar İngiliz George E. Bean ve Paavo Roos olmuştur. Bean tarafından yapılan bu çalışmalarla, Kaunos'un tarihi süreci ve topoğrafik yapısı, birçok fotoğraf ve çizimle ilk kez bilimsel kriterlerde tanıtılmıştır. Bean 1946- 1952 yılları arasında Kaunos ve çevresi ile ilgili yapmış olduğu detaylı çalışmalarda zengin bir epigrafik malzeme toplamıştır. Bean yapmış olduğu bu çalışmalarda; o zamana kadar Kaunos'tan beş yazıt bilinmesine karşın 1953 ve 1954 yıllarında ikisi Karca, elli altısı Hellence olmak üzere toplam elli sekiz yeni yazıt, Maussollos ve Hekatomnos'un heykel kaideleri ve Gümrük nizamnamesi yazıtı tespit edilerek, ilk defa kayıt altına alınmıştır (Bean 1971: Klasse 104; Bean 1953: 10).

Bean'den sonra ise İsveçli Paavo Roos 60'lı yıllarda Kaunos kaya mezarları ve kıyı hinterlandı üzerine sistematik çalışmalarda bulunmuştur. Roos bazen tek başına bazen de Peter Herrmann ile beraber, sadece kaya mezarları ve kent topografyası üzerine değil, Kaunos ve çevresinde yeni alanlar ve yazıtlar üzerine de çalışmalarda bulunmuştur (Roos 1968: 149; Roos 1969: 59; Roos 1971: 25; Roos – Herrmann 1971: 31).

Kaunos üzerine ilk araştırmaları başlatan ve sürdüren yerli arkeolog Baki Öğün'dür. Kaunos Tapınak Terası ilk defa B. Öğün tarafından 1981 yılında keşfedilip kazılmıştır. Öğün, Kaunos kazılarına 2001 yılı aralık ayındaki vefatına kadar kesintisiz 35 yıl kazı başkanı olarak devam etmiştir. C. Işık ve B. Öğün ile birlikte yıllarca Kaunos'ta beraber çalıştıktan sonra Öğün'ünden sonra C. Işık kazı başkanlığını devralarak Kaunos kazılarını 2020 yılına kadar devam ettirmiştir. 2021 yılından bu yana C. Işık'ın öğrencisi Ufuk Çörtük tarafından Kaunos kazı çalışmaları sürdürülmektedir. Son yıllarda Kaunos'ta tiyatro binası, liman agorası ve anıtları, kutsal alan, Palaestra Terası Kubbeli Bazilikası ile birlikte plastik eserleri, seramikleri ve nümismatik buluntuları açığı çıkarılarak detaylı bir şekilde çalışılmıştır, (Çörtük 2022: 298-321; detaylı bilgi için bkz: Öğün vd, 2002).

İsveç Araştırma Enstitüsü'nün Kuruluşu ve Karia Çalışmaları

İsveç Araştırma Enstitüsü ve Karia çalışmaları cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, İsveçli arkeolog Axel Waldemar Persson ve onu Karia'da çalışma yapmaya bizzat teşvik eden İsveç Veliahdı Gustaf Adolf'un girişimleri ile başlamıştır⁵. Persson, öncelikle Selçuk-Aydın hattının güneyinde belirlediği yerlerde yapacağı arkeolojik kazılardan Yunan ve Doğu Ege kültürlerine ait bir bağlantı ve bulgular elde etmeyi amaçlamış ve Karia'da bu izi araştırmaya başlamıştır (Persson 1937: 1-2). Daha sonra kazı izni almasının ardından Karia medeniyetinin izlerini Milas ve çevresinde aramıştır. Yaptığı saha çalışmasında kentin birkaç kilometre güneydoğusunda ve büyük kesme taşlardan inşa edilmiş duvar kalıntılarının yer aldığı Genciktepe, Persson'un dikkatini çekmiştir. Genciktepe'de ilk olarak 1935 yılında sondaj çalışması yapmış ve 1936'da kazının idaresini almıştır. Çalışmalar sırasında 1 metre derinliğe inilmiş; bu kotta duvar kalıntıları ve seramik parçaları bulunmuştur. Ele geçirilen bu seramik parçalarının önemli bir bölümü Minos ve Miken uygarlıklarına, az sayıda seramik parçası ise Yunan ve Roma Dönemleri'ne aittir. Ayrıca kazıyla ilgili bulgularını 1937 yılındaki II. Türk Tarih Kongresi'nde "Prehistoryada Yunanistan ile Küçük Asya Arasındaki Münasebetler" başlığıyla sunmuştur. Bu çalışma daha sonra kitaplaştırılmıştır. Daha sonra Genciktepe'de 1938 yılında geniş çaplı bir kazı gerçekleştirilmiş ve aynı yıl kazıda çıkan eserlerin korunması ve sergilenmesi amacıyla Milas Firuz Bey Camii'nin müzeye çevrilmesi talep edilmiştir. Ancak caminin Milas halkının ibadet ihtiyacını karşıladığı gerekçesiyle Başbakanlık tarafından bu talep reddedilmiştir. Daha sonra eserlerin İzmir Arkeoloji Müzesi'ne nakledilmesiyle bu duruma çözüm bulunmuştur⁶.

Labraunda

İlerleyen süreçte II. Dünya Savaşı'nın başlaması Persson'un Türkiye'deki çalışmalarına ara vermesine neden olmuştur. Savaşın sona ermesiyle Türkiye'ye yeniden gelen Profesör, Labraunda'nın Karia kültüründeki yeri ve önemini ortaya koyabilmek ve Karia kültürünün Minos kültürüyle bağlantılı olduğu fikrini kanıtlamak amacıyla Labraunda Kazısı'nı planlamıştır. 1948 yılında bu kazıyı başlatmış ve 1951 yılında vefatına kadar kazı başkanlığı görevini yürütmüştür. Labraunda'da dönemsel olarak yaklaşık 50 yıl boyunca, kazı ve araştırma yapılarak Labraunda Zeus Tapınağı'nın üçte ikisi gün yüzüne çıkartılmıştır. 1960'lardan sonra Labraunda'da 1979, 1983 ve 1985 yıllarında küçük çaplı çalışmalar yapılmıştır. Hellstörn yönetiminde gerçekleşen bu kazılarda, arkeolojik anlamda yeterli verilerin elde edilememesine rağmen 1980 ve 1990 arası dönemde yine aralıklı olarak kazılar yapılmaya devam edilmiştir (Hellström 1990: 243-252; Helleström 2003: 237-252; Thieme 1989: 77-90). 2004 yılından itibaren ise Labraunda Lars Karlsson idaresindeki bir ekip tarafından yeniden başlanmış ve Hellenistik Dönem yapıları ile birlikte Zeus Tapınağı ve çevresi araştırılmıştır. Bununla birlikte Labraunda'nın kronolojik sorunsalları ve Geç Antik Dönem'e tarihlenen mimari öğeleri de araştırılmıştır (Karlsson 2007: 39-52; Karlsson 2013: 65-80). 2012 yılından itibaren ise araştırma sorumluluğunu O. Henry ve beraberindeki bir ekip üstlenmiştir. Günümüzde Labraunda'da stoğa, Bizans mezarlığı, Doğu Hamamları, oikos L,

⁵Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) bünyesinde yer alan Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi'nden Persson ile ilgili belgeler elde edilmiştir. Bu belgeler onun biyografisinden ziyade Türkiye'de kazı izni alma sürecinde uygulanan prosedür, bu sürecin işleyişi, arkeolojik kazı yapılacak bölgelerin tespiti, kazı ekibi üyelerinin belirlenmesi vb. konularla ilgilidir. Diğer bir husus olarak, taranan arşiv belgelerinde İsveç Veliahdı VI. Gustaf Adolf'un Türkiye'de kazı yapabilmesi amacıyla Persson'a referans olduğu belirtilmekle birlikte Veliahd'a ait yazılı bir mektup ve benzerine rastlanamamıştır. Bu durum da referansın Türk makamlarına şifahi iletilmiş olduğunu yönünde bir kanaat uyandırmaktadır; Persson, *Prehistoryada 1937, 1-2*.

⁶İsveç Profesörü İzmir'de", *Anadolu*, 27 Haziran 1935, s. 4; "Bir İsveç âliminin yaptığı tetkikat Profesör memleketimizdeki eski eserleri arıyor", *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1935, s. 5.

hipostil çeşmesi ve çevresinde araştırılmalar sürdürülmektedir (Henry ve Karlsson 2009: 171-176; Henry 2014: 71-85; Henry 2017: 101-119).

Atatürk ve Türk Arkeolojisinin Gelişimi Hakkında

Cumhuriyet'ten sonra Anadolu kültür tarihine dair yapılan araştırma ve çalışmalar büyük bir gelişme göstermiştir. Bunun temelinde Atatürk'ün, kültür varlıklarının araştırılıp ortaya çıkarılmasına ve müzelere verdiği önem yatmaktadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan "Türk Asar-ı Atıkası", bu aşamada arkeolojik ve etnografik buluntunun toplanması, tasnif edilmesi ve korunmasına yönelik çalışmaları üstlenmiştir. T. Makridi tarafından 1925 yılında Ankara tren garının arkasındaki tümülüslerde yapılan kazı, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı adına gerçekleştirilen ilk bilimsel çalışma olması açısından önemlidir. Büyük Millet Meclisi'nin açılışından hemen sonra kurulan ilk hükümet tarafından 10 Mayıs 1920 günü Maarif Vekaletine bağlı olarak, "Türk Âsar-ı Âtikası Müdürlüğü" kurulmuştur. Bu müdürlük, her türlü arkeolojik ve etnoğrafik buluntunun toplanması ve korunmasına yönelik çalışmaları üstlenmiştir. Atatürk'ün emriyle 5 Kasım 1922 yılında Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa tarafından "Müzeler ve Âsar-ı Âtika Hakkında Talimat" başlığı adı altında bir genelge yayınlanarak, müzelerin görev ve sorumlulukları açıklanarak, çalışmaların ne şekilde yapılacağı ifade edilmiştir. Atatürk'ün direktifleri ile 1923 yılında Heyet-i İlmiye kurulmuştur. Heyet-i İlmiye'nin görev alanları arasında; Ankara'da bir Milli Müze kurulması, Türk Etnografya Müzesi'nin hemen açılması ve Âsar-ı Âtika Nizamnamesi'nin gözden geçirilmesi konuları da yer almıştır. 3 Nisan 1924 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Topkapı Sarayı Müze olarak ziyarete açılmıştır. Konya Mevlana Türbesi ve Dergahı 1926 yılında Müze olarak ziyarete açılmıştır. Ankara Etnografya Müzesi Cumhuriyet'in müze olarak inşa edilen ilk binasıdır. Bizzat Atatürk'ün emirleri ve denetimi altında inşa edilerek 1930 yılında ziyarete açılmıştır (İnan 1983: 194).

*"Yurdumuzun hemen her tarafında paha biçilmez defineler halinde yatmakta olan eski uygarlık eserlerinin ileride tarafımızdan meydana çıkarılarak bilimsel bir surette korunma ve tasnifleri ve geçen çağların sürekli gözardı edilmesi yüzünden pek harap bir hale gelmiş olan anıtların korunmaları için daha fazla talebe yetiştirilmesi gerekmektedir"*⁷

Atatürk'ün tarihe ve uygarlığa olan yaklaşımı, Türk arkeolojisinin oluşumuna önemli bir ivme kazandırmıştır. Kendisi, tarihi yabancılardan değil, doğrudan ilk kaynaklardan öğrenme ve bu bilgiyi yayma gerekliliğine inanmıştır. Bu anlayış, Türk arkeolojisinin temellerinin atılmasına olanak sağlamıştır. Atatürk'ün liderliğindeki genç Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923-1950 yılları arasındaki kültür politikası, tarih ve arkeoloji bilimlerinin devlet politikası içinde şekillenmeye başladığını gösterir. Dr. Reşit Galip, dönemin Milli Eğitim Bakanı olarak, Türk arkeolojisinin çağdaş düzeye ulaşmasında büyük rol oynamıştır. Onun deyişleri, Türk arkeolojisine sağladığı katkıları açıkça ortaya koymaktadır. Atatürk'ün düşünce ve görüşleri, kültür politikasının oluşmasında ve ilkelerin belirlenmesinde belirleyici bir etken olmuştur. Bu politikaların uygulanması ise doğrudan devlet ve ilgili kurumlar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bu süreçte, Halkevleri, Türk Tarih Kurumu, Maarif veya Kültür Bakanlıkları gibi kurumlar, 1936 yılında Ankara Üniversitesi'nin nüvesini oluşturan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi gibi önemli görevler üstlenmişlerdir. Bu dönemde yazılacak bir kitap için belirlenen odak noktalar, Anadolu'nun Eskiçağ tarihini iki ana bölümde toplamak olmuştur: Birincisi, Anadolu Kavimleri ve ikincisi, Ege Havzası Kavimleri. Bu kavimlerin uygarlık kalıntılarının incelenmesi ise doğal olarak arkeoloji dalına duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Somut belgeler, ancak arkeolojik kazı ve çalışmalarla ortaya çıkacaktır⁸.

⁷Ulu önder'in bir yurt gezisi sırasında 1931 yılında Konya dan devrin Başbakanı İsmet İnönü'ye çektiği telgraf, detaylı bilgi için bkz: Tahsin Özgüç, Maşat Höyük II, Boğazköy'ün Kuzeydoğusunda bir Hitit Merkezi, TTK. 1982, s. Xff. Özdoğan 2001, Özdoğan 2011.

⁸Türk Tarih Kurumu Yönetim Kurulu Tutanakları. Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin 15. IX. 1932 tarih ve 56 numaralı zaptının onuncu sayfası, s. 22gfT. TTK. Arşivi.

Yazılacak kitap içinde Anadolu'nun Eskiçağ tarihinin iki ana bölümde toplanması kararlaştırılır. Bunlar: 1- Anadolu Kavimleri ile 2- Ege Havzası Kavimleri'dir. Bu kavimlerin tüm uygarlık kalıntılarının incelenmesi için doğal olarak arkeoloji dalına gereksinme duyulur. Somut belgeler ancak arkeolojik kazı ve çalışmaları ile gerçekleştirilebilir.

Bununla birlikte 1960'lı yıllardan itibaren Türk akademisyenler ve müzeler yönetiminde gerçekleştirilen kazı, araştırma ve kurtarma kazılarının yayımlanması için 1980 yılından itibaren yapılan Kazı Sonuçları Toplantısı ve sempozyum ve konferanslar önemli bir yer tutmaktadır. Kazı sonuçları toplantıları, farklı disiplinlerden gelen uzmanları bir araya getirerek disiplinler arası işbirliğini teşvik eder. Arkeologlar, antropologlar, coğrafyacılar, jeologlar ve diğer uzmanlar, kazılarda bulunan kalıntıları ve verileri farklı perspektiflerden değerlendirerek daha kapsamlı bir anlayış geliştirebilir olmuşlardır. Bu toplantılar ile birlikte arkeologların ve diğer uzmanların kazı alanında yürütülen çalışmalar hakkında elde ettikleri verileri diğer meslektaşlarıyla paylaşmaları için önemli bir platform sağlarken, bu, bilgi alış verişini ortak öğrenmeyi teşvik eder. Bununla birlikte kazı sonuçları toplantıları, elde edilen verilerin bilimsel makalelere dönüştürülmesi ve yayınlanması için bir hazırlık aşaması olması açısından önemlidir. Ayrıca arkeolojik buluntuların ve sitlerin korunması konusundaki stratejilerin tartışılmasına da katkı sağlar. Uzmanlar, kazı alanlarındaki kalıntıların korunması, restorasyonu ve gelecek nesillere aktarılması için en iyi uygulamaları belirleme şansına sahip olabilirler. Bu nedenlerle, kazı sonuçları toplantıları, arkeolojik araştırmaların önemli bir aşamasını oluşturur ve bu alandaki bilimsel ilerlemeye katkıda bulunur⁹.

Sonuç

Karia bölgesinin yüzlerce yıl ilgi odağı olmasının temel sebepleri arasında kalıntıları iyi korunmuş antik kentlere ev sahipliği yapması ve İlk Çağ yazınında bölge ve yerleşimler hakkında sıklıkla bahsedilmesidir. Bu durum doğal olarak yerleşimlerin değerinin artmasına sebep olmuştur. Karia bölgesinde yürütülen kazı ve araştırmaları ile ülkemiz ve Ege kültür tarihine olan katkılarından bazılarını şu şekilde özetleyebiliriz: Yukarıda değinildiği üzere, Kumyer, Çapalıbağ, İasos, Hüssamlar, Belente, Çömlekçi, Çine Tepecik Höyük ve Aydın Küçüktepe Höyük çalışmaları ile Kalkolitik ve Tunç Çağı'na tarihlenen buluntuları ile birlikte Karia bölgesinin Anadolu ve Akdeniz kültürleri ile olan ilişkisini bilim dünyasına kazandırmıştır.

Leleg Yarımadası kazı ve araştırmaları özellikle Pedasa ve Termara Akdeniz dünyasının bu kendine özgü kalıntıları halen ayakta kalmış Erken Demir Çağı kültürünü tümüyle, mezar platformları, çiftlik evleri, konut alanları kutsal alan ve buluntuları ile uluslararası topluma tanıtmıştır. Bölgedeki kazı ve araştırmalar Hellenistik dönem öncesi yaşam tarzını, kullanılan malzeme gruplarını, kült ve inanç sistemleri hakkında detaylı bulgular sağlamıştır. Böylelikle Karia Bölgesi'nin özgün ve küreselleşme süreçlerinin nasıl olduğu anlaşılabilir olmuştur. Bu çalışmalar, Pedasa veya Eski Knidos'ta ya da Karia'nın iç kesimlerinde yaşayan bir bireyin materyal kültürünü, benzerlik ve farklılıklarıyla anlaşılır kılmıştır.

Dünyanın yedi harikasından biri olan Halikarnassos Mausoleum'u doğal olarak MÖ 4. yüzyılda Pers gücü ve egemenliğindeki Hekatomnidler Dönemi'nde, Ege dünyasının en zengin bölgelerinden biri olan Karia'da inşa edilmiştir. Bu dönemin zenginliği Labraunda ve Sinuri gibi kutsal alanların yapılmasına da yanmıştır. Arkeologların kutsal alanlarda çalışmaya olan merakı, Emecik Apollon, Kastabos Hemithea, Lagina Hekate, Kıran kutsal alanları ve Kaunos, Knidos, Halikarnassos ve Pedasa da yerleşim içi ve yakın çevresindeki yerleşik kutsal alanların kazılma ve araştırılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu kutsal alanlar Erken

⁹Detaylı bilgi için bkz: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44760/kazi-sonuclari-toplantilari.html>.

Demir Çağı içlerinden Geç Antik Çağ'a kadarki toplumsal ve dinsel dönüşümlerin anlaşılması bakımından tarifsiz öneme sahiptir.

Birçok kazı ve araştırma alanı Geç Antik Çağ ve Orta Çağ için veri sağlıyor olmakla birlikte, Kissebükü, Kedrai ve Stratonikeia Geç Antik Çağ ile ilişkili kalıntılarda son yıllarda araştırmaların arttığı yerler arasındadır. Orta Çağ Dönemi açısından özellikle Bizans'ın son yılları için Kissebükü, Aspat ve Beçin gibi merkezler bilgi kaynağımızı oluşturur. Buralarda daha çok sivil konut birimleri ortaya çıkarılmış veya araştırılmıştır. Menteşe beyliği başkenti Beçin Beylikler Dönemi yerleşimlerinin kamu ve dini yapıları ve diğer bileşenlerin araştırılması bakımından özel bir yere sahiptir.

Karia bölgesinde gelecekte yapılacak çalışmalar Anadolu ve Ege arkeolojisine önemli katkılar sağlamaya devam edecektir. Bu katkıların Tunç Çağı ve öncesi dönemler, Erken Demir Çağı, Geç Antik ve Orta Çağ kültürlerini anlamaya dönük olarak artması sahip olduğumuz geçmişin daha iyi anlaşılabilmesi bakımından gereklidir. Böylelikle Cumhuriyet Dönemi'nde Atatürk ün öngörüsü ve teşvikleriyle hız kazanan kültür tarihi çalışmalarımız geleceğe taşınacaktır.

Resim 1. Karia Bölgesi Haritası (Henry 2020: XVIII).

Kaynaklar

- Akarca, A (1952), "Mylasa'da Hellenistik Bir Mezar / A Hellenistic Tomb in Mylasa", *Bellekten*, 16, 367-405.
- Akarca, A (1953), *Milas Coğrafyası, Tarihi, Arkeolojisi*, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Akarca, A (1971), "Beçin." *Bellekten* 35, 1-37.
- Alpagut, B., Mayda, S., Kaya, T., vd. (2014), "Yeni Bulgular Işığında Muğla-Özlüce Memeli Fosil Yatağı" *Türkiye Jeoloji Kurultayı*, 14-18 Nisan, 732-743.
- Ateşlier, S (2012), "Alabanda, Karia'nın Mimarlar Kenti" *Aydın Kültür ve Turizm Dergisi*, 4, 78-84.
- Ateşlier, S (2013), "2011-2012 Yılı Alabanda Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXV, 3, 482-498.
- Ateşlier, S (2014), "On the Excavations of the Zeus Temple of Alabanda", *Anatolia Antiqua*, XXII, 247-254.
- Ateşlier, S (2020), "Sinuri", *Karialılar Denizlerden Kent Kuruculara*, ed. O. Henry ve A. Belgin-Henry, 116-121, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Atıcı, N (2013), *Household Organization In Classical Burgaz (Palaea Knidos): Domestic Assemblages, Space And Function*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Middle East Technical University.
- Aykurt, A, Büyükkulusoy, K, Benli-Bağcı, E. vd. (2023), *Bodrum Keskervi-Erken Tunç Çağı Mezarlığı*, Denizli: Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları.
- Bağdatlı, F (2001), *Alabanda Apollon Isothimos Tapınağı*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.,
- Baldıran, A (2019), "İasos Antik Kenti 2017 Yılı Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXVII, 1, 237-250.
- Baldıran, A (2022), "Study on Ancient Marbles From Iasos of Caria", *Amisos*, 7, 340-351.
- Baldoni, D., Franco, C., Manara, M., ve Berti F (2004), *Carian İasos*, İstanbul: Homer Kitabevi.
- Bass, G.F (1961), "Bodrum Yassıada Sualtı Kazıları" *Türk Arkeoloji Dergisi*, 8-11.
- Baumeister, P (2007), "Der Fries des Hekateions von Lagina", *Byzas*, 6, Taf 1-43, 11-219.
- Baykara-Taşkaya, A (2021), "Bodrum Kazası'nda Asar-ı Attika ve Müzecilik", *Sociel Sciences Studies Journal*, 7 (78), 550-563.
- Bean E, ve Akarca, A (1953), "1953 Eylülünde Gölenye'de (Marmaris) Yapılan Araştırma / Test Excavation at Gölenye (Marmaris) 1953", *Türk AD* 6, 3-5.
- Bean, G.E (1971), "Journeys in Northern Lycia 1965-1967, Denkschriften der österreichischen Akademie der Wissenschaften", *Phil.- Hist. Klasse* 104.
- Bean, G.E (1987), *Karia*, çev. Akgüç B., İstanbul: Cem Yayınevi.
- Bean, G.E (2000), *Eskiçağda Menderes'in Ötesi*. çev. P. Kurtoğlu, İstanbul: Arion Yayınevi.
- Bean, G.E. ve Cook, J.M (1952), "The Cnidia", *Annual of the British School at Athens*, 47, 171-212.

- Bean, G.E. ve Cook, J.M (1955), "The Halicarnassus Peninsula", *BSA*, 50, 85-171.
- Berges, D. Ve Tuna, N (2000), Das Apollonheiligtum von Emecik Bericht über die Ausgrabungen 1998 und 1999, *İsttMitt* 50, 171-2011.
- Berti, F (2011), "Work at Iasos The 2010 Campaign, *Kazı Sonuçları Toplantısı*", XXIII (I), 221-231.
- Blümel W (1996), "Epigraphische Forschungen im Westen Kariens 1995", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XIV (I), 183-188.
- Blümel, W (1996), "Epigraphische Forschungen im Westen Kariens 1995", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XIV (I), 183-188.
- Boysal, Y (1964), "Milli Eğitim Bakanlığı Müsgebi Kazısı 1963 Yılı Kısa Raporu", *Türkad*, 13 (2), 81-85.
- Boysal, Y (1965), "1964 Müsgebi Kazıları Hakkında Kısa Rapor", *Türkad*, 14, (1), 123-126.
- Boysal, Y (1966), *Grek Klasik Devir Heykeltıraşlığı*, Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.
- Boysal, Y (1985), "1984 Yılı Stratonikeia Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, VII, 519-522.
- Boysal, Y (1987a), "Stratonikeia Kazısı 1986 Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, IX (2), 237-238.
- Boysal, Y (1987b) "Stratonikeia Nekropolü'nün Tarihsel Süreci", *Remzi Oğuz Arık Armağanı*, edt. Çongur, H.R., 51-68, Ankara: Remzi Yayınevi.
- Boysal, Y (1990), "Die Bauten der hellenistischen Stadt Stratonikeia", *Documents of the XIII. International Congress for Classical Archaeology 1988*, 501-502.
- Boysal, Y (1991), "Eskihisar 1991 Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XIV (2), 117- 121.
- Broc, Cf. N (1973), *La géographie des philosophes, Géographes et voyageurs français au XVIII e siècle*, Paris.
- Carstens, A.M (2008), "Tombs of the Halikarnassos Peninsula – The Late Bronze and Early Iron Age", *Halicarnassian Studies V.*, ed. Poul Pedersen, 56-70.
- Chamonard, J (1895), "Les Sculptures de la Frise du Temple D'Hecate a Lagina", *BCH*, 19, 235-262.
- Chandler, R (1775), *Travels in Asia Minor: or an account of a tour made at the expense of the Society of Dilettanti*, Oxford: Oxford Library Press.
- Chandler, R (1976), *Travel in Asia Minor I*, London.
- Chishull, O. D (1728), *Monumentum Stratonicense, Antiquitates Asiaticae Chirstianum Aeram*, London.
- Choiseul-Gouffier, M.G.A (1782), *Voyage pittoresque dans l'empire Ottoman, en Grèce, dans la Troade, les îles de l'archipel et sur les côtes de l'Asie Mineure*, Paris.
- Cook, J ve Plommer, M (1966), *The sanctuary of Hemithea at Kastabos*, London: Cambridge University Press.
- Cousin, G (1900), "Voyage en Carie" *Bulletin de Correspondance Hellenique*, 24, 28-31.
- Crawford, M (2003), "William Sherard and the Prices Edict", *RN Tome*, 159, 83-107.
- Çekilmez M (2015), "2008 Yılı Tralleis Kazısı Koroplastik Buluntuları" *Cedrus*, 3, 51-61.

- Çekilmez, M. vd. (2022), "2021 Yılı Alında Antik Kenti ve Çevresi ile Gergakome Kutsal Alanı Arkeolojik Yüze Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXXVIII, 3, 5-24.
- Çörtük, U (2022), "Kaunos Antik Kenti Araştırma Tarihçesi" *Bitig*, 2 (4), 298-3
- D'Andria, F (1986), " L'Archeologia Italiana in Anatolia", *L'archeologia italiana nel Mediterraneo fino alla seconda guerra Mondiale*, 93-106, a cura di Vincenzo la Rosa 4-5 Novembre.
- Devambeze, P. ve Haspels E (1959) *Le Sanctuaire de Sinuri près de Mylasa. Seconde partie. Architecture et céramique*. Paris.
- Diler, A (1996), "İç Karia Yüze Araştırmaları" *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XII.
- Diler, A (2005), " Bodrum Yarımadası, Leleg Yerleşimleri Pedasa, Mylasa, Damlıboğaz (Hydai), Kereai (Sedir Adası) Kissebükü (Anastasioupolis) ve Mobolla Kalesi Yüze Araştırmaları 2004-2005", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXIV, (2), 479-501.
- Diler, A, Gümüş, Ş. ve Çur, M (2014), "Bodrum Yarımadası, Leleg Yerleşimleri, Adalar, Aspat (Strabilos) Damlıboğaz (Hydai), Sedir Adası (Kedrai) Yüze Araştırmaları" *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXXII (2), 423-447.
- Diler, A, Özer, B, Bulut, H. vd. (2021), "Pedasa Kazı ve Araştırmaları", *Bitig*, 1 (1), 182-267.
- Diler, A., Özer, B., Gümüş, Ş. vd. (2019), "Pedasa 2018", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XLI (I), 35-59.
- Diler, A., Türkoğlu, S., Çörtük, U., vd. (2009), "Bodrum Yarımadası Leleg Yerleşmeleri Pedasa, Aspat, Kissebükü (Anastasioupolis), Mylasa Sarıçay Ovası Damlıboğaz (Hydai)-Pilavtepe, Kedrai (Sedir Adası) ve Mabolla Yüze Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXVI, 125-142.
- Doksanaltı, E.M (2006), *Knidos Kap-Krio Kazı Alanı*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doksanaltı, E.M., Karaoğlan, İ. Özgan, C. vd (2016), "Knidos Kazı ve Araştırmaları: 2015", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXVIII (3), 461- 481, Edirne.
- Doruk, S (1987), "Antik Alında Kentindeki Pazar Yapısı" *Bellekten*, 201, 1117-1137.
- Duchesne, L. and Collignon M (1877), "Rapport sur un voyage archeologique en Asie Mineure", *BCH*, 1, 361-381.
- Dumankaya, O (2013), *Bodrum Yarımadası Antik Limanları*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Edhem, H (1905), "Fouilles d'Alabanda en Carie". *Comptesrendusdeséances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 49, (4), 443- 459.
- Erim, K (1983), "Aphrodisias 1982", *AnatSt*, 33, 230-243.
- Erim, K (1991), "Portrait Sculpture of Aphrodisias", *AphrP*, 2, 152-160.
- Fellows, Ch. (1841), *An Account of Discoveries in Lycia, Being A Journal*, London.
- Gündüz, S. ve Dumankaya, O (2015), "Liman Kentlerinde Sualtı Araştırmalarının Önemi Asar Adası Örneği" *Uluslararası 2. Turgut Reis Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu*, 1, 22-41

- Günel, S (2021), "Çine-Tepecik'in Kültürel Gelişiminde Kentleşme Sürecini Anlamak", *Anadolu Araştırmaları*, 24, 117-144.
- Gürbüzer, M (2021), "Amos'ta Yeni Araştırmalar ve Bulgular", *Cedrus*, IX, 219-249.
- Hamilton W.J (1842), *Küçük Asya*, çev. Kasım Toraman, ed. Ersun, D. Buruldağ, E., 2013, Ankara: Midas Kitap.
- Held W (2008), *Gergakome: Ein Altehrwürdiges Heiligtum im Kaiserzeitlichen Karien, Istanbul Forschungen 49*, Tübingen.
- Hellström, P (1971), *Labraunda: Pottery of Classical and Later Date Terracotta Lamps and Glass*, Lund: Studentlitteratur.
- Hellström, P (1990), "Hellenistic architecture in the light of Late Classical Labraunda", *Akten des 13. Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie*. 243- 252, Berlin 1988, Mainz am Rhein.
- Hellström, P (2003), "100 years of Swedish Excavations in Turkey, and a Bibliography" *Accurta Descriptio*, 237-252, Stockholm.
- Henry, O (2014), "Then whose Tomb is That?", *LABRYS*, 71-85.
- Henry, O (2017), "Sanctuaire et pouvoir : nouvelles pistes de réflexion à partir des recherches archéologiques récentes sur le site de Labraunda en Carie (Turquie)", *CRAI*, 545-579.
- Henry, O. ve Karlsson, L (2009), "A new Karian Graffito from Labraunda", *Kadmos* 47, 171-176.
- Hornblower, S (1989), *Mausolus*, Oxford: Oxford University Press.
- Hoskyn, Rd. (1840-1842), "Narrative of a Survey of part of the South Coast of Asia Minor; and of a Tour into the Interior of Lycia in 1840-1", *The Journal of the Royal Geographical Society of London*, 12, 143-161.
- İdil, V (1979), "Stratonikeia 'da (Eskihisar) Kentin Kuzey Kapısının İç Kesimindeki Korint Başlığı", *VIII. Türk İxxiv Tarih Kongresi I*, 477-486.
- İdil, V (1999), "Die Römischen Bibliotheken in Kleinasien: Die Celsusbibliothek in Ephesos und die Bibliothek Nysa" *100 Jahre Österreichische Forschungen in Ephesos, Akten des Symposions des ÖAW*, 437-441, Wien.
- Jeppesen, K (1981), "The Mausolleion at Halikarnassos: Reports of the Danish Archaeological Expedition to Bodrum, 1: The Sacrificial Deposit", *American Journal of Archaeology*, 108, (2), 291-309.
- Jeppesen, K (1997), "The Mausoleum at Halicarnassus: sculptural decoration and architectural background", *Sculptors and Sculpture of Caria and the Dodecanese*, ed. Jenkins – G.B. Waywell, 42-48, London: British Museum Press.
- Karlsson, L (2007), "The Terracottas from Labraunda", *Figurines de terre cuite en Méditerranée orientale grecque et romaine. Production et diffusion, iconographie et fonction*, ed. E. Lafli ve A.Muller, 523-528, colloque international, Izmir 2-6 juin 2007 (BCH, suppl.).
- Karlsson, L (2013), "Combining Architectural Orders at Labraunda: a political statement", *4th century Karia. Defining a Karian identity under the Hekatomnids*, ed. O. Henry, 65-80, Istanbul.

- Kayan, İ (1988), "Datça Yarımadasında Eski Knidos Yerleşmesini Etkileyen Doğal Çevre Özellikleri", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 11, 51-70.
- Kızıl, A (2002), *Uygarıkların Başkenti Mylasa ve Çevresi*, İzmir: Kubilay Ofset.
- Kızıl, A ve Doğan, T (2015), "Euromos 2013 Yılı Kazı Çalışmaları" *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXVI (1), 401-425.
- Kızıl, A ve Doğan, T (2016), "Euromos 2014 Yılı Kazı Çalışmaları" *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXVII (2), 209-232.
- Kızıl, A, Konuk, K ve Doğan, T (2018), "Euromos Rapport Preliminaire sur les Travaux Realises en 2017", *Anatolia Antiaqua*, XXVI, 165-208.
- Kızıl, A. (2022), "Euromos Agorası Kuzey Stoa Üzerine Bir Ön Değerlendirme", *Höyük Türk Tarih Kurumu Dergisi*, 9, 1-32.
- Laumonier, A (1936), "Inscriptions de Carie" *BCH*, 60.
- Laumonier, A (1937), "Recherches sur la chronologie des prêtres de Panamara", *BCH*, 61, 236-298.
- Laumonier, A (1958), "Les Cultes Indiges en Carie", *Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome. Fasc. CLXXXVIII*), 403-405.
- Laviosa, C (1976), "Iasos", *Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, ed, Stillwell, U. R. MacDonald W. H. and McAllister, M. H., Princeton: Princeton Press.
- Laviosa, C (1978), "Les Fouilles de Iasos" *The proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology*, 1093-9., Pl.348.7-8, Ankara.
- Le Bas, P (1844), "La Revue Independante" *Mai-Juin*, XIV, 532-533.
- Leake, W. M (1824), *Journal of a Tour in Asia Minor with Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country*, London.
- Levi, D (1972), "Iasos. Le campagne di scavo 1969-70", *ASAtene*, 47-48, n.s. 31-32, 461-532.
- Love, I.C (1968), "Knidos- Excavations in 1967", *TAD*, XVI (II), 133- 159.
- Love, I.C (1973), "Excavations at Knidos, 1971", *AJA*, 76, 76-81.
- Love, I.C (1974), "Excavations at Knidos", *AJA*, 77, 403-410.
- Love, I.C (1978), "A Brief Summary of Excavations at Knidos 1967-1973", *The Proceedings of the Xth Int. Congress of Classical Archaeology II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu yayını.
- Maiuri, A (1922), *Annuario della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente*, online erişim için bkz: <https://www.insegnadeligiglio.it/categoria-prodotto/periodici/annuario-saia/> (07.12.2023).
- Mionnet, T.E (1837), *Description de Medailles Antiques, Grecques et Romanies*, Paris.
- Newton, C. T (1865), *Travels and Discoveries in the Levant, Day and Son*, London.
- Newton, C.T (1862), *A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Oğuzhanoğlu, U. ve Pazarıcı, S (2020), "Karia Bölgesi'nde Yeni bir Erken Tunç Çağı Merkezi: Çapalıbağ" *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 37 (1), 195-219.

- Öğün, B., Işık, C., Diler, A. vd. (2001), "Kaunos 2000, *Kazı Sonuçları Toplantısı*", XXIII (II), 365-373.
- Öğün, B., Işık, C., Diler, A. vd. (2002), *Kaunos/Kbid: 35 Yılın Araştırma Sonuçları (1966-2001)*, Antalya: Orkun-Ozan Medya.
- Özcan-Özyurt, H (2022), "Geç Antik Çağda Kent Oluşumu" *Yerel Kimlik*, 72, 38-40.
- Özdaş, H (2019), "Bozukkale Sualtı Kazısı 2019 Sezounu", *TINA Denizcilik Arkeoloji Dergisi*, 68-71.
- Özdaş, H (2021), "Karaburun Roma Dönemi Rodos Batığı: Ön İnceleme Sonuçları", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 1, 1-30.
- Özdaş, H (2023), "A Bronze Age Shipwreck Deposit in the Gulf of Hisarönü, Turkey: Preliminary Results", *SKYLLIS*, 22 (1), 158-173.
- Özden, S. ve Aksan, M (2007), "Halikarnassos" Yunan-Roma/Psidia-Karia, *TAY*, 7, 2007.
- Özdoğan, M (2001), *Türk Arkeolojisi'nin Sorunları ve Koruma Politikaları I*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özdoğan, M (2011), *50 Soruda Arkeoloji*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özeçoğlu, H (2018), "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İtalyan İşgalinde Rodos'un Tarihi Eserleri" *Türk Dünyası Araştırmaları*, 118, 27-42.
- Özer, B (2017), "Pedasa Athena Kutsal Alanı Arkaik Dönem Kıbrıs Mortarları ve Bölgeler Arası Ticari İlişkilerdeki Rolü" *ADALYA*, 20, 41-67.
- Özer, B (2018), "Kıyı Karia Arkaik Dönem Seramiği: Miletos Tipinde Ticari Amphoralar ve Bölgesel Amphora Üretimi ve Dağılımı Üzerine Bazı Sorular ve Ön Görüşler" *Phaselis*, 89-107.2
- Özer, B (2019), "Erken Demir Çağı'nda Karia'da Mezar Mimarisi Ve Ölü Gömme Gelenekleri: Keramos Kırsalı, Hüsamlar Nekropolisi'nden MÖ 12. Yüzyılın İlk Sakinlerine Ait Dikdörtgen Planlı Oda Mezarlar", *OLBA*, XXVII, 133-168.
- Özgan R (1997), "1996 Knidos Kazıları, *Kazı sonuçları Toplantısı*", XIX (II), 133-153.
- Özgan, R (1990), "1990 Knidos Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XIII, 171-189.
- Özgan, R (1996), "1995 Knidos Kazıları Raporu, *Kazı sonuçları Toplantısı*", XVIII (II), 273-296.
- Özgan, R (1999), "Die Skulpturen von Stratonikeia", *AMS* 32.
- Özkaya, V. San (1999), "Alinda (Karpuzlu)", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*" XVI, 299-323.
- Paton, W.R. ve Myres, J.L (1896), "Karian Sites and Inscriptions", *JHS*, 16, 188-211.
- Pedersen, P (1995), "Excavations and Research in Halikarnassos 1994", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XVII, 242-260.
- Pedersen, P. and Isager, J (1994), *Halicarnassian Studies I, Death And Burial In Karia*, University Press of Southern Denmark: Naraya Press
- Pedersen, P. and Isager, J (1997), *Halicarnassian Studies II, Patron and Pavements in Late Antiquity*, Odense: Odense University Press.
- Pektaş, K (2019), "Beçin Kalesi 2016 Yılı Kazısı ve Buluntuları Üzerine", *Akdeniz Sanat Dergisi*, 13, 501-510.

- Perrot, G (1867), *Souvenirs d'un voyage en Asie Mineure*, Paris.
- Perrot, G. and Chipiez, C (1890), *Histoire de l'art dans l'antiquite V, Perse, Phrygie, Lydie et Carie, Lycie*, Paris.
- Persson, A.W (1937), *Prehistoryada Yunanistanla Küçük Asya Arasındaki Münasebetler*, İstanbul: Devlet Basımevi.
- Peshlow A (1996), *Der Latmos*, Mainz: Philipp von Zabern.
- Peshlow, A (2001), "Die Arbeiten des Jahres 1999 in Herakleia am Latmos und dem Zugehörigen Territorium (Beşparmak) ", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XVIII, 209-200.
- Philippson, A (1915), "Reisen und Forschungen im westlichen Kleinasien V. Karien südlich des Mäander und das westliche Lykien", *Mitt. Erg.*, Heft 183.
- Pococke, R (1743), *A Description of the East, I, II, Asia Minor*, London.
- Radt, W (1970), *Siedlungen und Bauten auf der Halbinsel von Halikarnassos: unter besonderer Berücksichtigung der archaischen Epoche*, Tübingen.
- Ramsay, W. M (1890), *The Historical Geography of Asia Minor*, London.
- Robert, J.L (1954), *La Carie II, Le plateau de Tabai et ses environs*, Paris.
- Robert, J.L (1987), "Documents d'Asie Mineure", *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 395-543.
- Robert, J.L. (1945), *Le sanctuaire de Sinuri près de Mylasa*. Paris
- Roos, P (1968), "Research at Caunus" *OpAth*, 8, 149-166.
- Roos, P (1969), "Topographical and other Notes on South-Eastern Caria" *OpAth*, 9, 59- 93.
- Roos, P (1971), "The Rock-Tomb Doors of the Lyco-Carian Borderland", *OpAth*, 10, 25-30.
- Roos, P and Herrmann, P (1971), "Zusätzliches zum südöstlichen Karien" *OpAth*, 10, 31- 40.
- Rosloff, Jay, P (1981), "INA's 1980 Turkish Underwater Survey" *IJNA*, 10 (4), 277-286.
- Ruggendorfer, P (2009), "Süverey-Projekt Alinda-Die Kampagne 2007", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXVI, 37-44.
- Sakarya, İ (2016), *Trade Relations of Ancient Burgaz From Archaic to Mid of 4th Centuries: The Amphorae Evidence Within the Domestic Contexts*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Middle East Technical University.
- Schober, A (1933), "Der Fries des Hekateions von Lagina" *IstForsch*, 2, 26-77.
- Serdaroğlu, Ü (1982), "Bautätigkeit in Anatolien Unter Der Persischen Herrschaft. D. Papenfuss, Palast Und Hütte: Beiträge Zum Bauen Und Wohnen Im Altertum Von Archäologen", *Vor-Und Frühgeschichtlern, Tagungsbeiträge Eines Symposiums Der Alexander Von Humboldt-Stiftung*, 347-356, Berlin,
- Simon, E (1993), "Der Lagina Fries und der Hekatehymnos in Hesiods Theogonie", *Archäologischer Anzeiger*, 277-284.
- Söğüt B (2010), "Stratonikeia 2008 Yılı Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXI (4), 263-286.

- Söğüt B (2011), "Stratonikeia 2009 Yılı Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXII (4), 194-211.
- Söğüt B (2012), "Börükçü 2003-2006 Yılları Kazıları", *Stratonikeia'dan Lagina'ya Ahmet Adil Tırpan'a Armağan*, ed. Söğüt, B., 553-586 İstanbul: Homer Kitabevi.
- Söğüt B (2013), "Stratonikeia 2011 Yılı Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXIV (3), 45-51.
- Söğüt, B (2009), *Lagina'da Osman Hamdi Bey*, Muğla: Anıl Ofset.
- Söğüt, B (2015), *Stratonikeia Çalışmaları I, Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Söğüt, B (2017), *Stratonikeia Çalışmaları II, Stratonikeia Akdağ Nekropolü*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Söğüt, B (2019a), *Stratonikeia Çalışmaları IV, Mimari, Heykel ve Küçük Buluntu Araştırmaları*, Denizli: Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları..
- Söğüt, B (2019b), *Stratonikeia Çalışmaları V, Stratonikeia (Eskihisar) ve Kutsal Alanları*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Söğüt, B ve Gencer, S (2017), *Stratonikeia Çalışmaları III, Gibye (Yeşilbağcılar)*, Denizli: Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları.
- Söğüt, B ve Gümeli, O (2021), *Stratonikeia Çalışmaları VII, Stratonikeia ve Lagina Hayvan Kabartmaları*, Denizli: Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları.
- Söğüt, B ve Pazarcı, S (2019c), *Stratonikeia Çalışmaları VI, Camandıras ve Dalagoz Nekropollerini*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Spanu, M (2012), "Iasos 2011", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXIV (2), 445-455, Çorum.
- Spanu, M (2014), "The 2012 and 2013 Excavation and Research Campaigns at Iasos", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXVI (3), 575-597, Gaziantep.
- Spratt, T.A.B (1886), "Remarks on the Dorian Peninsula and Gulf, notes on a Temple of Latona There", *Archaeologia*, 49 (2), 347-365.
- Şahin M.Ç (1997), "New Inscriptions from Lagina", *EpigrAnat*, 29, 83-106.
- Şahin M.Ç (2003), "A Hellenistic Decree of the Chrysaoric Confederation from Lagina", *EpigrAnat*, 35, 1-7.
- Şahin M.Ç (2008), "Two Lists of Priests from Koraia, a Phyle of Stratonikeia", *EpigrAnat*, 41, 82-86.
- Şahin, M. (2007), "Myndos Yüzey Araştırmaları 2005" *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXIV, 293-307.
- Şahin, M. (2007), "Myndos Yüzey Araştırmaları 2005" *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXIV, 293-307.
- Şahin, M. (2012), "Myndos Kazısı 2011" *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXIV, 23-37.
- Şahin, M.Ç (1976), *The Political and Religious Structure in the Territory of Stratonikeia in Caria*, Aydın: Şafak Matbaası.
- Şahin, M.Ç (1981), *Die Inschriften von Stratonikeia, IK, II (I)*, Bonn.
- Şahin, M.Ç (1981), *Die Inschriften von Stratonikeia, IK, I*, Bonn.

- Şahin, M.Ç (2002), *Anadolulu bir Mimar Hermogenes*, İstanbul: Homer Kitabevi.
- Şahin, M.Ç (2005), "Terrakotten aus Knidos: Erste Ergebnisse", *Die Kulte auf der Rundtempelterrasse*, *IstMitt* 55, 65-93.
- Şahin, M.Ç. (2005), "Two so called Κρηνη Παρθενική At Stratonikeia", *EpigrAna*, 38, 13-14.
- Tavukçu, A. Z., Akkan, Y., Temür, A. vd. (2017), "Alabanda 2016", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXXIX (I). Cilt, 421-431.
- Tavukçu, A.Y., Erkovan, N.Y., Coşkun, S vd. (2022), "Alabanda Antik Kentinin Peyzaj Projesi Kapsamında Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi" *Atatürk Üniversitesi Yayınları*, 26 (3), 325-334.
- Texier C (1839-1849), "Description de l'Asie Mineure: Faite Par Ordre Du Gouvernement Français En 1833 – 1837"; *Beaux-Arts, Monuments Historiques, Plans Et Topographie Des Cités Antiques I-III*, Paris: Firmin-Didot.
- Texier, C (1862), *Asie Mineure, Description Géographique, Historique et Archéologique des Provinces et des Villes de la Chersonnèse d'Asie*, Paris: Firmin-Didot.
- Thime, Th (1989), "Metrology and Planning in Hekatomnid Labraunda" *Architecture and Society in Hekatomnid Caria*, 77-90, Upsala.
- Tirpan, A (1987), "Myndos ve Theangela", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, V, 167-190.
- Tietz, W (2003), *Der Golf von Fethiye und Lykische Stadte Bie Blaue Reise*, Bonn.
- Trémaux, P (1863), *Explorations Archéologiques en Asie Mineure*, Paris.
- Tuna, N (1994), "Datça / Burgaz Kazıları 1993 Yılı Çalışmaları" *Kazı Sonuçları Toplantısı XVI* (II), 283-295.
- Tuna, N (2003), "Datça/Reşadiye Seramik Atölyelerinde Hellenistik Dönem Günlük Seramik Üretimi", *Annee*, 15, 45-54, Publications de l'Institut Français d'Etudes Anatoliennes, Les céramiques en Anatolie aux époques hellénistiques et romaines. Actes de la Table Ronde d'Istanbul.
- Tuna, N (2008), "Burgaz Kazısı, Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nun 30. Yılı Anısına", *Türkiye Arkeolojisi*, 72-73, Ankara.
- Tuna, N (2022), *Knidos Territoriyumu I, Emecik'teki Apollon Kutsal Alanı Arkeolojik Araştırmalar (1998-2006)*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Tunakan, S (1964), "Bodrum Dirmil Kazısı İskeletleri", *Bellekten*, XXVIII (111), 361-371.
- Ünal, R.H., Çakmak, Ş vd. (2005), "Beçin 2003 Kazısı", *Sanat Tarihi Dergisi*, XIV, (2), 125-185.
- Ünsal Y ve Bulak C. (2006), *Uluburun Gemisi. 3000 Yıl Önce Ticareti*, ed Bulak C., İstanbul Ege Yayınları.
- Varinlioğlu, E (1991) "1989 Stratonikeia Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XII (2), 219-224.
- Varinlioğlu, E (1996), "Karia'da Araştırmalar 1995", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XVII (I), 235-236.
- Wagner, K (1829), *Alterthümer von Ionien*, Darmstadt.
- Waywell, G.B (1978), *The Free-Standing Sculptures of the Mausoleum at Halicarnassus in the British Museum*, London: British Museum Press.

Williamson, C.G (2012), *City and Sanctuary in Hellenistic and Asia Minor Constructing Civic Identity in the Sacred Landscapes of Mylasa and Stratonikeia in Karia*, Doctoral Thesis, University of Groningen, Holland.

Yaylalı, S. ve Acar, A. (2023), "Animal Remains From Çakırbeyli-Küçüktepe Höyük Excavations, Western Anatolia", *ARMA*, III, 80-113.

Yener, E. ve Uluişik Öncü, G (2006), "Alabanda'dan Bir Hellenistik Kadın Heykeli" *Anadolu Arkeolojisine Katkılar: 65. Yaşında Abdullah Yaylalı'ya Sunulan Yazılar*, ed. Takaoğlu, T., 219-224, İstanbul: Hitit Color.

Yüksel, F.A. ve Çekilmez, M (2021), "Aydın, Karpuzlu, Alında Antik Kentinde Tarihi Çevrenin Korunması Çalışmalarında Arkeojeofizik Çalışmaları", *European Journal of Science and Technology*, 31 (1), 454-460.

Seçilmiş Kaynakça ve Antik Kaynaklar

Akarca, A (1954), *Milas Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, İstanbul.

Akurgal, E (1993), *Eski Çağda Ege ve İzmir*, İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı.

Akurgal, E (1995), *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul: Phoenix Yayınevi.

Balcer, J.M (1984), *Sparda by the Bitter Sea*, California: Scholars Press Chico.

Bean, G.E (1968), *Turkey's Southern Shore: An Archaeological Guide*, The Journal of Hellenic Studies, Cambridge University Press.

Bean, G.E (2000), *Eskiçağda Menderes'in Ötesi*, İstanbul: Arion Yayınları.

Bean, G.E ve Cook, J.M (1957), "The Carian Cost III", *BSA*, 52, 58-146.

Bean, GE (1987), *Karia*, çev. Burak Akgüç, İstanbul: Cem Yayınları.

BMC Caria, (1897). *Catalogue of The Greek Coins of Caria, Cos, Rhodes, &c.* (by Barclay V. Head, D.C.L.), London: British Museum.

Bruns-Özgan, C (2013), *Knidos-Studien Band 1: KNIDOS Ergebnisse der Ausgrabungen von 1996-2006*, İstanbul: Ege Yayınları.

Carstens, A.M (2009), *Karia and the Hekatomnids: The creation of a Dynasty*, BAR International Series, Oxford Ltd.

Constantakopoulou, C (2015), "Beyond the Polis, Island Koina and Other Non-Polis Entities in the Aegean", *Communities and Networks in the Ancient Greek World*" ed. C. Taylor and K. Vlassopoulos, 213-238, Oxford.

Cook, J.M (1962), *The Greeks in Ionia and the East (Ancient Peoples and Places, vol. 31.)*, London: Thames and Hudson.

Cook, J.M (1983), *The Persian Empire*, New York: The Folio Society.

Debord, P (1999), *L'Asie Mineure au IVe siècle (412-323)*, online erişim için bkz: <https://books.openedition.org/ausonius/8892>

Debord, P (2001), "Sur Quelques Zeus Cariens, Religion et Politique", *Studi Ellenistici*, 13, 19-37.

Debord, P. ve Varinlioğlu, E (2001), *Les Hautes Terres de Carie*, Institut Ausonius, Bordeaux.

- Devambeş, P., ve Haspels, E. (1959). *Le Sanctuaire de Sinuri Pres De Mylasa, Second Partie Architecture et Ceramique*, Librairie Adrien Maisonneuve, Paris.
- Die Karez und die Anderen*, ed. Rumscheid, F., (Internationales Kolloquium an der Freien Universität Berlin 13. Bis 15. Oktober 2005, Bonn: Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH.
- Doksanaltı, E.M., Karaoğlan, İ. ve Derviş, O.T. (2018), *Knidos Denizlerin Buluştuğu Kent*, İstanbul: Kültür Sanat Yayınları.
- Fazlıoğlu, İ (1998), *Karia Orientalizan Seramiği*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- Figueira, T.J (1991), *Athens and Aigina, In The Area Of Imperial Colonization*, Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Fraser, P.M. and Bean G.E (1954), *The Rhodian Peraea And Islands*, Oxford University Press: London.
- Graves, A.M (2010), *The Land of Ionia, Society and Economy in the Archaic Period*, West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Henry, O.C. ve Belgin-Henry, A (2020), *The Carians From Seafarers to City Builders*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Henry, O. ve Konuk, K (2013), Karia Arkhaia, La Caria, des Origines a la Periode Pre-Hekatomnide, 4èmes rencontres d'archéologie de l'iféa, 14-16 Novembre İstanbul.
- Hornblower, S (1982), *Mausolos*, Oxford: Oxford University Press.
- Kraay, C.M (1976), *Archaic and Classical Greek Coins*, London, Methuen.
- Mansel, A.M. (1947), *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Marchese, R.T (1989), *The Historical Archaeology Of Northern Caria: A Study In Cultural Adaptations*, BAR International Series: Oxford.
- Öğün, B., Işık, C., Diler, A. vd. (2002), *Kaunos/Kbid: 35 Yılın Araştırma Sonuçları (1966-2001)*, Antalya: Orkun-Ozan Medya.
- Parker, R (2018), *Caria and Polis Religion, Papers in Memory of Christiane Sourvinou-Inwood* (Ed. Athena Kavoulaki), Rethymnon: School of Philosophy of the University.
- Peschlow-Bindokat, A (2005), *Herakleia Şehir ve Çevresi: Latmos'ta Bir Karia Kenti*, Homer Kitabevi: İstanbul.
- Peshlow A (1996), *Der Latmos*, Philipp von Zabern, Mainz.
- Pimouguet-Pedarros, I (1997), Pour Une Analyse des Pratiques Territoriales et des Politiques de Défense en Asie Mineure: L'exemple de la Carie Antique, *Dialogues d'Historie Ancienne* 23 (1), 119-143.
- Pimouguet-Pedarros, I. (2000), *Archéologie de la défense. Les fortifications antiques de Carie. Epoques classique et hellénistique*, Paris: Presses Universitaires Franc-Comtoises.
- Robert, L. (1945), *Le Sanctuarire de Sinuri Pres de Mylasa*, Paris: De Boccard.
- Roebuck, C (1959), *Ionian Trade and Colonization*, *Archaeological Institute of America*, New York.

- Ruzicka S (1992) *Politics of A Persian Dynasty: The Hecatomnids in the Fourth Century B. C.*, University of Oklahoma Press.
- Ruzicka, S (1992), *Politics of A Persian Dynasty: The Hecatomnids in the Fourth Century B. C.*, Norman: University of Oklahoma Press.
- SNG Copenhagen, (1942-1979). *Sylloge Nummorum Graecorum, Ionia part 22, 23, 24, Caria part 25, 26, Lydia part 27, 28.* (from The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum), Copenhagen.
- Şahin, M.Ç (1976), *The Political and Religious Structure in the Territory of Stratonikeia in Caria*, Aydın: Şafak Matbaası.
- Tuna, N (2012), *Knidos Teritoryumu'nda Arkeolojik Araştırmalar*, Ankara: ODTÜ-TAÇDAM.
- Herodotos, The Histories, online erişim için bkz: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0126>
- Plutarkhos, Artaxerxes, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a2008.01.0010>
- Plutarkhos, Cimon, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2008.01.0017>
- Plutarkhos, De Heroditi Malignitate, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a2008.01.0352>
- Pusanias, Description of Greece, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0160>
- Strabon, Geography, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0198>
- Suidas, Herodotos, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0104:entry=herodotus-bio-1>
- Thukydides, The Pelopnesian War, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0200>
- Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology: online erişim için bkz: https://www.tuba.gov.tr/en/publications/periodicals/tuba-journal-of-archaeology?&_pp=18&per_page=18
- Xenophon, Anabasis, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0202>
- Xenophon, Cyropaedia, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0204>
- Xenophon, Cyropaedia, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0204>
- Xenophon, Hellenica, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0206>
- Vitruvius, De Architectura, online erişim için bkz: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.02.0073>

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 6, Aralık/December 2023)

Marksizm ve Edebiyat

Marxism and Literature

Kazım Tolga GÜREL

Dr.

kazimtolgagurel78@gmail.com

 ORCID 0000-0002-1893-8887

Kitap İncelemesi/Book review

Geliş Tarihi/Received: 05.09.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 22.09.2023

Atıf/Citation

Gürel, Kazım Tolga (2023), "Marksizm ve Edebiyat", *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 200-204.

Gürel, Kazım Tolga (2023), "Marxism and Literature", *bitig Journal of Faculty of Letters*, 3 (6), 200-204.

Born the son of a Welsh railroad worker, Raymond Williams became a communist while studying at Cambridge University. He has trained many thinkers and theorists such as Terry Eagleton, also an essential Marxist literary theorist, and with his ideas and works, he has become one of the names that have led to the formation of a highly respected worldwide school such as British Cultural Studies (Inglis 2005). Since his speciality is English Literature, his work explores the infrastructural processes of culture and cultural production. However, following his work, it can be seen that Williams is not an orthodox Marxist who overemphasizes economic reductionism. He follows a broader discipline in addressing power and power relations from an economic perspective (McGuigan et al.: 2014).

In his work *Marxism and Literature*, he refers to Marxist definitions and phenomena such as “historical consciousness”, “praxis”, “thingification”, and “alienation” many times. However, since he was a Marxist, he was not contented only with “class analysis”; he also put human experiences at

the centre of his work (Eagleton: 1976).

The book’s main aim is to explain the period of change in literature by developing Marxist analyses and discussing the old and contemporary forms. In the introduction to the book, Williams states this in the following sentences:

I began to study the history of Marxism and, in particular, I searched for a formulation that was decisive in cultural and literary analysis, a formulation that I now know was formalized by Plekhanov, aided by the last works of Engels, and disseminated by the dominant tendencies of Soviet Marxism (Williams 1978: 5).

With these first sentences, Williams hints that he will bring a literary analysis outside the Soviet mould, and indeed, he attempts to develop a new Marxist literary form in response to the Soviet-influenced theories, which were quite common among Marxist theorists of his time and were dogmatized almost like a “credo”. The State of the Soviet Union, like any other state, developed a policy of introducing Marxism to the whole world in many areas in line with the power of a large capitalist organization, but also imposing the “Soviet form” while introducing it. Not only in the political field, as in the case of Communist Yugoslavia and its conflicting line with Josip Broz Tito, but also in many other fields, Marxism was, in a sense, mixed with the propaganda of the Soviets. Artists and especially Western Marxists began to question this mixture, which was seen at many points in the political field, and this questioning reached its climax with the wave of internationalist revolts in 1968, which was perhaps the most audible point of this questioning.

In this work, which is one of the books in which his theory of “structures of feeling”, which came to the forefront in the writing world in 1954, is dealt with, Williams has produced the phenomenon he calls structures of feeling, which is similar to the concepts of “worldview” or “ideology”, in a way to cover the qualities that are missing in the expressions of these two. The structures of feeling, which he refers to as “forms of experience that static texts do not mention and never recognise” (Williams 1978: 106), are, in a sense, the totalities of feeling. The expressions that continue throughout the book and circulate this concept at various points make it impossible to define “structures of feeling” in a simple way. According to

Williams, “structures of feeling” are sedimented structures that can be socially analysed and separated from other forms of social semantics (Williams 1978: 107).

In his work *Marxism and Literature*, Williams, unlike many Marxist thinkers, softens the interpretation of the determinism of the structures of production. He adopts a highly critical attitude towards the strict judgements of technological determinism. According to Williams, society has meanings far beyond such determinisms.

According to Williams, society is also a constitutive process with an indeterminable number of powerful pressures. These pressures manifest in political, economic and cultural formations and are internalised into “individual wills”. This kind of determinism -the complex and interrelated process of boundaries and pressures- is present throughout and at every point in the social process. An abstracted “mode of production” is not the only determinant of this, but an important one. To see determinism as controlling is incapable of capturing the various dimensions of social relations. To abstract autonomous categories such as “mode of production” used as prior knowledge is to render invisible and incomprehensible the specific and always relevant determinants that are the actual social process (Williams 1978: 81).

In the chapter titled “Language” in the book, Williams expresses that language is a phenomenon that constitutes human beings in the following sentences:

“A definition is language always, implicitly or explicitly, a definition of human beings in the world. The received major categories –‘world’, ‘reality’, ‘nature’, ‘human’- may be counterposed or related to the category ‘language’, but it is now a commonplace to observe that all categories, including the category ‘language’, are themselves constructions in language, and can thus only with an effort, and within a particular system of thought, be separated from language for relational inquiry (Williams 1978: 21).”

Raymond Williams is one of the critical thinkers in this chain of questioning before this climax. Traces of these inquiries can be seen in her book *Marxism and Literature*. In the sections of her work on Marxism, Williams generally presents orthodox approaches to language, etc. However, he adopts some parts of this approach and develops it from a different perspective by finding some parts culturally deficient (Williams 2015: 73). In the book, he moves away from the reading of culture only in terms of language and economy, touches upon everyday language, lifestyles and power relations, and brings the impact of these expansions on literature into the field of discussion with historical examples. Stating that the concept of “culture” is at the centre of much of modern thought and practice, the author discusses the stages and contradictions of the concept throughout its development.

Williams asks, “is man the maker of history?”. He also goes into the thoughts of Vico and Herder and shows the evolution of this question. However, he defends the rightness of Marxism and says that interpreters before Marx missed the power relations in the way the concept of “civilization” is handled. “Marxism’s most significant later departure was its rejection of what Marx called ‘idealist historiography’ and in this sense the theoretical operations of the Enlightenment” (Williams 1978: 20). However, Williams criticizes Marx in the following respect. According to him, “culture” is considered only as a superstructure and its constituent elements are covered by economic reductionism.

Addressing the issue of language in the next chapter, Williams states that Marxism still needs to address this issue and that he will attempt to develop Marxism in this regard. Indeed, Marx did not address the issue of language. Williams does not take Joseph Stalin’s statement in his book *Marxism and Language* (it is not sure that he wrote it) that language is reduced to infrastructural relations of thousands of years, not to infrastructural relations of a particular moment, but refers to the “Soviet Language School”, which can be taken seriously at this point, says that there are two points that concern Marxism in the

development of language studies. These are “language as activity” and “the study of language history”. The approach to language as an activity parallels the idea of “man creating his own society” as it developed in the eighteenth century. In the section on the history of language, where he examines its historical process, Williams expresses the period from Plato to the ideas of the Soviet Language School (Volashinov) beautifully.

Before analyzing his views on literature and the changes in literature, he explains the theories of language and consciousness. However, he explains the process of language neither by emphasizing only its social aspect like Volashinov nor by basing it only on the biological evolutionary process like Chomsky. He acknowledges both but expresses the influence of changing social practices more dominantly. Nor does he reduce the shifts in meaning brought about by these changing social practices to a substructural process.

In the book on ideology section, he summarizes what Marxism understands by ideology. He summarizes it as the specific set of beliefs of a particular class or group, the imaginary belief that is the opposite of reality, and the general process of producing meaning and thought. However, Williams, who states that the Marxist concept of ideology has had many meanings over time, goes to the historical uses of the concept of "ideology" and states that Marx and Engels were influenced by the pejorative meanings used in France, especially in the early period.

In the substructure-superstructure debate, he stated that this process of structural interaction is based on one of Marx's two different expressions and attempted to explain the concept of superstructure: Legal processes indicating modes of production, forms of consciousness, the position people occupy, which they feel to some extent (Brenkman, 1995). Williams takes the study of these as a study of their relations with the substructure and each other. He first analyzes the visible expressions of each field. Combining this with the knowledge gained in the next chapter (productive forces), Williams argues that the concept of productive forces lies at the heart of the debate on infrastructure and superstructure. However, he states that it is essential to know the changes in this concept to understand Marxist orientations and embarks on this. He states that the productive forces are all the means that produce and reproduce life. In general, in this section, Williams shows the impact of the interpretations of Marxism in its historical process on the determination of this substructure.

Williams discusses the constitution of art and develops this discussion in the section titled “From Reflection to Mediation”. He states that orthodox Marxist views deal with the idea of reflection and defines reflection as the statement that “in the last instance, it will necessarily be a reflection of a material reality”. Since the artist's mind is also affected by material processes, it is causally of material origin. However, activity, that is, the activity of the individual, is excluded here. In this activity, the elements of culture should be noticed. Mechanical materialism excluded this activity. However, historical materialism interpreted this activity as one of its foundations. In the end, what is produced is not art but ideology. However, orthodox Marxism takes some concepts negatively. Mediation is one of them. According to the thinker, the contributions of the Frankfurt School have shown that this concept is not harmful.

Mediation is inherent to the object and, therefore, to reality. Of course, in the end, Williams interprets the elements that develop it in a materialist way. Having emphasized the importance of topicalization in the Marxist understanding of art, the author explains how this concept later became homology. Walter Benjamin uses the same phenomenology with a different term, dialectical imagination.

Raymond Williams, who has written theoretically on communication, has used his methods of approaching literary theories to address issues related to communication and has made significant contributions to the literature on communication (O'Connor, 2006). The fact that

Marxist or at least socialist or communist approaches to political and economic analysis dominated the European literature in his time and that the author grew up in a working-class family and was raised in trade union debates had an impact on the views in his work. The cultural and literary debates, trade union clubs and discussions he witnessed in Cambridge shaped his political position, and this book is an extension of all these processes (Williams: 2007).

References

- Brenkman, John (1995), *Raymond Williams and Marxism*, Cultural Politics, 9, 237-267.
- Eagleton, Terry (1976), "Criticism and politics: the work of Raymond Williams", *New Left Review*, 95(3).
- Inglis, Fred (2005), *Raymond Williams*, Oxfordshire: Routledge.
- McGuigan, Jim & Marie Moran (2014), "Raymond Williams and sociology", *The Sociological Review*, 62(1), 167-188.
- O'Connor, Alan (2006), *Raymond Williams*, Rowman & Littlefield.
- Williams, Raymond (1978), *Marxism and Literature*, Oxford: Oxford University Press.
- Williams, Raymond (2015), *Politics and letters: interviews with New Left Review*, Verso Books.
- Williams, Roger (2007), *The Complete Writings of Roger Williams*, Volume 5: George Fox Digg'd Out of His Burrowes. Wipf and Stock Publishers.

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 6, Aralık/December 2023)

Falnâmelere Sanat Tarihçisi Gözüyle Bakış:

Resimli Osmanlı Fal Kitabı Hurşidnâme

İpek GÜLER

Yüksek Lisans Öğrencisi

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

ipekkguler@gmail.com

 ORCID 0000-0002-5888-5230

Kitap incelemeşi/Book review

Geliş Tarihi/Received: 23.11.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 14.12.2023

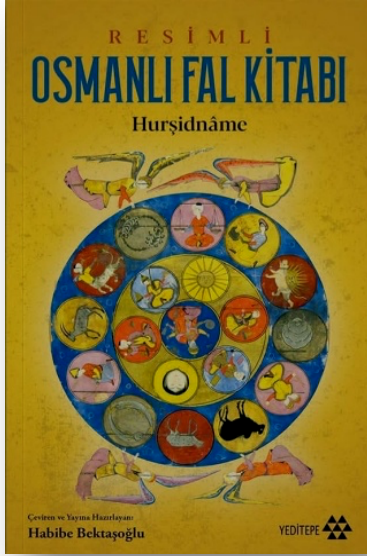
Atıf/Citation

Güler, İpek (2023), "Falnâmelere Sanat Tarihçisi Gözüyle Bakış: Resimli Osmanlı Fal Kitabı Hurşidnâme", *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 205-208.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.

This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

İnsanoğlu var olduğu andan itibaren geleceği merak etmiş ve gelecekte haberdar olabilmek için fal gibi olağanüstü ya da metafizik güçlerin yardımına başvurmuştur. Her fal kendi usulüne göre yorumlanmış ve bu tür eserlere falnâme denilmiştir. *Resimli Osmanlı Fal Kitabı*, Sanat Tarihçisi Habibe Bektaşoğlu tarafından çevrilmiş ve yayına hazırlanmıştır. Kitap, Osmanlı resim sanatında falnâme geleneği içinde değerlendirilen bir eserin transkripsiyonunun yapılması ve ikonografik çözümlenmelerinin değerlendirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Yazar Ankara Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'nda "Gizli İlimler" başlığı altındaki O6 Mil Yz A 5179 numaralı Ankara Falnâmesi nüshasının bir "Hurşidnâme" örneği olduğu tespit etmiş ve transkripsiyonu yapmıştır.

Eser "Ön Söz", "Araştırma Yöntemi", "Giriş: Tarihsel Süreçte Fal Bakma Metotları ve Fal Kitaplarının Oluşumu", "Falcılık Geleneği ve Osmanlı Dönemi Yansımaları", "Falnâme Nedir?", "Fal Kitaplarının Bir

Türü Olan Hurşidnâmeler", "Türk-İslam Resim Sanatlı Falnâmeler", "Resimli Ankara Falnâmesi", "Ankara Falnâmesinin Metin Yorumu ve Resim Programı", "Varak Sıralamasına Göre Resim Programı", "Sözlük", "Hayvanların Fal Sevki Tablosu", "Sonuç" ve "Kaynakça" başlıklarıyla on dört bölümden oluşmaktadır.

Ön Söz bölümünde gelecekte haber alma, rüyalarda görülen detayları işaretler üzerinden iyiye veya kötüye yorma, günlük hayatta karşılaşılan olaylar üzerinden gaybı yorumlama gibi insanlığın tarih boyunca merak ettiği konulara değinilerek çalışmanın kapsamından ve amacından bahsedilmiştir. *Araştırma Yöntemi* bölümünde yapılan taramalar sonucunda Ankara Milli Kütüphane bünyesinde bulunan O6 Mil Yz A 5179 numarasıyla kaydedilen Falnâme nüshasının içerdiği hayvanlar, peygamberler, gezegenler gibi unsurlardan dolayı resimli bir "Hurşidnâme" olduğunun tespiti yapılarak eser için yararlanılan pek çok kaynak belirtilmiştir.

Giriş: Tarihsel Süreçte Fal Bakma Metotları ve Fal Kitaplarının Oluşumu başlığı altında fal yöntemlerinin bilinen en eski kanıtlarının Mezopotamya'da ortaya çıkarak İslamiyet'in kabulü ile devam ettiğine değinilmiştir. İslam inancında fal bakmak haram sayılmasına rağmen bu durum tefeül çabası olarak görülmüş ve sürdürülmeye devam etmiştir. *Neml Suresi*'nin "De ki: Göktekiler ve yerdekiler gaybı bilemezler, ancak Allah bilir. Onlar öldükten sonra ne zaman diriltileceklerinin de farkında değildirler" (Neml/65) ayetine göre gaybın sadece Allah tarafından bilineceği inancı vardır. Bununla birlikte İslam'da onay verildiği düşünülen tek falın tefeül etme, iyiye ve hayra yorma inancı olan "fal-ı hayr" olduğu belirtilmiştir (2023: 18). Bu bölümdeki "Kur'an-ı Kerim'lerin Arka Sayfalarındaki Fal Cetvelleri" başlığında en sık kullanılan türler olan "Kur'an falnâmeleri" ve "kur'a falnâmeleri"nden söz edilerek eser kapsamında incelenen metnin kur'a falnâmesi olarak değerlendirileceği belirtilmektedir. Falın yöntemi "fal baktırmak isteyen kişi kur'a atar, rastlanılan kuş tasviri sizin falınıza bakarak dört ayaklı bir hayvana sevk eder, en son olarak da peygamber isimlerinde karar kılınır." şeklinde izah edilmiştir (2023: 19-20). Aynı bölümde "Molla Hüsrev'in Fatih Sultan Mehmed'e Baktığı Fal", "Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultân", "Evliya Çelebi Döneminde Resimlerle Fal Bakan Esnaf Falcıları", "Mevlana'nın Mesnevisinden Tefe'ül Etmek" ve "Falnâmelerdeki Resimler" başlıkları resimlerle ve örneklerle açıklanmıştır.

Dördüncü bölüm olan *Falcılık Geleneği ve Osmanlı Dönemi Yansımaları* başlığında fal hakkında bilgi verilerek çeşitli uygarlıklarda fal ve gayb ilmi ile ilgili bilgilere değinilmiştir.

İslam inancında falın haram sayılmasına rağmen hayra yorma zihniyetiyle bakılmaya devam edilen ve sık kullanılan Kur'an falından, kur'a falından ve kum falından bahsedilmiştir. Osmanlı'nın son dönemine gelindiğinde sarayın ressamı İtalyan sanatçı Fausto Zonaro'nun çiziminde "bakla falı" bakan çingene kadın tasviri yer almasıyla fal bakma geleneğinin Osmanlı'da da devam ettiği gözlemlenmiştir. *Falnâme Nedir?* bölümünde falnâmeler hakkında geniş bir bilgi verilerek Kur'an falı, kur'a falı, fal-ı nebi, fal tutma yöntemi gibi çeşitli fal türleri açıklanmıştır. *Fal Kitaplarının Bir Türü Olan Hurşidnâmeler* bölümünde Hurşidnâme özelliği gösteren falların yorumlanmasına değinilmiştir. Bu falların yorumlanışı şu şekildedir:

"'Al imdi kur'ayı eline ey şâh / Oku bir Fatıha üç Kulhüvallah / Salat eyle resüle ihmâl / Var imdi levh-i Hurşid üstüne sal / Kitab-ı Fal (İstanbul 1273) adını taşıyan Hurşidnâme'de tefe'ül için köşeleri üzerine hı خ, vav و, re ر, şin ش, ya ی, dal د (HURŞİD) harfleri yazılı bir zar kullanılır, üstte gelen zarın delalet ettiği yıldızın ifadesini taşıyan anlam için beyitlere bakılır, tekrar atılan kur'ada harfin ait olduğu kuşlar, bitkiler, meyveler, çiçekler, hayvanlar, yıldızlar için kur'a atılır. En son kısımda ise peygamber isimlerinde karar kılınır böylelikle fal tamamlanır; neticede olumlu olumsuz yönde yorumlanmaktadır."

Eser için ele alınan *Ankara Falnâmesi* incelendiğinde kuşlar, dört ayaklı hayvanlar, yıldızlar, harflerin peygamberlere sevkı gibi unsurların hurşidnâme özelliği taşıdığı gözlemlenmiştir (2023: 36). *Türk-İslam Resim Sanatı Falnâmeler* bölümünde Osmanlı resim sanatında falnâme örneklerinin 17. yüzyıl başlarında görüldüğü belirtilerek resimli falnâme nüshalarından örnekler resimli ve açıklamalı şekilde verilmiştir. *Resimli Ankara Falnâmesi* başlıklı sekizinci bölümde Ankara Milli Kütüphanesi'nden Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'na devri yapılan 06 Mil Yz A 5179 kayıt numaralı Falnâme hakkında bilgi verilmiştir. Falnâme'nin, resim programında fal yorumlarının birbirine sevk etmesiyle Hurşidnâme türü kapsamında olduğu belirtilirken fal baktıran kişiye çıkan kuş, dört ayaklı bir hayvana; bu hayvan ise ekseriyetle harfe veya gezegenlere sevk ettirecektir. Falın son aşamasında çıkan kutsal kişi ise fal baktıranın ahvali hakkında yorum yapacaktır (2023: 46).

Bu bölüme kadar anlatılanların *Ankara Falnâmesinin Metin Yorumu ve Resim Programı* bölümünde uygulandığı görülmektedir. Sayfaların bir tarafında incelenen Ankara Falnâmesi'nin varakları bulunurken diğer tarafta bu varaklar açıklanmıştır. Varaklar incelenirken önce resmedilen hayvanların isimleri belirtilmiş ardından beyitler verilmiştir. Varak.10.b'de Şîr (Aslan), Bebr (Kaplan) ve Karakulak hayvanları ve bunlarla ilgili beyitler yer almaktadır. Hurşidnâme örneği olan bu fal şöyle yorumlanmıştır:

"Şîr (Aslan)

Sor falını sen Ebûbekir'e / Düşmen zinihâr hilevü mekre

Falını halife Ebûbekir'e sor, düşmanlarından hile şiddet sertlik gelecek mi öğren diyerek aslan, halife Ebûbekir'e sevk eder.

Bebr (Kaplan)

Tut eteğin koma sen ol Ömerun / Zira üstâd oldurur hünerin

Marifetinde, becerinde usta olmak istiyorsan eğer; halife Ömer'in eteğinden tut, onu bırakma diyerek kaplan halife Ömer'e sevk eder.

Bektaşoğlu, Habibe (2023), *Resimli Osmanlı Fal Kitabı Hurşidnâme*, s. 87, "VARAK 10 B RESİMLERİ"

Karakulak

Ne ki gelur sana ey yâr ziyân / Sana idivere ânı Osman

Sana ne zarar ziyan gelecekse onu bilen halife Osman'dır. Karakulak, fal sahibini halife Osman'a sevk etmektedir. Karakulak sözlük araştırmalarında kedigillerden vaşak cinsi hayvan olarak geçmektedir." (2023: 86).

Varak.10.b'de yer alan hayvanların fal baktıran kişiyi halifelere sevk ettiği görülmüştür. Sayfanın sol alt köşesinde yer alan "gerzan" ibaresi ise diğer sayfada bulunan falın başlayacağı hayvanı işaret etmektedir (2023: 86). *Varak Sıralamasına Göre Resim Programı* bölümünde eserde kullanılan varaklardaki unsurlar belirtilmiştir. Program incelendiğinde bir hayvanın farklı isimlerle anıldığı gözlemlenmiştir. Örneğin toygar kuşu için "Devlingeç" ve "Çekavuk, kaplan için "Pelenk" ve "Bebr", eşek için "Kulan" ve "Himar" isimlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. *Sözlük* bölümünde kelimelerin açıklamaları verildikten sonra *Hayvanların Fal Sevki Tablosu*'na geçilmiştir. Burada Falnâme'de bulunan hayvanların kime sevk edildiği "Devlingeç →→→ Çakal →→→ Hızır Aleyhisselâm, Hüdhdüd →→→ Kedi →→→ Yakup Peygamber" (2023: 160) şeklinde gösterilmiştir. Ardından *Sonuç* ve *Kaynakça* yazılarak eser tamamlanmıştır.

Sanat Tarihçisi Habibe Bektaşoğlu'nun ilk kitabı olan *Resimli Osmanlı Fal Kitabı Hurşidnâme*'nin titiz bir çalışmanın sonucu olarak ortaya çıktığı açıkça görülmektedir. Türk ve İslam resim sanatı üzerine çalışmalarını devam ettiren Bektaşoğlu'nun, eserinde gösterdiği başarısını sosyal medya platformlarında yönettiği "Tasvir Sanatları" adlı sayfada da görmek mümkündür. *Resimli Osmanlı Fal Kitabı Hurşidnâme*'de kullanılan resimlerin sade bir şekilde açıklanması alandan bağımsız okurlar için bilgi verici olmuştur. Eserde Hurşidnâme örneği olan Ankara Falnâmesi'nin el yazması hâlinin de yer alması dil ve edebiyat araştırmacıları için fayda sağlamaktadır. Falnâme ve Hurşidnâme türünün izahıyla seçilen örneğin detaylı şekilde yorumlanmasının alanda yapılacak olan diğer çalışmalara ışık tutacağı görüşümdedir.

Kaynak

Bektaşoğlu, Habibe (2023), *Resimli Osmanlı Fal Kitabı Hurşidnâme*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 6, Aralık/December 2023)

Bekleyiş ve Umut, Eugenio Borgna

Expectancy and Hope, Eugenio Borgna

Nursel AVCI

Yüksek Lisans Öğrencisi

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

nurselavc@outlook.com

 ORCID 0000-0002-6611-0873

Araştırma makalesi/Research article

Geliş Tarihi/Received: 31.10.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 09.11.2023

Atıf/Citation

Avcı, Nursel (2023), "Bekleyiş ve Umut, E. Borgna", *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 209-212.

Avcı, Nursel (2023), "Expectancy and Hope, E. Borgna", *bitig Journal of Faculty of Letters*, 3(6), 209-212.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.

This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Borgna, Eugenio (2022), *Bekleyiş ve Umut*, çev. Meryem Mine Çilingiroğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

“Yaşıyorum öyleyse umut ediyorum.”
E. Borgna

İnsan, duygulardan bağımsız bir varlık değildir. Eylemlerini belirleyici şey kişinin duygularıdır. Umut duygusu da insanın yaşamına devam edebilmesini sağlayan en temel duygulardan biridir. Umutsuz kimse, herhangi bir şey için çaba sarf etmez, beklentide olmaz, ertesi gün için de bir heves taşımaz. Bu bağlamda umut, yalnızca duygu değil insanın varlığını devam ettirebilmesi için hava kadar gerekli bir şey hâline gelir. Umut kavramı geçmişten günümüze edebiyatın, sosyolojinin, felsefenin de konusu olmuştur. Kierkegaard'ın *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, Eagleton'un *İyimser Olmayan Umut*, Bloch'un *Umut İlkesi*, Dino Buzzati'nin *Tatar Çölü*, umut ve beklenti kavramları temelinde kaleme alınmış edebî ve felsefi eserlerden bir kaçıdır. Olumlu ya da olumsuz duygularla ilgili temalar teorik eserlerin ve romanların konusu olurken şiir türünün temelinde

yer alır. 17. yüzyıl Klâsik Türk şiiri şairlerinden Nâbî de umut konusunu şiirlerinde sıklıkla işlemiştir. Nâbî “Almasa murg-ı esir olmaz idi nagme-serâ/Buy-ı ümmid-i rehâ rahnelerinden kafesün” beytinde esir kuşun, kafesin aralıklarından kurtuluş ümidinin kokusunu almasa şarkı söyleyemeyeceğini ifade etmiştir. Nâbî, insanın en zor şartlarda bile yaşamına devam edebilmesi için umut etmenin ne kadar önemli olduğunu esir kuş metaforuyla anlattığı bu beytinde umut kavramının hayati bir önem taşıdığını vurgulamıştır.

Bekleyiş ve Umut kitabının yazarı olan Eugenio Borgna 1930 yılında Novara'da doğmuştur. Borgna Milano Üniversitesi Sinir Hastalıkları ve Zihinsel Hastalıklar Kliniği'nde öğretim üyeliği yapmış bir psikiyatridir. 2015'te YKY tarafından yayımlanan *Bekleyiş ve Umut* kitabıyla Bagutta Ödülü'nü almıştır. İlk baskısı Mart 2015 (İstanbul), ikinci baskısı Mart 2022'de (İstanbul) yapılan kitap Meryem Mine Çilingiroğlu tarafından İtalyancadan Türkçeye çevrilmiştir.

Kitap dört bölümden oluşmaktadır. “Belleğin İzinden” başlıklı birinci bölümden önce “Anahtar Kelimeler” isimli şiir yer almaktadır. İkinci Bölüm “Bekleyişin ve Umudun İmgeleri” başlığı altında dört alt başlıktan meydana gelmektedir. Üçüncü Bölüm “Umudun Çöküşleri” başlığıyla dört alt başlıktan oluşur. Son bölüm olan dördüncü bölüm “Umudun ve Sessizliğin Sözcükleri” bölümünün ardından “Ruhun Karaltılı Patikalarında” isimli şiire yer verilmiştir. Kitabın sonunda ise “Dizin” yer almaktadır.

Yazar birinci bölümde delilik ve kaygı kavramları üzerinde durmuştur. Kaygı ve hüzün duygulanımlarını her yaşam biçiminin ana yapısı olarak gören Borgna, kaygı duygulanımının fiziksel olarak kişiye yansıdığını, nevrotik kaygının kişiyi sonsuz bir umutsuzluğa sürükleyeceğini ele alır. Delilik kavramını “şiirin bahtsız kız kardeşi” olarak tanımlaması dikkat çeker. Borgna bu bölümde hastane'de çalışmaya başladığı ilk günleri okuyucuyla paylaşır ve hastalarını ilk gördüğü andan itibaren onların acılarını, kaygılarını ve umutsuzluklarını kendi bedeninde hissettiğini aktarır. Hastalarının kendisine umutsuzluk içinde onların problemlerine çare olup olamayacağını merak ederek baktığını ve o an onlar

için gerçek bir umut yaratmayı istediğini söyler. Yazar bu kitabı oluştururken yol haritasının “umut ve bekleyiş” kavramları olduğunu ve bu yolculukta kendisine eşlik edenin Friedrich Nietzsche’nin şu düşünceleri olduğunu ifade eder:

“Filozof, ateşli hayranlıklar duymaya ve yüreğinde pek çok şeyi sevgiyle ağırlamaya muktedir olmalıdır: Aksi takdirde felsefe yapmaya uygun değildir. Gri ve soğuk gözler, şeylerin değerini çıkarsayamaz; gri ve soğuk ruhlar, şeylerin ağırlığını tartamaz. Ama kuşku yok ki, karşıt bir güce de sahip olmak icap eder; geniş mi geniş ve uzak mı uzak uzaklıklara uçmayı bilmek gereklidir, öyle ki en çok hayran olunan şeyler bile aşağıdan, kendinden çok daha aşağıdan ve belki de hor görülmüş şeylerde çok yakından görülebilsin” (Borgna 2022: 28).

Borgna bu felsefeyi, yaşamın anlamına yönelik arayışa duyarlı psikiyatristler için kaçınılmaz bir düşünce sayar.

İkinci bölümde bekleyiş ve umut kavramları; “Buzdağı Misali Bekleyiş, Bekleyiş ve Unutma, Bekleyişin Tutkusu, Sonu Olmayan Bekleyişler, Bir Bakışı Bekleyiş, Acıda Bekleyiş, Küllenmiş Bekleyişten Hezeyan Doğar, Bizim Bekleyişlerimiz Bir Nevi Umut Yoksunluğuna Karşın Ummak, Bellek ve Umut, Hayati Atılım Olarak Umut, Umut Felsefesi ve Teolojisi, Umut-Zaman” gibi alt başlıklar açılarak tüm yönleriyle ele alınmıştır. Borgna, umut ve bekleyiş zamanla ilişkilendirmiş ve zamanı yapı taşı olarak gördüğünü vurgulamıştır. Zaman, Borgna’nın da ifade ettiği gibi yalnızca kum saatinde işleyen bir zaman değildir. İçsel bir zaman mevcuttur. İçsel zamanın işleyiş hızı duygulanımlara göre değişiklik gösterir. İnsanın olumlu duygular taşırken hissettiği zaman ve olumsuz duygular taşırken hissettiği zaman algısı farklıdır. Zamanı üç şekilde ele alan Borgna geçmişte yaşanan bir durumdan dolayı umut edilemeyeceğini, bunun ancak bellek olabileceğini söyler. Şimdiki zaman doğrudan sezgi, gelecekteki zaman da beklenti olarak vardır. Bu noktada beklenti ve umut kavramlarının anlam çerçevesini çizerek, ikisinin ayrımını da yapmıştır. Beklenti kavramını daha çok kaygı duygulanımıyla ilişkilendirmiştir. Bekleyiş çeşitlidir, olumlu yahut olumsuz duygularla bekleyiş içinde olunabilir, fakat umutlanmak olumlu duyguların ağır bastığı bir durumdur. Bekleyiş ve umudun duygular üzerinde en net çizgisini şu ifadeyle belirlemiştir: “*Bekleyiş, geleceği belirsiz ve ikilemli boyutuyla yaşar; umut ise, geleceği radikal bir şekilde açık ve aydınlık boyutuyla yaşar*” (Borgna 2022: 60).

Bekleyiş kavramını ele aldığı başlıklarda yazar hastalarından ve onların tedavi süreçlerinden de söz etmiştir. Duyguların psikoloji biliminden ayrı tutulamayacağını, uygulanan tedavilerde umudun büyük rol oynadığını örneklerle aktarmıştır. Hastanın tahlil yahut muayene bekleyişlerindeki duygulanımın ağırlıklı olarak kaygılı olduğunu, her bekleyişe kaygı, anksiyete ve huzursuzluğun refakat ettiğini öne sürmüştür. Bu bekleyiş yalnızca hasta açısından değil doktor açısından da aynı şekildedir. Uyguladığı tedavinin sonuç vermesi hakkında kaygılı bir bekleyişe girer. Hastaların umutsuzluğa düşmemesi gerektiğini, en ölümcül hastalığın umutsuzluk olduğunu, Kierkegaard’ın eserinden hareketle anlatmıştır.

Umudun bir başka yönü olan iman, hem Doğu hem de Batı düşünürleri tarafından sıklıkla üzerinde durulmuş bir konudur. Borgna, *Pavlus’un Mektupları*’ndan hareketle umudu; teolojik bir zeminde ele almıştır. Bu bölümde kendinden önceki düşünürlerin ve çağdaşlarının umut ile ilgili görüşlerine yer vermiştir. Yazar, özellikle meslektaşısı olan Eugene Minkowski’den etkilenmiş ve kitabında Minkowski’ye sıklıkla değinmiştir.

Borgna üçüncü bölümün girişinde ifade ettiği üzere bu bölümde umutsuzluğun nereye varabileceğine, hastaların intihara ilişkin hayat deneyimlerinin sebeplerine yer vermiştir. Bu bölümde sıklıkla hastaların yaşadığı deneyimlere yer verilerek ölüm, ölüm arzusu, kaygı, umudun yok olması gibi konular psikotik deneyimlerden hareketle okuyucuya sunulmuştur. Kitabın bu kısmına ışık tutan temel söz, “yaşıyorum öyleyse umut ediyorum” ifadesi olmuştur. Umudunu yitirerek kaygı geliştiren kimselerin intihara, psikotik durumlara meyiletmesi alt başlıklarla ele alınmıştır. Bu başlıklar tema olarak şunlarla ilişkilidir: İnsanın

anlam arayışı, anlamın yitirilmesi, yalnızlık hissi, herkesten uzaklaşma arzusu, fiziksel çevre faktörlerine duyarsızlaşma (sıcak, soğuk, rahat vs.). Tüm bunlar sonu olmayan kaygı ve ölüm temasını, intihar kavramını beraberinde getirir. Fiziksel ölümün yanı sıra manevi ölümün gerçekleşmesindeki en temel şey umudun yitirilmesi ve benliğin yok edilmesidir. Kitapta verilen örnek vakalarda genellikle inancın ağır bastığı noktalar olduğu ve bu sebeple gerçekleştiril(e)meyen intihar durumları olduğu görülür. Bu bölümde edebiyatın ayak izleri daha net görülür. Yazar; Friedrich Hölderlin, Sylvia Plath, Giacomo Leopardi, Georges Bernanos gibi yazarların eserlerinden hareketle umut, kaygı, bekleyiş, korku, ölüm gibi temaları edebiyat metinleri bağlamında değerlendirmiştir.

Dördüncü bölümde yazar daha çok psikoloji alanı ve araştırmacıları (Freud, Jung) üzerinde durarak hasta-doktor ilişkilerini değerlendirmiştir. Diğer bölümlerde vakalardan yola çıkılarak hastaların duygulanımları ele alınırken bu bölümde doktorların bu hastalara hangi duygulanımlarla yaklaştığını ve bunu yaparken en önemli etmenin dinleme eylemi olduğu söyler. Dinleme konusuna geniş bir yer ayıran yazar, bu kısımda dinlemenin çeşitlerinden, yalnızca söylemi dinlemekten değil sessizliği dinlemekten de söz eder. Her iki taraf için de umut etmenin önemini sürekli vurgulayan yazar, bu bölümü şu ifadelerle noktalamıştır.

“Umutsuz kalmış bir kalp nedir? Her ağırlıktan daha ağır olan bir kalptir: Keder içinde bulunan ve ancak umut sayesinde çölden kurtulabilecek deşilmiş bir kalptir. Ateş ve meşale misali yanan umut, kalbin merkezi olur ve akıl ile duyarlılık bu merkezde iletişim kurabilirler” (Borgna 2022: 246).

Yazar, umut ve bekleyiş odağında bu kavramları geniş bir perspektifle ele almıştır. Her ne kadar kitapta umut duygusu psikolojik bağlamda ele alınmışsa da edebiyat, resim, müzik gibi diğer alanlardan örneklerle de yer verilmiştir. Umut etmenin insanın yaşamının vazgeçilmez bir parçası olduğunu, ruh sağlığını nasıl ve ne derecede etkilediğini anlattığı bu eserinde okuyucunun da bu kitaptan, vakalardan hareketle kendine tatbik edebileceği pek çok yön vardır. Kitap, bu bağlamda insanın kaygılarına, beklentilerine, umut ettiği ve etmediği pek çok şeye yönelerek bu duyguların psikolojik arka planlarını sunar. Bu ve bunun gibi duygular üzerine hazırlanmış psikoloji çalışmaları edebiyat bilimine de yardımcı olmaktadır. Metin tahlilleri yapılırken yazarın ya da alımlayıcının duygularına ilişkin analizler bu çalışmaların katkısıyla daha iyi ortaya koyulmaktadır. Çalışma yalnızca edebiyat alanıyla sınırlı olmayıp sosyal bilimler alanına da fayda sağlamaktadır.

Kaynak

Borgna, Eugenio (2022), *Bekleyiş ve Umut*, çev. Meryem Mine Çilingiroğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 6, Aralık/December 2023)

Hafızanın Dehlizlerini Görünür Kılmak: Şiir ve Bellek-Modern Türk Şiirinde Bellek Metaforları

Burçin TERZİOĞLU

Yüksek Lisans Öğrencisi

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

terziogluburcin@hotmail.com

 ORCID 0009-0002-0172-0379

Kitap incelemeşi/Book review

Geliş Tarihi/Received: 29.11.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 04.12.2023

Atıf/Citation

Terzioğlu, Burçin (2023), Hafızanın Dehlizlerini Görünür Kılmak: Şiir ve Bellek-Modern Türk Şiirinde Bellek Metaforları, *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 213-217.

Şiir ve Bellek, Gökhan Tunç tarafından kaleme alınan ve 2020 yılında Ötüken Yayınlarından yayımlanan araştırma-inceleme türünde bir eserdir. Yazarın ön sözde belirttiği üzere çalışma, ilhamını Douwe Draaisma'nın *Bellek Metaforları: Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi* kitabından alır ve Tunç, modern Türk şiiri çerçevesinde örneklem seçtiği şairleri esas alarak bir araştırma yapar. Sadece modern Türk şiiriyle sınırlı kalmayıp bellek metaforlarının roman, öykü, otobiyografik eser ve filmlerdeki görünümü konusunda da fikir yürüterek kitabını kaleme alır.

Çalışma toplam yedi bölümden oluşur. Kitabın "Ön Söz" ve "Giriş" başlıklarında yazar, konuyu ele alış süreci ve içerik hakkında okuru kısaca bilgilendirdikten sonra kitap "Metafor Kavramı", "Bellek Kavramı" ve "Modern Türk Şiirinde Bellek Metaforları" adlarıyla üç ana bölümde ilerler.

"Metafor Kavramı" bölümü kendi içerisinde beş alt başlığa ayrılır. İlk olarak metafor kavramına odaklanılır; Aristoteles, Murray Knowles ve Rosamund Moon'un

metafor için kullandığı tanıma yer verilir, metaforun anlamı, işlevi, önemiyle beraber metaforda alımlayıcının konumu, dil-metafor-düşünce üçgeni ve edebî-günlük dil arasında metafor irdelenir. Burada dikkat çeken ve çalışmanın asıl bölümünü hazırlayan, psikodilbilim, dil ve düşünce bağıdır. Aristoteles, *Poetika* kitabında "bir sözcüğe kendi anlamının dışında başka bir anlam verilmesi" şeklinde tanımlayıp sonrasında "cinsin anlamının türe verilmesi, türün anlamının cinse verilmesi, bir türün anlamının bir başka türe verilmesiyle, son olarak bir orantıya göre olur" ifadesine bu başlık altında yer verilir. (Tunç 2020: 21). Murray Knowles ve Rosamund Moon ise *Introducing Metaphor* adlı kitabında "iki sözcük arasında bağlantı veya benzerlik kurmak için dili orijinal veya sözlük anlamının dışında bir manada kullanmak ve bir başka şeye gönderimde bulunmak şeklinde" tanımlar (s. 21).

"Metaforun İşleyişi" başlığında metaforun amacına değinilir. Richards'ın 1936 yılında yayımlanan *The Philosophy of Rhetoric (Retorik Felsefesi)* adlı kitabından soyut olgu ve somut olgu fikrine yer verilir. "Soyut olgu 'konu terim'; somut olgu ise 'araç terim' olarak tanımlanır." Max Black, metafor kavramını anlamlandırmak için üç ayrı bakış açısı ileri sürer: "Yerine geçme, karşılaştırma ve etkileşim. Yerine geçme özelliğinde, araç terim cümlede misafir konumundadır ve düz anlamlı terimin yerine geçerek cümleyi ilk bakışta anlamsızlaştırdığını" dile getirir. "Karşılaştırma metaforunda okurun veya dinleyicinin ilişki kurulan iki sözcük arasındaki karşılaştırmayla bulup çıkarması gereken bir benzerliğin formülleştirilmiş hâli olarak" ele alınır. "Etkileşim metaforunda ise "konu terim ile araç terim bir dizi çağrışımla birbirine bağlıdır." Yeni oluşumdan yeni bir anlam ortaya çıkar düşüncesi oluşur. (s.23).

"Metaforda Alımlayıcının Konumu" başlığında Wayne C. Booth, Lakoff ve Johnson'a yer verir. Tunç, C. Booth'tun sözünden hareketle "konuşan, sözce ve alımlayıcı perspektiflerinden bakıldığında metaforun zengin bir doğası olduğunu" ifade eder (s. 25). Lakoff ve Johnson, "Metaforlar, kavramsal alanlar üzerine düşündürerek okura hem bir çerçeve/sınır çizer hem de bu alanda sonsuz haritalama/eşitleme şansı tanır. Dolayısıyla kavramsal haritalar, metnin yazarına /konuşucusuna da okuruna/dinleyicisine de yaratıcı alanlar sunar. Onlara göre

farklı tecrübeler farklı metaforları doğurur ve yine bu farklı metaforların kavranılması da alımlayıcının tecrübeleriyle mümkün" olduğuna değinilir (s.25).

"Metaforların Önemi" başlığında gündelik hayatımızın içerisinde yer alan metaforları araştırmacıların farklı şekillerde ele aldığı kanısına varan Tunç, Lakoff'un Körfez Savaşı üzerine kaleme aldığı "*Metafor ve Savaş*" adlı makalesinden örnek vererek metaforların insanların zihinde ve davranışlarında etkili olabileceği kanısına varır.

"Dil, Metafor ve Düşünce" başlığında Tunç, "metaforik düşüncenin tarihi nedir? " (s.27) sorusunu sorar ve cevabını Steven Mithen'den bir görüşe yer vererek metafor kavramının çok eski dönemlere kadar dayandığını ifade eder. Metaforun zihnimizi deneyimimizi düşünmemizi etkilediği düşüncesine varılır. "Metaforların, yaşanılan dönemin hâkim bakış açısıyla, çağın kültürel özellikleri ile ilgisi, şairin düşüncesini gösteren ve yönlendiren kavramsal dünyaya gönderimde bulunmasının" önemi üzerinde durur. (s.31)

"Edebî ve Gündelik Dil Arasında Metafor" başlığında geleneksel anlayışın metaforu, söz sanatı olarak nitelendirildiğini, geleneksel metaforların, bir şeye atıfta bulunma durumunda tekrarlanan bir metafor olması, yaratıcı metaforların ise bir yazar tarafından belli bir fikri ya da hissi belirli bir bağlamda ifade etmek için kullanılan hangi anlamı karşıladığını belirlemede ihtiyaç duyulan metaforlar olduğunu dile getirir.

"Bellek Kavramı" bölümü üç alt başlıktan meydana gelir. Başlıklara geçmeden önce yazar, bellek kavramı üzerinde durar ve Paul Ricoeur, *Hafıza, Tarih ve Unutuş* adlı kitaptan yola çıkarak *mneme* ve *anamnesis* kavramlarına yer verir. Ricoeur'ın bu iki kavramı ele alışını Tunç, şu şekilde açıklar: "mneme, beliriveren, edilgen bir biçimde ortaya çıkan anıdır; diğeri ise hatırlama, zihinde toparlama adı verilen bir arayışın nesnesi olarak anıdır."(s.37).

"Felsefede Bellek" başlığında "Mneme" kelimesine dikkat çeker. Bu kelimenin "bellek ve bireysel hatırlama anlamıyla eski Yunan edebiyatında, Sofokles ve Euripides gibi trajedi yazarları tarafından geniş çapta" kullanıldığından söz eder. Buradan hareketle *bellek* kelimesini ilk kullanan kişinin Platon olduğunu "menon" diyalogunda geliştirdiği bilgi kuramı anımsama üzerine kurulu" (s.38) olmasından söz eder. Devamında birçok farklı yazar üzerinden belleğin kullanım tarzının mevcut olduğunu ifade eder.

"Bilimde Bellek Metaforları" başlığında metafor kavramı, somut-soyut ilişkisiyle anlamlandırmaya gidilir. Belleğin farklı dönemlerden kaynaklı olarak farklı metaforlara yer verilmesinin araştırmacıları, "metaforların üretilme nedeni ve niteliği konusunda" (s.44) araştırmaya yöneltir. Roediger ve Douwe Draaisma'nın görüşleri üzerinden bellek metaforlarının dayandığı noktaya yer verir. Roediger bellek metaforu ile ilgili görüşüne Tunç, "gramofon, teyp, sözlük, kütüphane, anahtar kartı, bilgisayar ve hologram olarak sıraladıktan sonra, insan belleğine yönelik teorilerin, teknolojideki gelişmelerle koşut ilerlediği sonucuna vardığını ve bilişsel psikolojideki en etkili yaklaşımın dijital bilgisayarlardan kaynaklanan analogilere dayandığını" ifade eder. Douwe Draaisma ise "Bellek konusunda yazan yazarlar kendi metaforlarını yaratırken gayet masum bir şekilde kendilerini etkileyen veya çevrelerinde var olan şeylerden yararlanmışlardı." (s.45) şeklinde belirtir. İkisi üzerinden metafor için ortak çıkarılabilecek sonuç, değişen dönemle birlikte teknolojik gelişimin önemli bir yere sahip olması ve bu gelişim sonucunda değişikliklere de kapı açmasına neden olduğudur.

"Bellek ve Sinema" başlığında filmlerden yola çıkarak içerisinde barındırdığı metaforik kavramları okura sunar. İlk olarak Andrey Tarkovski'nin 1975 yapımı *Zerkalo* (Ayna) filmini inceler. Tarkovski, bu filmde ayna ve bellek metaforu için şairlerce tercih edildiğini de belirterek bu metaforun, altında yatan anlamın kendi geçmişine bir yolculuk olduğunu söyler. Bir başka metafor örneğini su üzerinden verir. Tunç, Kunio Kato'nun *La Maison en Petits Cubes* (Küçük Küplerden Ev) animasyonunda su metaforuna yer verildiğini dile

getirir. "Su metaforu, belleğe karşılarken suyun içinde kalan evin katları da belleğin içinde depolanan anılara gönderimde bulunduğunu" belirtir (s.47-8). Burada verilen örneklerin devamında da birkaç filmde yola çıkarak içerisinde barındırdığı metaforik kavramları okura sunmaya devam eder.

"Modern Türk Şiirinde Bellek Metaforları" bölümüne geldiğimizde altı başlık karşımıza çıkar. Bunlar: "Hatırlamaya, Unutmaya ve Belleğe Dair Bazı Kavramsal Metaforlar", "Mitolojinin Belleği", "Doğanın Belleği", "Nesnenin Belleği", "Mekânın Belleği" ve "Teknolojinin Belleği" başlıklarıdır.

"Hatırlamaya, Unutmaya ve Belleğe Dair Bazı Kavramsal Metaforlar" başlığı da kendi içerisinde yedi başlıktan oluşur. Bunlar:

- "Hatırlamak Bakmaktır" Kavramsal Metaforu,
- "Hatırlamak Yaşamdır/ Unutmak Ölümdür." Kavramsal Metaforu,
- "Hatırlamak Uyanmaktır." Kavramsal Metaforu,
- "Hatırlamak Yazmaktır/ Unutmak Silmektir." Kavramsal Metaforu,
- "Bellek İnsandır." Kavramsal Metaforu,
- "Bellek Nesnedir." Kavramsal Metaforu,
- "Bellek Mekândır." Kavramsal Metaforu.

Tunç, "Mitolojinin Belleği" başlığında Mitolojik öğelere yer vererek Lethe, Hades ve Orfeus üzerinde durar. Behçet Necatigil, Murathan Mungan, Edip Cansever, Cahit Zarifoğlu, Hilmi Yavuz, Fazıl Hüsnü Dağlarca ve Ahmet Hamdi Tanpınar gibi yazar ve şairlerin eserleri üzerinden mitolojik öğeleri metaforik olarak inceler.

"Doğanın Belleği" başlığında "su", "bulut ve gökyüzü", "hatırlama metaforu olarak kar ve yağmur", "güneş", "bellek ve hatırlama metaforu kuş", "arı ve diken", "kurt" gibi kavramları metaforik olarak kendi içerisinde başlıklar altında inceler.

Su metaforunun şairler tarafından fazla tercih edilmesinden kaynaklı olarak kitapta çeşitli örneklerle karşılaşıyoruz. Bunlardan biri de Oktay Rifat'ın "Gündelikçi" adlı şiiridir:

"Dalga dalga hücum edip pişmanlıklar
Unutuşun o tunç kapısını zorlar
Ve ruh, atılan oklarla delik deşik;
İşte, doğduğun eski evdesin birden."

Tunç, bu şiirde şairin su metaforunu anıların gelip geçmesi ve gündüzleri unutmakla birlikte kullandığını belirtir. (s.94)

"Nesnenin Belleği" başlığında ayna, torba, bohça, sandık, buhurdan, masa, kitap, defter, çiçek dürbünü, pencere ve kapı başlıkları altında şairlerden örnekler verir. Bu başlık altında incelenen şiirlerden Ahmet Muhip Dıranas'a ait olan "Kar" adlı şiirinde yer alan ayna metaforunu Tunç, aynanın yüzünün buğulanmasıyla bellekte anıların silinmesine karşılık geldiği yönünde inceler.

" Buğulandıkça yüzü her aynanın
Beyaz dokusunda bu saf rüyanın
Göğe uzanır -tek, تنها- bir kamış

Sırf unutmak için, unutmak ey kış!

Büyük yalnızlığını dünyanın." (s.122)

"Mekânın Belleği" başlığında kuyu, çeşme, mezar, orman, bahçe, ahır, saray, savaş alanı, labirent, sokak, ev, oda, bodrum katı, çatı katı/tavan arası ve tavan, otel, müze gibi başlıklar içerisinde inceler. Örneklerin çokluğundan kaynaklı olarak burada sadece bir örneğe yer verilecektir. Bu başlıklar içerisinde yer alan şiirlerden Nâzım Hikmet'e ait olan "Saman Sarısı" şiirini incelediğimizde:

"hürriyet sözcüğünü söylerken sulanıyor ağızları Kübalıların balkutusu bir karpuzu kesiyorlarmış gibi

ve gözleri parlıyor erkeklerinin

ve kızlarının eziliyor içi dokununca dudakları hürriyet sözcüğüne

ve koca kişileri en tatlı anılarını çekip kuyudan yudum yudum içiyor."

Şiirde şairin kuyuyu bellek olarak konumlandırıldığını, kuyudan su çekip içmek ise hatırlamayla ilişkilendirildiği yönünde açıklar. (s. 154)

"Teknolojinin Belleği" başlığında fotoğraf, teleks, disket, bilgisayar gibi başlıklar içerisinde bu metaforlara uygun olan şiirler incelenir. Bu başlık altında yer alan örnek şiirlerden Kemal Özer'in "Tanıksız Bırakılmak" adlı şiirinde bulunan fotoğraf metaforunu Tunç, bu şiir için "anlatıcı fotoğrafların tanıklığında geçmişindeki olayları, olguları anlattığını ve anlatıcının tanıksızlığa tutsak düşürüldüğünden söz ettiğini" ifade eder. Fotoğrafların kaybedilmesi belleğin yitilmesiyle ilişkilendirir. (s. 184)

Sonuç bölümünde yazar, dönemin değişmesiyle metaforların da bu değişimden etkilendiğini hatta anlamlarının çeşitlenerek artmakta olduğunu kanıtlar nitelikteki örneklerle somutlaştırması, dönemsel etkinin metafor üzerindeki önemini bir kez daha ortaya koyar. Kitaba sorularla başlayıp ortalarına doğru bu sorularına cevap arayan yazar, metaforların oluşumunda dönemin yanında kültürün, gündelik dilin de etkisinin olduğu kanısındadır. Özellikle de değişimle beraber gelişime ayak uyduran teknolojik bellek metaforlarının birçok şair tarafından şiirlerinde kullanılması dikkat çekicidir. Genel olarak baktığımızda şairlerin ya da yazarların eserlerinde yer verdiği bellek metaforlarının bilinçli bir şekilde tercih edildiğini ve içi boş bir metafor olmadığı düşüncesini verilen örneklerle ispatlamaktadır. Bellek metaforu üzerine önemli detaylar veren bu çalışma, edebiyatımıza nitelikli katkı da sunarak birçok araştırmacıya farklı edebî türlerle ilgili yeni çalışmalar için kapı açmaktadır.

Kaynak

Tunç, Gökhan (2020), *Şiir ve Bellek: Modern Türk Şiirinde Bellek Metaforları*, İstanbul: Ötüken Yayınları.